

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN CEVİZ KURDU ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

HAZIRLAYAN
TUTKU AYGEN

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. AYVAZ MORKOÇ

MANİSA
2014

MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN CEVİZ KURDU ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Bu tez Mevlüt Süleymanlı'nın "Ceviz Kurdu" adlı eserini incelemek için yapılmıştır. Mevlüt Süleymanlı 1943 yılında Azerbaycan'da doğmuş, hali hazırda Azerbaycan'ın Bakü şehrinde yaşamaktadır.

Yazarın şiirleri, povest tarzında yazdığı kısa ve uzun hikâyelerinin yanında "Göç", "Ceviz Kurdu", "Ses", "Günah Duası" ve "Erməni Adındaki Hərflər" olmak üzere beş adet romanı vardır.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının incelenmeye değer bir örneği olması sebebiyle Mevlüt Süleymanlı'nın "Ceviz Kurdu" romanı seçilmiştir.

Tezde öncelikle Azerbaycan ve Azerbaycan Edebiyatının tarihi konularında bilgi verilmiş, Mevlüt Süleymanlı'nın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri konularına değinilmiştir. Ceviz Kurdu romanının muhtevası verilmiş, ardından roman; olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu, dil ve üslup başlıkları altında incelenmiştir.

Romanın Azerbaycan Türkçesindeki orijinal şekli tarafımızca Türkiye Türkçesine aktarılmış ve klasik roman inceleme metodu ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Böylece Türkiye'de Azerbaycan Edebiyatı hakkında yapılan araştırmalara bir yenisinin daha eklenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Mevlüt Süleymanlı, Ceviz Kurdu

AN ANALYSIS ON MEVLÜT SÜLEYMANLI'S NOVEL "CEVİZ KURDU"

ABSTRACT

This thesis has been prepared for analyzing the novel "Ceviz Kurdu" written by Mevlüt Süleymanlı. Süleymanlı was born in Azerbaijan in 1943 and lives in Baku.

In addition to his long and short stories which have been written in povest style, the author has the following five novels: "Göç", "Ceviz Kurdu", "Ses", "Günah Duası" and "Erməni Adındaki Hərflər".

The reason "Ceviz Kurdu" has been selected as the subject of this study is the belief that Mevlüt Süleymanlı is one of the significant authors of the modern Azerbaijani literature.

The thesis presents historical matters on Azerbaijan and Azerbaijani literature, first. Then, it offers information about Mevlüt Süleymanlı, his life, literary characteristics and works. At last, the content of the novel "Ceviz Kurdu" has been introduced and the novel has been analyzed from the following standpoints; sequence of events, time and space, characters, literature and wording.

The novel has been translated to Turkish by the authors of this paper and elaborated with the help of previous research, so that another research would be available on Azerbaijani literature.

Key words: Azerbaijani literature, Mevlüt Süleymanlı, Ceviz Kurdu

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mevlüt Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/04/2014

Tutku AYGEN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 14.05.2014 tarih ve 12/9 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz ilköğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tutku AYGEN'in "Mevlüt Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme" konulu tezi incelenmiş ve aday 23.05.2014 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 75 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerinin sorduğu sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr. Ayvaz MORKOÇ

(Danışman)

ÜYE

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

ÜYE

Doç. Dr. Sayan ULUSAN

Evet Hayır
*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

19. yüzyılın başlarına kadar bütün bir toprak halinde bulunan Azerbaycan, 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile birlikte Rusya ve İran arasında bölüşülür ve iki bölgeye ayrılarak gelişimini sürdürür. Bakü, Gence, Nahçıvan gibi şehirlerin içerisinde bulunduğu Rusya tarafından işgal edilen kısma Kuzey Azerbaycan, İran topraklarında kalan ve İran hâkimiyetine giren kısma ise Güney Azerbaycan adı verilmektedir. Siyasi olarak yapay bir biçimde ikiye bölünen Azerbaycan'da Rusya'ya ve İran'a bağlı bölgelerde ayrı ayrı hayat tarzlarının olması doğal olarak kültürel hayatı da etkilemiştir.

Kuzey Azerbaycan'daki edebiyat Rus etkisi sebebiyle kısmen çağdaş hayata göre şekillenerek sürekli yenileşmeye ve modernleşmeye başlamış, Güney Azerbaycan'daki edebiyat ise İran sebebiyle Farça'dan ve Fars edebiyatından etkilenecek klasik edebiyat geleneğini devam ettirmiş ve çok yavaş bir şekilde değişmiştir.

Azerbaycan, Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünse de, Azerbaycan halkı her zaman tek bir toprak altında tek bir yürek olarak yaşamayı istemekte ve yıllarca şiirlerinde, hikâyelerinde bu arzularını dile getirmektedir.

Mevlüt Süleymanlı, Azerbaycan'daki modern edebiyatın ve sosyalist realizm akımının önemli isimlerinden birisidir. Seyfettin Altaylı tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış olan Göç romanı, Dede Korkut Hikâyeleri'ne benzeyen yapısı ile Türkiye'de de epeyce ilgi görmüş, birçok araştırmacı tarafından üzerine makaleler yazılmış, incelemeler yapılmıştır. Bizim tez konusu olarak "Ceviz Kurdu" romanını seçmemizin sebebi, Mevlüt Süleymanlı'nın incelenmeye değer bir sanatçı olması ve eserlerinin Azerbaycan edebiyat tarihinde küçümsenmeyecek bir yerde bulunmasına inanmamızdır. Kanaatimizce Azerbaycan edebiyatına verdiği başarılı roman örnekleriyle katkı sağlayan Mevlüt Süleymanlı gibi bir sanatçı, Türkiye Türkçesine bigâne kalmamalıdır. Temennimiz Ceviz Kurdu romanının ve yazarın diğer eserlerinin de edebiyat dünyasında hak ettiği değeri kazanmasıdır.

Ceviz Kurdu romanını ilk incelemeye başladığımızda Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesine yakınlığı sebebiyle kolay anlaşılabilceğini düşünmüştük. Ancak çok fazla sözlük kullanmamız gerektiğini görünce öncelikle eseri Türkiye Türkçesi'ne aktarmayı uygun bulduk. Tezimizin son bölümünde aktardığımız kısımlardan tez içerisinde örnek alınan bölümlerin bulunduğu sayfalar Ek 1 başlığı altında verilmiştir. Eserin Türkiye Türkçesine aktarımının Türkiye'de satışı bulunmadığı için tamamı kullanılmamıştır.

Tezde öncelikle Azerbaycan ve Azerbaycan edebiyatı tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Mevlüt Süleymanlı'nın hayatı ve eserlerine değinilmiştir. Romanın muhtevası verilip olay örgüsü çıkartılmış, zaman, mekân, şahıs kadrosu, bakış açısı ve anlatıcı, tema, dil ve üslup yönlerinden incelenmiştir. Amaç, Azerbaycan Edebiyatında büyük bir öneme sahip Mevlüt Süleymanlı'nın sembolik tarzda yazıp Azerbaycan'ın Sovyet Rusya döneminde yaşadıklarını dile getiren bir eserini incelemek, böylece Azerbaycan Edebiyatı araştırmalarına mütevazı da olsa bir katkı sağlamaktır.

Tezin oluşturulması sırasında ilk zorlandığımız konu, Mevlüt Süleymanlı hakkında bilgi bulmak olmuştur. Yazarın eserleri hakkında epeyce makale yazılmış olmasına rağmen bunların hepsi Göç romanıyla ilişkilendirilmiştir. Bir eseri anlayabilmek için yazarının hayatını iyi derecede öğrenmek gerektiği düşüncesinden yola çıkarak kendisiyle görüşmek istedik. Mevlüt Bey'e telefon vasıtasıyla ulaşarak Azerbaycan'a gitmek ve kendisiyle röportaj yapmak istediğimizi belirttik. Kendisi bizi memnuniyetle misafir edebileceğini ve öğrenmek istediğimiz ne varsa anlatabileceğini söyledi. Biz de kendisinin yakınlığına güvenerek Azerbaycan'a gittik. Mevlüt Süleymanlı bütün açık yürekliliği ve samimiyetiyle gerek hayatı gerekse eserleri hakkında bilmek istediğimiz ne varsa anlatmaktan çekinmedi. Kendisi iki gün boyunca bıkmadan, usanmadan sorduğumuz bütün sorulara içtenlikle cevap verdi. Bunun yanında hem Mevlüt Süleymanlı hem de sevgili eşi Xatirə Hanım bizi olağanüstü bir misafirperverlikle ağırlayarak aileden biriymişiz gibi içten davrandı.

Öncelikle tezimin konusuna karar verme ve kaynak bulma konusunda yardımcı olan, araştırma ve yazım süreci boyunca benden değerli bilgilerini esirgemeyen sayın

hocam Yrd. Doç. Dr. Ayvaz MORKOÇ'a, araştırmamın başarılı olabilmesi için bana hayatı, eserleri hakkında içtenlikle bilgi veren, kitaplarını hediye eden, bana Azerbaycan'da evini açan ve beni ailesinden biri gibi hissettiren sayın Mevlüt SÜLEYMANLI ve yine beni samimiyetle ağırlayan eşi Xatirə BƏŞİRLİ'ye, tezin oluşturulması aşamasında sorularımı cevaplayan, faydalanmam gereken kaynakları belirten sayın hocam Doç. Dr. Ferhat KARABULUT'a, Azerbaycan'da beni yalnız bırakmayan, evini ve sevgisini benimle paylaşan değerli Esmira AHMEDOVA'ya, tezin kontrolü aşamasında yardımlarını gördüğüm sevgili arkadaşlarım Celal Mert AKÇORA ve Kıvanç TANYILDIZI'na, maddi manevi her türlü desteği sağlayan eşim Arda AYGEN'ne ve araştırmamın her aşamasında her zaman olduğu gibi benden hiçbir yardımı esirgemeyen sevgili babam Kemal AKSÖYEK, sevgili annem Ayşe AKSÖYEK ve canım kardeşim Onur AKSÖYEK'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER**KISALTMALAR**

IX

1. AZERBAJYCAN VE AZERBAJYCAN EDEBİYATI TARİHİ**1.1. Azerbaycan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler** 1**1.2. Azerbaycan adının ortaya çıkması ve Türkler'in Azerbaycan coğrafyasına yerleşmeleri** 2**1.3. XX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ve Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı** 7**2. MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ****2.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti** 18**2.2. Eserleri** 23**3. ROMANLARI HAKKINDA KISA AÇIKLAMALAR****3.1. Göç** 26**3.2. Ceviz Kurdu** 28**3.3. Ses** 29**3.4. Günah Duası** 30**3.5. Erməni Adındaki Hərflər** 31**4. CEVİZ KURDU ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ****4.1. CEVİZ KURDU ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ****4.1.1. Romanın Muhtevası** 32**4.1.2. Olay Örgüsü** 47**4.1.3. Zaman** 49**4.1.4. Mekân** 59**4.1.5. Şahıs Kadrosu** 66**4.1.5.1. Birinci Derecedeki Kahramanlar (Başkişiler)** 69

4.1.5.2. Norm Karakterler	82
4.1.5.3. Kart Karakterler	91
4.1.5.4. Fon Karakterler	105
4.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı	119
4.2. CEVİZ KURDU ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	
4.2.1. Korku	125
4.2.2 Aşk	129
4.2.2.1. Düşmanlık	136
4.2.3 Din	141
4.2.4. Göç	147
5. DİL VE ÜSLUP	152
6. SONUÇ	166
7. KAYNAKÇA	168
8. FOTOĞRAFLAR	173
9. EK 1	177

KISALTMALAR

- Age. : Adı geçen eser
Agm. : Adı geçen makale
Agt. : Adı geçen tez
Aktr. : Aktaran
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
ev. : Çeviren
Nr. : Numara
s. : Sayfa
S. : Sayı
vs. : ve saire
vd. : Ve diğeri
Yay. : Yayın

1. AZERBAJYCAN VE AZERBAJYCAN EDEBİYATI TARİHİ

Ceviz Kurdu romanı hem yazılış tarihi hem de vaka zamanı itibariyle (1980 yılında yazılmıştır, 1930-80 yılları arasını anlatmaktadır.) 20. yüzyıl romanıdır. Bu sebeple Azerbaycan edebiyatı başlığı altında 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı ve Sovyet dönemi edebiyatı hakkında bilgi vereceğiz. Ancak Azerbaycan edebiyatına geçmeden önce Azerbaycan'ın tarihi ve coğrafyası hakkında kısa bir bilgi vermenin gerekli olduğu kanısındayız.

1.1 Azerbaycan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler

Azerbaycan, Kafkasya bölgesinin güneydoğusunda yer alan; kuzeyde Dağıstan (Rusya Federasyonu), kuzeybatıda Gürcistan, güneyde İran ve güneybatıda Türkiye ile sınırları olan bir ülkedir. Büyük Kafkasların güneydoğusu, küçük Kafkasların bir kısmı ile bunların arasında kalan Kür ile Aras ovaları ve Hazar Denizi kıyısındaki Lenkeran yöresi Azerbaycan topraklarına dâhildir.¹

Azerbaycan 1828 yılında yapılan anlaşma ile Çarlık Rusyası ve İran arasında ikiye bölünmüş bir ülkedir. 18 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuşan Kuzey Azerbaycan'ın başkenti Bakü'dür. İran işgali altında kalan Güney Azerbaycan'ın başkenti ise Tebriz'dir.

Azerbaycan nüfusunun %95'i Türklerden oluşmaktadır. Geri kalan %5'lik kısmı ise diğer azınlık grupları teşkil etmektedir.²

Azerbaycan doğal koşullar yönünden uygun olduğu kadar zengin yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklara da sahip bir ülkedir. Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere birçok sanayi kolunda gelişmiştir. Azerbaycan'ın en önemli sanayi kolunu petro-kimya sektörü oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın başlıca sanayi merkezleri Bakü, Gence, Sumgayıt ve Eli Bayramlı şehirleridir. Sovyet döneminde hazırlanan merkezi planlama

¹ Asaf Koçman vd., **Azerbaycan Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 78, İzmir 1994, s. 1.

² Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 11.

çerçevesinde Azerbaycan bir tarım ülkesi olmaya zorlanmış ve yetmiş yıl süren Sovyet egemenliği sırasında pamuk üretimine ve bağıcılığa büyük önem verilmiştir. Ancak bağımsızlığına kavuştuktan sonra ülkede tarım ve hayvancılık da dâhil olmak üzere doğal kaynaklar ve sanayi sektörlerinde yeni hamlelere girişilmiştir.

Azerbaycan Hazar Denizi aracılığıyla İran ve Orta Asya ülkelerine, Türkiye üzerinden de Karadeniz yoluyla Güney Avrupa ve Kafkas ülkelerine su ulaşımı yapabilecek ve bu sayede diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirebilecek stratejik bir konuma sahiptir. Yine sahip olduğu bu konumu sayesinde, Asya ve Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri ve Rusya ile ilişkilerini çok yönlü sürdürebilir niteliktedir.³

Azerbaycan jeopolitik durumu yönünden de büyük önem taşımaktadır ve bu sayede dünyanın siyasi ve iktisadi hayatında da yer alabilecek niteliktedir. Azerbaycan, çok çeşitli koşullar ve kültürler arasında kendi yaşam biçimini kurmuş ve Sovyetler dönemindeki yetmiş yıl süren bağımlı yaşamından sonra bugün dış dünya ile bağlantılarını kurmaya başlamıştır.

1.2. Azerbaycan adının ortaya çıkması ve Türklerin Azerbaycan coğrafyasına yerleşmeleri

Azerbaycan'a Türklerin ilk gelişi M.Ö. VII. yüzyılda olmuştur. İlk Türk grubu olarak bilinen Sakalar (İskitler), uzun yıllar boyunca bugünkü Azerbaycan topraklarında yaşamışlardır.⁴ Ardından daha çok Azerbaycan tarihçilerinin Türk olduklarını iddia ettikleri Albanlar bölgeye yerleşmişlerdir. Albanlar'dan sonra Büyük İskender'in M.Ö. IV. yüzyılda hâkimiyeti altına aldığı Medialılar bugünkü Azerbaycan topraklarında bir devlet kurmuşlardır. Daha sonra da bölgede "Media-Atropatan'ı" devletinin kurulduğu görülür. Atropatan, "Ateş Yurdu" manasına gelmektedir. Daha sonra İranlılar buna "Aterpatagau", "Aderbigan"; Araplar da "Azerbaycan" demişlerdir. Türkler'in müslüman olmalarından dolayı Azerbaycan kelimesi Arapların söylediği şekilde

³ Asaf Koçman vd., **Azerbaycan Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 78, İzmir 1994, s. 3.

⁴ Ahmet Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, İstanbul, 1942, s. 87.

günümüze kadar gelmiştir.⁵ Birçok araştırmacı bu görüş üzerinde hemfikirdir. Ancak Fazil Gezenferoğlu ise Azerbaycan kelimesinin menşei ile ilgili olarak şunları söylemektedir: *“Azerbaycan kelimesinin etimolojisini açıklamak mümkün olmamıştır. Buna göre de en doğru yaklaşım bu kelime üzerinde ciddi sonuçlara varılmayacağını kabul etmek ve bir fikir bunalımı yaratmamaktır. Çünkü bu adın hangi anlam ifade ettiği ne bugün burada yaşayan Azerbaycan Türklerini etkilemekte, ne de Azerbaycan Türkleri bu addan etkilenmektedirler.”*⁶

M.S. 49 yılında Hun Türkleri Kafkasya’dan Macaristan’a kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlar ve büyük bir kısım halk Azerbaycan’a yerleşmişlerdir. Daha sonra Hazarlar, Sabirler ve Ağaçeriler de yine bu bölgede hüküm sürmüşlerdir. Ayrıca Göktürkler bütün Orta Asya’ya hâkim olduktan sonra da bir kısım Türk kavimleri Kafkasya’ya, özellikle de Azerbaycan’a yerleşmişlerdir.⁷

M.S. VIII. yüzyılın ortalarına kadar Azerbaycan, bahsi geçen Türk devletlerinin ve gruplarının yurdu olarak kalmıştır. Ancak Azerbaycan, Selçuklular zamanında tam bir Türk ülkesi haline gelmiştir. Azerbaycan Türkleri Selçuklulardan sonra da sırasıyla Moğollar ve Timurlular egemenliğinde yaşamış, bir süre de Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerinin idaresinde kalmışlardır.⁸

XVI. yüzyıl başlarında Azerbaycan Türkleri, Şah İsmail önderliğinde Safevi devleti adında yeni bir devlet kurmuşlardır. Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Şah İsmail’i Çaldıran savaşında yenilgiye uğratarak Tebriz’i ve Güney Azerbaycan’ı ele geçirmiş ve Azerbaycan Türklerinin bir kısmı böylece Osmanlı Türkleri ile birleşmişlerdir. Bundan sonra Tebriz bir Osmanlı himayesine, bir İran himayesine geçmiştir. Osmanlılar ve İranlılar Azerbaycan için mücadele ederlerken Ruslar da sessizce Volga nehri kıyısına yerleşmişler ve Azerbaycan’a komşu olmuşlardır. Rusların amacı Kafkasya’ya hâkim olmak ve böylece İran ve Orta Asya üzerinden

⁵ Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 12.

⁶ Fazil Gezenferoğlu, **Türk Kimliği ve Azerbaycan Vatani**, YİSAV(Yükseliş İktisadi ve Stratejik Araştırmalar Vakfı), Ankara 1998, s. 177.

⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 57-70, 94-129.

⁸ Faruk Sümer, “Akkoyunlular”, **İslam Ansiklopedisi I**, s. 251-271; Prof. Dr. Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 13.

Hindistan ile doğrudan ticaret yapmaktır. Nitekim Rusya ilk hamlesini 1724'te yapmış ve Şirvan'ın kuzeyinde kalan Azerbaycan topraklarını ele geçirmeyi başarmıştır.⁹ Nadir Şah'ın ölümünden sonra da zaten birlik ve beraberliği bozulmuş olan Azerbaycan Türkleri hanlıklar kurarak müstakil devletçikler konumuna düşmüşlerdir.

1800'lü yılların başlarına kadar bütünlük arz eden bir Azerbaycan toprağı vardır. Ancak bu yıllarda Kafkasya ve Azerbaycan'da hem siyasi hem de idari yönden karışıklıklar olduğu görülür. Ülkede uzun süreden beri siyasi bir birlik sağlanamamıştır. Bu bölgelerde Türklere ait on iki hanlık bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'da küçük, feodal teşekküller görülür. Azerbaycan bu dönemde, Osmanlı Devleti ve İran'a komşu olması sebebiyle her iki devletin de tesirlerine açık bir durumdadır.

Rusya, 19. yüzyıl başlarından itibaren sıcak topraklara inme planı üzerine, Kafkasya ve Azerbaycan'ı istila etmeye başlamıştır. Bu sırada hanlıklar da, aralarındaki giderilemeyen anlaşmazlıklar yüzünden askeri ve siyasi bakımdan zayıflamışlardır. Bu durum da Rusların Azerbaycan'ı ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Bölgede başta petrol olmak üzere çok zengin yer altı kaynakları vardır. Özellikle İngiltere ve Fransa Azerbaycan'ın zenginliklerini bildiklerinden, kendi çıkarlarıyla çeliştiği için Rusya'nın bölgede yayılmasını engellemeye çalışırlar. Bu amaçla İngilizler ve Fransızlar, Rus ilerleyişini durdurmak için hem Osmanlı Devleti'ni hem de İranlıları harekete geçirmeye gayret ederler. Ancak o dönemde gerek Osmanlı Devleti, gerekse İran kendi iç sıkıntılarıyla uğraştıkları için Azerbaycan'daki Rus yayılmacılığını engelleyici bir girişimde bulunamamışlardır.

Ruslar ilk olarak 1804 yılında kırk gün süren bir kuşatmanın ardından Gence şehrini işgal etmişlerdir. Azerbaycan Türklerinin bu kuşatma sırasında Ruslara büyük kayıplar verdirmiş olması Rusların Azerbaycan Türklerine karşı bir nefret duymasına sebep olmuştur. Bu sebeple de Ruslar, Gence'yi ele geçirdikten sonra Azerbaycan Türklerine karşı Türk-İslam dünyasında yankılar uyandıran çok büyük bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Gence'nin adı Yelizavetpol olarak değiştirilmiş ve camileri de

⁹ Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 15.

kiliseye dönüştürülmüştür.¹⁰ 1806 yılında da Derbend ve Kuba hanlıklarını işgal ederek Rusya'ya ilhak etmişlerdir.¹¹ Daha sonra sırasıyla Bakü, Şeki, Şirvan, Karabağ ve İlisu hanlıkları da Rusların eline geçmiştir.

Ruslar daha sonra Aras Nehri'ni geçerek İran topraklarına inmişlerdir. 18 Şubat 1828'de Ruslar ile İranlılar arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile de Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan bütün Azerbaycan toprakları Ruslara terk edilmiştir. Böylece Kuzey Azerbaycan'ın tamamı Bakü, Gence, Nahçıvan da dâhil olmak üzere Rusların hâkimiyetine geçmiş ve bu topraklar Güney Azerbaycan'dan tamamen kopmuştur. Sözü edilen antlaşmayla Azerbaycan toprakları resmi ve suni bir şekilde Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak ikiye bölünmüştür.¹²

Bu arada Rusya, Osmanlı ve İran Devletlerinin Kafkaslara doğru ilerleyip müslüman toplulukları kurtarmak için girişimde bulunmalarını önlemek amacıyla Ermenileri zorla Erivan merkez olmak üzere kendi oluşturduğu tampon bölgeye yerleştirmiş ve Ermeni devletini kurdurmuştur.¹³

Ruslar, ele geçirdikleri bölgelerdeki hanlıkların varlıklarını devam ettirmesine bir müddet müsaade etmişlerdir. Ancak hâkimiyetlerini sağlamlaştıırıp kendilerini güvende hissettikleri anda on iki hanlığın tümünü ortadan kaldırarak Azerbaycan'ı altı vilayete bölmüşlerdir. Tiflis'i başkent yaparak bölgeyi de Kafkasya Umumi Valiliği olarak ilan etmişlerdir.

20. yüzyıl başlarında hem Azerbaycan'da hem de Çarlık Rusyası'nda büyük olaylar çıkar. Bakü, petrol endüstrisi alanında hızla gelişir ve Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet merkezi haline gelir. Rus istilasından sonra Azerbaycan'da tek bir para sistemine geçilir. Karayolları, demiryolları genişletilmeye ve işletilmeye, Hazar Denizi'nden de ticaret mallarının ulaşımı için yararlanılmaya başlanır. Bunlar her ne

¹⁰ Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, S: 8-9 (1932), s. 291-304.

¹¹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Hattı Hümayun, Nr. 7093; M. Bala, "Kuba" maddesi, **İslam Ansiklopedisi IV**, s. 924-927; W. Barthold, "Derbend" maddesi, **İslam Ansiklopedisi III**, s. 538.

¹² Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s. 35.

¹³ Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 22.

kadar Rusların kendi çıkarları için yapılmış olsa da hem Azerbaycan'ın hem de Kafkasya'nın modernleşmesine katkı sağlamıştır. Modernleşmenin asıl kaynağı ise Rusya'nın dört bir köşesinden, rejim muhalifi olan bilim adamlarının, aydınların, yazarların, siyasetçilerin ve gazetecilerin Tiflis'e sürgüne gönderilmesidir. Böylece Tiflis; ihtilalci, inkılapçı ve hürriyet taraftarı olan insanların buluşma noktası haline gelmiş, bu da Tiflis'in düşünce ve kültür hayatının gelişmesine ve modernleşmesine katkı sağlamıştır. Tiflis'te ikamet eden Azerbaycan Türklerinin de bu modernleşmeden olumlu yönde etkilendiği söylenebilir.¹⁴

Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünen Azerbaycan'da, Güney Azerbaycan İran hâkimiyetine girmiş başkenti Tebriz olmuştur. Bolşevik ihtilalinden sonra Kuzey Azerbaycan da Rusya'nın istilasına uğramıştır. Güney Azerbaycan büyük ölçüde Farsça'nın etkisinde kalmış; İran-Fars edebiyatından etkilenmiştir. Kuzey Azerbaycan ise Rus edebiyatı ve Rus kültürünün tesirinde kalmıştır.

1905 yılında gerçekleşen ihtilal hareketi sonucunda Çarlık Rusyası'nda özgürlük düşüncesi kendini gösterir. Bu düşünce Türkler ve Müslümanlar arasında da bir ümit ortaya çıkarmıştır. Siyasi, edebi ve sosyal faaliyetler bu özgürlük düşüncesi sayesinde hız kazanmıştır. Aynı zamanda 1906-1911 yılları arasında İran'da görülen meşrutiyet hareketleri, 1908 yılında da Türkiye'de meşrutiyetin ilan edilmesi Azerbaycan aydınları üzerinde büyük etki bırakmıştır.

Şubat 1917'de sosyal demokratlar Rusya'da Çarlık rejimini devirmişler ve yayınladıkları beyannamelerde Ruslara ve Rus olmayan milletlere eşit haklar vereceklerini söylemişlerdir. Fakat bu sözlerini gerçekleştirmemişler ve onlara inanan milletleri hayal kırıklığına uğratmışlardır. Bu durumdan faydalanan Bolşevikler de Ekim ihtilalini gerçekleştirerek ülkeye hâkim olmuşlardır. Onlar da yine herkesin eşit şartlarda yaşayacağı sözünü vermişlerdir.

Azerbaycanlı, Gürcü ve Ermeni temsilciler 1918 yılında Tiflis'de yaptıkları toplantı sonucunda birlikte hareket etmeye karar vermişler ve toplantı sonunda Güney

¹⁴ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s. 36.

Kafkasya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bir deklarasyonla ilan etmişlerdir. Bir müddet sonra fikir ayrılıkları sebebiyle federasyon dağılmış; 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de ise Azerbaycan ve Ermenistan ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹⁵ İlk Türk Cumhuriyeti “Azerbaycan Millî Şurası” adıyla Mehmet Emin Resulzade başkanlığında Gence şehrinde kurulmuştur.¹⁶ 1920 yılında Bolşevikler Bakü'yü ele geçirdikten sonra bu cumhuriyete de son vermişlerdir. 1920 yılında Tebriz'de Şeyh Muhammed Hıyabani başkanlığında “Azadistan” adıyla ikinci Azeri-Türk devleti kurulmuş ancak bir yıl kadar sonra İranlılar tarafından yıkılmış ve 1922 yılında Kuzey Azerbaycan'da sovyet rejimi ilan edilmiştir. Bu tarihten sonra Kafkasya'da kalan Azerbaycan toprakları üzerinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan olmak üzere Rusya'ya bağlı üç cumhuriyet kurulmuştur. Sovyetler Birliği uzun bir süre bağımsızlığını ilan etmeye çalışan cumhuriyetlere karşı baskıcı bir tavır sergilese de 1991 yılında Gorbaçov yönetimindeki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmış ve Sovyetlere bağlı cumhuriyetler de bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. 18 Ekim 1991 yılı, Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuştuğu tarih olarak bilinmektedir.¹⁷

1.3. XX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ve Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı¹⁸

XX. yüzyıl başlarında, 1905 yılında meydana gelen Rus ihtilali, Çarlık Rusyası'nda özgürlük düşüncesini ortaya çıkarmış, Türkler ve diğer Müslümanlar arasında da özgür kalma düşüncesi sosyal, edebi ve siyasi faaliyetlerin gelişmesine imkân sağlamıştır. Kısa sürede birçok kitap yayımlanmış, gazete ve dergi sayılarında çoğalma görülmüş, siyasi partiler ve sosyal teşkilatların sayılarında da artış olmuştur. Azerbaycan aydınları kendi tercih ettikleri gazete ve dergilerde, kendi düşünce ve inançlarını açık bir şekilde savunmaya başlamışlardır.

¹⁵ Mehmet Saray, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 29.

¹⁶ Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 72.

¹⁷ Mehmet Saray, *Age.*, s. 7.

¹⁸ XX. Yüzyıl ve Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı hakkında buraya aldığımız bilgiler, “Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.” kitabından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Hem İran'daki, hem de Türkiye'deki Meşrutiyet hareketleri Azerbaycan aydınları üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Bu yıllarda Osmanlı devleti matbuatında İran'daki meşrutiyet hareketlerine yer verilmiş, bu hareketlerin kahramanları hakkında yazılar yazılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ilan edildiği yıllarda eğitim ya da başka sebeplerden dolayı İstanbul'da bulunan Azerbaycan aydınları vardır. Bu şahsiyetler daha sonra Azerbaycan edebiyatında da önemli yerlere gelmiş olan kişilerdir: “*Ömer Faruk Numanzade, Mehemed Ağa Şahtahtlı, Celal ve Said Ünsî kardeşler, Hüseyin Cavid, Mehemed Hadi, Mehmed Emin Resulzade, Abdullah Sur, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, Mirza Ali Muciz vs.*”¹⁹

XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan aydınları bir yandan Rusya'daki matbuatı takip etmekte, bir yandan da Osmanlı devleti, İran ve diğer İslam ülkelerindeki yayınları temin edip okumaktadırlar. Bu yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkleri tüm dünyada olan biteni anlamaya çalışarak kendi topraklarının geleceği için çalışmaya başlamışlardır. Başta Türk aydınları olmak üzere pek çok kişi, Rusya'daki Türklerin yayınlarını takip ediyor, orada çıkan dergilere, gazetelere makaleler gönderiyorlar ve Türkiye'de çıkan süreli yayınların bir kısmı da Rusya'dakilerden alıntılar yapıyorlardı. Bu dönemde “*Türk boyları arasında, tarihin hiçbir devrinde görülmeyen yakın kültür alışverişi başlamıştı.*”²⁰ Bunun sonucu olarak aralarında bazı ortak eğilimler görülür. Sözü edilen eğilimler arasında en dikkat çekici olanı ortak yazı dili oluşturma fikridir. Bu düşünce İstanbul'da Sırat-ı Müstakim, Türk Yurdu, İkdam; Bahçesaray'da Tercüman; Bakü'de Hayat, Füyuzat, Şelale, İrşad, Açıksöz gibi süreli yayınlarda dillendirilmiştir. Dilde ortaya çıkan bu yakınlaşmayla birlikte edebi ve siyasi ilişkiler de güçlenmiş, Azerbaycan edebiyatının Türkiye ile olan bağları kuvvetlenmiştir. Namık Kemal, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamid, Tefvik Fikret, Rezaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Mehmet Akif Ersoy, Mehmet Emin Yurdakul gibi edebiyatçıların eserleri Azerbaycan'da sürekli takip edilmekteydi. Türkiye'ye gelerek burada eserler veren Mehmed Emin Resulzade, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, Yusuf Bek Vezirof, Hüseyin Cavid vs. gibi Azerbaycanlı yazarlar, gazeteciler de vardır.

¹⁹ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 69.

²⁰ **Age.**, s. 70.

Bu yıllarda Azerbaycan edebiyatı; Türkçülük, İslamcılık ve sosyalist akımların etkisi altındadır. Dolayısıyla bu dönemde bu üç akımın da temsilcilerine rastlamak mümkündür. Ancak bu dönemde en çok, bu üç akımın sentezini yapan “Molla Nasreddinciler” ekolü dikkat çekmiştir. Tiflis’te Ömer Faruk Numanzade ve Celil Memedguluzade tarafından çıkarılmaya başlanan Molla Nasreddin dergisi; eleştiri, mizah ve toplumsal içerikli yazılarıyla öne çıkmıştır. Mirza Ali Ekber Sabir, Abdurrahim Bey Hakverdili, Memmed Said Ordubadi, Aligulu Gamkûsar, Ali Nazmi ve Selman Mümtaz dergi etrafında toplanan önemli edebiyatçılardandır.

1905’ten 1924 yılına kadar olan süreçte İran hâkimiyetindeki Güney Azerbaycan’ın düşünce ve edebiyat hayatı Kuzey Azerbaycan’ın etkisi altında şekillenmiştir. 1924 yılından sonra, Güney Azerbaycan’ın tamamını eline geçiren İran, halkın kendi dilinde okuyup yazmasını yasaklamış, Azerbaycan Türkçesi ile yazılan eserleri ortadan kaldırmış ve mektepleri kapattırıştır. Her iki Azerbaycan’da gelişen siyasi ve milli olaylar Azerbaycan aydınlarını derinden etkilemiş, dolayısıyla bu durum edebiyat hayatına yansımıştır. Azerbaycanlı şairler ve yazarlar bu dönemde önemli milli eserler vücuda getirmişlerdir.

1920’ye kadarki Azerbaycan edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri Hüseyin Cavid’dir. Ahmed Cevad ve Mehemed Hadi de romantik şairler arasında öne çıkan isimler olarak görülürler. Azerbaycan edebiyatındaki romantik akımın diğer temsilcileri arasında Abbas Sıhhat, Abdulla Şaik, Samed Mansur, Abdulhalık Cenneti, Abdullah Bey Divanbeyoğlu, Said Selmasî vs. gibi isimler örnek gösterilebilir.

Azerbaycan edebiyatında nesir türü XIX. yüzyıla kadar zayıf kalmış ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ahundzade ile gelişmeye başlamıştır. Sonrasında Zerdabi’nin makaleleri, Sultan Mecid Ganizade, Neriman Nerimanof, M. Said Ordubadi, Yusuf Vezir Çemenzemini vs. gibi yazarlarla da büyümeye, gelişmeye devam eder. *“Realist-bedî nesri, yirmili-ellili yılların faal ve verimli janrlarından kabul etmek mümkündür. Nesirde yeni geleneklerin oluşumu sürecinin ilk merhalesinde de esas rolü tecrübeli ve yaşlı neslin temsilcileri oynamıştır. İlk yenilikçi hikâye, povest (büyük hikâye) ve roman örneklerini Seyid Hüseyin ve Yusuf Vezir Çemenzemini, Süleyman Sani Axundov,*

Ebdürrehim Bey Haqvêrdili ve Celil Memmedguluzade yarattılar."²¹ Azerbaycan'da roman türü ise birdenbire ortaya çıkmış ve bir süre hem eski mesnevi ve halk hikâyelerinin etkisiyle, hem de Avrupa ve Rusya'daki hikâye ve romanların tesiriyle gelişmeye çalışmıştır. İlk romanlar arasında; Celil Mehemmedguluzade'nin Danabaş Kendinin Ehvalatları (1894), Abdulla Şaik'in Asrımızın Kahramanları (1909-1918), M. Said Ordubadi'nin Bedbaht Milyonçu ya da Rızagulu Han Firengimeab (1914) eserleri verilebilir.²² Bu dönemde hâkim basmakalıplığa karşı çıkma bakımından en çok dikkati çeken Celil Memmedguluzade'nin hikâyeleri olmuştur. (Tahıl Hekimi, Saqqallı Uşaq vb...)²³

*"Otuzlu yılların başlangıcında yazılan eserlerde hâkim ideolojik eğilimden söz etmek mümkündür. Azerbaycan'da ancak sözü edilen zaman dilimi içerisinde o zamanki Doğu ve dünya roman medeniyetinin an'anesi şekillenmiştir."*²⁴

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatına genel hatlarıyla değindikten sonra Sovyet dönemi edebiyatı hakkında da ayrıca bilgi vermek istiyoruz. Ceviz Kurdu romanının 1930-1980 yıllarını anlatan vaka zamanı, Sovyet yönetimindeki Azerbaycan'ı anlamamızı gerekli kılmaktadır. Bu sebeple bu dönem edebiyatını da genel hatlarıyla incelememiz yazarın eserini hangi şartlar altında yazdığını, dolayısıyla da eseri anlamamız açısından faydalı olacaktır.

1920'den sonra Sovyet rejiminin gelmesiyle birlikte insanların dünya görüşü, edebiyat ve fikir anlayışı yeniden şekillenmiş daha doğrusu şekillendirilmeye zorlanmıştır. Stalin, yeni rejimin baskıcı olduğunu ve insanlara eşitlik, hak, hukuk tanımadığını acı tecrübelerle anlatmıştır. Azerbaycan Türkleri bu dönemde yönetimde arka plana itilmiş, Ruslar ve bilhassa Ermeniler ön plana çıkmışlardır. 1930'larda ortaya çıkan kolektifleştirme politikasıyla da halktan binlerce insan yok edilmiştir. Böyle bir ortamda da edebiyatta başarılar sağlanması, büyük ve güçlü eserler oluşturulması güç gözükmektedir.

²¹ Yaşar Karayev, "Yakın Dönem Azerbaycan Edebiyatı", (Aktaran: Yavuz Akpınar), **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 369.

²² Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 74.

²³ Yaşar Karayev, **Age.**, s. 369.

²⁴ **Age.**, s. 370.

Yazarlar 1920'den önce olduğu gibi serbestçe eser oluşturma şansına sahip değillerdir. Bu dönemde hükümetin isteklerine göre, resmi-ideolojik görüşe uygun eser yazma mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Buna da “*Sosyalist realizmi*” denmiştir. Gerek Sovyetler Birliğinde gerekse diğer komünist ülkelerde edebiyat bir silah olarak görülmüştür. Bu, onların, toplumcu sanat görüşünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “*Bilindiği gibi Sovyetleştirme ve sonrasında gelen Ruslaştırma sürecinde, iktidarın en önemli mücadele alanı olan dil, merkeze yerleştirilmiş ve dilin kapsam alanı içerisinde yer alan eğitim politikaları, merkez yönetim tarafından tabana doğru türlü aparatlar/araçlar kullanılarak yayılmaya çalışılmıştır.*”²⁵

Sovyetlerde edebiyat ve diğer sanat eserleri zevk için değil yarar için oluşturulmak zorundadır. Edebi eserde amaç, gelecekteki toplumu kuracak insanı romanda, hikâyede yücelterek idealize etmektir. Başka bir ifadeyle, komünizme ya da sosyalizme götürecek bir kahraman tipi ortaya çıkarmaktır. Sözü edilen bu kahramanların ihtilalci niteliklere ve fikirlere sahip olmaları beklenir. Sovyet toplumu için ideal olarak görülen bu tip, yalnızca kendi ülkesinin toplumu için değil, bütün dünya insanlığı için mücadele verecek bir insan olarak sunulmalıdır. “*Halkın yararına iddiasıyla başlatılan hücum, ferdin ve dolayısıyla insanın inkârına kadar varmıştı. Cahil din adamları, zalim beyler, eski yöneticiler, hurafelere inanan insanlar, zengin kimseler, burjuvalar, anti-sosyalist ve komünistler, eski hayatın tipik temsilcileri olarak canlandırılıyorlardı. Bunların karşısına idealist komünistler, inkılapçılar, işçiler, öğretmenler, kadın haklarını ve kadın hürriyetini temsil eden genç kızlar, kadınlar adeta insanüstü özellikleri ve gayretleri ile çıkartılıyorlardı.*”²⁶ Yeni bir hükümet, yeni bir cemiyet oluşturulmuş, bu hükümet ve cemiyetin de yeni bir edebiyata ihtiyacı olduğu kanısıyla eski hayat tarzına, eski dünya görüşüne dolayısıyla da eski edebiyata tamamen karşı çıkan yapmacık, güdümlü bir edebiyat oluşturulmaya başlanmıştır. Hem edebiyat hem de bütün sanat dalları, devletin resmi görüşü doğrultusunda eser verme mecburiyetinde bırakılmıştır.

²⁵ Ferhat Karabulut, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları, **Bilig Dergisi**, Sayı: 50, Yaz/2009, s. 65.

²⁶ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 75.

Sovyetlerde, toplumcu sanat görüşü doğrultusunda yazılan eserlerde ağırlıklı olarak genel insanlık problemleri ele alınmıştır. Bu tür örneklerde din, dil, ırk, milliyet gibi unsurlar özellikle dışlanmış ve konu olarak çoğunlukla “sınıflar arası çatışma” işlenmiştir.

Sovyetler Birliğinde iki edebiyatçı ideal, sosyalist ya da komünist toplumun örnek kişileri olarak lanse edilmiştir. Maksim Gorki ve Viladamir Mayakovski. Bu iki edebiyatçı, hem Sovyetler Birliğinin geneli hem de bütün dünyadaki komünist veya sosyalistler ülkeler için örnek şahsiyetler olarak görülmüş ve model alınmıştır. Maksim Gorki Rus edebiyatında sosyalist realizmin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemde Azerbaycan edebiyatının vazifesi ise büyük kardeş Rusların edebiyatını örnek almak olarak görülmüştür. Bu dönemde eser vermek mecburiyetinde bırakılan yazarlar da değişik yollar aramaya yönelmişlerdir. Bir kısmı sessiz kalarak bir kenara çekilmeyi tercih etmiş, bir kısmı ise, yeniçağa ayak uydurmaya çalışarak bu güdümlü ve baskıcı edebiyata, istenilen tarzda eserler vermeyi denemişlerdir. Bunun yanında her şeye rağmen kendi inandığı değerler uğruna savaştan ve kendi düşünceleri doğrultusunda eserler vermeye çalışan sanatçılar da olmuştur. Bunlar arasında Hüseyin Cavid, Abrürrahim Bey Hakverdili, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Abdulla Şaik gibi şahsiyetler örnek gösterilebilir.

1937 yılına kadar hükümetin istediği şekilde yazarlar, kendi fikirlerini yazmaya çalışanlar olsa da bu tarihten sonra kimse korkusundan bir şey yazamaz hale gelir. Yazılanlar da ideolojik ve siyasi konuların ötesine geçemez. Bunun üzerine yazarlar tarihi konularda yazmayı, sembolizme yönelmeyi ya da kendilerinden uzakta meydana gelen olayları yazmayı bir çıkış yolu olarak görürler ve bu şekilde baskıdan kurtulmaya çalışırlar.

1920'den 1941 yılına kadar (II. Dünya Savaşı'na kadar) olan dönemde yazılan eserlerin konusu genellikle, Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kuruluşu olmuştur. Eserlerin çoğunda Sovyet hükümetinin kuruluşundan önce Azerbaycan'da köylü halkın, işçilerin, aydınların kötü durumda olduğundan, din adamlarının, cahillerin ve

zenginlerin halkı nasıl sömürdüğünden bahsedilir. Daha sonra da sovyet rejimiyle birlikte işçilerin, emekçinin kurtuluşu, refaha ermesi ve gelişmesi anlatılır. Bu eserlerin hemen hemen hepsinde inkılapçı tipler idealize edilmiştir. Bunun yanında 1917-1925 yılları arasında Bolşevizmin galip gelerek halk arasında yerleşmesi amacıyla yapılan “vatandaş savaşı”, bu savaşa katılıp mücadele eden kişilerin idealize edilmiş hayatları, 1920’den sonra değişen eğitim-öğretim şekli ve bununla birlikte ortaya çıkan yeni öğretmen tipi gibi konular da eserlerde sıkça işlenmiştir. Bu dönemde Ruslar, bilinçli bir şekilde hangi kaynaktan gelirse gelsin dine karşı çıkmaya başlamışlardır. Dini bir afyon gibi görmüşler ve toplumu pasif bir hale getirerek dinamizmini yok ettiğini iddia etmişlerdir. Tabii bu düşünceleri de eserlere konu ettirmeyi ihmal etmemişlerdir.

1941-1946 yılları arasında ise II. Dünya Savaşı sebebiyle eserlerin konusunu savaş oluşturur. Daha çok halka güven vermek için eser yazan sanatçılar vardır.

Savaşa kadarki dönemin önemli şahsiyetleri arasında, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Memmed Said Ordubadi, S. Rehimof, E. Veliyev, E. Ebülhesen, Mir Celal ve Mehdi Hüseyin sayılabilir. Savaştan sonra ise; Mirza İbrahimof, Sabit Rehman, Enver Memmedhanlı, İlyas Efendiyev, Süleyman Veliyev ve İmran Gasimof gibi şahsiyetler Sovyet Devri Azerbaycan nesrinin güzel örneklerini okuyuculara sunmuşlardır.

“1960-90 yılları çağdaş Azerbaycan edebiyatının tarihinde hem mahiyet, hem de fonksiyon ve şekil bakımından önceki 40 yıldan esaslı şekilde farklılaşan yeni bir merhale oldu. Hâkim askeri-totaliter rejimde az çok yumuşama, liberalleşme alametleri (...) görülür görülmez edebiyat çoktan beklediği tarihi fırsattan derhal payını aldı. Bediî fikrin, enerjinin nehri ‘alt kattan’ dışarı püskürdü, yer altı akıntılar açık havaya çıktı ve öncekinden kat kat engelsiz, sınırsız mecrada akmaya başladı.”²⁷ 1960’lı yıllarda çağdaş Azerbaycan hayatı ve çağdaş insan ele alınmış, ideolojik görüşlerden uzak, realist eserler verilmeye başlanmıştır. Bu dönem edebiyatçı ve sanatçıları iyi eğitim almış, Rusça bilen ve dünya edebiyatını inceleme imkânı bulmuş olan kişilerden meydana gelir. İsmail Şıhlı, Hesen Seyit Beyli, Ezize Ceferzade, Hüseyin Abbaszade,

²⁷ Yaşar Karayev, “Yakın Dönem Azerbaycan Edebiyatı”, (Aktaran: Yavuz Akpınar), **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 376.

Bayram Bayramof, Çingiz Hüseynof, Sabir Ehmedof bu kişilerden sadece birkaçıdır. Bu sanatçılar II. Dünya Savaşı'nı çok erken yaşlarda yaşamış olan, bu sebeple de erken olgunlaşmış bir nesilden oluşur. Eserlerinde savaştan çok köy ve şehirdeki çalışma hayatından, işçilerin maddi ve manevi dünyasından ve yaşadıkları zamanın sosyal problemlerinden bahsederler.

Edebiyat hayatına 60'lı yıllarda başlayıp 70 ve 80'li yıllarda olgunluk eserlerini vererek sanat dünyasında kabul görmüş sanatçılar arasında; İsi Melikzade, Yusif Semedoğlu, Ekrem Eylišli, Sabir Ehmedov, Elçin, Anar, Mevlüd Süleymanlı gibi isimler vardır. Bu dönem sanatçılarında her şeyden önce insana bakış değişmiştir. İnsan konusunu edebiyata yeni bir konu, yeni bir problem olarak dâhil eden bu nesil sanatçıları, şahsiyete, ferde, manevi-psikolojik derinliğe önem vermiştir. Bu yazarlar içerisinde en çok Anar ve Elçin ön plana çıkmışlardır. Anar çok yönlü yazarlığıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Sadece Azerbaycan edebiyatını değil, Rus ve dünya edebiyatını da incelemiş, eserlerinin konularını ve kahramanlarını çağdaş Azerbaycan toplumundan almıştır. Günümüz insanını anlatmayı, tiyatro eserleriyle de canlandırmayı çok yönlü olarak yansıtmayı başarabilmiştir. Tiyatro, hikâye, tenkidi makale, roman, deneme türünde eserler vücuda getirmiştir.²⁸

Edebiyat incelemeleri, roman, hikâye ve tenkit türünde eserleriyle dikkati çeken diğer bir sanatçı da Elçin'dir. O, psikolojik derinlik katarak ve lirik bir anlatımla kaleme aldığı hikâyeleriyle tanınmıştır.²⁹

1970'li yıllarda Rusça olarak yazmaya başlayan iki kardeş dikkati çeker: Magsud İbrahimbeyof ve Rüstem İbrahimbeyof. Bu iki kardeş eserlerinde Sovyet insanının iç dünyasını, problemlerini başarılı bir şekilde dile getirmişlerdir.³⁰

Sovyet döneminde sadece mensur değil manzum türde de gelişmeler yaşanmıştır. Kuzey Azerbaycan şiiri yenileşme dönemine girmiş, Sabir, Hüseyin Cavid, Hadi gibi büyük şairlerin elinde şekil ve dil açısından geniş imkânlarla büyümeye

²⁸ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 79.

²⁹ **Age.**, s. 79.

³⁰ **Age.**, s. 80.

başlamıştır. Klasik şiirden faydalanarak yeni ve modern bir Azerbaycan şiiri anlayışı ortaya koyulmuştur. Fakat nesir ve tiyatro örneklerinde görüldüğü gibi şiirde de siyasi ve ideolojik görüşleri Sovyet hükümetinin istediği doğrultuda olan, toplum için sanat görüşü kendisini göstermiştir. Bu dönem genç şairleri arasında Mikayıl Rızaguluzade, Samed Vurgun, Osman Sarıvelli, Resul Rıza, Mehdi Seyidzade gibi isimler sayılabilir.

1920 ve 1930 yıllarında doğan şairler, II. Dünya Savaşı sırasında olgunlaşmışlar, ilk şiirlerinde savaşın korkunç yüzünü, ferdi, sosyal, insani konuları anlatmışlardır. Savaştan sonraki dönemde ise günlük hayat, sosyal konular, milli ve insani problemleri şiirlerinde işlemişlerdir. İslam Seferli, Hüseyin Hüseyinzade, Bahtiyar Vahabzade, Gabil, Adil Babayev bu dönem şairleri arasında gösterilebilir.

1960'lara gelindiğinde ise resmi ideolojinin yumuşaması, ideolojik eserlerin arka plana atılmasıyla Kuzey Azerbaycan şairleri de dünyaya açılmaya başlamışlardır. Tıpkı nesirde olduğu gibi, çağdaş insanı, sosyal ve siyasi meseleleri, milli problemleri, köylü, işçi, emekçi kesimin hür şekilde yaşamasını ele alan eserler ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan'ın XIX. yüzyılda yapay olarak ikiye bölünmesiyle Kuzey Azerbaycan'da yenileşme, modernleşme başlamış ve buna bağlı olarak da edebiyat, sanat hayatı da oldukça gelişmiştir. Güney Azerbaycan ise İran hâkimiyetinde eski edebiyat anlayışını devam ettirerek daha yavaş bir şekilde değişmiştir.

Güney Azerbaycan'da edebiyatın en güçlü olduğu alan halk edebiyatı alanıdır. XX. yüzyıl başlarından itibaren hızla değişmeye, yeni türler, yeni konular denemeye başlayan Kuzey Azerbaycan edebiyatçılarına nazaran Güney Azerbaycan'da değişim daha yavaş olduğundan dolayı zengin sözlü kültür burada sağlam bir şekilde muhafaza edilmiştir. Güney Azerbaycan âşıklık geleneğinin en canlı bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran'da meşrutiyet hareketinin baş gösterdiği yıllarda (1906-1911) Güney Azerbaycan'daki halk, İstanbul'daki kültürel olaylardan ve Kuzey Azerbaycan'daki fikir hayatından da oldukça etkilenmiştir. Bu dönemde İran'da Farsça süreli yayınların

yanında Azerbaycan Türkçesi ile çıkan yayınlar da söz konusudur. Özellikle Tiflis'te Celil Memmedguluzade ve arkadaşları tarafından çıkarılan Molla Nasreddin dergisi, İran'da ve Güney Azerbaycan'da büyük yankılar uyandırmıştır. Hatta Bolşevikler Kafkasya'yı ele geçirince C. Memmedguluzade Tebriz'e gelerek Molla Nasreddin'i burada çıkarmaya başlamıştır.

1940'lı yıllarda Güney Azerbaycan'da milli şuur kuvvetlenmiş, ancak bu dönemdeki iktidar partinin sovyet taraftarı olması ve sosyalist düşünce tarzını benimsemesi neticesinde halk arasında çok fazla yayılamamıştır. Fakat bu yıllarda kurulan Şairler Meclisi Derneği, Güney Azerbaycan'daki kültürel ve edebi hayatı canlandırmaya vesile olmuştur. Feryad, Tebriz, Şimal Ulduzu, Azerbaycan vs. gibi birçok süreli yayın ortaya çıkmıştır. Bu dönem şair ve yazarlarından Mehemmedeli Safvet, Seyid Cafer Pişeverî, Abbas Vasık, Mir Mehdi Çavuşî, Habib Sahir, Medine Gülgün, Seyid Mehemmed Hüseyin Şehriyar, Semed Behrengi gibi birçok isim sayılabilir.

Bu isimler içinden en çok öne çıkan, hem Azerbaycan'ın hem de yakın dönem Türk dünyasının en büyük şairlerinden biri olarak görülen Şehriyar'dır. Lirik şiirleriyle dikkati çekmiştir. *“Şehriyar, yok edilmeğe çalışılan bir dile ve onun edebiyatına yeni bir ruh vermiş, onu canlandırmış ve daha yüksek bir seviyeye çıkartmıştır.”*³¹

Mensur eserler ise Güney Azerbaycan'ın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal şartlar sebebiyle gelişememiştir. Yalnızca Ali Tebrizi ve Genceli Sabahi hikâye ve roman türünde örnekler verebilmiş şahsiyetlerdir. Bunlar dışında eser veren edebiyatçılar çalışmalarını Kuzey Azerbaycan sahasında geliştirmişlerdir.

İran İslam inkılabından sonra şairlerin büyük bir kısmı gelişen olaylar sebebiyle takma isim kullanmaya başlamışlardır. 80'li yıllara gelindiğinde çeşitli gazete ve dergiler görülmeye, basın hayatı gelişme göstermeye başlar. Özellikle Varlık dergisi, Yoldaş, Köroğlu, Birlik gibi dergiler İran Türklerinin edebi gücünü ortaya koymada örnek gösterilebilir.

³¹ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 87.

Gerek Kuzey Azerbaycan'da gerekse Güney Azerbaycan'da XX. yüzyılda yaşanan özellikle siyasi, sonrasında sosyal ve kültürel hadiseler sanat ve edebiyat hayatını doğrudan etkilemiş, sanatçı ve aydınların eser yaratmasını, özgürce düşünmesini ve fikirlerini dile getirmesini uzunca bir süre engellemiştir. Bir yazarın, şairin, genel olarak sanatçının yaşadığı dönemin hadiselerinden etkilenmemesi pek mümkün değildir. Bu sebeple bir eser incelenirken mutlak suretle, eserin yazıldığı dönemin şartları, yaşanan olaylar da göz önünde bulundurulmalı ve değerlendirme yapılırken göz ardı edilmemelidir.

2. MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ ve ESERLERİ

2.1 Hayatı ve Edebi Şahsiyeti³²

Mevlüt Süleymanlı, 18 Mart 1943'de şimdiki Ermenistan'ın Kalinino bölgesinin "Kızıl Şafak" isimli köyünde (eski adı Cücekent) dünyaya gelmiştir. *"Kızıl Şafak, Koçkar Dağı eteklerinde, şimdi Ermenistan diye anılan sınırlar içinde kalmış beş yüz hanelik bir Türk köyüdür ve Ermeniler'in "Kalinino" dedikleri Celaloğlu kasabasına bağlıdır."*³³

Annesi Mevlüt Süleymanlı'ya hamile olduğu sırada II. Dünya Savaşı devam etmektedir ve babası asker olarak savaşta bulunmaktadır. Babası II. Dünya Savaşı'ndayken eşi Bağdagül'e bir mektup yollar ve şunları söyler: *"Rüyamda gördüm ki senin yanında biri sarışın ve uzun, biri karaşın iki kundak var. Sen karaşın kundağı yerden aldın, sarışın kundak yerde kaldı. Kara olan yaşayacak ama sarışın olan fazla yaşamayacak. Kara olana Mevlüd adını koyun"* Mevlüt Süleymanlı'ya bu olayı ninesi anlatmıştır. Ancak bu olay, Mevlüt Süleymanlı'yı hayatı boyunca hep üzmüştür. Çünkü o dönemdeki şartlar gereği kardeşini kaybettiğini, belki de bugün kendisi yerine kardeşinin yaşayabileceği düşüncesini yetmiş yaşına gelmesine rağmen aklından çıkaramamıştır.

Mevlüt Süleymanlı'nın soyuna "Qarakelleler" (Karakelleler) ismi verilmiştir. Yazarın, eserlerinde zaman zaman Qarakelle ismini kullandığı görülür.

Babası Süleyman Mehemedoğlu 1942 yılının sonlarına doğru II. Dünya Savaşı'na gitmiş, 23 Nisan 1945'de Almanya'ya karşı sürdürülen savaşta can vermiştir. Babası öldükten sonra Mevlüt Süleymanlı'yı annesi büyütmüş, ona hem anne hem baba olmaya gayret etmiş, oğluna babasızlığı hissettirmemeye çalışmıştır. Mevlüt Süleymanlı

³² Mevlüt Süleymanlı'nın hayatı hakkındaki bilgiler, bizzat kendisiyle yaptığımız görüşmelerden, Bakü'de 24-25/03/2013 tarihinde yapılan ve ses kayıt cihazına kaydedilen açıklamalardan ve ayrıca Göç adlı eserinin Türkiye'de Seyfettin Altaylı tarafından aktarılan basımında (Mevlüt Süleymanlı, **Göç**, Aktr.: Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 5-9.) yine Seyfettin Altaylı tarafından kaleme alınan önsözdeki bilgilerden faydalanılarak oluşturulmuştur.

³³ Mevlüt Süleymanlı, **Göç**, Aktr.: Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 5.

edebiyatı seven bir ailede yetişmiştir. Gerek babası Süleyman Bey, gerekse annesi Bağdagül Hanım şair ruhlu insanlardır.

Sadece anne ve babası değil dedesi de şiiri seven bir insandır. Sohbet ortamlarında eski şairlerin şiirlerinden okur, sazı olmasa da saz çalar gibi yaparmış. Hatta Mevlüt Süleymanlı, kendisini şiiri ve nesri sevmeye hazırlayanın da dedesinin okuduğu şiirler olduğunu söyler.

Süleymanlı'nın hayatında önemli bir yere sahip olan diğer kişiler de ninesi Hürü ve oğulları Elay ile Elbəy'dir. Ayrıca yazarın Xətire isimli bir kızı vardır. Süleymanlı "Göç" romanını ninesi Hürü'ye ithaf etmiştir ki bu Hürü Nine'ye olan sevgisini göstermektedir. Süleymanlı'nın "Üç Roman" adlı eserine ve son eseri "And Olsun Əsrə" isimli kitabına editörlük yapan, kızıyla aynı adı taşıyan eşi Xətire Beşirli de hayatında önemli bir yere sahip olan kişilerdendir. Bakü'de Nizami Xudiyev kütüphanesinde yöneticilik yapan Xətire Hanım da tıpkı eşi gibi edebiyata tutkun, hatırı sayılır yazılar, makaleler kaleme almış bir kişidir.³⁴ Gerek annesi gerek eşi ve çocukları Mevlüt Süleymanlı ile gurur duyduklarını her vesile ile dile getirmişlerdir.

Mevlüt Süleymanlı eğitim hayatında ilk yedi yıl Kızıl Şafak'ta okur, yedi yıldan sonra komşu köy İlmezli'deki (Yılmazlı) ortaokula gider. Buradaki edebiyat hocasının zeki, bilgili bir insan olduğunu söyleyen Süleymanlı, onun, edebiyat zevkinin gelişmesine tesir ettiğini belirtir. Azerbaycan halk nağıllarını (masallarını), destanlarını okuyarak büyüyen Süleymanlı, bunun halk kütüphanesinde çalışan ablası sayesinde olduğunu, dolayısıyla ablasının edebiyatçılığının olgunlaşmasında çok büyük emeği bulunduğunu söyler. 1950'li yılların ortalarında Victor Hugo'nun Sefiller adlı eserini okumuş ve bu eserden çokça etkilenmiştir. İlk ve ortaokul yıllarındaki öğretmenleri ile köye gelen âşıklar onun edebiyatçı kişiliğinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu dönemde Süleymanlı en çok Koroğlu destanındaki şiirlerden, koşmalardan hoşlanmaktadır.

³⁴ Xətire Beşirli'nin yazıları ve makaleleri için bkz.: "Kaynaklar"

Mevlüt Süleymanlı özellikle savaştan sonraki yıllarda maddi manevi büyük sıkıntılar çekmiştir. Çok genç yaşta Tiflis'e gidip çalışmak zorunda kalmış, daha sonra yeniden Bakü'ye dönmüştür. İlkokul yıllarından itibaren hem Rusça hem de Almanca öğrenmiş olan yazar, ortaokul öğrencisi iken Maksim Gorki'nin "Ana" romanını Rusça okuyacak kadar bu dile vakıftır. Maksim Gorki ve Nazım Hikmet, Süleymanlı'nın edebi hayatını şekillendiren en önemli isimlerdendir. Hem Gorki'nin hem de Nazım Hikmet'in bütün eserlerini okuyan Süleymanlı, bu iki edebi kişiliği kendine örnek aldığı söyler. Üniversite yıllarında Nazım Hikmet'in yalnızca kendisinde değil, neredeyse Azerbaycan'daki bütün öğrenciler üzerinde iz bıraktığını vurgular. Ayrıca üniversite öğrenciliği yıllarında Gabriel García Marquez, Kafka, Friedrich Nietzsche, sembolist şair Salvatore Quasimodo ve Pablo Neruda Süleymanlı'nın sindire sindire okuduğu edebiyatçılar arasındadır.

1962 yılında Bakü'deki Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin filoloji bölümüne girmiş, 1967 yılında da buradan mezun olmuştur. Süleymanlı, 60'lı yıllarda Azerbaycan'da milli düşünce bakımından şiirde, nesirde, müzikte, tiyatrodaki değişiklikler, gelişmeler olduğunu söyler. Süleymanlı bu yıllarda, Mirza Fethali Ahunzade'nin piyeslerini, Mirza Ali Ekber Sabir'in, Celil Memmed Guluzade'nin şiirlerini okumuş ve bu kişilerden etkilenmiştir. Onların felsefi bakış açılarını, siyasete ve dine karşı düşüncelerini benimsemiş, cahil mollalara, hurafelere karşı olan tutumlarından, din ile ilgili görüşlerinden yararlanmıştı. Yine Feridun Bey Koçerli, Şuşam Muhidi, Molla Penah Vakif, Molla Veli Vidadi eserlerini özümseyerek okuduğu şahsiyetlerdir. Bütün bu kişilerin, bilgilerin ışığında ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır.

Üniversite yıllarında öğrenci iken Süleymanlı'nın ilk edebi ürünleri gazete ve dergilerde yerini almaya başlar. 1964 yılında ilk şiiri olan "Ellerim" yayımlanır. Üniversitenin son sınıfında Rusya'ya gidip orada bir süre çalışır. Ural dağlarını ilk defa bu yıllarda görmüş ve gördükleri Süleymanlı'yı derinden etkilemiştir. Göç romanının ilk kayıtlarını bu dönemde tutmaya, buradaki izlenimlerinden yola çıkarak eserin belkemiğini oluşturmaya başlamıştır.

Ne ilginçtir ki, matbaa yüzü gören ilk eserlerinin okuyucu ile buluşmasından kısa bir süre sonra KGB, Süleymanlı'yı gizlice takip etmeye başlar. Rejim muhalifi olduğu, sovyet anlayışının dışına çıktığı iddiası ile hakkında takibat başlatılır. Büyük cezalara çarptırılması, sesinin kısılması istenir. O dönemde KGB'nin önemli yöneticilerinden olan Haydar Aliyev, gelecekte büyük bir yazar olacağına inandığı Mevlüt Süleymanlı'nın zarar görmesini istemez. Amirlerini ikna ederek kendisini uyaracağını, “yanlış”tan döndüreceğini söyler. Süleymanlı'yı henüz yirmi üç yaşındayken arkadaşlarıyla birlikte KGB adına sorgular. Böylece onu muhtemel bir hapis ya da ölümden kurtarmış olur. Haydar Aliyev'nin olağanüstü gayretleriyle genç yazarın, suçsuz olduğu sabit görüldüğünden serbest bırakılır. Mevlüt Süleymanlı bu dönemde yaşadığı sorgulamaları “And Olsun Əsrə”³⁵ adlı kitabında bulunan “Yer Üzünə Mektub” adlı bölümde kaleme almıştır.

Süleymanlı'nın hayatı boyunca yaşadığı olaylar, tanık olduğu durumlar onun ileride kaleme alacağı eserleri için zengin malzeme oluşturmuştur. Çocukluk hatıraları, kırsal kesimdeki halkın yaşantısı, sovyet döneminde bizzat tanık olduğu olaylar onun yazıları için birer kaynak niteliğindedir. Bütün yazılarına hayatından bir parça koymuştur. Onun eserlerinin gerçeklikle olan yakın bağlantısı da buradan gelmektedir. Süleymanlı, Sovyet hükümetinin sanatçılar üzerindeki baskısını şahsen yaşamış, hükümetin istediği konular üzerinde yazmaya zorlanmış bir yazardır. Bu sebeple de kendisiyle aynı dönemde eserler kaleme alan Yusuf Samedoğlu, Anar, Elçin, Hasan Hüseyinov gibi yazarlarla birlikte sembolik tarzda eserler vücuda getirmiştir. Yazar, yaşadığı dönemde gördükleri baskı sebebiyle sembolizmi kullanmadan eser yazmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir. Mevlüt Süleymanlı sağlam İslami din bilgisine sahip olan, Allah inancı olan bir insandır. Bunu da eserlerinde konu olarak kullanmıştır. Bununla bağlantılı olarak Süleymanlı, rüyaya inanan ve bu sebeple yine eserlerinde rüya motifini işleyen bir yazardır. Nitekim Göç romanında İmir'in yaşadıklarını aslında kendisi bizzat yaşamıştır. Bazı olmamış olayları önce rüyasında görmüş ve daha sonra bunların gerçekleştiğine şahit olmuştur. Yine rüyasında oğlunun adını Elay koyduğunu görmüş ve oğluna bu sebeple Elay adını vermiştir.

³⁵ Mevlüt Süleymanlı, **And Olsun Əsrə...**, “Elm və Təhsil”, Bakı 2012.

1968-1974 yılları arasında Azerbaycan Devlet Televizyonu ve Radyo Teşkilatı'nda dram redaksiyon şubesinde yazar olarak çalışmıştır. Mevlüt Süleymanlı, Azerbaycan Radyosu'na ilk başladığı yıllarda hem teknik hem de sunum olarak “yenilikler” kabul edilmediği için zorluklar yaşamıştır. 1969 yılının Ekim ayının sonlarında “Bulaq” isimli bir radyo programı sunmaya başlar. Bu program Rusya tarafından da dinlendiği sovyet hükümeti ne istiyorsa Süleymanlı, programda onu söylemek zorunda kalmıştır. O, yazmaya başlamasının sebebi olarak radyo programlarında işlediği konuları gösterir. Büyüdüğü muhitteki halkın, köy hayatı yaşayanların düşüncelerini yaptığı radyo programı sayesinde öğrenmiş ve buradan yola çıkarak tüm halkın hayatını, sıkıntı ve beklentilerini yazmak istemiştir. “*Benim öğretmenim halk olmuştur*” diyen Mevlüt Süleymanlı'nın eserlerinin ana ekseninde daima halk ve halkın türlü sorunları yer almaktadır.

Daha sonra Süleymanlı bir süre şiire ara vererek ilk hikâyelerini yazmaya başlar. Senaryo eğitimi alan yazar, “Beyin Oğurlanması” senaryosunu yazar ve bu senaryo sayesinde geniş çevrelerce tanınır. 1974-76 yılları arasında Azerbaycan sinemasında senarist olarak görev aldıktan sonra, 1976-80 yılları arasında da aylık olarak çıkan “Ulduz” (Yıldız) dergisinde yazı işleri müdürü olarak çalışmıştır. 1980'den itibaren “Azerbaycan” dergisinin nesir şubesi müdürü olarak göreve başlamış ve edebiyat hayatına devam etmiştir. Ebulfez Elçibey döneminde ise Azerbaycan Devlet Televizyonu ve Radyo Teşkilatında başkan yardımcısı olarak görevine devam etmiş, yirmi yıl boyunca burada çalışarak emekli olmuştur.

Mevlüt Süleymanlı hayatı boyunca yazdığı eserler sayesinde birçok ödüle layık görülmüştür. 1974 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin “Qızıl Qalem” ödülünü, 1983 yılında Moskova'da Rusça neşredilen ilk eseri “Çoban İbrahim ve Velosiped” (Çoban İbrahim ve Bisiklet) adlı eseriyle Maksim Gorki adına düzenlenen edebiyat ödülünü, 1991 yılında yine Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin “köy hayatını anlatan en iyi eser” adına verilen “Qızıl Sünbül” edebiyat ödülünü, 1995 yılında estetik olarak çağdaş, aktüel konularda yazılmış sosyal ve siyasi eserler dalında “Araz” yüksek edebiyat ödülünü, 2001 yılında ise “Göç” romanı ile yılın en güzel eseri ödülünü, ayrıca “Anadolu Edebiyatı” kurulunda da takdir ödülünü kazanmıştır. Mevlüt Süleymanlı

ismini saydığımız bu ödüller dışında birçok defa da eserleri ve yazarlığı vasıtasıyla devlet tarafından çeşitli ödüllerle mükâfatlandırılmıştır. Aynı zamanda yazar, Azerbaycan’da çok az kişiye verilen, Anar ve Elçin’in de sahip olduğu “Halk yazıçısı” unvanına sahip yazarlardan birisidir.

2.2. Eserleri

Mevlüt Süleymanlı edebiyat hayatına 1964 yılında “Azerbaycan Gençleri” gazetesinde yayımlanan “Ellerim” adlı ilk şiiriyle başlamıştır. Basılan ilk kitabı ise “Bir Unvan” adlı şiir kitabıdır. İlk nesri ise 1963-64 yıllarında yazdığı “Yeşil Obaların Toyu” ismini taşır.

Mevlüt Süleymanlı’nın povest tarzında yazdığı, en kısa tanımıyla “uzun hikâye” olarak adlandırabileceğimiz eserlerinin isimleri şunlardır: “Şanapipik” (1975), “Duzsuzluq” (1977), “Yel Əhmədin Bəyliyi” (1977), “Şeytan” (1978), “Dəyirman” (1978), “Ot” (1984), “Ömürden Qıraqda” (2005).³⁶ Bunlardan Şanapipik, Şeytan, Dəyirman ayrıca hikâyelerinden Qar (1976) ve Yanğın (1975) 1979 yılında “Aydın Aydınlığında” ismiyle basılır. Kitap ile aynı ismi taşıyan “Aydın Aydınlığı” (1977) adlı bir hikâyesi de vardır. Tüm povest ve hikâyeleri “Mövlud Süleymanlı Seçilmiş Eserleri” adıyla 2006 yılında Azerbaycan’da basılmış ve otuz bin adet satılmıştır.³⁷ Son yazdığı povesti “Teymurlar”, 2012 yılında “And Olsun Əsrə” adlı kitabında yer almaktadır.

Mevlüt Süleymanlı halk dilinde kullanılan, unutulmaya yüz tutmuş kelimelerden oluşturduğu sözlük tarzında “Söz İçində Söz” adlı bir eser kaleme almıştır.³⁸ “Gecə Qapı Kimi, Aç...” isimli şiir kitabını 2011 yılında neşretmiştir.³⁹ Süleymanlı’nın son eseri “And Olsun Əsrə” yazarın deyişiyle bir “tarih” kitabıdır. Yazar, son eserinde kendi halkının tarihini anlatmıştır.

³⁶ Mövlud Süleymanlı, **Seçilmiş Əsərləri**, “Şərq-Qərb”, Bakı 2006.

³⁷ Mövlud Süleymanlı, **Age**.

³⁸ Mövlud Süleymanlı, **Söz İçində Söz**, Ağrıdağ Nəşriyyatı, Bakı 2006.

³⁹ Mövlud Süleymanlı, **Gecə Qapı Kimi, Aç...**, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, Bakı 2011.

“Şanapipik”, muharebeye giden ve muharebeden kaçan erkekleri, geride kalıp sevgililerinin yolunu gözleyen kadınları, oğullarını bekleyen anaları anlatan bir povesttir.

Yazarın ilk povestlerinden olan “Duzsuzluq” eseri ise çiftçilik hayatını anlatır. Bu eserinde de Süleymanlı, tuzu bir sembol olarak kullanarak Sovyet hükümeti ve halk arasında yaşanan trajik olayları konu edinmiştir.

“Dəyirman” povestinin yazımında Gürcistan’dan gelen bir arkadaşının anlattığı hikâyenin etkisi olmuştur. Ancak bu povestte bulunan müstehcen hikâyeler sebebiyle Süleymanlı birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Özellikle eserde, kesilen koyunların kanlarının birbirleriyle birleşip akması ve bunun küçük bir arka karışmasını tasvir ettiği bir bölüm sebebiyle KGB Süleymanlı’nın sorgulanmasını istemiştir. Bunun üzerine Haydar Aliyev, Mevlüt Süleymanlı’yı sorgulamış ve eserin yanlış bir şey anlatmadığını söyleyerek Süleymanlı’yı suçsuz ilan etmiştir.

“Ot” povesti, kırsal bölgeleri, köy halkını, halkın değişimini, halkı değiştirmeye zorlayan vasıta ve sebepleri anlatan uzun bir hikayedir.

“Yangın”da ise köyde yaşayan fakir bir adamın, bir dükkân açmasını, zengin olmasını ve zengin olduktan sonra insanlara, özellikle de arkadaşlarına, dostlarına karşı değişen tavrını, çevresindeki kişileri küçümsemesini, herkese yukarıdan bakmasını anlatır. Bir süre sonra dükkânda çıkan bir yangın sonucu adam, bütün mal varlığını kaybeder. Böylece yazar, zengin adamın yaşadığı dramı başarılı bir şekilde dile getirmiştir. Bu eserde insanların zaman içinde değişen tavırlarını, kişilik bozukluklarını, sosyal olaylar karşısında yanlış duruş sergilemelerini tenkit etmektedir.

“Teymurlar” adlı povestinde, Azerbaycan Türkleri’nin özgürlüğe nasıl kavuştuklarını, zamanın insanlarda meydana getirdiği değişiklikleri ve kendi milletine, ülkesine layık olamayan insanların Avrupa’ya, zamanında da Rusya’ya benzemek için nasıl çabaladıklarını anlatmıştır.

Hikâyelerinin isimleri ve yazılış tarihleri ise; “Yamacda Bir Kənd” (1970), “Armud Ağacının Nağılı” (1974), “Füşkürək” (1975), “Dünyanın İşığı” (1975), “Yanğın” (1975), “Qar” (1976), “Sapand” (1976), “Qaraca Kişinin Yaylaqları” (1977), “Aydın Aydınlığında” (1977), “Çoban İbrahim ve Velosiped” (1977), “Sığırçı Gülünün Ala İti” (1974), “İt Dərsi” (1988), “Ağacan” (1988), Yusuf Samedoğlu’na ithaf etdiyi “Quru Kəllə” (1989) şeklindedir.⁴⁰

“İt Dərsi” adlı hikâyede yazar, Azərbaycan Türklerinin ve Ermenilerin kavgasını simbolizmi kullanarak anlatmışdır. “Armud Ağacının Nağılı” adlı hikâyesinde de yine Ermeniler ve Türkler arasında olan bağları, benzer adetleri, yadsınamayacak ortak dəğerleri yazmışdır.

Mevlüt Süleymanlı’nın film olarak çekilen “Çetirimiz Buludlardır” (1976), “Gökden Düşmüş Piano” (1982), “Dad” (1984), “Beyin Oğurlanması” (1986), “Hücum” (1989), “Ağstafa Şərabçıları” (1992), “Fatehlərin Divanı” (1997), Yedi seri film olarak çekilen “Deportasiya” (2001) ve “Bəylik Dərsi” (2007) isimli senaryoları vardır.

Edebiyat hayatına şiir ile başlayıp daha sonra nesre yənelən, ancak şiir yazmaktan da vazgeçmeyen Mevlüt Süleymanlı esas itibarıyla romanlarla adından bahsettirmeyi başarmışdır. “Göç” (1980), “Ceviz Kurdu” (1981-82), “Ses” (1984) ve “Günah Duası” Süleymanlı’nın romanlarındandır. Bu üç eser, tek bir kitapta “Üç Roman” adıyla basılmışdır.⁴¹

Hikâye, povest ve romanlara baktığımızda yazarın genel olarak yaşadıkları, gördüğü haksızlıkları, halkın çektiği ızdırapları anlattığı söyleyebilir.

⁴⁰ Mövlud Süleymanlı, **Seçilmiş Əsərləri**, “Şərq-Qərb”, Bakı 2006, s. 478.

⁴¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004.

3. ROMANLARI HAKKINDA KISA AÇIKLAMALAR

3.1. Göç

Süleymanlı, Göç romanını folklor ve halk edebiyatına ait zengin bir malzeme bütününden yararlanarak oluşturmuştur. Yaşayıp büyüdüğü çevre, içinden çıktığı edebi muhit, onun tarihi roman yazmasına vesile olmuştur. Kendi ifadesine göre, Rusya'ya gidip ilk defa Ural Dağları'nı görmesi ondaki bu tarih hissini uyandırmıştır. Şahsi yaşantıları, okuyup etkilendiği ilginç olaylar onun Göç romanını yazmasına zemin hazırlamıştır.

Göç romanı Rus Devlet Üniversitesi Türk Dili Bölümünden mezun olan Tamara Gyorgivna tarafından Rusça'ya çevrilmiştir. Türkiye Türkçesi'ne de Seyfettin Altaylı tarafından aktarılmış ve Ötüken Yayınları aracılığıyla yayımlanmıştır.⁴² Seyfettin Altaylı, Göç eserinin önsöz bölümünde, yazarın hayatı ve roman ile ilgili bilgiler verir.

Çok sayıda hikaye kaleme alan Mevlüt Süleymanlı'nın ilk romanı Göç'tür. Bu eseri 1979 yılında yazmaya başlayan yazar, 1980 yılında tamamlamıştır. İlk kez Azerbaycan dergisinde yayımlanan roman, kısa sürede Azerbaycan halkı tarafından çok beğenilmiş ve rağbet görmüştür. Bahtiyar Vahabzade, eseri okuduktan sonra çok sayıdaki edebiyatçı gibi gibi yazara, onu tebrik ve takdir ettiğini belirten samimi bir mektup göndermiştir.

Ebulfez Elçibey henüz cumhurbaşkanı olmadığı dönemde Süleymanlı'ya: “*Sen Göç'ün orta hissesini yazmışsın. Bir de bunun birinci ve üçüncü hissesini yaz; yani bu Göç nereden gelmiştir ve sonunda ne olur? Bu Göç'te yazdığın karakterlere Sovyetler Dönemi'nden sonra neler olacak? Sen bunları da yaz*” diyerek onun yazmaya devam etmesi gerektiğini söyler. Süleymanlı bu düşünceden yola çıkarak bir üçleme yazmaya karar verir ve Göç'ün hemen arkasından Ceviz Kurdu'nu, daha sonra da Ses romanını kaleme alır.

⁴² Mevlüt Süleymanlı, **Göç**, Aktr.: Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

Göç'te üç yüz yıl öncesine dayanan bir hikâyeye vardır. İki nesil arasındaki kavga, akrabalıklar, sevgi, doğaüstü olaylar, korku, kan davası gibi birçok olay içiçe geçmiş biçimde anlatılır.

Göç'ün Azerbaycan'da çıkan baskısında "Allahda da Allahlıq qalmayıb, dərdi çəkənə verir." şeklinde yazılan cümleyi Seyfettin Altaylı herhangi bir eleştiriye veya yanlış anlamaya maruz kalmamak için, "Tanrı da derdi çekene veriyor..." şeklinde aktarmıştır. Burada yazarın dine dil uzatmak gibi bir amacı yoktur. Ancak Seyfettin Altaylı yazının bazı kesimler tarafından yanlış anlaşılabilceğini düşündüğü için değiştirerek vermeyi uygun görmüştür.

Özellikle Göç romanı üzerine Türkiye'de birçok makale yazılmış, inceleme yapılmıştır. Çünkü Göç romanı bir Dede Korkut kitabı gibi görülmüştür. Ferhat Karabulut'un Göç romanını kurgusu bakımından incelediği bir makalesi⁴³, Salim Çonoğlu'nun da Göç romanı üzerine yaptığı değerlendirme⁴⁴ yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir.

Göç romanının Türkiye'de bulunan basımında, kitabın arkasında şu şekilde bir tanıtım vardır: *"Bu roman Azerbaycan'da yaşanan içli, buruk, şiir yüklü bir destandır. Yaylaların sade, sevgi ve hareket dolu hayatında masallar düşlere, düşler gerçeklere karışır. Karakelle aşiretinin göçerleri tabiatın canlı olduğunu bilir ve öylece onunla bütünleşir. İnsan yine aynı insan; hırslı, intikamcı, iyiliklerle ve kötülüklerle dolu. Ancak, bu romandaki zaman, mekân ve anlatım güzelliği kötülükleri bile kurula bağlıyor ve duygusal etkisini hafifletiyor; sevgi ve güzellik öne çıkıyor. Mevlüt Süleymanlı, yirminci asrın başlarındaki göçerlerin hikâyesini günümüzün bir Dede Korkut'u gibi anlatmış ve kutlamaya değer bir başarıya ulaşmıştır. Azerilerin sanat gücünü bir kere daha ortaya koyan bu romanı büyük bir zevkle okuyacaksınız."*⁴⁵

⁴³ Ferhat Karabulut, "Bir Gösteren Olarak Beden ve Dili: Göstergibilim Çerçevesinde Göç Romanı ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin İncelenmesi", **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı 48, 2008.

⁴⁴ Salim Çonoğlu, "Dede Korkut Kitabı Bağlamında Göç Romanı Üzerinde Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış – 2007.

⁴⁵ Mevlüt Süleymanlı, **Göç**, Aktr.: Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

3.2. Ceviz Kurdu

Ceviz Kurdu 1981-1982 yıllarında kaleme alınmıştır. Yazar, Ceviz Kurdu'nu yazmaya karar vermesinin sebebi olarak, şehirde karşısına çıkan “kurt simalı insanlar”ı gösterir. Çalışıp yorulmadan, emek sarf etmeden, kolay yoldan karnını doyurmak isteyen kimi insanlar vardır. Bunlar dünyaya bir yararı olmayan, aksine yaşadıkları yeri daha kötü bir hale getiren insanlardır. Ceviz Kurdu, başkalarının sırtından geçinen, bencillik ve çıkarıcılık yapan kişileri toplum adına tenkit etmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu'nu yazdığı dönemde, Sovyet Birliği genelinde yazarlar üzerinde yoğun bir baskı vardır. Toplumsal gerçekleri, baskı ve zulümleri açıkça söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Süleymanlı, eserini sembolik unsurlar kullanarak, asıl söylemek istediklerini semboller arkasına gizleyerek oluşturmuştur. Sovyetler Birliği döneminde hükümetin güdümünde yazmak zorunda kalan birçok yazar gibi, Süleymanlı da Ceviz Kurdu romanını yaşanan olumsuzlukları, sembolizme sığınarak yazmıştır. Ancak bununla birlikte yazar, bazı şeyleri açıkça söylemekten zaten hoşlanmadığını söyler. Eleştirilerini bile şairane duygularla, gaipten sesler geliyormuş gibi yazmayı sevdiğini vurgular. Okuyucuda ilgi ve merak duyguları uyandırmak istediği için sembollere sıklıkla başvurduğunu belirtir.

Yazar, Ceviz Kurdu'nda 1930'dan 1980'li yıllara kadar olan dönemi, Azerbaycan halkının birbirlerine karşı oluşturdukları düşmanlık düzlemindeki ilişkilerini anlatır. Bu düşmanlığı Sovyet hükümetinin nasıl körüklediğini, Azerbaycan Türklerini yok etmek için nasıl programlar yaptığını dile getirmeye çalışır. Romanda yazar, insanların manevi ve sosyal problemlerini, düşünce ve heyecanlarını, özellikle de korkularını ele alıp işlemiştir.

Süleymanlı birçok eserinde tabiat hadiseleri ile sosyal hadiseleri birbirlerine paralel olarak anlatmıştır. Sığırcı Gülünün Ala İti, Duzsuzluq, Deyirman gibi hikâyelerinde de tıpkı Ceviz Kurdu romanında olduğu gibi bir metafor kullanarak sosyal ve tabii hadiseleri birleştirerek anlatır.

Ceviz kurdu, büyük bir açlık yaşayarak girdiği cevizin içini kemirerek mahveder. Duyduğu açlık hissi o kadar kuvvetlidir ki hiçbir şey düşünmeden cevizin içini yiyip bitirir. Tıpkı kendi çıkarları için yaşayan insanların dünyaya zarar vermesi gibi kurt da cevizin içine zarar vermektedir. Romanda kurdun cevizin içindeki hareketleri, düşünceleri ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu ayrıntılı anlatımla yazar, okuyucuya cemiyete zarar verenlerin, insanların maneviyatını içten içe nasıl mahvettiğini göstermek istemiştir.

Ceviz kurdu romanında yazar, bizzat görüp tanık olduğu köy hayatını ince ayrıntılarına varıncaya değin anlatmıştır. Süleymanlı, eserde geçen “Şeytan ile Vasvası” adlı hikâyeyi gerçek hayatında köylerinde yaşayan bir ihtiyarın ağzından işittiğini söylemiştir. Dolayısıyla yazarın eserinde bu tür hikâyeler kullanması, bizzat kendi yaşantısından kesitler sunması romanın inandırıcılığını artırmaktadır. Göç romanında geçen karakterlerden bazıları Ceviz Kurdu’nda da kullanılmıştır. Karakelle soyu bu romanda da devam eder. Bu bir bakıma Ceviz Kurdu’nu Göç’ün devamı olarak görmemizi sağlayan unsurlardan biridir.

Ceviz Kurdu’nun daha önce Türkiye Türkçesi’ne aktarımı yapılmadığı için biz eseri bizzat emek sarf ederek Türkiye Türkçesi’ne aktarmayı uygun gördük.

3.3. Ses

Göç ve Ceviz Kurdu adlı romanlarında köyü ve köy yaşantısını anlatan Süleymanlı, Ses romanında artık şehir yaşantısından bahsetmeye başlamıştır. 1984 yılında kaleme alınan eser, Sovyet halkının son dönemlerini anlatan sosyal bir roman olarak karşımıza çıkar.

Sembolik nitelik taşıyan bir binada ikamet eden insanların hayatları etrafında şekillenen olaylar anlatılmaktadır. Sovyet kademeleşmesini yukarıdan aşağıya doğru sembolize eden altı katlı binada toplumun birçok kesiminden insanlar vardır. Ne ilginçtir ki, eserdeki başkarakterlerden birisi de bir köpektir. Bütün yaşanan olumsuzlukları görmekte ve havlayarak tepki vermektedir. Yazar yaşanan olayları

köpeğin bakış açısıyla dile getirir. Havlayan köpeğin başına ne geliyorsa, aslında haksızlığa karşı direnen insanların başına da aynı şeylerin geldiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Yazar'ın Ses romanında sembolik olarak kullandığı bina, Azerbaycan'ın Bakü şehrinde yer almakta ve Sovyet döneminden önce de var olan, "Xoşa Qale" kapısına bakmaktadır. Yazar, eseri yazarken bu eski kale duvarlarının kendisine ilham verdiğini söyler. Bu ilhamla romanda hem tarihi devletlere, hem de uzak ve yakın dönemlerin tarihi olaylarına yer verdiğini vurgular. Zamanın insanları nerelere götürdüğünü, neler yaşattığını, hangi değerleri kazandırıp neleri kaybettirdiğini tek tek işlemeye çalışır.

Yazara göre insanlar, iç seslerine zıt olan dış seslerle yaşarlar. Oysa iç ses, saflığın sesidir. Bu sebeple Ses romanında insanların iç sesleri birçok yerde kendini gösterir.

Göç romanında, Azerbaycan topraklarında üç yüzyıl önceden başlayan bir göçün Sovyet dönemine kadar olan yılları ele alınmıştır. Ceviz Kurdu romanında 1930 ile 1980 yılları arasındaki Sovyet döneminin Azerbaycan halkı üzerinde bıraktığı derin yaralar anlatılır. Ses romanında ise, Sovyet hâkimiyetinin çağdaş milli hayatta ürettiği sorunları betimleyerek bugünün manevi açmazlarını ele almıştır.

Ses romanı da henüz Türkiye Türkçesi'ne aktarılmamıştır. Ayvaz Morkoç'un danışmanlığında sürdürülen tez konusu çerçevesinde Güneş Yavaş tarafından aktarımına ve incelenmesine devam edilmektedir.

3.4. Günah Duası

Günah Duası romanı Ses romanının devamı, ikinci bölümü olarak nitelendirilebilir. İnsanların iç dünyasına, maneviyatına ve ruhsal yaşantısına ışık tutan psikolojik bir romandır. *"Bu romanda ilk olarak, Sovyet devrinin cehennem azabını*

*yaşamış milli insanın durumu işlenmiştir. Manen aşınmış cemiyyəten insan nasıl çıkmış, milli varlığına ne derece sadık kalmıştır?*⁴⁶

Yazar bu romanda, Sovyet hükümetinin bütünüyle mahvolduğunu, insanların maneviyatının bozulduğunu göstermek istemiştir. Halk, hem kırsal kesimde hem de şehirde tamamen yabancı bir ideolojinin kurbanı olmuştur. Yazar bu konu üzerine bir çıkış yolu bulmaya çalışmıştır. Romanın bitiminde Ses romanında da sembolik olarak kullanılan altı katlı bina çöker ve yalnızca kendini düşünen, kendi çıkarları için çalışan insanlar buradan kurtulmaya çalışırlar.

3.5. Erməni Adındaki Hərflər

Süleymanlı'nın 2012 yılında yazdığı son romanıdır. Yazar, bu romanı yazmasında 17 yaşına kadar Ermenistan topraklarında büyümesinin büyük etkisi olduğunu söyler. Azerbaycan okulları ile Rus ve Ermeni okulları arasındaki farkı, Azerbaycan okullarına yapılan yardımın azlığını, Azerbaycan Türklerinin zor şartlar altında eğitimlerine devam etme arzularını anlatır.

Ermenilerin Azerbaycan Türklerini kendi köylerinden nasıl kovduklarını, nasıl katlettiklerini ve bu topraklara nasıl yerleştiklerini, Azerbaycan halkına yapılan haksızlıkları ayrıntılarına varıncaya değin belirtir.

Yazar bu eserinde de yine bizzat kendi tarafından yaşanmış gerçekliklere yer verir. Kendi yaşadığı olaylardan yola çıkarak hayatı boyunca gördüğü haksızlıkları, maruz kaldığı olumsuzlukları bu eserde toplamıştır. Nitekim mensubu olduğu “Karakelleler”, soyu bu romanında yine karşımıza çıkar.

Ermeni Adındaki Hərflər romanı, “And Olsun Əsrə” adlı kitabın içinde, “Teymurlar” adlı povest ve “Yer Üzüne Məktub” adlı tarihi-felsefi-etnografik hadiselerin dile getirildiği yazılarıyla birlikte 2012 yılında Azerbaycan'da basılmıştır.⁴⁷

⁴⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, “Mövlud Süleymanlının Romanları Milli Katarsisə Çağırır”, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 13.

⁴⁷ Mövlud Süleymanlı, **And Olsun Əsrə...**, “Elm və Təhsil”, Bakı 2012.

4. CEVİZ KURDU ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

4.1. CEVİZ KURDU ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

4.1.1. Romanın Muhtevası

Eser beş bölümden oluşur. Giriş bölümü, I.- II.- III. Bölüm ve Son bölüm. Giriş bölümünde vaka zamanından başlayarak olay anlatılır. I. Bölümde yine kronolojik olarak olayın anlatılmasına devam edilir. II. Bölümde daha çok geriye dönüş yapılarak geçmiş zamandaki olaylar anlatılır. III. Bölüm ve Son Bölüm de ise yine vaka zamanına dönülerek düz bir zaman çizgisinde, karakterlerin yaşlanması da verilerek olayların anlatılmasına devam edilir. Fakat geriye dönüş sadece II. bölümde yapılmaz. Her bölümde geçmişe az da olsa yer verilmektedir. Mevlüt Süleymanlı Göç romanında da vaka zamanı ve geçmiş anlatımları Ceviz Kurdu romanında olduğu gibi iç içe verir. Ancak Göç romanında I. Bölüm tamamıyla vaka zamanını, II. Bölüm geriye dönüşle birlikte geçmiş, III. Bölüm ise yine vaka zamanını anlatır. Daha istikrarlı bir zaman kullanımı söz konusudur Göç romanında. Ceviz Kurdu'nda ise tarihi bir gerçeklik anlatıldığı için yazar belki de anlatımı daha canlı tutabilmek adına geçmiş ve şimdiki zamanı iç içe vererek anlatmıştır. Romanın Muhtevası başlığı altında biz de olayları yazarın anlattığı sırayla vermeye gayret edeceğiz.

GİRİŞ

Giriş bölümü, eserin temel karakteri Esmer'in, annesi Narınc'ın köyüne gelmesiyle başlar. Esmer geldiği sırada köydeki insanlar çölde, bayırda iş olmadığından kurcalayarak bostanın kurdunu çıkarmakta, kurt gelmiş mi diye bakmaktadırlar. Çocuklara kurt yakalayıp getirmeleri için para verirler, diğerleri ise ellerinde tüfekler ağaçlardaki kurtları ararlar. Ceviz kurdu da bu sırada toprağın altında toprağa, insanlara, ışığa olan öfkesiyle beklemektedir. Narınc'ı eskiden evlendirmek istedikleri Halil öğretmen, Esmer'i görünce onu tanıyor hissine kapılır. Esmer de bu sırada yanındaki mavi gözlü arkadaşına annesi Narınc ve Halil'in hikâyesini anlatmaya başlar. Hikâyeye göre Narınc ve Halil'in evlenme hazırlıkları yaptıkları, ancak düğün gecesi annesinin, Halil'i terk ederek babası Mustafayla kaçtığını anlatır. Daha sonra Esmer şişede solucan şeklindeki kurtları görür ve hamile olduğu için midesi bulanır. Etraftakiler hamile

öğrencinin başına toplanır. Tam bu sırada Karakelleoğlu'nun ninesi Suray Hanım'ın öldüğü haberi gelir ve ne ilginçtir ki herkes bu habere mutlu olmuştur.

I. BÖLÜM

Ceviz kurdunun Esmerlerin bahçesine doğru gelmesiyle başlar. Bu sırada Esmer'in annesi, bahçedeki ceviz ağacını kurt gelmesin diye kireçlemektedir. Kurt, ceviz ağacından geldiğine inandığı kokuya doğru yaklaşmaktadır. Önündeki bütün engelleri aşip kokunun peşinden ağacın tepesine kadar tırmanır. Bu sırada Esmer, otobüsle köye gelmektedir. Otobüste kurttan bahsettikleri için Esmer fenalaşır ve yolun ortasında otobüsten iner. Çimlere uzanır ve sevdiği adam olan Han'ın annesinin çocuğu doğurmaması için yaptığı konuşmayı hatırlar. Bir süre sonra sığır çobanı Esmer'i görür. Esmer ise hamile olduğu anlaşılmasın diye karnını saklar ve ikisi birlikte köye doğru giderler. Giderlerken zaman geçmişe döner ve Esmer ile annesi Narınc'ın, hamile olan sarı düveyi doğurması için köye getirmeleri anlatılır. Düvenin süt kesesi açılmıştır, süt sıza sıza köyün içinden geçerlerken birdenbire hava bozulur ve köye dolu yağmaya başlar. Bu sırada Molla Veli yüksek bir tepeye çıkmış dolu geçsin diye ezan okumaktadır. Dolu köyün bir yarısına yağarken, diğer yarısına yağmamıştır. En çok da mollanın olduğu tarafa yağdığı için coğrafya öğretmeni mollayla şakalaşır. Dolu geçtikten sonra sarı düvenin de öldüğü görülür. Esmer ve annesi hem sarı düveye hem de akıp giden süte ağlarlar. Esmer'in babası dolu yağdığı sırada yolda, köye kömür getirmektedir. Esmer'in ağladığını görünce sinirlenir. Sarı düveyi cemaatle birlikte köyden uzaktaki et kuyusuna götürüp atarlar. Daha sonra Mustafa ve Narınc Esmer'in büyümesi ve evlenecek yaşa gelmiş olmasıyla ilgili bir sohbe girerler. Esmer'in okuldan çıktıktan sonra en sevdiği şey ata binmektir. Erkek gibi bir kız olduğu için kimse Esmer'in güzelliğinin farkında değildir, Esmer ve çobanın oğlu ata binip birbirlerini kovalarlar. Bir zaman sonra oğlan bu güzelliğın farkına varır. Yine bir gün ikisi birlikte bostanda at kovalarken aynı atın üstüne binerler. Esmer önde, sığır çobanının oğlu arkadadır. İkiisi de birbirlerine karşı öncekinden farklı duygular hissetmeye başlar. Esmer'in duyguları karmakarışıktır. Bu yüzden oğlandan kaçır, atın dizgininden tutarak ilk defa üzerine binmeden atı eve getirir. Esmer bu sırada on dört yaşındadır ve annesi ondaki farklılığı görüp olan biteni anlar. Kısa bir süre sonra Esmerler'in atı hastalanır. Köylüler atın içine kurt girmiş olabileceğini bu yüzden

sürekli öksürdüğünü, iyileşmesi için de kertenkele yutması gerektiğini söylerler. Bu sebeple ata kertenkele verirler. At bir daha öksürmez, ancak bu sefer de içi çürür.

Esmer'in annesi Narınc, yüzünü yıkadığı suda Halil'in annesini, evinin penceresinde ise Halil'in yüzünü hatırlar, yıllar önce onu zorla evlendirmek istediklerinde başına gelenleri düşünerek uyanırken bile uykudaymış gibi hayale dalıp kendinden geçer. Neredeyse gerçekte rüyayı ayırt edemeyecek hale gelir.

Narınc'ın sürekli Halil'i, annesini hatırlamasından sonra ikisinin bu duruma nasıl geldiğini anlatabilmek için yirmi otuz yıl öncesine dönülür. Halil, annesine Narınc'ı sevdiğini, onunla evlenmek istediğini söyler. Buna karşılık annesi de Narınc'ın nesli ile kendi nesilleri arasında bir kız yüzünden düşmanlık olduğunu, Narınc dışında istediği başka bir kızı ona alabileceğini belirtir. Halil'in Narınc'ı istediği, kısa süre içinde bütün köye yayılır. Narınc'ın doksan yaşını aşmış ninesi bunu duyduğu anda öfkelenir. Çünkü aradaki düşmanlık yüzünden bu düğünün yapılmaması gerektiğini düşünmektedir. Narınc'ın annesi ve babası ihtiyar kadına itiraz etse de o kimseyi dinlemez. Narınc, aradaki düşmanlığı ninesinin anlattığı şekliyle bilmektedir ve bu yüzden o da bu evliliği istemez.

İhtiyar kadının kardeşleri bir gün, bundan uzun yıllar önce yaşayan on sekiz yaşındaki kız kardeşleri Narınc'ın, Halil adında bir adamla uygunsuz biçimde yakalarlar. Başına örtü örtüp günlerce aç susuz şekilde evin bir köşesinde bekletirler. Annesi ne kadar karşı çıkıp üzüntüden bitap düşse de kardeşleri Narınc'ı öldürmeye karar vermişlerdir. Bir ot yığınının başına götürüp orada öldürürler. Küçük kardeşi her ne kadar üzülse de büyük kardeşi namuslarını kirlettiğini düşünerek kardeşi Narınc'ı acımadan öldürmüştür. Böylece Narınc'ın adıyla başlayan düşmanlık gün geçtikçe artarak derinleşir. Bu olay yüzünden birçok kişi can verir, arada büyük bir düşmanlık peyda olur. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Narınc'ın neslinden doğan yeni çocuğa ninesi Narınc adını verir. Diğer aile de bunu işitip korktukları zannedilmesin diye yeni doğan çocuğa Halil adını koyarlar. Bu sıralarda düşmanlık büyüklü küçüklü köyün bütün insanlarına işlemiştir. Ancak aradan yıllar geçtikçe kin duygusu paslanır ve bir süre sonra rahat günler geri gelir. Yeni Narınc ve Halil yedi yaşına bastığında aynı

okula giderler, aynı sırayı paylaşırlar, arkadaş olurlar. On dokuz yaşına gelince de Halil, Narınçla evlenmek ister. Köy halkının çoğu, kavganın bitmesi için onların evlenmesi gerektiğini ileri sürerler. Köyün ihtiyarları ise kanın düğünle temizlenemeyeceği kanaatindedirler. Narınç'ın babası da düşmanlığın bitmesi gerektiğini düşünenlerdendir. Bunu ihtiyar kadına söylediğinde kadın olacakların önüne geçemeyeceğini anlayıp kahrından ölür. Narınç'ın aklında ömrünün sonuna kadar ninesinin öfkeli, kin dolu gözleri ve Narınç'a “düşman evine gelin mi olacaksınız”, sözleri kalır.

Eserin bu bölümünde karga gözü çiçeği hakkında bir hikâye anlatılır. Karga gözü çiçeği tam topraktan çıkacakken yoldan geri döner ve birkaç yıl içinde yok olur. Onunla birlikte sanki köy halkının inancı da yok olur. Karga gözü çiçeği ile birlikte onun yapraklarında yaşayan ve ceviz kurdunun ağaca girmesini önleyen yeşil böcek de ölür. Böylece kurtlar, köyün ağaçlarına rahatça girer. Burada da ceviz kurdunun ağaca nasıl girdiğiyle ilgili bilgi verilmektedir.

Bu olaylar devam ederken hükümet tarafından köylere birer ikişer traktör dağıtılmaya başlanmıştır. Cemaat, ilk defa toprağı traktörle işleyeceği için bu olayı bir bayram gibi kutlar. Halk, traktörler sayesinde gelecek günlerin aydınlık olacağına inanmaktadır.

Bir gün Narınç ninesinin mezarını ziyaret etmeye gider. Sürekli ninesinin sözlerini hatırlamaktadır. O gece, Halil'in aile ileri gelenleri ile köy konseyi başkanı Narınç'ı istemeye gelirler. Köy konseyi başkanı hükümetin isteğiyle bu düğünün gerçekleşeceğini, iki aile arasındaki düşmanlığın bitmesi gerektiğini söyler. İki aile adına, onların konuşmasına bile fırsat vermeden Halil ve Narınç'a yüzük takar. Birkaç gün içinde bütün köy halkının da katıldığı bir düğün yapılacaktır. Düğüne gelen herkes endişelidir, kötü bir şeyler olacak diye beklemektedirler.

İlçe merkezinden üst düzey devlet görevlileri kendi gözleriyle düğünü görmek için köye gelirler. Bunlardan biri de Çapık Komiser'dir. Yüzünde yara izi olduğu için

insanlar ona “çapık”⁴⁸ derler. Çapık Komiser, düğünün gerçekten yapıp yapılmadığını denetlemek için askerlerden birkaçını köyde bırakarak şehre geri döner.

Yekaper Yenge, Narıncı’ı gerdek odasına götürür. Diğer Narıncı’ın işlediği günahı temizlemesini, çocuk doğurup yeni nesil meydana getirmesini tembihler. Bütün olumsuzlukların onunla düzelebileceğini ve bu düğünü hükümetin istediğini söyler. Yenge çıktıktan sonra Halil odaya girer ancak, Narıncı onu yanına yaklaştırmaz. Yenge sürekli Narıncı’ı ikna etmeye çalışsa da Narıncı, Halil’in kendisine el sürmesine izin vermez. Çünkü aklında hep ninesinin sözleri vardır. Halil bir köşede, Narıncı diğer köşede sabaha kadar otururlar. Sabah haber bütün köye yayılır. Cemaat, Halil’in uyuyup kaldığı dedikodusunu konuşur. Halil geçmişin unutulması gerektiğini düşündüğü için Narıncı’ın bu yaptığına anlam veremez.

Narıncı’ın annesi de kızını ikna etmeye çalışır. Ancak Narıncı annesine yalvararak kendisini buradan götürmesini ister. Köy konseyi başkanı da bu konuşmayı işitmiş, kâtipi Yellemçek Hamza’yı kızın yanına göndermiştir. Yellemçek, kıza akıllı olmasını, bunun hükümet düğünü olduğunu, eğer istenileni yapmazsa kendisinin sürgün edeceğini söyler. Bu sırada köy konseyi başkanı Narıncı’ın babasını yanına çağırır. Ona da, gidip kızını ikna etmesini söyler. Kızın düğüne karşı çıkmasının bir bakıma hükümete karşı çıkmak olduğunu, bu durumun düşmanlık başlatacağını söyleyerek Narıncı’ın babasını suçlar. Eğer bu işe el atmazsa hükümetin aileyi cezalandıracağını vurgulayarak tehdit eder. Bu yüzden de gidip kızı dövmesini ister. Ancak Narıncı’ın babası bu duruma çok üzülür, “hangi baba kızının ortalıkta kalmasına razı olur” diyerek konsey başkanının kendisini öldürmesini bile ister. Bu sırada hükümetin gönderdiği etrafı gözleyen iki asker, köy konseyi başkanıyla Narıncı’ın babasını görür. Konsey başkanına sabah düğünün son günü olduğunu, ancak ortada gerçekdüğün adına bir şey bulunmadığını, kendilerinin de bu durumu merkeze bildireceklerini söylerler. Çünkü askerler halkın onları kandırdığını düşünmeye başlarlar. Köy konseyi başkanı da merkeze haber gitmemesi ve ortalığın karışmaması için askerlere Halil’in bağlı çıktığı, erkeklik görevini yapamadığı yalanını söyler. Askerler de bunun üzerine doktor raporunu

⁴⁸ Vücudun herhangi bir yerinde iyileşmiş yara yeri, iz.//Üzerinde iz olan.

isterler. Ancak köy konseyi başkanı her şeyin düzeleceğini söyleyerek onları oyalamak için sofrayı kurdurur ve yiyecek içecek verir.

Bu sırada babası Narıncı'nın olduğu yere gelir. Kapıda Narıncı'nın annesi ve Yenge vardır. Annesi babasına Narıncı'ı saçlarından tutup sürdüğünü söylese de, babası öfkesinden çılgına dönmüş bir halde karısının saçına yapışıp onu ayaklarının altına alır. Yenge, anneyi kurtarmak için müdahale edince adam ona da şiddet uygular ve kendisine öğretildiği gibi eline geçeni vurup kırmaya başlar. Sesleri duyan cemaatle birlikte köy konseyi başkanı ve askerler de gelip, Narıncı'nın babasını evden uzaklaştırırlar. Böylece başkanın istediği gerçekleşmiş olur. Başkan, askerlere, bu meselenin halledileceğini, iki ailenin ne olursa olsun bu yıl akraba olacaklarını söyler. Suçu yine Halil'e atarak bela okur. Askerler bu söze gülerler. Onların gülmesi herkesin içini rahatlatır.

Bu sırada düğün üç gündür devam etmektedir. Üç gün boyunca zurnacılar aralıksız çalmaktan, cemaat de oynamaktan yorulur. Ancak hükümet tarafından gelen misafirler görüp de bir şey derler diye seslerini çıkaramazlar. Herkes endişelidir ve birbirleri hakkında konuştukları için tartışmalar yaşanmaktadır. Fakat yine askerler duyar diye tartışmalar bile uzun sürmez. Bu tartışmalardan birisi de Karagüneoğlu hakkındadır. Yellemçek bu tartışmayı duyar ve hemen başkana yetiştirir. Başkan da askerler öğrenmesin diye onları düğün evinden uzaklaştırır. Çünkü askerler öğrenirse merkeze haber verir, merkez de başkanın kendisine verilen görevi yerine getiremediğini öğrenip başkanı sürgün eder. Yani aslında köy konseyi başkanı yaptığı her şeyi kendi çıkarı için yapmaktadır.

Düğünün olduğu vakit yazın son günleridir. Düğünün bitmesini bekleyen köy halkı artık ne yapacağını bilemez haldedir. Narıncı divanın üstünde, dayak yediği için saçları yolunmuş bir şekildedir; Halil ise odanın diğer köşesinde sessizce oturmaktadır. Halil'in annesi gerdek odasına gelip Narıncı'ya beddua ederek kara bez parçasını odaya bağlar. Halil'e de düşman kızından gelin olmayacağını söyleyerek gider. Bundan sonra Halil'in bütün ızdırabı geçer. Narıncı da ayağa kalkar ve kendine gelir. Halil'in annesinin bedduasından sonra sanki her şey biter, ancak Narıncı'nın düşüncesi yine değişmez. Yengeyle Halil'in annesi kızı böyle görünce cemaate, kız yola gelmiş diye

haber gönderirler. Herkes kızın bir anda durumu kabullenmesine şaşırır. Aslında Narınc yola gelmemiştir. Amaç, köy konseyi başkanının emriyle olayın daha fazla büyüyüp hükümete ulaşmasını önlemektir. Narınc'ın kardeşi Sarıca'yı gizlice gerdek odasına götürüp Narınc'la yer değiştirmeyi planlarlar. Narınc'ın annesiyle Yenge on dört yaşındaki Sarıca'yı giydirip süslerler. Kızın içinde anlayamadığı bir sevinç vardır. Sarıca, Halil'in Narınc'ı istediğini, kendisini sevmediğini bilmektedir ve bunu bile bile ablasının yerine geçmek zorunda kalır.

Bu sırada ceviz ağacı da yapraklarını yaymış köyün havasını solumaktadır. Kimse düğün telaşından sıcak havayı fark etmez. Ceviz ağacı sanki köy halkını temsil eder. Yazar sıcak ve boğucu havayı ceviz ağacıyla anlatır eserin bu bölümünde. Hava o kadar boğucudur ki herkes kötü bir şey olacak diye bekler. Bu sırada Yenge odanın kapısına çıkar ve müjde vererek Narınc'ın inadından vazgeçtiğini, düğünü kabullendiğini söyler.

Ağ Âşık ise, Ayaz Ağa'nın evinde Yanık Kerem'i okumaktadır. Yellemçek bahçede durup Ağ Âşık'ı dinlemeye başlar. Yellemçek, Ağ Âşık'ın okuduğu her şeyde bir kötülük aramaktadır. Ağ Âşık'ın sazının sesini ağacın tepesindeki ceviz kurdu da duyar ve bu ses tıpkı Yellemçek'i sinirlendirdiği gibi ceviz kurdunu da sinirlendirir.

Ağ Âşık, Ayaz Ağa'nın aşığıdır. Ancak Ayaz Ağa köyden ayrılırken Ağ Âşık onunla gitmez, köyde kalır. Ağ Âşık sürekli eskilerden okur, cemaat de artık onun okuduklarını ezberlediği için yeni bir şeyler okumasını ister. Ancak Ağ Âşık, Yellemçek'ten çekindiği için yeni bir şey okumak istemez. Karakelleoğlu bu sırada Âşık'tan "şeytan masalı"nı anlatmasını ister. Bunun üzerine Ağ Âşık anlatmaya başlar. Tam masalı anlatılırken Yellemçek gelerek Âşık'ı, halka dini yaymakla suçlar. Âşık üstadından duyduğu hikâyeyi anlattığını söylemeye çalışsa da Yellemçek dinlemez. Aşığı başkana şikâyet eder. Mecliste bulunan Çiftçi Haley, korkacak bir şey olmadığını söyleyerek Âşık'ı korumaya çalışır. Ağ Âşık bir şeyler söylemek ister ancak korkusundan hiçbir şey çalıp söyleyemez. Bir süre sonra da meclis dağılır ve Ağ Âşık köy konseyi başkanının peşinden giderek ona da durumu açıklamaya çalışır. Başkan da

ona hürriyetten bahsetmesini, hükümet için yararlı şeyler okumasını ve korkmamasını söyler.

Bu arada Narınc'ın annesiyle Yenge, Sarıca'nın başına bir örtü örtüp onu düğün evine götürürler. Düğün evinde Narınc'ın yerine kardeşi Sarıca'yı bırakıp Narınc'ı evden uzaklaştırırlar. Böylece kızları kimse görmeden değiştirirler. Narınc'ın evine gittiklerinde babası bahçede sigara içmektedir. Kızını hiç bilmediği bir yere göndermek istememektedir. Çaresizce kızını öldürüp ceviz ağacının altına gömmeyi bile düşünür.

Narınc'ın annesi bu sırada hayale dalar. Kocasıyla birlikte Ayaz Ağa kaçtıktan birkaç gün sonra ağanın evine hırsızlığa gittikleri günü hatırlar. Bütün köy halkı hırsızlık için geceleri ağanın evine gizlice gidip değerli şeyleri çalarlar. Narınc'ın annesi hoşuna giden küpeleri almak için çekmeceye uzandığı sırada bir fare görür; bağırarak kaçmaya başlar. Gördüğü şey yüzünden her yerde onu izleyen biri olduğunu düşünür. Şimdi Narınc'ı getirdikleri zaman da bu korkusundan kapıyı kapatıp üzerine kilit vurur. Evde Narınc'ı alıp köyden götürecek olan Narınc'ın annesinin Aran'daki akrabasının oğlu da vardır. Ertesi sabah yola çıkmak üzere bütün ev halkı bekler. Sabaha karşı da Halil'in beylik tabancası patlar, Narınc'ın anası sesi duyar duymaz gelin evine koşar.

Köyde gün yeni doğarken Yellemçek askerlerle birlikte merkeze gider. Orada Narınc'ı kaçırarak olan Mustafa'nın atını görür. Atın köyden birine ait olmadığını anlar. Bu sırada köyde, Ayaz Ağa'nın evinin soyularak talan edildiğinin haberi gelir. Çapık Komiser, Yellemçek'e bu işi kimin yapmış olabileceğini sorduğunda Yellemçek gördüğü yabancı atın sahibinin yapmış olabileceğini söyler. O atın da Karagüneoğlu'na ait olduğu söylenince suç Karagüne'nin üzerine kalır. Çapık Komiser, Yellemçek'e düğün hakkında da sorular sorar. O da üçüncü gece işin kendisi sayesinde hallolduğunu söyler. Ardından da Ağ Âşık'ı şikâyet eder.

Sabah olduğunda Çiftçi Haley, Karakelleoğlu, Ağ Âşık ve birkaç kişi daha çalışmak için harman yerine giderler. Herkes şeytan masalının geri kalanını dinlemek ister. Ancak kimse Âşık'a sormaya cesaret edemez. En çok merak eden Karakelleoğlu, âşık meclisinden sonra eve gidip ninesi Suray hanıma masalın geri kalanını sorar ancak

ihiyar ona başka bir masal anlatır. Harman yerinde çalışırken Karakelleoğlu dayanamayıp Âşıktan masalın devamını anlatmasını ister ve anlatırsa ona bir inek vereceğini söyler. Âşık önce anlatmak istemese de herkes istediği için yeniden, kaldığı yerden masalı anlatmaya başlar. Fakat tam masalın ortasında Tanrıverdi'nin oğlu gelip Âşık'ı ilçe merkezinden çağırdıklarını söyleyince masal yine yarıda kalır. Ağ Âşık tekrar korkmaya başlamıştır. Diğer adamlar onu rahatlatmaya çalışsa da aslında bir gece önceki olay yüzünden hepsi korkmaktadırlar. Ağ Âşık'ın meşgul olduğunu söyleyerek çocuğu geri gönderirler ve Âşık yine anlatmaya devam eder. Ancak bu sefer de Tanrıverdi bizzat kendisi gelip Âşık'ın merkeze gitmesi gerektiğini söyler. Âşık nedenini sorsa da Tanrıverdi'den tatmin edici ve rahatlatıcı bir cevap alamaz. Çaresizce merkeze gider.

Bu arada ceviz kurdu cevizin içini sonsuz bir iştahla yiyip bitirmiştir. Çok şişmanladığı için girdiği delikten geri çıkamaz hale gelir. Bu yüzden de öfkelenir. Ceviz kurdu cevizin içini yiyip kemirerek tamamen boşaltmıştır. Burada ceviz kurdu cemiyeti mahvetmek, halka zarar vermek isteyenleri temsil eder. Cemiyete zarar veren insanlar, halkın maddi ve manevi dünyasını tıpkı kurdun, cevizin içini kemirdiği gibi mahvetmektedir.

Âşık'ı merkeze götürmeleri, harmanda çalışan başta Çiftçi Haley ve Karakelleoğlu olmak üzere herkesi korkutup tedigin etmiştir. Kimsede çalışma isteği kalmaz. Bu arada Gulu ile Ahmet, Çapık Komiser kendilerini de merkeze çağırırsa verecekleri ifadeyi önceden kafalarında hazırlamaya başlarlar.

Ağ Âşık sazını da alarak Tanrıverdi ile birlikte idare merkezine gider. Ağ Âşık, Çapık Komiser'e rüşvet verip kurtulmayı düşünürse de Çapık Komiser'in rüşvet almadığını bildiği için bir girişimde bulunmaya cesaret edemez. Aslında Çapık Komiser Âşık'ı, yapılacak olan eğlencede saz çalıp okuması için çağırmaktadır. Ancak Âşık bunu bilmediği için korku içindedir. En sonunda Han'ın babası ona çalıp söylemesini istediğini söyleyince birkaç gündür çektiği korkuyu unutarak idare merkezinde şevkle çalıp söyler.

Bu arada Narınc'ın babası da Halil'in babasının yanına gidip Narınc'la Sarıca'nın değiştirilmesini kimsenin bilmemesi gerektiğini, soran olursa Halil'in Sarıca'ya isteyip aldığını söylemesini tembihler. Halil'in babası da başına kötü şeyler gelebileceğinden korktuğu için kabul etmek zorunda kalır.

Sarıca bir gece içinde sanki yaşlanır. Halil'i içki masasında arkadaşlarıyla birlikte gördüğünde ona karşı bir şeyler hissettiğini farkeder. Halil ve Sarıca ellerinden bir şey gelmediği için çaresizlikten ağlamaktadırlar.

Bu sırada ceviz kurdu susamaktadır. Susuzluktan kurdun gözleri yine büyümeye başlamıştır. Yakında su olduğunu hisseder ve ona ulaşabilmek için kendini oradan oraya vurur. Bir zamanlar farketmeden nasıl şişmanladıysa şimdi de öyle zayıflamaktadır. Burada yine kurt, hırsları yüzünden öfkelenen, kendi kendini yiyip bitiren insanları sembolize eder. Aç gözlü kurt örneği, hayatlarını kendi elleriyle mahveden aşırı ihtiras sahibi insanları tenkit etmek için anlatılmıştır.

Yellemçek merkezden geri dönerken Narınc'ın babasını atların yanında görür ve tanımadığı atın sahibini sorar. Narınc'ın babası karısının akrabasına ait olduğunu söyler ancak Yellemçek atın sahibini görmek istediğini belirtir. Âşık bir şeyler öğrenmeye çalışsa da Yellemçek'ten bu konu hakkında dişe dokunur bir malumat alamaz. Narınc'ın babası Mustafa'yı kendini tanıtmaması için Yellemçek'in evine gönderir. Döndükten sonra da Narınc'la birlikte ata binip köyü terkederler.

Bu arada Âşık da merkezden geri dönmüştür. Karakelleoğlu onu görür görmez vaadettiği ineği Âşık'ın evine götürür. Ancak Âşık ineği görünce hem âşıklığını yalanlar hem de ineği reddeder. Çünkü merkez duyarsa yine başının belaya gireceğinden korkmaktadır. Karakelleoğlu da ineği alıp geri döner. Yolda Tanrıverdiyle karşılaşır. Tanrıverdi Karakelleoğlu'na sataşınca aralarında kavga başlar. Kavga sırasında Karakelleoğlu hayatı boyunca pek çok kan döktüğünü, isterse burada da dökebileceğini söyleyince bir anda herkes bu haberin merkeze nasıl ulaşacağını merak eder.

Narınçla Mustafa köyden uzaklaşınca Narınç oğlanı tanır. Ancak bu sırada aklında yine Halil'in sözleri vardır. Halil, Narınç'a intikam ateşiyle yandığını, inadına kız kardeşini alacağını hatta onların ailesinden her kızın namusunu lekeleyeceğini söylemiştir.

Mustafa, Narınç'ı Aktif Hasan'ın köyüne getirir. Bu köy Kara Bağır'ın Seyid Ahmed'in yardımıyla Çapık Komiser tarafından yakalandığı köydür. Çapık Komiser bu köyün başına Arıkoğlu'nu getirir ancak halk, Arıkoğlu'nu öldürünce yerine Aktif Hasan'ı yerleştirir. Bu yüzden de köyün adı onun adıyla anılmaya başlamıştır. Mustafa bu köyde büyür. Kara Bağır, Mustafa'nın babasını henüz Mustafa beş yaşlarındaiken onun gözleri önünde bu köyde öldürmüştür. Mustafa Narınçla birlikte bu köyde çalışıp ailesine bakmayı istemektedir, Narınç'a da bu şekilde anlatır.

Bu sırada Tanrıverdi, Narınç'ın babasını idare merkezine çağırdıklarını söylemek için gelir. Birlikte merkeze giderler. Han'ın babası Narınç'ın babasına Mustafa hakkında sorular sorar. O da gelen kişinin kızın nişanlısı olduğunu, düğünden sonra birlikte gittiklerini söyler.

Mustafa'nın gittikleri köyde Umut isimli sığır çobanı bir tanıdığı vardır. Narınçla birlikte çobanın köye dönmesini beklerler. Mustafa çobana kız kaçırdığını söyleyince sığır çobanı onları evine alır.

Bu köyde okul bitirebilmiş bir tek kişi Seyid Ahmed'in oğludur. Okuyup coğrafya öğretmeni olan Seyid Ahmed hükümet için çalışmaktadır. Seyid Ahmed karısı Gülöyşe'ye laf attığı için Kara Bağır ele verip yakaladır.

Narınç ve Mustafa gerdeğe girmek zorundadırlar. Halil'in anasının bedduası Narınç'ın aklından bir türlü çıkmaz. Mustafa onu teskin etmeye çalışsa da Narınç kendisine büyü yapıldığını düşünmektedir. Bu yüzden de nazar duası okuması için komşu evden Molla Kara'yı çağırırlar. Mustafa büyü vardır diye Narınç'ın düğün elbisesini alır, odanın ortasında yakar. Bundan sonra birbirlerine yakınlaşırlar.

II. BÖLÜM

II. bölüm ceviz kurdunun bir zamanlar bir kokunun peşinden gidip girdiği ceviz ağacının içinden çıkmaya çalışması ile başlar. Kurt, cevizin içini tamamen yer, bir amacı kalmadığı için de kendisini yalnız hisseder. Birdenbire susamanın ne olduğunu bilmeden su istemeye başlar ve bu yüzden de sinirlenir.

Narınç ve sığır çobanının karısı ceviz ağacına sopa ile vurarak cevizleri düşürmeye çalışırlar. Mustafa da Umutla birlikte yeni evin temelini kazar ve evi yapmak için çalışmaya başlar. Bu sırada Narınç hamile kalamadığı için çok üzülmemektedir. Sığır çobanının karısıyla sürekli hamilelik konusunda dertleşmektedir. Narınç'ı çocuğu olmadığı için sonsuzluk korkusu sarmıştır. Ancak Mustafa Narınç'ı teselli etmek için çocuğa gerek olmadığını söylemektedir.

Bu sırada Mustafa ile Narınç'ın nazar duasını okuyan Kara Dayı gelir. Aktif Hasan, Kara Dayı'ya hastalar için Arapça dua okuması yüzünden kızar. Tıpkı Narınç'ın diğer köyünde olduğu gibi halkı başına toplayıp şeytanla ilgili neler söylediğini sorar. Dini yaymamasını tehditkâr bir şekilde tembihler. İki ayrı köyde iki farklı insana aynı konuda hükümet baskı yapmaktadır.

Karakelleoğlu bütün ailesini alıp yaşadığı köyden çıkar, uzun süre farklı köyleri dolaşırlar, sonunda Mustafaların köyüne gelirler. Bu sırada köyün yakınlarında demiryolu yapılmaktadır. Diğer köyde ise Ayaz Ağa'nın bağlarını parçalayıp ekin ekerler, halk da toplanıp toprağı işler. Ağ Âşık'ın bir ayağı merkezdedir, toprakla uğraşmaya vakti yoktur.

Halil şehre giderek okuyup öğretmen olur ve köye geri döner. Önceleri Sarıca'dan intikam almaya çalışsa da bir süre sonra bu düşüncesinden vazgeçmiş, hatta onu sevmeye başlamıştır. Han'ın babası ise bu süre içinde terfi eder.

Coğrafya öğretmeni, Kara Dayı, Mustafa ve işçiler yolun yapıldığı yerde toplanırlar. Karakelleoğlu da onların yanına gelir. İçlerinden sadece Kara, adamı tanımıştır. Kucaklaşırlar. Kara adam Karakelleoğlu'nu cemaate tanıtır.

Mustafa eve döndüğünde Narinç'a, onların köyünden bir adam geldiğini söyler. Bunun üzerine Narinç telaşa kapılır. Çünkü köy denince aklına Halil'den başkası gelmemektedir. Gelenin Karakelleoğlu olduğunu öğrenince Narinç rahatlar. Bu sırada Narinç eşi Mustafa'ya hamile olduğu müjdesini verir.

Karakelleoğlu'nun ailesi demirci dükkânının bir odasına yerleşir, bir odasında da Karakelleoğlu, Molla Kara ile birlikte teker kaplayarak çalışmaktadır.

Bir gün köye Âşık gelir. Adını değiştirerek kendini Kahraman ismiyle tanıtır. Ancak gelen aslında Ağ Âşık'tır. Bir gece bütün köy halkı Âşık'ı dinlemek için toplanır. Karakelleoğlu Âşık'ı görür görmez tanımıştır. Âşık madalyalarını nasıl aldığını anlatmaya girişir, sonra da bir Divan havası çalmaya başlar. En son Karakelleoğlu Âşık'tan şeytanın masalını okumasını ister. Âşık önce okumak istemezse de dinleyicilerin ısrarlarıyla anlatmaya başlar. Âşık başkana köyde bu masal yüzünden başının derde gireceği tehlikesini hatırlatır. Âşık masalı anlatmadan insanlar dağılırlar. Ertesi gün Kara adam ile Karakelleoğlu demirci dükkânında çalışırken Aktif Hasan gelir. Şeytanın masalını istediği için köyde karışıklık çıkmaması konusunda Karakelleoğlu'nu uyarır. Karakelleoğlu bunun üzerine oğluna annesini çağırmasını söyler ve kısa süre içinde her şeyi toplayarak bu köyden de köyden göç etmek için hazırlanmaya başlar. Ancak karısı bu duruma çok sinirlenmiştir. Çünkü artık göç etmek istemez. O da bir yerlerde sürekli kalıp, yerleşik bir hayat kurmak istemektedir. Bu duruma en çok sevinen Karakelleoğlu'nun annesi Suray Hanım ve oğlu Okçu olur. Karakelleoğlu'nun gittiği haberini duyunca başkan da çok sinirlenir ve hemen Aktif Hasan'ı bulup ondan hesap sorar. Başkan köydeki işlerin tamamlanabilmesi için işçilerin sayısının arttırılması gerektiğini düşünür ve bu yüzden Hasan'a bağırır. Ancak Hasan, Karakelleoğlu'nu, halka şeytan masalını yaymaya çalıştığı için tehdit ettiğini söyleyince başkan da söyleyecek söz bulamaz. Bu sırada Tanrıverdi'nin oğlunun aklını kaybettiğini öğrenirler.

III. BÖLÜM

Bu bölüm Molla Veli'nin köye geri dönmesiyle başlar. Herkes onu öldü zannederken o Orta Asya'dan çıkıp gelir. Köyün içi de dışı da değişir. At çobanı

Mustafa, artık köyün yük arabasını çalıştırmaktadır. Narınc ile Mustafa'nın yirmi yaşında Esmer isimli enstitüde okuyan bir kızları vardır. Karakelleoğlu da yirmi yıldır köyde yoktur.

Bu sırada Molla Kara ölüm döşeğindedir. Herkes vedalaşmak için onun evine gider. Molla Veli hastanın başında Kur'an okumaktadır. Aktif Hasan da Kara adamla helalleşmek için eve gelir ve Molla Kara'dan yaptıklarını affetmesini ister. Molla Veli başında Kur'an okurken Molla Kara ruhunu teslim eder.

Esmer de tam bu sırada köye gelir. Evde Han ile geçen güzel günlerini, kendini ona teslim ettiği zamanı düşünmektedir. Narınc kızıyla konuşmak için geldiğinde Esmer ona evlendiği yalanını söyler. Çünkü evli olmadığı bir adamdan, Han'dan hamile kalmıştır. Yalanı anlaşılmasın diye de düğün yapmadan evlendiklerini, evlilik kâğıtlarını da enstitüde unuttuğunu anlatır. Esmer aynı yalanı yatakhanedeki kız arkadaşlarına da söylemiştir. Annesine şehirden bir adamla, arkadaşlarına da köyden sığır çobanı ile evlendiğini anlatmıştır. Aslında sığır çobanının oğlu gerçekten de Esmer'e âşıktır. Ancak Esmer köye hamile olarak dönünce sığır çobanı oğluna o kızı aklından çıkarmasını söyler.

Esmer'in babası kızında bir gariplik olduğunu sezince durumu Narınc'a sorar. Ancak Narınc gerçeği söylemeyerek olayı geçiştirmeye çalışır. Esmer bir süre köyde kaldıktan sonra yine şehre dönmek üzere yola çıkar. Bu sırada Han'ın annesi ile olan konuşmasını hatırlar. Han, Esmer'in hamile olduğunu öğrenince çocuğu doğurmasını engellemek için önce kendisi konuşmuş; ancak kız razı edemeyince onu ikna etmek için annesi ile konuşturmayı denemiştir. Esmer oraya niçin çağrıldığını anlayınca sinirlenir. Kadın açık açık çocuğu aldırmasını istemiştir.

Esmer şehirde okuluna vardığında da aynı yalanları arkadaşlarına söylemeye devam eder. Bu sırada ceviz kurdu da Esmer'in başının üzerindeki ceviz ağacındadır. Bundan iki ay önce açtığı delikten girdiği zamanki gibi zayıflayıp eski halini almıştır. Aynı delikten çıkarak Esmer'in parmaklarının arasından kayıp toprağa karışır ve yerde kendini mumyalamaya başlar.

Esmer karnı büyümeğe başlayınca şehirde bir oda kiralayarak orada yaşamaya başlar. Evin sahibi Mesme teyze Esmer'in Han'ı arayıp çocuğun doğmak üzere olduğunu söylemesini isterse de Esmer buna razı olmaz. Han evin kirasını bir yıl önceden peşin olarak ödemiş ve her ay düzenli olarak Esmer'e harçlık göndermeye başlamıştır. Ancak Esmer, kendisini sevmediğini bildiği Han'ı aramak istemez. Tam bu sırada Esmer'in sancıları tutar. Gelen ilk yardım arabası Esmer'i alarak hastaneye götürür. Esmer hastanede bir oğlan dünyaya getirir ancak bu çocuğu istememektedir. Bebeği görmek, hatta sesini duymak bile ona acı vermektedir. Başhekim çok uğraşsa da onu ikna edemez. Üç gün sonra Esmer oğlunu hastanede bırakarak kaçıp gider.

SON BÖLÜM

Eserin son bölümü yağmurlu bir günde başlar. Esmer oğlunu hastanede bırakıp kendini sokağa atmıştır. Sırılsıklam ıslanmış bir halde yürürken bir araba durup onu almak ister. Esmer'i bu halde görenler de onun hakkında dedikodu yapmaya başlarlar. Esmer doğumevine uzaktan bakarken pencerelerde mavi gözlü çocuk bakışlarını görür gibi olur. Bu yüzden kendi doğurduğu çocuğu da ömrü boyunca böyle hatırlayacaktır. Aynı araba tekrar durup içindeki adam Esmer'i zorla arabaya almak ve ondan yararlanmak istemektedir. Esmer oğlana bir tokat vurarak yere devirir. Bunu gören kadınlar da koşup oğlanı tekmelemeye başlarlar. Bu genç Mehter Kulu'nun oğludur ve sanki bütün kadınlar hayatta yaşadıkları olumsuzlukların hırsını ondan çıkarmaktadırlar.

4.1.2 Olay Örgüsü

Giriş Bölümündeki önemli olaylar:

1. Esmer'in hamile bir vaziyette annesinin yaşadığı köye dönmesi.
2. Karakelleoğlu'nun ninesi Suray Hanım'ın ölmesi.

I. Bölümdeki önemli olaylar:

1. Ceviz kurdunun bütün engellere rağmen Esmerlerin bahçesindeki ağaca tırmanması.
2. Esmer ve Narınc'ın sarı düveyi doğurması için köye getirmesi, tam bu sırada dolu yağması ve sarı düvenin doğuramadan ölmesi.
3. Esmer ve sığır çobanının oğlunun yaklaşması.
4. Esmer'in atı Alça'nın hastalanması, bu yüzden ata kertenkele yutturulması ve atın içinin çürüyerek bir daha kendine gelememesi.
5. (20-30 yıl önce) Halil'in Narınc ile evlenmek istemesi. Aradaki düşmanlık yüzünden Narınc'ın ninesinin bu duruma karşı çıkması.
6. 100 yıl önceki Narınc'ın kardeşleri tarafından, Halil isimli biriyle uygunsuz vaziyette yakalandığı için öldürülmesi.
7. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra aynı ailelerin yeni doğan çocuklarına Halil ve Narınc adını vermeleri ve Halil'in Narınc'a âşık olup onunla evlenmek istemesi.
8. Evliliğin olacağını duyduğunda Narınc'ın ninesinin ölmesi.
9. Hükümetin isteğiyle Narınc ve Halil'e düğün yapılması ve evlendirilmeye çalışılması.
10. Narınc'ın Halil'i istememesi, yanına yaklaştırmaması. Bu yüzden Halil'in annesinin Narınc'a beddua etmesi.
11. Köy konseyi başkanının emriyle Sarıca'nın Narınc'la yer değiştirmesi, Halil'e eş olarak verilmesi.
12. Ağ Âşık'ın şeytanın masalını anlatması. Yellemçek'in bunu duyarak sinirlenmesi, Âşık'ı dini yaymakla suçlaması ve başkana şikâyet etmesi.
13. Karakelleoğlu'nun masalı anlatması karşılığında Âşık'a vaadettiği ineği teslim etmek için götürmesi, bunun üzerine Âşık'ın, korkusundan âşıklığını reddedip ineği geri çevirmesi.
14. Mustafayla Narınc'ın düğünün yapıldığı köyü terkedip sığır çobanı Umut'un köyüne –Aktif Hasan'ın köyüne- gitmeleri.

15. Molla Kara'nın Mustafa ve Narınc'a nazar duası okuması.

II. Bölümdeki önemli olaylar:

1. Ceviz kurdunun girdiği ağaçtan çıkmak istemesi.
2. Aktif Hasan'ın Arapça dua okuyor diye Molla Kara'yı dini yaymakla suçlaması.
3. Karakelleoğlu'nun Aktif Hasan'ın köyüne gidip burada demircilik yapmaya başlaması.
4. Narınc'ın hamile kalması.
5. Ağ Âşık'ın, Âşık Kahraman adıyla köye gelmesi, Karakelleoğlu'nun aşığı tanınması ve ondan yine şeytanın masalını istemesi üzerine Aktif Hasan tarafından tehdit edilmesi ve köyden ayrılmak zorunda kalması.

III. Bölümdeki önemli olaylar:

1. Molla Veli'nin köye dönmesi.
2. Molla Kara ölüm döşeğindeyken Aktif Hasan'ın ondan helallik istemesi ve ardından Molla Kara'nın ölmesi.
3. Esmer'in köye dönmesi ve annesine, arkadaşlarına evlendiği yalanını söylemesi.
4. Han'ın annesinin Esmer ile konuşması ve ondan çocuğu aldırmasını istemesi.
5. Esmer'in doğurduğu oğlan çocuğunu hastanede bırakıp kaçması.

Son Bölümdeki önemli olaylar:

1. Esmer hastaneden kaçtıktan sonra Mehter Kulu'nun oğlunun onu zorla arabaya almak istemesi, Esmer'in ona vurması ve bunu gören kadınların da genç adamın üzerine yürüyüp onu dövmeleri.

4.1.3. Zaman⁴⁹

Gerçek dünyada yaşanan her olay nasıl bir zaman içinde yaşıyorsa, kurmaca dünyada da var olan her olay, her hareket bir zaman içinde gerçekleşir. Kurmaca dünyada bahsedilen zaman, hem metni oluşturan yazarın ya da anlatıcının hayatından izler taşır, hem de metnin oluşturulduğu dönemin şartlarından etkilenir. Bunun dışında metni okuyan birbirinden farklı hayatlara, sosyal ve psikolojik özelliklere, farklı kültürel değerlere sahip okuyucu da metinde geçen zamanı farklı şekillerde değerlendirir.⁵⁰ Bu sebeple anlatma esasına dayalı edebi metinleri incelerken zaman kavramını tek bir yönden değil, daha geniş bir çerçevede incelemek faydalı olacaktır.

Anlatma esasına dayalı edebi metinler kurmaca oldukları için, bu metinlerde sözü edilen zaman da kurmaca bir zamandır. Bir edebi metinde zamanın incelemesi sadece eserin yazıldığı tarihin belirlenmesinden, ya da eserde anlatılan olayın geçtiği tarihin belirlenmesinden ibaret değildir. Bir edebi metin, birçok zaman kavramını içinde barındırır. Anlatıcı ya da yazar bir edebi eseri bir süre zarfında meydana getirir ve okuyucu da bir süre zarfında bu eseri okur. *“Bunlardan birincisine yazma zamanı dersek, ikincisine yaratma adını vermek yerinde olur.”*⁵¹ Yazma zamanı, yazarın eserini oluşturduğu süreye verilen isim olarak açıklanabilir ve bu gerçek bir zamandır, kurmaca zaman olarak algılanamaz. Yine okuyucunun eseri okuma zamanı olarak belirtilen yaratma zamanı da gerçek bir zaman niteliği taşımaktadır. Bunların ikisi de metnin dışında, metinde anlatılan vakanın zamandan ayrı tutulması gereken olgulardır ve kronolojik bir karakter taşırlar.

Yazarın eserini oluşturduğu zamanı bilmek, yazarın hangi tarihsel olaylara şahit olduğunu, bu olaylardan anlattığı vakaya ne kadarını kattığını, kendi zamanı ile vaka zamanını hangi ortak noktalarda birleştirdiğini görmemiz açısından son derece önemlidir. Yine yazarın kullandığı teknikler, kuramlar, semboller de yazma zamanıyla

⁴⁹ Zaman başlığı altında yapılan incelemeler üzerine verilen örnek cümleler/paragraflar, “Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, “Ceviz Kurdu”, Azerbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181-330.” eserinin Türkiye Türkçesi’ne tarafımızca yapılan aktarımından alıntıdır ve hem çevriyazının hem de orijinalinin sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. (İlk verilen sayfa numarası metnin orijinalinin, ikincisi ise tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne aktarılan ve Ek 1 başlığı altında verilen metnin sayfa numarasıdır.)

⁵⁰ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 125.

⁵¹ **Age.**, s. 107.

yakından ilgilidir. Dolayısıyla metin dışı olsa da roman incelemesinin doğru bir şekilde yapılabilmesi için yazma zamanının mutlaka tespit edilmesi gereklidir. Nitekim Azerbaycan gibi yıllarca baskıyla edebi faaliyetlerini yürüten bir ülkenin edebiyat ürünlerini incelerken yazma zamanının ne kadar önemli olduğu bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Eserin okuyucu tarafından anlamının çözüldüğü zaman olarak belirtilen yaratma zamanında ise, okuyucu kendine göre eseri yorumlar. Bu noktada roman okunduğu zamana göre farklı değerler kazanabilir. Çünkü zaman değişim geçiren bir olgudur ve dolayısıyla insanlar da zamanla birlikte değişir. İnsanlar değiştikçe aynı eserden farklı zamanlarda farklı duygular çıkarabilirler ve edebi eserden aldıkları haz da farklılıklar gösterebilir. Anlatıcının ya da yazarın, kendi dönemindeki okuyucu kitlesinin zevklerine, ihtiyaçlarına ya da duygularına göre yazdığı bir eser yıllar sonra okunduğunda okuyucuda aynı etkiyi göstermeyebilir.⁵²

Bir de metnin içinde geçen vaka (Hikâyedeki zaman) ve bu vakanın anlatılmasını içeren (Anlatma zamanı) zaman kavramları vardır. Bunlar, kurmaca olmaları bakımından yazma ve yaratma zamanlarından ayrılırlar.⁵³ Vaka zamanı, edebi metinde anlatılan olaylara bağlı olan, metnin kahramanları tarafından yaşanan olayların anlatıldığı zamandır. Anlatma zamanı ise, anlatıcının kavrayıp idrak ettikten sonra olayı yazıya geçirdiği, olayların anlatılması için belirlenen zamandır. Yani vaka zamanı doğal bir süreçte ortaya çıkar, anlatma zamanı ise anlatıcının elindedir ve onun isteği doğrultusunda şekillenir.

Anlatıcı, vaka zamanını kendi isteği doğrultusunda düzenleyebilir. Örneğin bir kişinin hayatını, doğumundan itibaren başlatıp ölümüne kadar olan süreyi düz bir tarih sırası içinde, sapmalar yapmadan verirse “kronolojik” olarak anlatmış olur. Fakat anlatıcı isterse zaman düzlemini değiştirerek kişinin hayatında geriye, ileriye giderek oynamalar yapabilir. Bu şekilde anlatılan bir vaka da “akronolojik” mahiyet taşır.

⁵² Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 126.

⁵³ **Age.**, s. 107.

Anlatıcının, bir romandaki vakayı akronolojik olarak vermesi, anlatanla anlatılanın arasında mesafe olduğunu gösteren bir tekniktir.⁵⁴

“Vakanın gerçekleştiği zaman süresi ile vakanın sunulduğu zaman süresi farklı olabilir. Anlatıcı zamanda kesmeler ve atlamalar yapabilir (artzaman). Anlatıcı vaka gerçekleşmeden önce de bir durumu veya olayı hikâye edebilir (önzaman). Hikâyenin kendi zamanı ile düzenlenen zaman arasında paralellik de olabilir (eşzaman). Anlatıcı vakanın gerçekleştiği zamanı an ve süre olarak bilmiyor gibi davranabilir, dolayısıyla okuru da ihtimallere katmak isteyebilir (zamanda katılım).”⁵⁵

Anlatmaya dayalı edebi eserlerde zaman, çok geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bir eserde zaman bir yüzyıl olabileceği gibi, altmış yetmiş yıllık bir dönem ya da bir iki yıllık bir süreç de olabilir. Zaman kavramının içine günler, aylar, yıllar, spesifik olarak belirtilmiş bir tarihin yanında mevsimler, sabah akşam, gece gündüz gibi küçük zaman dilimleri de girebilir. Birçok anlatıcı, günün belirli vakitlerini ya da bazı mevsimleri eserlerinde ön plana çıkarabilirler. Kahramanlarının özelliklerini, ruh hallerini bu zaman dilimleriyle bağdaştırabilir ve okuyucunun farklı izlenimler edinmelerini sağlayabilirler. Bu sebeplerden dolayı zaman, roman incelemelerinde oldukça önemli bir yeri teşkil eder ve mekân, kişi kadrosu, dil, üslup, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarından ayrı olarak değerlendirilmemelidir.

Zaman konusunda verdiğimiz bilgiler ışığında Ceviz Kurdu romanındaki zaman kavramlarını incelemeye çalışacağız.

Hikâyenin başlangıcının, Çarlık Rusya'nın yıkılışından, ortak mülkiyetin ortaya çıktığı yıllardan sonrasına, yani takriben 1930'lu yıllara denk düştüğü söylenebilir. Ceviz Kurdu eserinin Göç romanının devamı olarak yazılması da belirtilen tarihi desteklemektedir. Süleymanlı, Göç, Ceviz Kurdu ve Ses romanlarını üçleme olarak, birbirinin devamı şeklinde yazmıştır. İlk roman Göç, 1917 tarihinde biter, Ceviz Kurdu ise 1930 tarihinden itibaren başlar. Söyyad Salahlı, Mevlüt Süleymanlı'nın Üç Roman

⁵⁴ Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 7/ C: 5 (2002), s. 96.

⁵⁵ **Age.**, s. 95

adlı kitabının başında yazdığı “Mövlud Süleymanlı'nın Romanları Milli Katarsisə Çağırır” başlıklı yazısında, Ceviz Kurdu romanda anlatılan zaman için şunu söylemiştir: “*Ceviz Kurdu (1982) – 1930-cu illərin represiyalarından*⁵⁶ *80-ci illərə qədərki fasiləli tarixin xalqın xəyatında buraxdığı izlerden, milli insana vurduğu sağalmaz yaralardan bəhs edir.*”⁵⁷ Yeni hükümet kurulmuştur. Hikâyede, bir elli yıllık zaman dilimi içerisinde meydana gelen olaylar, sık sık geriye dönüşler yapılarak anlatılır. Ancak, geriye dönüşlerle anlatılan iki ailenin hikâyeleri olmazsa, aslında, sadece beş aylık bir dönem anlatılmıştır. Çünkü olay, hikâyenin başkahramanlarından olan Esmer'in köye gelişiyile başlar. Bu sırada Esmer, dört aylık hamiledir. Romanın sonunda Esmer, dünyaya getirdiği çocuğunu hastanede bırakarak kaçar. Dolayısıyla arada geçen beş aylık bir süre vardır. Fakat yazar, romandaki birden çok hikâyenin kahramanlarının hayatlarını anlatırken, olayları sebeplerini okuyucuya verirken elli yıllık uzun bir zamanı da anlatır.

1930-1980 yılları arası aynı zamanda Azerbaycan'da Rus hükümetinin baskısının en kuvvetli hissedildiği dönemdir. Hükümet yeni kurulmuştur. Hükümetin baskısı sosyal hayattan kültürel hayata, siyasetten ekonomiye ve hatta Azerbaycan'da yaşayan Türklerin “özel” hayatına varıncaya kadar her yerde açıkça hissedilmektedir. Ancak Ceviz Kurdu romanında bu dönemin karakteristik hadiselerine pek yer verilmemektedir. Azerbaycan'ın bir köyünde geçen olayda, köyde yaşayan insanlar üzerinde bir baskı olduğu romandaki olaylar aracılığıyla hissettirilse de açıkça söylenmemektedir. Zamanın olumsuz şartlarından etkilenen bir çevredeki farklı karakterlerin hayatları ele alınmaktadır.

Hikâye, Esmer ile başlayıp bitse de, olaylar, diğer bir başkahraman olan Esmer'in annesi Narınc'ın etrafında anlatılır. Yazar, eserde kullandığı temaları geri dönüşler yaparak birçok karakterin hayatını anlatarak okuyucuya iletir. Yazarın karakterlerin hayatlarını anlatırken kullandığı geri dönüşler, eseri monoton bir anlatımdan kurtarmıştır.

⁵⁶ Represiya (repressiya) kelimesi sözlük anlamıyla “soykırım”ı ifade etmektedir. SSCB'nin 1930'lu yıllarda Orta Asya'nın merkezi konumundaki Kazakistan'da uyguladığı ve bütün Türki Cumhuriyetlerde infial uyandıran “Kızıl Kırgın” olarak adlandırılan soykırım politikasına gönderme yapılmıştır.

⁵⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azerbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 7-8.

Hikâyenin bir bölümünde yüz yıl öncesine dönülerek iki aile arasında çıkan kan davasının sebebi anlatılmıştır. Yazar, olayların oluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi vermez. Sadece eserdeki önemli kişilerin yaşlarını belirttiği için, bu yaşlardan yola çıkarak olayların vuku bulduğu zaman hakkında tahmin yürütebilme olanağımız vardır. Örneğin, kan davasının yüz yıl öncesine ait bir hikâye olduğunu, hem Narınç'ın babasının, “*yüz yıl önce kim ne yapmışsa yapmış bizimle ilgisi yoktur...*”⁵⁸ cümlesindeki zaman ifadesinden, hem de bu hikâyede ölen Narınç'ın kardeşi Suray Hanım'ın, aktüel zamanda doksan yaşının üzerinde oluşunun verilmesinden anlayabiliriz.

Romandaki geriye dönüşler bazen çok açık bir şekilde zaman ifadesi kullanılarak belirtilmiştir. Örneğin; “*Bu, şimdinin, bugünün sohbetiydi, ama bundan yirmi otuz yıl önce yeni yetme, genç bir oğlandı Halil...*”⁵⁹ Bazen de hiçbir zaman ifadesi kullanılmadan verilmiştir.

Romanda geçmişe ait bir hikâye anlatıldığı zaman yazar, anlatıcı olarak kahraman anlatıcı kullanmış, eski hikâyeleri anlatırken kahramanların kendi ağzından olayları anlattırarak hikâyeye gerçeklik kazandırmaya çalışmıştır.

Bir romanda zaman kavramı iki şekilde verilir: Vaka zamanı ve anlatma zamanı. Ceviz Kurdu'nun vaka zamanı 1930-1980 yılları arasını kapsar. Romanın yazılış yılı ise 1981-82 arasındadır ki, bu da anlatma zamanıdır. Eserin vaka zamanının başlangıç tarihi olarak eserde sıkça sözü geçen kolhozların⁶⁰ kuruluş tarihini esas alabiliriz. Ancak, bitiş tarihi ile ilgili olarak kesin bir rakam belirtmemiz doğru olmaz. Çünkü eserde olayın başlangıç ve bitiş tarihi ile ilgili kesin bir sayısal ifade bulunmamaktadır. Ancak daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Ceviz Kurdu, bir üçlemenin ikinci kitabı olarak kaleme alınmıştır. Dolayısıyla, birbirlerinin devamı olarak yazılan bu üç eserin zamanlarını birinin sonu, diğerrinin başlangıcıdır şeklinde ele alabiliriz.

⁵⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 210, [Ek 1](s. 31).

⁵⁹ **Age.**, s. 204, [Ek 1] (s. 25).

⁶⁰ Kolhozlar 1917 sonbaharında kurulmuştur. Toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla beraber, doksan dokuz yıllığına sembolik bir rakamla köylüye kiraya verilmiştir. 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra da Rusya Federasyonu'nun devlet başkanı Boris Yeltsin tarafından tamamen kaldırılmış, yerine toprak reformu yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi mekân başlığı altında verilecektir.

Süleymanlı, romandaki zaman kavramını, daha doğrusu zaman algısını, belirgin bir zaman ifadesiyle değil; geriye dönüş, bilinçaltı, bilinç akışı, kişinin kendi kendine olan konuşması ve rüya gibi anlatım vasıtalarıyla ifade etmeye çalışmıştır. Bu tür anlatım vasıtaları, romanı biraz karmaşıklaştırırsa da monotonluktan çıkararak ilginç bir hale getirmiş, okuyucunun ilgi ve dikkatini romana yönlendirmiştir.

Süleymanlı'nın Göç romanının modern bir Dede Korkut olduğu söylenir. Dede Korkut'ta da, *“serüvenin şu vakitte veya şöyle bir zamanda geçip geçmemesi önemli değildir. Önemli olan, onun kimliğinin, dolayısıyla kahramanlığının ispatı anlamına gelen mücadelesidir. Bu nedendir ki, hikâyelerin zamanı o kadar da önemsenmez.”*⁶¹ Mehmet Tekin'in söylediği bu husus, Ceviz Kurdu için de geçerlidir. Yazar, belirsiz zaman ifadeleri kullanarak kesin bir tarih vermeden, sadece anlatmayı hedeflediği hikâyeyi vermeye çalışmıştır. Onun için önemli olan zaman kavramı değil, olayın kendisidir. Zaten Ceviz Kurdu'nda Göç romanında olduğu gibi çok fazla tarihsel olay geçmez. Göç, adından da anlaşılacağı üzere tarihi bir gerçeklik içerir. Ancak yazar, Ceviz Kurdu romanında ceviz kurdunun hareketleri, düşünceleri, hissettikleriyle halkın sosyal hayatında yaşadıklarını, maneviyatını paralelleştirmiş ve bir bakıma halkın yaşadığı acıyı ceviz kurduyla, kurdun ağaca verdiği zararlarla anlatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla burada zaman kavramı olayın arkasında kalmaktadır.

Yazar, kesin bir tarih belirtmez, ancak, okuyucuda zaman algısını oluşturabilecek kavramları da vermeden geçemez. Örneğin bir olayı anlatırken karakterin yaşını verir, böylece okuyucu, olayın hangi zaman diliminde geçtiği konusunda düşünmeye başlar. Sonbahar, ilkbahar, yazın son ayları gibi mevsime ait zaman kavramlarını çokça kullanmıştır.

*“Soğuk sonbahar akşamlarından biriydi. Söz artık köye yayılmıştı... Narınc'ın ninesi, kendinden daha fazla ihtiyarlamış olan öfkesi yüzünden terledi...”*⁶²

“Yazın başlangıcıydı, onun için de her şeyde bir boşalma, sökülüp dökülme, bir çözünme havası vardı. Hava bozulmuştu. Gökyüzünün derinliklerinde uzun zamandır

⁶¹ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı I (Roman Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s.112.

⁶² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 205, [Ek 1](s. 26).

sürekli bulutlar dolaşıyordu. Yerden gökten yıllar yılı kalmış, şeker haline gelmiş kar kokusu geliyordu, bu kokuyu da köyden biraz uzaktaki vadiyi neredeyse yarıya kadar doldurmuş olan sel getiriyordu.”⁶³

Yine gece, akşam, sabah ya da öğle vakitleri gibi günün belirli aralıkları da karakterlerin psikolojik hallerine ve olayların akışına göre birer zaman mefhumu olarak kullanılmıştır.

*“Esmertil’in otobüsü köye vardığında öğlene yakındı...”*⁶⁴

*“Esmer’in rüyasında, sabaha karşı kurtlar uludu. Birkaç kere heyecan içinde uyandı. Babası ile anası hala yatmamıştı...”*⁶⁵

*“Sabahın erken saatleriydi, hava henüz aydınlanmamıştı. Herhalde köy halkı da rüyadan rüyaya geçiyordu. Rüyalarda garip bir karışıklık vardı ki, bu da günün doğmasının yakınlaşmasından kaynaklanıyordu. Uykularının bu vaktinde Narınc’ın sesi pencere camlarına karışmış yüz gibi halkın uykularına girdi...”*⁶⁶

“Güneş sanki aynı zamanda hem harmandan, hem de öküzlerden çıkıp gidiyordu, öküzlerin rengi değişmişti. Dış görünüşlerinde serinlik, soğukluk hissediliyordu. Karanlık çöktükçe harman yeri sapsarı sararıyordu.

*Ama bunun en güzel yanı, aslında çıkıp giden güneş değildi, harman yeriydi, öküzlerdi. Köydü, köyün adamlarıydı, bütün Yeryüzü’yü, kendi okundan fırlamış dolanıp çıkıp gidiyordu. Sabah tan yeri ağardığında her şey yeniden güneşle birlikte ortaya çıkacaktı. Bu yüzden de sabahın olması yeniden doğuşa çok benziyordu.”*⁶⁷

Narınc’ın gerdek evinden kaçtığı bölümde zaman olarak gece kullanılmıştır. Fakat Mustafa ile yeni bir hayata başlayacağını anladığı bölümde güneşin tepede olduğu aydınlık sabah vakti verilmiştir.

⁶³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 295, [Ek 1](s. 121).

⁶⁴ **Age.**, s. 181, [Ek 1](s. 1).

⁶⁵ **Age.**, s. 195, [Ek 1](s. 16).

⁶⁶ **Age.**, s. 203, [Ek 1](s. 24).

⁶⁷ **Age.**, s. 258, [Ek 1](s. 82).

“Narınç şalı başından çıkarmıştı. Gecenin soğuk ayazı su gibi serinleterek içine yayılıyordu. Hafif bir rüzgâr esiyor, atın biçilmiş, ezilmiş ot kokan nefesini getiriyordu...”⁶⁸

“Şimdi tan ağarmıştı. Her şeyde bir başlangıç vardı, sanki her şey yeniden doğuyordu. Oğlan da, kız da durmuş bakışıyorlardı.

Sabahın doğuşunda, güneşin bu şekilde çıkmasında evlenmeye, yeni yaşama, yeni ocak yakmaya çok yakın bir benzerlik vardı. Oğlan da kız da kendilerinde tam anlayamadığı bir duyguyla bunu hissediyorlardı.”⁶⁹

Yazarın, olayları bazen normal akışında, bazen de geriye dönüşlerle, bu geriye dönüşlerin içinde verdiği hikâyelerle, olaydan olaya atlamalarla anlatması, eseri tek düzelikten kurtarmıştır.

Süleymanlı, romanda zamanla ilgili olarak belirli bir yıl kullanmamıştır. Fakat örneğin, kahramanların yaşlarını belirtirken kullandığı yıl, gün ifadeleriyle bizim, hikâyenin ne kadar sürelik bir zaman dilimi içerisinde geçtiğini bulmamızı sağlamıştır.

“Şimdi Halil on dokuz yaşındaydı, saz çalıp, türkü söyleyerek Narınç’ı istiyordu.”⁷⁰

“Doksanın üstünde yaşı vardı, canlı, diri olarak bir tek öfkesi kalmıştı ki, bu öfkeyle de bahçeye göz gezdirdi. İhtiyar kadında nasılsa garip bir büyüklük vardı, aslında bu, ihtiyar kadının eskiliğinden geliyordu.”⁷¹

Hikâyenin bir bölümünde Molla Kara’nın Mustafa’ya anlattığı Oğuz Ata’nın hikâyesi dikkat çekicidir. Oğuz Ata, dokuz yüz doksan dokuz yaşındadır. Dokuz yüz doksan dokuz yıl, dokuz ay, dokuz gün geçtiğinde vakti dolmuş, Azrail onun canını almaya gelmiştir. Süleymanlı’nın Göç romanı, araştırmacılar tarafından Dede Korkut

⁶⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 243, [Ek 1](s. 67).

⁶⁹ **Age.**, s. 266, [Ek 1](s. 91).

⁷⁰ **Age.**, s. 209, [Ek 1](s. 30).

⁷¹ **Age.**, s. 205, [Ek 1](s. 26).

Hikâyeleri'ne benzetilmiştir. Bizim eserimizde geçen bu küçük hikâyeye de, Süleymanlı'nın masalsi anlatımında belki de Dede Korkut'tan vazgeçemediğinin bir göstergesidir.

“Oğuz Ata dokuz yüz doksan dokuz yaşındadır... Dokuz yüz doksan dokuz yıl dokuz ay dokuz gün geçince vakit doldu. Oğuz Ata başını çadırdan çıkarttı ki, Azrail yanında oturmuş gülümsüyor...”⁷²

Eserdeki karakterler, genellikle yaşadıkları olayların ne kadar sürdüğünü, üzerlerinden ne kadar zaman geçtiğini bilmezler. Yazar, iç monologlar aracılığıyla, norm ve kart karakterler üzerinden bize bu belirsizliği verir. Ancak, ana kahramanlar yaşadıkları her olayın zamanını, neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini en ince ayrıntısına kadar hatırlarlar. Bunun sebebi olarak, yazarın tıpkı Dede Korkut'ta olduğu gibi zamanı değil, gerçekleşen olayın önemli kabul etmesini gösterebiliriz.

“Narinçlerin bu köye ilk geldikleri günün üstünden ne kadar zaman geçmişti – gününe, saatine kadar en doğrusunu bilen Narinç ile sığır çobanının karısıydı...”⁷³

Romanın bir bölümünde köye yol döşenmektedir. Buradan yola çıkarak, köyün ya da eserde ismi geçmeyen herhangi bir yerin Azerbaycan'da yaşanan yenileşme, modernleşme hareketlerinden etkilendiğini, zaman olarak yenileşme hareketlerinin de olduğu bir dönemin eserde kullanıldığını gösterir.

“Araba köye yakınlaştığında güneş bir hayli yükselmişti. Köyün etrafını çevirmiş tepeliklere yol yapıyorlardı.”⁷⁴

Kahramanlar, özellikle içinde buldukları kötü ve zor durumlarda yaşadıkları zamanın rüya mı yoksa gerçek mi olduğunu kavrayamazlar. Bu, olayların kötülüğüne göre, karakterin, yaşadığı olayı kabullenme güçlüğünden de kaynaklanır. Ancak, Süleymanlı, rüya motifini çoğu eserinde kullanmıştır. Zaman kavramının belirsiz

⁷² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 283, [Ek 1](s. 109).

⁷³ **Age.**, s. 281, [Ek 1](s. 107).

⁷⁴ **Age.**, s. 288, [Ek 1](s. 114).

olmasının bir sebebi de budur. Çünkü eserin ana temalarından biri olan korku, yazarın kendisinin de yaşadığı bir duygudur. Duyulan korku yüzünden, kahramanlar, gerçekleri kabullenmekten kaçarlar ve kendilerini rüyada gibi hissederler.

*“Köy rüya görüyordu. Dünyanın bundan önce olmuş ve bundan sonra olacak işleri cemaatin rüyasına girmişti. Aslında bunun bir anlamı vardı. Yanlışı olsa da, yalanı yoktu.”*⁷⁵

*“Esmerler’in penceresine yapışmış yüz gülüyor mu, ağlıyor mu, anlaşılmıyordu. Pencere camları diş gibi hırç hırç ses çıkartıyordu. Esmer’in annesi, bütün bunların rüya olduğunu bilse de ayılamıyordu.”*⁷⁶

*“Bu arada Ağ Âşık rüyasında kaçtıyordu, ama köyden mi kaçıyor, yoksa köye mi kaçıyor bilmiyordu. Sonunda önüne kocaman bir uçurum geldi, bağırp uyandı.”*⁷⁷

Yazar, her ne kadar belirsiz zaman ifadeleri kullanmış, çok fazla geri dönüşler, ve olaylar arası atlamalar yaparak anlatımı biraz karmaşıklaştırırsa da, bu tercih aynı zamanda hikâyeyi canlandıran, monotonluktan kurtaran bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak zaman unsuru, karakterlerin ruh hallerine, psikolojilerine, yaşanan olaylar karşısındaki hislerine açıklık getirmektedir. Bununla birlikte tarihi bir gerçeklik olarak Azerbaycan’da yaşananlar hakkında genel bir fikir oluşturması açısından vaka zamanı başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

⁷⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 202, [Ek 1](s. 23).

⁷⁶ **Age.**, s. 203, [Ek 1](s. 23).

⁷⁷ **Age.**, s. 243, [Ek 1](s. 66).

4.1.4. Mekân⁷⁸

Bir romanda vaka zincirini meydana getiren olaylar ve şahıs kadrosundaki karakterlerin içinde buldukları durumlar mekânın şekillenmesinde en önemli faktörlerdir. Bu sebeple mekânı incelerken, mekânın vaka zinciri ve şahıs kadrosundan ayrı tutulmaması gerekir. Bir yazar tarihi gerçekliği anlattığı bir romanında, üstü kapalı da olsa gerçek yerlerden ve olayın geçtiği zamanda kullanılan gerçek zamanlı mekânlardan bahseder. “*Metinde ifade edilen şartlarda ve belirtilen zaman zarfında, eserde anlatılan vaka zincirinin zuhuru için nasıl bir mekâna ihtiyaç vardır suali, itibari âlemin bazı hususiyetlerini anlamamıza yardım ettiği gibi bizi, eserde tatbik edilen yapma ve yaratma tarzının eşiğine kadar götürür.*”⁷⁹

Mevlüt Süleymanlı, Ceviz Kurdu adlı eserinde mekân üzerinde çok fazla durmamıştır. Aslında tarihi bir gerçekliği anlatmak istediği eserini “tedric” esası çevresinde kaleme aldığı için, mekâna ait hususiyetleri bir intibayı sezdirecek tarzda okuyucuya sunmuştur.⁸⁰ Yani, Azerbaycan halkının yaşadığı çifte standartlı hayatı ceviz kurdu gibi bir sembol kullanarak anlattıktan sonra, yazarın gerçek mekân isimleri kullanarak, Tanpınar gibi bir odayı, bir çiçeği ya da herhangi bir nesneyi sayfalarca tasvir etmesini de bekleyemezdik. Buna rağmen özellikle şahıs kadrosu üzerinden, çizdiği karakterlerin mutluluklarına ya da üzüntülerine göre belirli mekânlar kullanmış ancak bu mekânları ayrıntılarıyla okuyucuya vermek yerine, okuyucu tarafından canlandırılmasını istemiştir.

Ceviz Kurdu romanında, ayrıntılı olarak betimlenmiş, belirli bir ismi olan bir mekân bulamayız. Açıkça ismi verilen tek mekân kolhozdur. Zaten hem kolhozdan bahsedilmesi hem de yazarın arka arkaya birbirinin devamı olduğunu söylediği üç kitap yazması sebebiyle Ceviz Kurdu romanının anlattığı dönem hakkında bilgi sahibi oluruz.

⁷⁸ Mekân başlığı altında yapılan incelemeler üzerine verilen örnek cümleler/paragraflar, “Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, “Ceviz Kurdu”, Azerbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181-330.” eserinin Türkiye Türkçesi’ne tarafımızca yapılan aktarımından alıntıdır ve hem çevriyazının hem de orijinalinin sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. (İlk verilen sayfa numarası metnin orijinalinin, ikincisi ise tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne aktarılan ve Ek 1 başlığı altında verilen metnin sayfa numarasıdır.)

⁷⁹ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, sf. 127.

⁸⁰ “*Tedric esası çevresinde kaleme alınan metinlerde, mekâna ait hususiyetler, bir intibayı sezdirecek tarzda dikkatlere sunulur.*” Prof. Dr. Şerif Aktaş, **Age**, s. 127.

Bunun yanında bir şehirden ve iki farklı köyden bahsedilir. Ancak ikisinin de ismi verilmemiştir. Süleymanlı'nın belirli bir şehir ya da köy adını vermeyişinin sebebi olarak romanın, bir siyasi görüşü belirtmek üzere yazıldığı, dolayısıyla maruz kalması olası bir baskıdan kaçınmak için yazarın böyle bir yola başvurduğu söylenebilir. Nitekim Süleymanlı'nın yaşadığı hayatı ve kötü olayları dikkate aldığımızda da bunun geçerli bir sebep olduğunu görebiliriz.

George Orwell da *Hayvan Çiftliği*⁸¹ romanında sembolik bir anlatımla diktatörlüğü, Stalin'i eleştirmiştir. Ancak onun romanındaki mekânlar, Süleymanlı'nın kullandığı mekânlardan daha ayrıntılı ve açıktır.

Eserde adı geçen mekânlardan “kolhoz” hakkında bilgi vermek gerekirse; karakterlerin psikolojilerini etkileme yönünden çokça rolü yokmuş gibi gözükse de, kolhozların işleyiş şekillerine ve mahiyetlerine bakıldığında çalışanların çok da severek gittikleri bir yer olduğu söylenemez. “коллективное хозяйство” *kollektivnoye hozyaystvo* (kolektif tarımcılık) kelimelerinin kısaltılmış halidir. SSCB’ de tarım sektöründe örgütlenen "kolektif tarımla" uğraşan birlikler olarak tanımlanırlar.⁸² 1928 yılında Stalin tarafından tarımda özel mülkiyete son verilip kamu mülkiyetine geçilmesine karar verilmiştir. Böylece bütün köylüler devlet otoritesinin tam kontrolü altına aldığı büyük kolektif şirketlerde, kolхозlarda, toplanmaya başlamıştır. Erkek, kadın, bütün köylü zorla kolektif çiftliklerde çalışmaya zorlanmıştır. Kadınlar, en ağır işlerde erkek şeflerin baskısı altında insafsızca çalıştırılmışlardır. Bolşevikler, özellikle kırsal alandaki kolhozların makineleşmeyle birlikte tarım üretiminde büyük ve hızlı bir artışı sağlayacağına inanmışlardır. 1928’in sonlarına gelindiğinde şehirlerde özel ticaret ve küçük işletmeler sona erdirilmiştir. Bütün işletmelerden ödeyemeyecekleri büyüklükte vergiler istenmiş, sonuçta bütün işletmelere, içindeki mallarla birlikte, devlet tarafından el konulmuştur.

Özel ticaretin yerini devlet eliyle ticaret veya kooperatif ticareti almıştır. “Şehirlerde Rus nüfusunun ve nüfuzunun çok yoğun olması ve eğitim sisteminin Ruslar tarafından şekillendirilmesinin, milli bilinç üzerinde yapmış olduğu tahribatı, kırsalda

⁸¹ George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, Can Yayınları, İstanbul, 2008.

⁸² Sakin Öner, *Köy Enstitüleri’nden Eğitim Enstitüleri’ne*, Su Yayınları, İstanbul 1979, s. 26-27.

kolektif çiftlikler yapmıştır.”⁸³ Kolhozlarda eskiden köylülerin özel mülkiyetinde bulunan üretim araçları (tarım aletleri, makineler, büyük ve küçükbaş hayvanlar) kamu mülkiyetine alınacak, kolhoz üyelerinin özel mülkiyetinde sadece içinde yaşadıkları ev ve ev içindeki tüketim araçları kalacaktır. İnsanlarda mülkiyet duygusunu ortadan kaldırmak için kimseye eskiden kendisine ait olan hayvanlara bakma izni verilmemiştir. Halk bu durum karşısında, açlık ve kıtlığa dayanamayarak ayaklanmıştır. Binlerce masum insan kurşuna dizilmiş, fakat yine de halkın mukavemeti önlenememiştir. Bunun üzerinde 1921’de düzenlenen tarım kanunu ile çiftçinin geçimini karşılamak için belirli bir hayvan ve bahçe bakımına izin verilmiştir. Bu arada da Sovyet propagandası olarak insanların kolhozlarda eskisinden daha iyi şartlarda yaşadıkları anlatılmaktadır. Kısa bir süre içinde sanayileşmenin ve kolhoz sisteminin etkileri şehirlere de yayılmıştır. Şehirlerde tüketim malları ve gıda malları kıtlığı baş göstermiş, her şey karneye bağlanmıştır. 1932 yılı sonunda Kremlin 1’inci 5 yıllık planın bir yıl öncesinden tamamlandığını duyurmuştur. Aslında sadece bir kısmı tamamlanabilmiştir. Gerçekleşmeyen hedefler plandan çıkarılmıştır. 1932 Birinci Beş Yıllık Planın kabul edilmesinden sonra halka verilen hayvan ve bahçe bakımı imkânı tekrar zulümle geri alınmıştır. Toprakların çoğu devlet çiftlikleri haline getirilmiştir. Bu toprakların eski sahipleri buralarda boğaz tokluğuna çalıştırılmıştır.

Çiftliklerde, planlama teşkilatı tarafından tespit edilen esaslara göre üretim yapılmıştır. Köylüler, tarım kooperatiflerinin üyesi olarak kolhozun gelirinden vergi ve masraflar çıktıktan sonra ufak bir pay alarak çalıştırılmışlardır.

Sovyet Rusya’da yaklaşık yetmiş bin adet kolhoz bulunmaktaydı. Kolhozlar, yetiştirdikleri ürünlerini belirli bir fiyatla devlet kuruluşlarına satmışlardır. 1933 yılı 2’nci 5 yıllık planın başlangıç yılı olarak ilan edilmiştir.

Kolhozlar, 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra, Rusya Federasyonu’nun devlet başkanı Borik Yeltsin tarafından tamamen kaldırılmış, yerine toprak reformu

⁸³ Ferhat Karabulut, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları, **Bilig Dergisi**, Sayı: 50, Yaz/2009, s. 65.

yapılmıştır.⁸⁴

Ceviz Kurdu’nda kolhozlar hakkında geniş bilgi verilmez. Sadece köy halkının çalışmak için gittiği yerler olarak karşımıza çıkar. Denetimler Rus hükümetinin seçtiği kişiler tarafından yapılmaktadır ve çalışan halk, hükümet tarafından görevlendirilen yetkililerden korkmaktadırlar. George Orwell’ın Hayvan Çiftliği adlı romanında ise kolhozlar tam anlamıyla verilmiştir. Çiftliği insanların elinden alan hayvanlar başlarda eşitlikçi bir toplum oluşturma amacı gütmüşler, ancak domuzlar kısa sürede diğer hayvanlardan ayrılarak önder bir takım kurmuşlar ve diğer hayvanları da devrim yolundan saptırmışlardır. Çiftlikte işler gittikçe kötüleşmiş, açlık ve kıtlık baş göstermiştir. Romandaki önder domuz Napoléon, bizzat Stalin’in kendisi olarak çizilmiş bir karakterdir. Nitekim tıpkı gerçekte olduğu gibi önder domuz çiftlikte bir beş yıllık plan bile açıklamıştır. Orwell bu romanında tarihsel bir gerçeği eleştirmektedir.

Göç romanında adı geçen Karakelle ismi, Ceviz Kurdu’nda da kendini gösterir. Karakelle, Azerbaycan sahasının stratejik öneme sahip yerlerinden biri olmasına karşın, romanda bir yer adı olarak geçmediği aşikârdır. Burada sadece sürekli göç eden Karakelleoğlu’nu anlatmak için kullanılmış bir isimdir. Aynı zamanda Mevlüt Süleymanlı’nın kendi soyuna da Karakelleler denildiği belirtilmiştir.

Romanımızın mekânlarına “dar veya kapalı” – “geniş veya açık” olarak baktığımızda ise şehirden, köyden, köyün bostanından, samanlıklardan, evlerin bahçelerinden, ağaçlardan ve özel olarak ceviz ağaçlarından, nehirden, Esmer’e sevdiği adamı, Han’ı hatırlatan düzlük, tepeler, kayalıklardan bahsedilen bölümlerde geniş mekân kullanımı görülür. Narınc’ın zorla gelin olarak götürüldüğü düğün evi, gerdek odası, yine Mustafa’ya kaçtığı köydeki ev, Ayaz Ağa’nın evi, Esmer’in hamile iken kaldığı ev, şehirdeki yurt odası, Ağ Âşık’ın şeytanın masalını anlattığı meclis, eskilerde

⁸⁴ Kolhoz hakkında verilen bilgiler aşağıda verilen kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur: N. Ölmezoğulları, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Ezgi Kitapevi Yayınları, 2003; P. R. Gregory, R. C. Stuart (1998), **Russian and Soviet Economic Performance and Structure**, Addison-Wesley Educational Publishers, Inc. ; Defense Language Institute Foreign Language Center, *Kratkaja Istorija Rossii i Sovetskogo Sojuza*, 1971, Dr. Svitlana Nesterova, “Kooperatifçilik İlkelere Uygunluğu Bakımından SSCB’deki Kolhozlar Ve Kollektivizasyon Politikası” , **20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi**, Ankara, 06-07 Ekim 2011.

yaşamış olan Narınc'ın kardeşleri tarafından öldürüldüğü dam ve ceviz kurdunun önce içine girmek için daha sonra da dışarı çıkmak için bin bir zorluklar atlattığı ceviz kabuğu da kapalı-dar mekân olarak karşımıza çıkar. Kapalı mekânlar şahısların yaşadıkları olaylar sonucunda içinde buldukları ruh hallerini anlatmaları bakımından önemlidir ve özellikle seçilmişlerdir. Korkunun hâkim tema olarak işlendiği romanımızda, genel olarak bakıldığında “dar veya kapalı” mekânın oldukça fazla kullanıldığı görülür. Yazar tasvir ettiği açık mekânları bile bir sessizlik, yalnızlık hissi yükleyerek anlatır: “*Atın birdenbire düz vadinin ön tarafında dinlenip otlaması, başı sonu bilinmeyen büyük ağızlı vadi, dört tarafı görünmez olmuş tepelikler, etrafa yalnızlık, sessizlik hissi veriyordu.*”⁸⁵ Ancak bazı yerlerde de açık mekânlar karakterlerin mutlu olduklarını anlatmak için kullanılır: “*...bu kuş, su sesiyle dolu hava, tepelikler, tepeliklerin arasındaki güllü çiçekli küçük düzlük, uzaktan sadece üstü görünen dağlar, Esmer, etraftaki irili ufaklı taşlar, kayalar birbirine kavuşup, birbirini tamamlamış, bütün bir manzara yaratmıştı...*”⁸⁶ Eserin geneline baktığımızda, karakterlerin kendilerini zor durumda hissettikleri, sıkıntılı anlar yaşadıkları, korktukları zamanlarda kapalı mekânlarda oldukları; mutlu oldukları, düze çıktıklarını hissettikleri, kendilerine güven duydukları zamanlarda ise geniş, açık mekânlarda oldukları görülür: “*... Harmanın kenarında toplanmış tahıl, saman yığınları köyün havasına kayıtsızlık, rahatlık hissi yayıyordu. Harmana yaklaştıkça geceyi rahatsız geçiren köy adamları sakinleştikleri için uzaktan uzağa keyiflenmeye başlamışlardı.*”⁸⁷

“*...Ağaçların dibinden köy kokusu geliyordu. Akıp düşen sararmış yaprakların hışırtısından mı yoksa arada bir ormanın derinlerinden çıkıp güçlü bir şekilde hareket ederek inleye inleye geçen orman kuşlarının sesinden midir, kimsesizlik hissedilmiyordu. Ormanda da evin içinde olduğu gibi anlaşılmaz bir ses, gürültü vardı. Atların ayak sesi duvara değiyormuş gibi iki olup, üç olup, beş olup büyüyüp artarak ormana yayılıyordu...*”⁸⁸

⁸⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı, 2004, s. 196, [Ek 1](s. 17).

⁸⁶ **Age.**, s. 198, [Ek 1](s. 18).

⁸⁷ **Age.**, s. 248-249, [Ek 1](s. 72).

⁸⁸ **Age.**, s. 270, [Ek 1](s. 95).

Ceviz Kurdu romanı, bir şehir romanı değildir. Dolayısıyla şehirle ilgili çok fazla mekân verilmemiştir. Sadece Esmer'in gittiği enstitünün yatakhane ve yine Esmer'in hamileliği sırasında kiraladığı ev şehirde bir mekân olarak okuyucuya sunulmuştur.

“Küçük, yere yakın bir odaydı. Bir penceresi vardı. Penceresinden mescidin minberi görünüyordu. Pencerenin önüne divan koyulmuştu, yanında da eski bir koltuk vardı.”⁸⁹

“Yatakhane kızlar da aynı böyle sormuşlardı. O zaman da pencerenin önüne toplanmışlardı. O zaman da bir tek kelime söyledi: - Evlendim. “Kızlar oynaya oynaya, bağıra bağıra küçük odada birbirlerine karıştılar. Mavi gözleri insanın içine işleyen sarışın kız divanın üstüne çöküp ellerini birbirine vurdu...”⁹⁰

Eserde ağırlıklı olarak köy ve kırsal mekân yer almaktadır. Bu da romanın ilerleyişi ile ilgili bir durumdur.

“Çölde bayırda iş olmadığından halkın çoğu kurcalaya kurcalaya bostanın kurdunu çıkarıyordu, yani kurt gelmiş mi diye bakıyordu.”⁹¹

“Eli tüfekliler bahçe ve evlerin etrafındaki yüksek, dallı budaklı ceviz ağaçlarına bakıyorlardı.”⁹²

“Köyün köprüsü yapılmıştı, şimdi de demir yolu yapılıyordu. Bir zamanlar Çapık Komiser'in Arıkoğlu'na söylediği köprüydü. Diğer köyde ise Ayaz Ağa'nın bağlarını parçalayıp ekin ekmişlerdi, halk toplanıp toprağı işliyordu. Ağ Âşık'ın âşıklık işi başından aşmıştı. Bir ayağı merkezdeydi, çalıp söylüyordu. Toprak işine çıkmaya vakti yoktu.”⁹³

⁸⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 321, [Ek 1](s. 148).

⁹⁰ **Age.**, s. 310, [Ek 1](s. 137).

⁹¹ **Age.**, s. 181, [Ek 1](s. 1).

⁹² **Age.**, s. 182, [Ek 1](s. 3).

⁹³ **Age.**, s. 288, [Ek 1](s. 114).

Romanda mekân, yazarın duygularından epeyce izler taşımaktadır. Yazar duygularını, korkularını, yaşadıklarını, vücuda getirdiği karakterleri aracılığıyla yansıtmış ve mekânlar üzerinde izlerini bırakmıştır.

4.1.5 Şahıs Kadrosu⁹⁴

Vakanın meydana gelebilmesi için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramları şahıs kadrosu olarak adlandırabiliriz.⁹⁵ Bu insan dışındaki varlık ve kavramlar, metinde vakanın oluşmasını sağlayarak bir şahıs gibi karşımıza çıkarlar. Anlatma esasına bağlı metinlerde şahıs kadrosunu meydana getiren karakterler, tıpkı bir insan gibi fiziki görünüşleri, ruhsal durumları, istekleri, tutkuları, hayalleri, hayal kırıklıkları ile okuyucuya sunulurlar. Dolayısıyla anlatma esasına bağlı edebi metinlerde yazar, şahıs kadrosuna birbirinden farklı özelliklere sahip birçok karakter koyarak okuyucularının her karakterde kendilerinden izler bulmalarını sağlayabilir.

“Bir vakanın zuhuru için şahıs kadrosu içerisinde yer alan en az iki unsurun bir arada olması veya onları birbirine bağlayan ve birbiriyle ilgilenmeye zorlayan münasebetlerin bulunması şarttır. Aksi halde o iki şahıstan biri için diğerinin varlığı manasızdır. Vaka çeşitli sebeplerden dolayı bir arada bulunmak veya birbiriyle ilgilenmek mecburiyetinde olan şahıslar arasındaki münasebetten kaynaklanır.”⁹⁶

Şahıs kadrosunu oluşturan fertler arasındaki ilişkinin okuyucuda gerçeklik hissi uyandırması ya da okuyucunun metnin tamamını anlayarak bir sonuca varabilmesi için şahıs kadrosundaki fertler çeşitli özellikleriyle yazar tarafından tanıtılırlar. Genelde yazar bu tanıtımı metnin bütününe yayarak metin boyunca ilgiyi devam ettirmeyi amaçlar.

Şahıs kadrosunu oluşturan bütün karakterler yazar aracılığıyla okuyucuya aktarıldığı için ve yazar da karakterlerin bütün yönlerini, isteklerini, düşüncelerini eserinde verdiği için okuyucu vaka boyunca karakterleri her yönüyle değerlendirme imkânına sahip olur. Nitekim bazı karakterler eserin başından sonuna kadar değişmezken, bazıları birtakım değişikliklere maruz kalırlar. Bu şekilde de şahıs

⁹⁴ Şahıs Kadrosu başlığı altında incelenen karakterler üzerine verilen örnek cümleler/paragraflar, “Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, “Ceviz Kurdu”, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181-330.” eserinin Türkiye Türkçesi’ne tarafımızca yapılan aktarımından alıntıdır ve hem çevriyazının hem de orijinalinin sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. (İlk verilen sayfa numarası metnin orijinalinin, ikincisi ise tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne aktarılan ve Ek 1 başlığı altında verilen metnin sayfa numarasıdır.)

⁹⁵ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 133.

⁹⁶ **Age.**, s. 135.

kadrosu incelemesinde karakterleri yüklendikleri fonksiyonlara ve önem derecelerine göre incelemek gereklidir.

Yazarlar, eserlerindeki karakterleri oluştururken dönemin siyasi anlayışı, sanat ve edebiyat anlayışı, hayat şartları, kendi hayat felsefeleri gibi durumlardan da etkilenirler. Özellikle de Sovyet Dönemi yazarlarının eserlerinde görülen, dönemin şartları gereği hükümet tarafından dayatılan, baskıyla yazdırılıp halka benimsetilmeye çalışılan “ideal komünist” tipi bu duruma en güzel örnektir. SSCB döneminde, ideal bir tip oluşturulmuş ve bütün eserlerde bu tipin özelliklerini taşıyan karakterler yer almıştır. “*İdeolojik dogma ve sosyalist homojenlikten kurtuluş, uzun süre beklenen ve Bolşevik rejimi altında halka ve partiye hizmet amacını güden sanatta hürriyetin yolunu açtı... Şüphesiz, bu yeni şartlar altında edebiyat da kendini yenilemelidir. Ne yazık ki, Bolşevik idaresinin yetmiş yılı, komünist fikirlere ve ideallere tapınma, etkisini bırakmadan geçmedi. Yeni ideolojik vakumun tesiri uzun süre insanların düşüncesi ve hareketleri üzerinde olacaktır.*”⁹⁷ Buradan yola çıkarak bir eserin şahıs kadrosunu inceleyerek dönemin hususi özellikleri, yazarın hayatı ve yine yazarın düşünceleri hakkında bir bilgi sahibi olunabileceği kanaatine varabiliriz. Özellikle yazarın hayatını anlatan eserlerde kahramanların hepsini yazarın psikolojik durumunu farklı boyutlarda yansıtan şahıslar olarak görmek mümkün olabilir. Bu tarz eserler, üzerinde özel çalışmalar yapılmayı gerektirir. “*Onun siyasi düşünce ve kanaatlerini, çeşitli hayat tezahürleri karşısındaki tavrını ifade eden kahraman – ister insan, ister kavram, isterse bir sembol olsun – yazarın sözünü emanet ettiği kişi olarak düşünülür. Böyle bir zihni gayret, tabii olarak kahramanla yazar arasındaki alakaları çalışmanın etrafında döndüğü merkez durumuna getirecektir.*”⁹⁸

Ceviz kurdu romanı zengin bir şahıs kadrosuna sahiptir. Yazar, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, sadece insanı değil ağaçta yaşayan bir ceviz kurdunu da roman kahramanı olarak esere sokmuştur. Zaten eserin vakasının oluşumunda katkısı olan her türlü varlığın şahıs kadrosuna dâhil edilmesi gereklidir. “*Kurmaca dünyada cereyan eden olayların, beşeri bir ortamda gerçekleştiğini göstermek için romancı, istediği*

⁹⁷ Orhan Söylemez, **Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler**, Karam Yayınları, Ankara 2002, s. 180.

⁹⁸ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 141.

kişiyi, istediği kimlikte devreye sokabilir. Tercih onundur ve o, insandan hayvana, eşyadan kavrama kadar birçok öğeyi fail/eyleyen konumuna çıkarabilir. Romancıların bu konuda genel ve baskın tercihi, doğal olarak insandır. Romanda kahraman dediğimizde karşımıza tip ve karakter tanımları çıkar, yani romanın kimi anlattığı değil, anlattığını/insanı nasıl yarattığı ve nasıl ifade ettiği sorunu karşımıza çıkar.”⁹⁹

Ceviz kurdu, bir üçlemenin ikinci romanıdır. İlk roman “Göç”, 1600 ile 1917 yılları arasındaki zaman esas alınarak yazılmıştır. 1917 de Çarlık Rusya’nın, Rus hükümetinin yıkılışı anlatılır ve en son ortak mülkiyetin geldiği söylenir. Ceviz Kurdu’nda ise Göç’ün kaldığı yerden zaman devam ettirilir. Yani 1930 ile 1980 yılları arası anlatılır. Artık yeni hükümet kurulmuş halk tamamıyla bu yeni hükümetin etkisi altına girmiştir. Bir geçiş dönemi vardır. Yaşanılan olaylar, özellikle sıkıntılar ve korkular kişiler üzerinden oldukça başarılı bir şekilde verilmiştir. Yazar, şahıs kadrosunu oluştururken; kişilerin hayatlarında meydana gelen olayları, hayat anlayışlarını, birbirleri üzerindeki etkilerini, zamanın onlar üzerindeki etkilerini oldukça dramatik bir şekilde ele alır. Roman karakterleri hem aktüel zaman içindeki yeni bir hayattaki rollerini gerçekleştirmekte, hem de kendi özel hayatlarını yaşamaktadırlar. Dolayısıyla hepsinde bir karamsarlık, sıkıntı ve nedenleri farklı da olsa bir korku hissi hâkimdir.

Tolstoy, Anna Karanina romanında Anna’nın ölümü için “onu trenin altına ben itmedim, o kendi atladı.” diyerek yarattığı karakterlerin hayatlarını yazdıktan sonra kendilerinin çizdiğini, önceden planlayarak yazmadığını anlatmaya çalışmıştır. Süleymanlı da kendi romanlarındaki karakterler için: “*Ben sadece yazarım, onlar kendi hayatlarını, kendi isimlerini kendileri oluştururlar, özü özlerine ad koyarlar*” der. Bu konuda oldukça zorlandığını belirten Süleymanlı, Ceviz Kurdu için de hikâyenin ana çizgilerini belirleyip karakterleri yazdıktan sonra hepsine isim verdiğini söylemiştir. Hatta romandaki karakterlerin çoğunun ismi bile verilmemiştir. Sadece akrabalık bağları ya da görevleri üzerinden anılırlar: Coğrafya öğretmeni, Halil’in annesi, Halil’in babası, köy konseyi başkanı, Narınc’ın ninesi gibi karakterler buna örnek gösterilebilir. Romanın yazıldığı döneme baktığımızda yazar, Azerbaycan’ın içinde bulunduğu

⁹⁹ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 71.

durumdan dolayı yanlış anlaşılmaktan korkuyor ve bu sebeple karakterlerin gerçekte ilişkisini kesmek için karakterlerin ismini vermekten çekiniyor denilebilir. Nitekim sadece karakter değil mekân isimlerinin de kullanılmaması ve belirli bir zamandan söz edilmemesi de bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Roman kahramanlarını dört başlık altında inceleyeceğiz. Birinci Derecedeki Kahramanlar (Başkişiler), Norm Karakterler, Kart Karakterler ve Fon Karakterler.

4.1.5.1. Birinci Derecedeki Kahramanlar (Başkişiler)

Başkişiler romanda birinci derecedeki önemli olan kişilerdir. Eserdeki vaka çoğunlukla onlar üzerinden anlatılır. Onların yaşadıkları, duyguları, hissettikleri yani hayatları diğer roman kahramanlarına göre daha ayrıntılı bir şekilde verilir. Yani bir bakıma esere hayat verenler, romanın başkişileridir.

Eser, iki kişi arasında yüzyıllar önce yaşanan bir aşk yüzünden düşman olan iki aile üzerine oluşturulmuştur. Eserin başkahramanları da bu ailelerin kişileridir. Narınc, Narınc'ın kızı Esmer, Karakelleoğlu ve Ceviz Kurdu birinci derece kahraman olarak karşımıza çıkarlar.

Aynı zamanda bu aşk hikâyesinin arasında bir de Karakelleoğlu'nun hem halk ile hem de köy yönetimiyle yaşadığı olayların anlatıldığı bir hikâye vardır. Dolayısıyla Karakelleoğlu da romanda bir başkişi olarak karşımıza çıkar. Yazar iki farklı hikâyeyi birbiri içinde harmanlayarak okuyucuya sunmaya çalışmıştır. Gerçekte asıl vermek istediği konu, halkın hükümetin istekleri karşısında yaşadıkları olduğu için Karakelleoğlu'nu romana dâhil etmiş, ancak Esmer ve Narınc'ın hikâyeleriyle sanki Karakelleoğlu'nu geri plana atmış ve aşk temasını ön plana çıkarmıştır.

Bu yüzden kahramanları kendi yaşadıkları olaylar üzerinden, birbirleri üzerindeki etkileriyle incelemeye çalışacağız.

Esmer:

Eserde Esmer'i küçüklüğünden gençliğine kadar olan geniş bir bölümde inceleme imkânı buluruz. Çünkü Esmer'in eserin başkişisi olarak olaylara aktif bir şekilde etkisi vardır. Vaka Esmer'in köyüne gelmesiyle başlar ve köyden ayrılmasıyla biter.

Esmer köye geldiğinde yirmili yaşlarında, şehirdeki enstitüde okuyan genç bir kızdır. Aynı zamanda dört aylık hamiledir. Annesi Narınç, babası da Mustafa'dır. Esmer köyde okurken kimse onun güzelliğinin farkında değildir. Çünkü Esmer, bir erkek gibi sürekli at üzerinde dolaşmakta, bu yüzden kimse ona gerçek bir kız gibi bakmamaktadır.

“Okuldan çıktıktan sonra Esmer'in işi gücü çölde at koşturmaktı. Her akşam at üstünde köyün içinden geçerdi... Esmer'in güzel bir kız olduğu kimsenin aklına gelmiyordu. Yarı açılmış güzel bacaklarını, yüksek boynunu, dolgun bedenini kadın erkek köy halkı attan ayrı görmüyordu. Esmer de böylece, her akşam bacakları yarı açık, gözleri gülümseyerek at üstünde köyden geçerdi”¹⁰⁰

Bu sırada Esmer ondört yaşında küçük bir kızdır. Anne ve babası da onu hala küçük bir kız çocuğu gibi gördüğü için büyüdüğünün farkına varamazlar. Özellikle babası Esmer'i hiç sahip olamadığı oğlunun yerine koymuş gibidir. Bütün köy halkı da Esmer'i belki de bu yüzden bir oğlan çocuğu gibi görür: “...oğulu ne yapacaksın, Esmer de bir oğuldur sana...”¹⁰¹

Yazarın Esmer'in fiziksel özelliği ile verdiği en belirgin şey gözleridir. İri, anlamlı ve güzel bakan gözleri vardır Esmer'in. Bunun yanında yüzünün güzelliği de büyüdükçe ortaya çıkmaktadır. Köydeki en güzel kızlardan biridir.

“Esmer'in biçimli, güzel bedeni şimdi kendi yürüyüşünü gösteriyordu. Gözleri muammayla doluydu, ağlamak mı yoksa gülmek mi istediğini kendisi de bilmiyordu?”¹⁰²

¹⁰⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 196, [Ek 1](s. 16).

¹⁰¹ **Age.**, s. 196, [Ek 1](s. 16).

¹⁰² **Age.**, s. 199, [Ek 1](s. 19).

Ancak yazar diğer bütün karakterlerde olduğu gibi Esmer’i fiziksel niteliklerinden çok ruhsal özellikleriyle tanıtır. Esmer çok duygusal, ailesine bağlı, hayal kurmayı seven ama aynı zamanda gerçekleri tüm çıplaklığıyla görebilen bir kızdır. Olaylar karşısında ne kadar kötü de olsa güçlü bir şekilde durmayı başarabilmektedir. Ancak konu aşk olunca duygusallığı yüzünden tam olarak mantıklı düşünemez ve bazen yanlış kararlar da alır. Hatta bu yüzden çok sevdiği ailesine bile yalan söyler.

“Artık yalan söylemeye gücü yoktu. Kendi söylediği yalanın dokuz ay, dokuz gün, dokuz saati tamamlanmaktaydı. Vakit gelip çatmıştı. Esmer’in kendisi de kendi yalanından canını kurtarmak istiyordu.”¹⁰³

Esmer’in güzelliğini ilk fark eden kişi sığır çobanının oğlu olur. Esmer ile birlikte aynı atın üstüne bindiklerinde Esmer de ondan hoşlandığını anlar. Ancak kendisi bile hala büyüdüğünün farkında değildir. Bu yüzden çok karmaşık şeyler hisseder.

“...sesinin böyle değişmesinin çobanın oğlunun ellerinin sıcaklığı yüzünden olduğunu kendisi de bilmiyordu... Yüzü gözü öncekinden de güzeldi. Bu, şüphesiz, nedenini anlamadığı şekilde ağladığı içindi. Yüzünde sevincin, mutluluğun içinden geçen bir keder de vardı. Ama Esmer birbirine karışmış bu keder, bu sevinç, bu gözyaşları için çok gençti.”¹⁰⁴

Bu durumdan uzun süre kurtulamaz ve sürekli kendini atın üzerinde, çobanın oğlunun da onun arkasında olduğunu hisseder. Uykuda mı yoksa uyanık mı olduğunu anlayamayacak kadar karmaşık duygular içerisinde.

Şehirdeyken Han ile tanışır. Artık yirmili yaşlarında olduğu için kendinin ve hissettiklerinin daha çok farkındadır. Esmer Han’dan hamile kalır. Bebeği dört aylıkken köye ailesini ziyarete gelir ancak köydekilerin onun hamile olduğunu anlamasını istemez.

¹⁰³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004,s. 322, [Ek 1](s. 148).

¹⁰⁴ **Age.**, s. 198, [Ek 1](s. 18).

“Esmer doğruldu, alelacele şalı beline dolayıp sıktı ki, hamile olduğunu çoban anlamasın, pardösüsünü ilikleyip kalktı.”¹⁰⁵

Tabii annesi gördüğü anda kızının hamile olduğunu anlar. Esmer hamileliği ile ilgili hem ailesine hem de şehirde kaldığı yurttaki arkadaşlarına yalan söylemiştir. Ailesine şehirden bir adamla evlendiğini, arkadaşlarına ise köyde bir traktörcüyle evlendiğini anlatmıştır. Çünkü Esmer evli olmadığı bir adamdan çocuk dünyaya getireceğini söylerse dışlanacağını, insanlar tarafından kabul görmeyeceğinin farkındadır. Bu yüzden de yalan söylemenin mantıklı olduğunu düşünmüştür.

“Esmer’in içinde sanki tanımadığı, bilmediği biri vardı. Bu dediklerini ne zaman uydurup yazıp düzeltiyorsa, kendi de fark etmiyordu.”¹⁰⁶

Esmer annesiyle konuşurken oldukça rahat bir şekilde yalan söyler ve buna kendisi de şaşırır.

“Esmer gülümsüyordu, kendi yalanlarının altında güneşin altında yatıyormuş gibi rahat, huzurluydu. Yüzünün gözünün bütün çizgilerinde bu rahatlığın ışığı dolaşıyordu.”¹⁰⁷

Ancak bebeğin doğum zamanı geldiğinde artık yalan söylemeye gücü kalmadığını fark eder. Esmer hamile olduğunu Han’a söylediğinde Han bu çocuğu istememiş ve kendi annesiyle birlikte Esmer’i çocuğu aldırması konusunda ikna etmek uğraşmıştır. Ancak Esmer bunu kabul etmemiş ve bütün ısrarlara rağmen çocuktan vazgeçmemiştir. Bunun bir sebebi Han’ı sevmesi ve çocuk olursa ondan vazgeçemeyeceğini düşünmesidir. Bir sebebi de inadıdır. Her ne olursa olsun Esmer, kimseye doğruları anlatmadığı için tüm yaşadıklarıyla, acıları, umutsuzlukları, hayal kırıklıklarıyla sadece kendisi baş etmek zorunda kalmış çok güçlü bir karakterdir. Her ne kadar bazen yolunu kaybetmiş gibi hissetse de sonunda yine kendisi için doğru olduğuna inandığı kararları verebilmiştir.

¹⁰⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 191, [Ek 1](s. 11).

¹⁰⁶ **Age.**, s. 314, [Ek 1](s. 141).

¹⁰⁷ **Age.**, s. 310, [Ek 1](s. 137).

Esmer büyüdüğünü düşünse de Han'ın karşısında hala küçük bir çocuktur.

“Seni gördüğümde içime korku düştü, kayboldum sandım. Yolu da gidemedim. Demek ki sevgi böyle oluyor, değil mi Han?”¹⁰⁸

Onun Han'a âşık olmasının sebebi aslında tutunacak birini aramasındandır. En sonunda doğurduğu çocuğunu hastanede bırakıp gitmesi onun hala daha küçük bir kız olduğunu, bu yüzden de bir bebeğin sorumluluğunu almaktan kaçtığını gösterir.

Esmer yalanlarla etrafını kandırabilecek kadar akıllı olduğunu düşünse de, kendisini kandıramayacak kadar da saf bir karakterdir.

Köydeki kadınlardan bazıları Esmer'in annesi Narınc'ın düğün gecesini kaçırıp başka bir adamla evlenmesinden dolayı Esmer'i annesi Narınc'a benzetirler. İkisinin benzer olarak görülebilecek en önemli özelliği inatçı ve hırslı olmalarıdır.

Narınc:

Narınc, iri mavi gözleri, gür saçları, beyaz uzunca güzel yüzüyle herkesin güzelliğini kabul ettiği bir kadındır. Narınc, iki aile arasında yüz yıl önce başlamış olan kan davasını bitirmek için hükümetin diğer ailenin oğlu olan Halil ile zorla evlendirmek istediği kişidir. Narınc geleneklerine bağlı bir karakter olarak çizilmiştir. Öyle ki ninesinin anlattığı, yüz yıl önce başlayan kan davasının nedeni ile ilgili olan hikâyeyi dinledikten sonra sadece ninesi istemediği için Halil ile evlenmeyi reddeder.

“Nine, istiyorsan Halil'i ben öldüreyim...”¹⁰⁹

Ancak Narınc'ın ailesi onun isteklerine değer vermediği, hükümetten korktukları için Narınc'ı zorla evlendirmeye çalışırlar. Fakat Narınc o kadar inatçı, o kadar kararlı bir kişiliğe sahiptir ki evlense bile Halil'le birlikte olmamak için direnir.

¹⁰⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 325, [Ek 1](s. 152).

¹⁰⁹ **Age.**, s. 212, [Ek 1](s. 34).

“Benden sana eş olmayacak, istiyorsa dünya yıkılsın. Yüzyıl değil, binyıl geçsin...”¹¹⁰

Narınç anne ve babasından çok ninesine bağlıdır. Küçüklükten beri onun hikâyeleriyle büyüdüğü için onun sözlerine, isteklerine anne ve babasının isteklerinden daha çok önem verir.

Narınç, ismini, yaşadığı köyde yüzyıllar önce yaşanmış bir aşk yüzünden öldürülen bir kadından almıştır. Yüzyıl önce yaşamış olan bu Narınç iki aile arasında bir düşmanlık ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni Narınç doğana kadar iki aile yıllar boyunca birbirlerine kavgalı olarak yaşamışlar, sürekli ellerinde tüfeklerle dolaşmışlardır. Birkaç nesil sonra aynı zamanda iki aileden iki çocuk dünyaya gelince aynı isimler bu yeni doğan çocuklara verilmiştir. İşte bu sebeple Narınç’ın aslında doğduğu andan itibaren çok önemli bir görevi vardır: “Düşmanlığı sonlandırmak”. Her ne kadar bir amaç için doğmuş olsa da Narınç kişiliğiyle kendisine yazılmış olan kaderini değiştirmeye çalışır ve inatçı bir kişiliğe sahip olması nedeniyle de bunu başarır.

Narınç, Halil’in onunla evlenmek istediğini öğrendiği zaman tepkisizdir. Ancak ninesinin bu evliliği istemediğini bildiği için Halil ile evlenmek istemez. Ailesi hükümete karşı gelmemek için Narınç’ı Halil ile evlendirmeye çalışsa da Narınç düşüncesinden vazgeçmez ve Halil ile birlikte olmamak için direnir. Dayak yer, beddua alır ama yine de inadından vazgeçmez.

“Narınç divanın üstünde oturmuştu. Dayak yemiş, saçları yolunmuştu. Bu yüzden de didiklenip çırpılmış yüne benziyordu.”¹¹¹

Sonunda da bu kararlılığı sayesinde isteğini gerçekleştirir ve onun yerine kardeşini Halil’e verirler. Narınç da Mustafayla evlenerek köyden ayrılır.

¹¹⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 231, [Ek 1](s. 54).

¹¹¹ **Age.**, s. 230, [Ek 1](s. 53).

Narınç inadı yüzünden hem Halil'in hem de Halil'in annesinin bedduasını alır. Narınç Halil ile evlenmeyerek ninesinin isteğini gerçekleştirmiştir. Ancak yaşadıkları, babasının onu dövmesi, Halil'in annesinin bedduası ömrü boyunca aklından çıkmaz. Her su içişinde Halil'in annesinin bedduasını hatırlamaktadır.

“...Yirmi yıldır her su içişinde Halil'in anasının bedduasını içitirdi.”¹¹²

Hatta bazen camlarda Halil'in yüzünü, ona bakışını görerek korkar.

“Köy denilince Narınç'ın aklına Halil'den başka kimse gelmedi...”¹¹³

Narınç kendi hikâyesinde olayları kendi istediği gibi yönlendirse de kızının hayatına çok fazla etkisi olmaz. Narınç, Esmer'in hamile olduğunu anladığında kızına yardım etmek, olayların aslını öğrenmek ister; ancak Esmer'in söylediği yalanlar karşısında sadece bunlara inanmakla yetinir. Kızına yardım etmek için hiçbir şey yapamaz. Çaresiz bir durumu vardır. Belki de kendi yaşadıkları yüzünden yorulmuş ve artık çevresine, ailesine yardım edebilecek gücü bile kalmamıştır. Tek istediği zaman geçtikçe yaşadıklarını unutmaktır.

“...geçip gidenleri unutarak, aklında kalanların üstünü örterek yaşlanmaktaydı...”¹¹⁴

Yine de Narınç eserde, yaşadıkları karşısında ayakta kalabilmiş, kendi değerlerine bağlı, isteklerini gerçekleştirebilen güçlü bir kadın karakter olarak verilmiştir.

¹¹² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 202, [Ek 1](s. 23).

¹¹³ **Age.**, s. 293, [Ek 1](s. 120).

¹¹⁴ **Age.**, s. 307, [Ek 1](s. 134).

Karakelleoğlu:

Karakelleoğlu Süleymanlı'nın bir önceki romanı Göç'te de adı geçen bir kahramandır. "*Karakelleoğlu Oral'ın torunlarındandır.*"¹¹⁵ cümlesi bize bu karakterin Göç romanında geçen karakter ile bir bağlantısı olduğunu gösterir. Aynı zamanda Karakelleoğlu karakterinin Ceviz Kurdu'nda da kullanılması eserde geçen "göç" kavramının gerçekliğini arttırmıştır. Süleymanlı'nın Göç, Ceviz Kurdu ve Ses romanlarını bir üçleme şeklinde yazmış olması da zaten bu üç eserin birbirlerinin devamı şeklinde olduğunu ve birbirleriyle bağlantılı olduğunu göstergesidir. Fakat Göç ne kadar olağanüstü olaylarla dolu, destansı bir anlatıma sahipse; Ceviz Kurdu ve Ses romanları da o kadar gerçekçi romanlardır.

Mevlüt Süleymanlı'nın kendisiyle yaptığımız röportajdan edindiğimiz bilgiye göre de Karakelleoğlu, Süleymanlı'nın kendi sülalesinin adıdır. Dolayısıyla, yazarın Karakelleoğlu karakteri ile bizzat kendi yaşadıklarını, gördüklerini okuyucularına aktardığını söyleyebiliriz.

Karakelleoğlu bir yerde devamlı kalamayan, sürekli bir göç halinde olan bir adamdır. Eserdeki göç teması Karakelleoğlu aracılığıyla verilmiştir. Ninesi Suray Hanım, karısı ve oğlu Okçu ile birlikte köy köy gezmektedir.

*"...benden mi, topraktan mı, havadan mı yoksa halk mı değişmiş, bir yerde kalamıyorum."*¹¹⁶

Karakelleoğlu'nu tanıyanlar onun garip bir adam olduğunu düşünürler, ama kötü birisi olmadığını da bilirler.

*"İlginç adamdır, ama kötü adam değildir, anlat, hiçbir şey olmaz... - dediler. "İlginç adam" sözünden sonra Karakelleoğlu, gerçekten de garip olduğunu bir kez daha hatırladı, ama tamamen farklı bir şey söyledi..."*¹¹⁷

¹¹⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 292, [Ek 1](s. 119).

¹¹⁶ **Age.**, s. 292, [Ek 1](s. 118).

¹¹⁷ **Age.**, s. 250, [Ek 1](s. 74).

Aklından geçen her şeyi düşünmeden söyleyen bir adamdır. Hiçbir şeyden korkmaz, çekinmez ve aslında hiçbir şeyi umursamaz. Aslında bu yüzden uzun bir süre belli bir yerde kalamaz.

“Kalktı, pantolonunu çekip kemerini sıktı, ayaklarının ucunda - toprak meydana garip izler bırakarak - oynamaya başladı. Ama sanki çalınan “Terekeme” havasına oynamıyordu. Gerçekten de insanı tanımak zormuş. Karakelleoğlu'nun içinde kendi havası çalıyormuş. Adam içindeki havaya oynuyormuş. İçindeki hava da; öyle oynaya oynaya, - gideceğim, diyordu. – Burada da kalmayacağım, buradan da gideceğim.”¹¹⁸

O hiçbir şeyden korkmasa da insanlar ondan korkarlar. Çünkü o her şeyi çekinmeden söyledikçe insanlar onun yanında durdukları için kendilerinin zarar göreceğini düşünürler. O, içinde bulunduğu sisteme başkaldıran bir karakter olarak çizilmiştir. Yazar, gördüğü yanlışları onun üzerinden, onun ağzından dillendirmeye çalışır. Her kesimden insan köydeki de, şehirdeki de hükümetten korkar. Çünkü Çarlık yönetimi daha yeni ortadan kalkmış ve yeni bir hükümet, yeni bir sistem kurulmuştur. İnsanlar üzerinde baskı kurularak bir düzen sağlanmaya çalışılmaktadır. Halkın yaptığı her şey izlenmekte, insanlar sürekli gözetim altında olduklarını bilmektedirler. Bu yüzden de yönetimin baskısı hakkında düşünmeden konuşan birinin yanında olmak insanları rahatsız etmektedir.

Karakelleoğlu'nun hikâyesi Narinç ve Esmer'inkinden ayrı bir hikâyedir. Tek ortak noktaları aynı köyde yaşamalarıdır. Düğün gecesini Ağ Âşık, içinde Karakelleoğlu'nun da bulunduğu bir mecliste “Şeytanın masalı” isimli bir hikâyeye anlatır. Köy konseyi'nin kâtabi hikâyenin yarısında gelir, Ağ Âşık'ı dini yaymakla suçlar ve Ağ Âşık'ın sorgulanmasını ister. Çünkü halkın arasında şeytan, Allah, Âdem gibi kelimelerin geçmesi bile onları suçlamak için yeterlidir. Rus hükümeti, hâkimiyeti altındaki halkın dinle ilgilenmek yerine sadece çalışması gerektiğini düşünmekte ve onlara itaatsizlik edenleri en ağır şekilde cezalandırmaktadır. Aslında yazar, gerçek bir hayatı, uzun yıllar boyunca Rus hâkimiyeti altında eziyet görmüş, işkencelere uğramış, özgürlüğünü yaşayamamış bir halkın gerçek hikâyesini bu eserde vermeye çalışmıştır.

¹¹⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 225, [Ek 1](s. 47).

Burada anlatılanların çoğu, gerçekte yaşananların sadece çok küçük bir kısmı da olsa, insanların özgürlüklerinin kısıtlanmasının, onlarda nasıl büyük bir korku ortaya çıkardığını görmemiz için yeterlidir. Eserde, hem Karakelleoğlu hem de diğer birkaç çiftçi bu durumun yanlış olduğunu, Ağ Âşık'ın suçsuzluğunu bilseler de seslerini çıkaramazlar. İlk başta Ağ Âşık'ı suçlamak isterlerse diye yönetime gidip onun lehine şahitlik yapmak isterler; ancak daha sonra bunu düşündükleri için bile korkarlar. Karakelleoğlu diğerlerinin içinde onlara göre daha az korkusu olan kişi olduğu için sürekli Ağ Âşık'ın peşinde ona hikâyenin geri kalanını anlatması için dolanır. Hikâyenin geri kalanını anlatması için aşığa bir inek bile vaat eder.

“Bir kelime söze bir inek veriyorum.”¹¹⁹

Âşık, hikâyenin kalanını yine gizli bir şekilde anlatır; ancak Karakelleoğlu ona vaat ettiği ineği aşığın evine götürdüğünde âşık, başı derde girmesin diye âşıklığını bile reddeder. Çünkü sürgün edilmekten, işkence görmekten çok korkmaktadır.

Karakelleoğlu yirmi yıl kadar Narıncı'nın annesinin, babasının, Çiftçi Haley'in yaşadığı köyde yaşar, daha sonra yine göç eder. Bir süre de Aktif Hasan'ın köyünde kalır, bir demir dükkânında demirci olarak çalışır.

“Demirci dükkânının bir odasında Karakelleoğlu'nun ailesi kalıyordu, bir odasında kendisi çalışıyordu. Köşeye çok sayıda teker yığılmıştı. Molla Kara körüğe basıyordu, Karakelleoğlu demir kızdırıyordu. Teker kaplayacaklardı.”¹²⁰

Ancak Ağ Âşık, Kahraman Guliyev adıyla bu köyde de karşısına çıkar. Karakelleoğlu yine kendisini tutamayarak köy konseyinin de içinde bulunduğu bir mecliste ondan “Şeytanın masalı”nı anlatmasını ister. Bu durum üzerine bu sefer köy konseyi başkanının yardımcısı olan Aktif Hasan, Karakelleoğlu'nun ortalığı karıştırdığını düşünerek ona gözdağı vermeye çalışır. Ancak Karakelleoğlu böyle tehdit altında yaşayabilecek bir kişiliğe sahip olmadığı için bir iki yıl kadar kaldığı bu köyden de göç eder.

¹¹⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 262, [Ek 1](s. 87).

¹²⁰ **Age.**, s. 295, [Ek 1](s. 121).

Karakelleoğlu'nun karısı ise bu devamlı göç etme durumdan memnun değildir. O, bir yerde sürekli kalmak ve kocasıyla, çocuklarıyla aynı yerde yaşlanmak ister. Aslında yorulmuştur. Ancak kocasıyla bunu paylaşırsa da Karakelleoğlu'nun durmaya hiç niyeti yoktur. Çünkü o, kendisini bildi bileli göç eden, bir yerde tutunamayan bir adamdır. Gittiği yerlerde kendisine benzer adamlar olmadığı için, kendi değerlerini koruyabilmek adına savaşıacak insanlar bulamadığı için sürekli bir arayış içerisinde. Belki de kendisine benzer insanlar bulmak umuduyla bir şehirden başka bir şehre gidip durmaktadır.

“Ben her yerde kan döküp geldim, istersem burda da kan dökerim.”¹²¹

Sözleri, onun savunduğu değerler uğruna neler yapabileceğini kendi ağzından söylemeye çekinmediğinin kanıtıdır.

Ceviz Kurdu:

Yazar, ceviz kurdunu esere bir karakter olarak dâhil etmiştir. Ancak ceviz kurdu tek bir kişi değildir. O, eserdeki bütün karakterleri birden temsil eder. Karakterlerin yaşadığı bütün huzursuzluklar, başlarına gelen bütün kötü olaylarda ceviz kurdu da ordadır ve aynı şeyleri farklı biçimlerde ceviz kurdu da yaşar. Yani yazar, esere aldığı kişilerin huzursuzluklarını, sıkıntılarını ceviz kurdu üzerinden vermeye çalışmıştır. Örneğin Narınc, Halil ile gerdek odasında oldukça huzursuz, mutsuz ve çaresiz görünmektedir. Yazar Narınc'ın hikâyesini anlatırken birden ceviz kurdundan bahsetmeye girişir. Ceviz kurdu da tıpkı Narınc'ın olduğu yerden kurtulmaya çalışması gibi huzursuz bir şekilde cevizin içinden kurtulmaya çalışmaktadır.

“Bir zamanlar kemirip girdiği delikten başını çıkarmış bakıyordu. Tok olduğu için koku alamıyordu... Girdiği delikten çıkmak istedi, ama ağzı şişmanlayıp büyümüşü, çıkamadı... Şişmanlıktan görünmeyen gözlerini dışarı dikti...”¹²²

¹²¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 263, [Ek 1](s. 88).

¹²² **Age.**, s. 249, [Ek 1](s. 73).

Ceviz kurdu hırslı, tedbirli, öfkeli ve yıllardır insanların ona çektirdiklerini ödetmek isteyen, intikam hırsıyla dolu bir karakter olarak karşımıza çıkar. Bu özelliklere sahip bir kişi gibi davranır. Ancak ceviz kurdu olduğu için bu özelliklerini yalnızca ceviz ağacı üzerinde bize gösterebilecektir. Yani Narınc, istediğini gerçekleştirip Halil'e kendini teslim etmez ve bize inatçılığını, hırsını bu şekilde gösterir. Ceviz kurdu ise inatçılığını, duyduğu bir kokunun peşinden gidip açlığını bastırmak için zorla ceviz ağacına tırmanmasıyla gösterir.

“...seneler içinde yaşlanan ceviz kurdu, tüfeklilerin ayak seviyesinin altında, aşağılarda kendi kendine hırslanarak bekliyordu.”¹²³

“Ceviz kabuğuna tutunmak için kurdun ayakları yeterli gelmiyordu, bu yüzden sanki kozanın üstüne canını da koydu. Üç günlük eziyetten sonra, iri bir göz gibi hücum ettiği biraz toprak, biraz süt, biraz da ezilmiş yaprak kokusunun içinde hayale daldı.”¹²⁴

Eserin bir bölümünde ceviz kurdu duyduğu bir kokunun peşinden, bütün zorlukları aşarak gider, kokuya ulaşır ve ulaştığı anda da kendini kaybederek karnını doyurmaya başlar.

“Ağacın tepesinden biraz toprak, biraz süt, biraz da ezilmiş yeşil yaprak kokusu geliyordu, kurt bu kokuya aşermişti, nereden geldiğini bilmiyordu, ama neden geldiğini çok iyi biliyordu... Ağacın tepesindeki ekşimtrak koku güçlüydü, kurt iştahına yenik düşmüş, o kokuya doğru çekiliyordu... Kurt zorla nefes alarak aşağıdan yukarıya doğru baktı, kuru rüzgâra iyice karışıp ortaya çıkan ekşimsi kokunun ardından durmaksızın, bir nefeste ağacın tepesine tırmandı. Günlerdir devam eden ekşimsi kokuya aldanarak zayıfladığı için sanki bir tek gözleri kalmıştı. Kurdun büyümüş gözlerinden dört bir yana yalnızca kuşların duyduğu bir koku yayılıyordu.”¹²⁵

Zaten ceviz kurdunun yaşama amacı, ceviz ağaçlarındaki cevizlerin içine girip orada bütün cevizi yiyip cevizi çürütmektir. Her seferinde aynı şeyi yapsa da, sanki ilk

¹²³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 183, [Ek 1](s. 4).

¹²⁴ **Age.**, s. 189, [Ek 1](s. 9).

¹²⁵ **Age.**, s. 187-188, [Ek 1](s. 7-8).

defa yapıyormuşçasına heyecanlı ve isteklidir. Yazar burada, ceviz kurdunun hırsıyla aslında eserdeki diğer karakterlerin, başkalarının sırtından geçinerek kendi yaşamlarına devam etmeye çalışanların, isteklerine ulaşabilmek için neler yaptıklarını anlatmak istemiştir. Ceviz kurdunun cevizin içerisine verdiği zarar, yazarın halka zarar verenlerin, insanların manevi dünyasını nasıl mahvettiklerini göstermek için verdiği bir örneklemedir.

Ceviz kurdu, ceviz ağacına ulaşır bütün cevizin içini yiyip çürüttükten sonra dışarı çıkmak, cevizin kabuğundan, karanlıktan, kendi yarattığı yıkıntıdan kurtulmak için de en az içeriye girmek için harcadığı çaba kadar büyük bir çaba harcar. Tabii yediği ceviz yüzünden şişmanlar ve çıkmakta çok zorlanır. Bu yüzden de sürekli öfkelenir.

“Bir zamanlar kemirip girdiği delikten başını çıkarmış baktıyordu. Tok olduğu için koku almıyordu. Aslında dünyanın en ıtırılı, en kokulu zamanıydı. Girdiği delikten çıkmak istedi, ama ağzı şişmanlayıp büyümüştü, çıkamadı, karnını sürüye sürüye geri dönüp, dört dolandı, cevizin batı tarafına büzüşüp şişmanlıktan görünmeyen gözlerini dışarıya dikti...”¹²⁶

Bu da yine insanların, kendi kendilerini sürükledikleri kötü durumdan kurtulmak üzere, kendi içlerinde yaşadıkları öfkeyi anlatmak için kullanılmış bir metafordur. Ceviz kurdu, harabe haline getirdiği cevizin içinde sıkışıp kaldığı süre boyunca dışarıyı, dışarıda olan olayları gözlemler. Kuşların özgürce uçtuklarını gördükçe o da özgürlüğüne kavuşmak ister fakat yapamaz. Yapamadıkça daha da sinirlenir, hırslanır.

“Bir zamanlar açtı, dünyanın bir yerlerinden gelen biraz toprak, biraz süt, biraz ezilmiş yaprak kokusunu duyup bu kokunun peşinden zayıflayıp güçten düşene kadar, bir tek gözleri kalıncaya kadar, o kokuyu bulup içine girene kadar gitmişti. O zaman her şey açıktı, yani kurt ne yapacağını biliyordu... Kurt birdenbire susamanın ne

¹²⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 249-250, [Ek 1](s. 67).

*olduğunu bilmeden susamaya başlamıştı. Sinirle, öfkeyle başını cevizin duvarlarına vurması da bu yüzdendi...*¹²⁷

Yazar, aslında bütün insanların düştüğü bir yanıştan bahseder burada. Gerçek hayatta insanlar istedikleri şeylerin peşinden sonunun ne olacağını düşünmeden giderler. Ama arzularına ulaşınca yeni istekler peşinde koşmaya başlarlar. Ceviz kurdu da aynı bu şekilde davranır.

Ceviz kurdu hem içeri girmek için hem de dışarı çıkmak için çok mücadele verir. En sonunda içeri girmeyi başardığı gibi, dışarı çıkmayı da başarır. Eserdeki karakterlerin yaşadığı bütün acıları, mutsuzlukları, huzursuzlukları ceviz kurdu da bulunduğu yerden yaşamıştır. Ceviz kurdu cevizin içini mahvettikçe, cemiyete zarar verenler de hikâyedeki kahramanlarımızın manevi dünyalarını bu şekilde mahvetmişlerdir.

4.1.5.2. Norm Karakterler:

Norm karakter ise başkişiden sonra en boyutlu kahramandır. Roman boyunca başkarakter destekler, ona yardım eder ve hatalarını giderir. Bir bakıma birinci derecedeki kahramanın tamamlayıcısı niteliğindedir. *“Norm karakter, romandaki dramatik aksiyonu başkişi lehine dönüştüren kişidir. Başkişiden sonra en fazla söz sahibidir. Bu açıdan norm karakteri genişleten, onun ruhsal ve bedensel olarak büyümesini sağlayan verici ve destekleyici konumdaki karakterdir.”*¹²⁸

Mustafa:

Narınç’ın kocası, Esmer’in babasıdır. Narınç’ın annesinin Aran’daki akrabalarındandır. Annesi Mustafa’yı, Narınç’ın annesinin yanına kendisine eş bulması için gönderir. Bu şekilde Narınç’ı Mustafayla evlendirmeye karar verirler.

¹²⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 280-281, [Ek 1](s. 106-107).

¹²⁸ Veysel Şahin, “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar’ın Handan Romanı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 18/ S: 2, s. 99–126, Elazığ.

Mustafa zayıf, uzun boylu, yaşından daha büyük gösteren, her daim düşünceli kaygılı görünen bir yüze sahip, sesi ve bakışları sert, iri elleri olan bir adamdır.

“Esmer’in babası, zayıfça, zor durumlardan çıkmış bir adamdı. Bahçenin girişinde durmuş etrafı izliyordu. Yüzünde bir gülümseme vardı, ama sanki kendi gülümsemesinin farkında değildi.”¹²⁹

Köyde at çobanlığı yaparak büyümüştür. Bu yüzden atları çok sever ve kendi çocuklarını da at üstünde büyütmek ister.

“Ben öyle bir şey yapacağım ki, çocuklarımız gözlerini açtıkları andan itibaren at görsünler, ata hizmet ederek büyüsünler... Çoban oğlu yavaş olur, yani ağır, biraz da tembel, çiftçinin oğlu ise asık suratlı olur. En yiğidi at çobanının oğludur. Oğullarımın hepsini at üstünde büyüteceğim.”¹³⁰

Onun atlara bu kadar bağlı olması, atları ve at çobanlığını bu kadar değerli görmesi geleneklerine bağlı bir adam olduğunun da göstergesidir. Çünkü Mustafa köyde doğmuş, büyümüş ve büyüklerinden nasıl gördüyse, nasıl öğrendiyse o şekilde yaşamaya devam etmiştir. Özellikle bir oğlan çocuğu olarak babasının değer verdiği her şey onun için de çok değerlidir.

Mustafa çok çalışkan, hiçbir işten kaçmayan, uyumlu, insanlarla iyi geçinen, sakin bir adamdır.

“Her sabah bu vakitte ata binip at sürüsünü yeşilliklere gönderirdi.”¹³¹

Narınç ile evlenerek bir bakıma Narınç’ın hayatını kolaylaştırmış, hatta kurtarmıştır. Narınç’ı kaçırap arkadaşı sığır çobanı Umut’un yanına götürmüş, burada ona rahat bir hayat sürdürmek için elinden geleni yapmıştır.

¹²⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 195, [Ek 1](s. 15).

¹³⁰ **Age.**, s. 269, [Ek 1](s. 94).

¹³¹ **Age.**, s. 247, [Ek 1](s. 71).

“Ben bu çölde büyüdüm... Çalışırım, ev dikerim kendi evimiz olur.”¹³²

Kızı Esmer’e karşı da her zaman makul, onun isteklerine saygı duyan bir baba olmuştur. Roman boyunca hem Narinç’a hem de Esmer’e yardım etmesi, onları desteklemesi sebebiyle norm karakter olarak esere dâhil olur.

Mustafa’nın hayatı hakkında çok fazla bilgi verilmez. Ancak beş altı yaşlarındayken yaşadığı bir trajedi anlatılır. Babasıyla birlikte çölde gezerlerken babası, gözlerinin önünde Kara Bağır tarafından vurulur. Mustafa hayatı boyunca bu olayı, babasının gözlerinin önünde öldürülmesini ve onun kanlı yüzünü hiç unutamaz. Belki de bu yüzden yüzü hep üzüntülü, düşünceli gözüktür.

“En ağırı babasının zayıf, uzunca, her daim düşünceli, kaygılı görünen yüzüydü. Evlerinin taşında duvarında da babasının yüzündeki renk gibi bir renk vardı”¹³³

Mustafa, kızı doğduktan sonra at çobanlığını bırakmış ve köyün yük arabasını çalıştırmaya başlamıştır. Gençliğinden yaşlılığına kadar olan süreçte Narinç’a yardım etmiş, ona hem bir eş, hem arkadaş, en önemlisi de bir dayanak olmuştur.

Sığır Çobanı Umut:

Sığır çobanı, Mustafa ve Narinç’a köyden kaçtıktan sonra yardım eden, onlara kalacak yer sağlayan iyi niyetli, yardımsever bir adamdır. Umut da Mustafa ve Narinç’ın evlendikleri zamandan kısa bir süre önce hükümetin yaptığı komsomol düğünüyle evlenmiştir.

“Yok, kaçırmadım, ama küçük bir düğün yaptık. Aktif Hasan üç dört gün içinde bizden beş altı kişiyi evlendirdi. Toplandık, komsomol düğünü yaptık. Yaşayın, gelecek sizindir, dedi.”¹³⁴

¹³² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 269, [Ek 1](s. 94).

¹³³ **Age.**, s. 316, [Ek 1](s. 143).

¹³⁴ **Age.**, s. 275, [Ek 1](s. 100).

Umut, orta boylu, kara bir adamdır. Yedinci sınıftan sonra okumayı bırakmış ve sığır çobanlığı yapmaya başlamıştır.

*“Çabuk büyüdük biz. Yedinci sınıfta bir baktık hepimiz kocaman, sakallı bıyıklı adamlar olmuşuz. Hepimiz bir işin peşinden koştuk.”*¹³⁵

Mustafayla da bir gün bayırda hayvanları otlatırken karşılaşmışlar ve arkadaş olmuşlardır. Mustafa, Umut'un yaşadığı köye gelip Narınc'ı kaçırdığını söylediğinde sorgusuz sualsiz onları evine almış, yatacak yer vermiş ve köyde kalmaları için karısıyla birlikte elinden geldiğince yardım etmiştir. Bu yüzden de zaman içinde iki aile birbirleri ile yakın dost olmuşlardır.

Umut ve karısının altı çocukları olmuştur. Oğlu ile Esmer arasında da bir yakınlaşma olmuş ancak Esmer köye okumaya gidince ayrı kalmışlardır. Aslında sığır çobanının oğlu Esmer'den çok hoşlanır, sürekli onun hakkında düşünür ancak bunu hiçbir zaman Esmer'e söylemez. Sığır çobanı, Esmer ve oğlunun evlenmelerini istemiş ancak Esmer istemediği için böyle bir evlilik gerçekleşmemiştir. Esmer de bunu bildiği için sığır çobanı hakkında çok iyi düşünceler beslemez. Bu yüzden onun söylediği her şeyden bir anlam çıkarır. Onu kaba saba, nezaketsiz, kötü sesli bir adam olarak tarif eder.

*“Sığır çobanı, ay çocuk, sargısı kirli kara adam, sen de böylece otururdun. Arada bir kaba saba, nezaketsiz sesinle aheste aheste kendince nağme okurdun ki, at iştahla otlasın, kendi atın, tabii, şişmanlatıp dolgunlaştıracaksın...”*¹³⁶

Ancak sığır çobanının Esmer'e karşı kötü bir tavrı ya da davranışı olmamıştır.

Narınc'ın Annesi:

Narınc'ın annesi romanda ismi verilmeyen karakterlerdendir. Mustafa ile Narınc'ın evlenmelerine ve köyden kaçmalarına yardım ederek Narınc'ın isteğini

¹³⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 275, [Ek 1](s. 101).

¹³⁶ **Age.**, s. 197, [Ek 1](s. 17).

gerçekleştirmiş, bir bakıma hayatını kurtarmıştır. Bu yüzden norm karakter olarak karşımıza çıkar. Narınç'ı istemediği bir evlilikten kurtarmış ancak diğer kızını, Sarıca'yı feda etmiştir. Aslında bunu, hükümetin onları sürgün etmesinden korktuğu için yapmıştır. Narınç'ın Halil ile evlenme konusunda bu kadar isteksiz olmasına karşı çıkmış, fakat Narınç'ın düşüncelerini değiştirmesinde başarılı olamamıştır.

Sarıca'yı Halil'in yanına götürürken bir kızı için diğerini feda ettiğinin farkındadır. Ancak herkesin iyiliği için bunu yapmak zorunda olduğunu düşünür. Sarıca'yı teselli etmeye çalışır ama kendisi Sarıca'dan daha üzgündür. Çünkü Sarıca'nın hayatının bundan sonraki kısmının bir esir hayatı gibi olacağını, Halil'in Narınç'ın intikamını kardeşi Sarıca'dan alacağını bilir. Yine de çaresizdir ve hiçbir çıkış yolu bulamaz.

“Sarıca'nın yüzünü, gözünü okşuyordu Alışacaksın dedi, başını okşayıp yüzünü öptü.”¹³⁷

Narınç'ın Halil ile evlenmek istememesinin sebebinin kocasının annesi olduğunu bildiği için, ihtiyar kadından nefret etmektedir.

“...ihtiyar öldüğünde üzerinde saz çaldırıp oynatacağım...”¹³⁸

Narınç'ın annesi karakter olarak oldukça zayıftır. Sinirli bir yapıya sahiptir. İhtiyarın ona yaptıkları karşısında sürekli ağlayıp saçını başını yolar. İstediklerini dile getirmekten bile acizdir. Kim ne derse onu yapar.

“...sinirinden kendi saçını yolmaya başlamıştı... üstünü başını yırtarak yeniden ağlayıp bağırmaya başladı.”¹³⁹

¹³⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 257, [Ek 1](s. 81).

¹³⁸ **Age.**, s. 232, [Ek 1](s. 55).

¹³⁹ **Age.**, s. 232, [Ek 1](s. 55).

Ayaz Ağa'ya on yıl boyunca hizmet etmiş, evinde kap kacaklarını yıkamıştır. Ayaz Ağa köyü terk ettiğinde bütün köy halkının yaptığı gibi onun evine girip hırsızlık yapmaya bile kalkışır.

“-Ayaz Ağa'nın evine gidelim, bakalım neler oluyor?

- Görürler.

- Biliyorsun Gulu neler getirdi...

- O yerini biliyordu.

- Ben de biliyorum. Tabaklarını yıkarken dikkat ettim.”¹⁴⁰

Ancak eve girdiğinde bir fare görüp korkar ve evden hiçbir şey alamadan kaçır.

“Kadın başını çekmeceye doğru uzatmış bekliyordu. Çakmağın parıltısında büyük fareyi görüp tay gibi bağırır. Adam korkusundan yere çöktü, kadın geri kaçınca bir şeye takılıp düştü, evin köşesinden bucağından, yukarı kattan hızlıca inen ayak sesleri uzunca bir süre susmadı.”¹⁴¹

Ufak boylu, tombul, sarışın bir kadındır. Sürekli temkinli olmaya çalışan bir görünümü vardır.

“...yalnız ipek başörtüsünün kenarı görünen, kendi görünmeyen küçük, tombul, sarışın kadının bu kadar temkinli olmasına, öfkesine gülümsedi.”¹⁴²

Dış görünüş itibariyle Narınc ve annesini birbirlerine benzetirler.

Narınc'ın Ninesi:

Narınc'ın ninesinin Narınc'ın hayatında büyük bir önemi vardır. Doksan yaşının üzerindeki bu kadın kırışık cildi, yıpranmış saçları, dibi görünen gözleriyle sahip olduğu öfke yüzünden hala dipdiri, canlı duran bir ihtiyardır.

¹⁴⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 244, [Ek 1](s. 67).

¹⁴¹ **Age.**, s. 245, [Ek 1](s. 68).

¹⁴² **Age.**, s. 245, [Ek 1](s. 68).

“Doksanın üstünde yaşı vardı, canlı, diri olarak bir tek öfkesi kalmıştı ki, bu öfkeyle de bahçeye göz gezdirdi.”¹⁴³

“Hırsından mı yoksa yorulduğundan mı bilinmez, ihtiyarın yüzü morardı. Yüz derken, aslında, kırışmış derisiydi, saçları kurumuş çalı gibi cansızdı. Ama bu görünüşüyle bile, bu kırışmış yüzü, bu cılız, yıpranmış saçları, solmuş, dibi görünen gözleriyle ihtiyar hala daha diri, canlıydı. Bu da tamamen öfkesi yüzündendi. Köy de bu yüzden arada bir, - bir ayağı mezardadır ama öfkesine bak, diyordu.”¹⁴⁴

Ihtiyarın en önemli özelliği öfkesidir. Bütün köy onun öfkesini bilir ve onu hayatta tutan şeyin öfkesi olduğuna inanır. Büyüklü küçüklü herkes ona, yaşına hürmeten büyük bir saygı duyar.

“İhtiyar kadında nasılsa garip bir büyüklük vardı. Aslında bu, ihtiyar kadının eskiliğinden geliyordu. Büyüklü küçüklü bu neslin ihtiyardan korkup çekinmesi de çocuğun karanlıktan korkması gibi bir şeydi.”¹⁴⁵

Narınç’ın ninesi, on sekiz yaşında ölen Narınç’ın hikâyesine birebir şahit olmuş, yıllar önce yaşanan olayları bizzat görmüştür. Bu yüzden de iki ailenin birbirleri ile neden kavgalı olduklarını en iyi anlayan kişi odur. Yıllar önce yaşanan olayların tekrar etmemesi için torunu Narınç ile Halil’in evlenmelerine ısrarla karşı çıkar.

“Hepinizi gaz döküp yakarım. Ben sağ olduğum sürece, bu kapıdan düşman elçisi giremeyecek.”¹⁴⁶

Ancak hükümetin istekleri karşısında duramayan oğlu ve gelini bu evliliğin mecburen yapılacağını söyledikleri zaman kahrından ölür.

¹⁴³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 205, [Ek 1](s. 26).

¹⁴⁴ **Age.**, s. 205, [Ek 1](s. 26).

¹⁴⁵ **Age.**, s. 205, [Ek 1](s. 26).

¹⁴⁶ **Age.**, s. 232, [Ek 1](s. 54).

“ İhtiyar birdenbire anladı ki, bundan ötesi yoktu; sırtındaki kemikleri şakırdadı, mosmor damarları çıkmış ellerini tavana kaldırmıştı, ama konuşuyor mu, konuşmuyor mu kendisi de bilmiyordu. Dizlerinin üzerindeydi, ellerini göğe kaldırmıştı, yavaş yavaş indirdi, başı dizinin üzerinde eğildi... Eğilmiş vücudunu açamadılar. O şekilde yıkadılar, tabuta koydular.”¹⁴⁷

Köy halkı onun ölümüne sebep olarak, ailesinin, düşman aileyle selamlaşmasını gösterir. Yani bütün köy halkı onun kahrından öldüğünün farkındadır.

Narınç'ın ninesi her zaman; can yok olur, kan yok olmaz demiştir. Ölene kadar da bu öfkeyle, bu kinle yaşamış ve bunu Narınç'a da aşlamıştır. Narınç da ninesine olan sevgisi sebebiyle onun isteklerine karşı gelmemek için o ölse bile onun istediği gibi davranmış ve Halil'i kendisine eş olarak kabul etmemiştir. Dolayısıyla ninesi, Narınç'ın hayatının şekillenmesinde en büyük rolü olan karakter olmuştur.

Sarıca:

Sarıca, Narınç'ın kız kardeşidir. Adı gibi sarışın, iri dudaklı, yusuvarlak, ufak tefek, bebeğe benzeyen bir kızdır. Narınç, Halil'i kendisine eş olarak istemeyince Narınç'ın anne ve babası, köy konseyi başkanının emriyle Sarıca'yı Halil'e verirler. Sarıca'nın düşüncesini bile sormazlar. Onu, Narınç'ı kurtarmak adına feda ederler. Ancak her ne kadar Sarıca'ya isteyip istemediğini sormasalar da Halil'e eş olarak gittiğini duyunca Sarıca içten içe sevinir.

“...kocaya gittiğini duyduktan sonra eli ayağı içten içe sızlayarak titriyordu... Yüreğinin derinlerinde hala daha kendisinin de anlamadığı bir sevinç vardı. Bu daha çok ömründe ilk defa şehre gitmeye hazırlanan çocuk sevincine benziyordu.”¹⁴⁸

Sarıca Halil ile evlendirildiğinde henüz on dört yaşında gencecik bir kızdır. Kendine özgü bir hayat görüşü, deneyimi yoktur. Belki de bu kadar genç olması yüzünden Halil'i gördüğü anda ona âşık olur. Ancak aşkı tek taraflıdır. Çünkü Halil,

¹⁴⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 210, [Ek 1](s. 31).

¹⁴⁸ **Age.**, s. 233, [Ek 1](s. 56).

Narınç'a âşıktır ve Narınç'ı elde edemediği için Sarıca'ya âşık olmak bir kenara, öfkesini, hırsını Sarıca'dan çıkarmak ister. Sarıca'nın hayatı, annesi, babası, kardeşi ve hiç tanımadığı köy konseyi başkanı tarafından şekillendirilmiştir. Sarıca'nın gelişen olaylar üzerinde söz söyleme hakkı ya da gücü yoktur. O, kendisine ne söylenirse onu yapar.

“Narınç'ın bebeğe benzeyen sarışın kız kardeşi, bir gece içinde sanki yaşlanmış, ömrünün yarısı geçmişti. Yenge ile anası gece onu şala sarıp Halil'in yanına getirdiğinde nereye gittiğini anlamadığı için çocuk gibi sevinmişti. Saçlarına kadar taptaze, gencecikti. Şimdi ezilmiş, dövülmüş harman samanına benziyordu.”¹⁴⁹

Annesi, evlendikten sonra Halil'in Sarıca'dan öç almak isteyeceğinin farkındadır. Ancak buna rağmen kızını, kendi eliyle, mutsuz olacağı bir hayata sürükler.

“Bundan sonra bununki yaşamak sayılmaz, bundan intikam alacaklar. Narınç'ın öfkesini bundan çıkaracaklar.”¹⁵⁰

İlk başlarda Halil gerçekten de Sarıca'dan intikam almak istemişse de bir süre sonra bunun kimseye bir faydasını olmayacağını gördüğünde vazgeçmiş ve Sarıca ile gerçek bir aile kurarak birlikte yaşlanmışlardır.

Mesme Teyze:

Esmer'in hamileliği boyunca evinde kaldığı kadındır. Kara Bağır'ın kardeşinin kızı olduğunu söyler.

*“- Kara Bağır'ı duydun mu? Sizin yörelerden.
- Yok duymadım. – Esmer hala daha gülüyordu.
- Ben onun kardeşinin kızıyım.”¹⁵¹*

¹⁴⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 257,[Ek 1](s. 81).

¹⁵⁰ **Age.**, s. 257, [Ek 1](s. 81).

¹⁵¹ **Age.**, s. 323, [Ek 1](s. 149).

Yaşına yakışmayan sağlam, genç bir gülüşü vardır. Esmer'e bir abla gibi davranır ve yardımcı olur. Han'ı araması, çocuğun doğacağını söylemesi konusunda da ısrar eder. Esmer'i doğum yapması için hastaneye de yine Mesme Teyze götürür.

Kara Dayı (Molla Dayı):

Mustafa ve Narinç'in nikâhlarını kıyan hocadır.

“Fısıltı geliyordu, yaprak hışırtısı mıydı, yoksa molla gerçekten de nikâh kıymak için okuyor muydu, anlayamadı.”¹⁵²

Aslında bir ağaç ustasıdır. Aynı zamanda köyde araba tekerleklerini tamir ederek geçinir. Karakelleoğlu ile birlikte demirci dükkânında çalışmaktadır. Aktif Hasan Molla Kara'yı Arapça dua okuduğu için uyarır, tehdit eder.

“Seni, o üstünde oturduğun tekere bağışlıyorum. İyi işçisin, iyi ustasın. Kan dökmeye engel olan bir tek budur...”¹⁵³

Molla Kara da başına bir iş gelmesinden korktuğundan mollalığını inkâr eder.

“Çocuk, ben molla değilim, vallahi molla değilim. Ustayım ben, ağaç ustası. Git babana da böyle söyle.”¹⁵⁴

Tıpkı Ağ Âşık gibi, hükümetten korktuğu için kendini bile inkâr eder.

4.1.5.3. Kart Karakterler:

Kart karakter, “romandaki aksiyonun sonuçlanabilmesi açısından, kahramanın karşısında olan, tematik güce yön veren, kahramanın hem ruhsal hem de bedensel olarak

¹⁵² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 280, [Ek 1](s. 105).

¹⁵³ **Age.**, s. 285, [Ek 1](s. 111).

¹⁵⁴ **Age.**, s. 285, [Ek 1](s. 111).

kendini bireysel anlamda gerçekleşmesine engel olan kişilerdir.”¹⁵⁵ Kart karakterler romanın başından sonuna kadar değişmezler, her şeye rağmen kişilik özelliklerini korurlar. En önemli özellikleri başkışilerin karşısında olmak, onların düşüncelerine karşı çıkıp, yapmak istediklerine engel olmaktır. “Kart karakter, esaret içinde hür olduğu için- veya aynı şekilde hürriyet içinde mahpus olduğu için- romancı sık sık onun hamuruna canlılık, enerji, bir roman başkışisinin karmaşık çizgilerini bulandıracak ve bozacak fazlalıklar katabilir. İşte bu yüzden kart karakterler, ekseriya çarpıcıdır”¹⁵⁶

Halil:

Halil beyaz, temiz yüzlü, saf ve iyi niyetli kişiliğe sahip, elli yaşlarında bir adamdır. On dokuz yaşındayken geldiğinde, doğduğu andan beri birlikte büyüdüğü Narınc ile evlenmek istediğini söyleyerek, bu kararını ailesine açıklar.

*“...Bundan yirmi otuz yıl önce yeni yetme, çok genç bir oğlandı Halil, anasının dizinin dibinde oturmuştu: - Ana, ben Narınc’ı istiyorum, beni evlendirmek istiyorsanız, Narınc’ı alın bana.”*¹⁵⁷

Narınc’la evlenme düşüncesini söylediğinde kendi ailesi ile Narınc’ın ailesinin arasındaki düşmanlık nedeniyle herkesin bu evliliğe karşı olduğunu öğrenir. Sadece hükümet bu konuda Halil’in yanındadır. Çünkü hükümet yetkilileri iki aile arasında yıllardır süren bu düşmanlığın bitmesi gerektiğini ve bunun da iki aile arasında yapılacak evlilikle sağlanabileceğini düşünmektedir. Halil’in anne ve babası istemeseler de sırf hükümete karşı gelememek için Halil’in Narınc ile evlenmesine müsaade ederler. Fakat Halil’in bu isteği gerçekleşmediği gibi iki ailenin hayatı adeta cehenneme döner. Narınc, ninesinin olumsuz sözleri üzerine Halil ile evlenmekten vazgeçmiştir. Gerçekte göstermelik düğün yapılmış olsa da Narınc hiçbir zaman Halil’le aynı yatağı paylaşmayacaktır. İşte Halil bu noktada çok çaresizdir. Narınc’ın onu reddetmesine karşılık hiçbir şey yapamaz. Halil, suçlu olmasa da Narınc tarafından cezalandırılmış ve

¹⁵⁵ Veysel Şahin, “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adivar’ın Handan Romanı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:2/C:18 Elazığ 1998, s. 99-126.

¹⁵⁶ Philip Stevick, **Roman Teorisi**, çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, sf. 182.

¹⁵⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 204, [Ek 1](s. 25).

köşeye sıkıştırılmıştır. Narinç’ı ikna etmek için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Olayları düzeltebilecek bir şey yapamaz, sadece oturup izlemekle yetinir. Halil’in annesi bile Narinç’ı ikna etmek için ondan daha fazla çaba harcar. Halil ise yalnızca ağlar:

“...sessizce, konuşmadan, utanarak gülümsüyordu... Halil’in solgun, rengi kaçmış yüzü zayıf bir şekilde aydınlanıyordu...”¹⁵⁸

“...bir hayli değişmiş, zayıflamış, çelimsizleşmiş, başına gelenlere gülümsüyordu...”¹⁵⁹

“...Halil sarhoş olmuştu... Elini masaya vurup hıçkırarak ağlamaya başladı.”¹⁶⁰

Halil’in ailesi, Narinç’ın ailesi ve köy konseyi başkanı, Narinç’ı evliliğe ikna edemeyeceklerini anlayınca hükümeti karşılıklarına almamak için Narinç ile kız kardeşi Sarıca’yı değiştirirler. Başka bir ifade ile Halil’e eş olarak Sarıca’yı vereceklerdir. Halil’in bunu öğrendiği zaman Narinç’a söylediği sözler ona gerçekten âşık olduğunun ve durumu değiştirecek gücü kendisinde bulamasa da intikam almak istediğinin bir göstergesidir:

“Ben de senin inadına sarışın kardeşini alacağım. Bugün getirecekler. Diğer kardeşin büyüdüğünde onu da elde edeceğim. Ben de intikamımı böyle alacağım. Karınızdan, kızınızdan elime kim geçerse namusunu lekeleyeceğim.”¹⁶¹

Nitekim Sarıca ile evlendikten sonra bir müddet ondan intikam almak istemiştir. Ama bunun kendisine bir yararı olmayacağını anladığında intikam hırsından vazgeçmiştir.

“Bir müddet Sarıca’ya su getir dediğinde de sanki intikam almak, öfkesini çıkarmak için söylüyordu... diye diye beş altı çocuk babası oldu.”¹⁶²

¹⁵⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 231, [Ek 1](s. 54).

¹⁵⁹ **Age.**, s. 256, [Ek 1](s. 80).

¹⁶⁰ **Age.**, s. 257, [Ek 1](s. 82).

¹⁶¹ **Age.**, s. 264, [Ek 1](s. 89).

¹⁶² **Age.**, s. 288, [Ek 1](s. 114).

Halil, Narinç ile düğünlerinden sonra Narinç'ı ikna edememiş ve Sarıca ile evlenmeye mecbur bırakılmıştır. Başta Narinç ile evlenmek istemiş ve bir bakıma istediğini gerçekleştirmiş gibi görünse de onların gerçek bir evlilik olmamıştır. Halil, Narinç gibi olayların yönünü değiştirebilecek bir güce sahip değildir. Bu sebeple de biraz saf, masum, iyi niyetli bir karakter olarak çizildiğini söylemek mümkündür.

Yaşadıklarından sonra Halil şehre gidip okumuş ve köyüne öğretmen olarak dönmüştür.

Halil'in annesi:

Halil'in annesinin fiziksel özelliğiyle ilgili bir ayrıntı bulunmamaktadır. Onu kart karakter olarak almamızın sebebi, Narinç'a ettiği beddualar yüzündendir. Oğlunu üzdüğü, onları zor durumda bıraktığı için Narinç'a gerdek gecesinde sürekli beddua eder. Bu ettiği beddualar Narinç'ın içine öyle bir işler ki, suya bakınca bile Halil'in annesinin söylediği sözler Narinç'ın aklından çıkmayacaktır. Dolayısıyla Halil'in annesinin, Narinç karakterinin psikolojisini etkilemesi sebebiyle incelenmesi gerekmektedir.

*“ Sen ki, benim oğlumun arkadaşlarının arasında kalbini kırdın, bu yüzden sen de Allah'ın suyunu dert gibi iç... ”*¹⁶³

*“ Ahımdan kurtulamayacaksın... ”*¹⁶⁴

Sadece Narinç'a karşı değil oğluna karşı da acımasızca davranmaktadır. Başlarına gelenlerin Halil yüzünden olduğunu düşünmektedir.

*“ Sana demedim mi düşman kızından bize gelin olmaz! ”*¹⁶⁵

¹⁶³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 202, [Ek 1](s. 23).

¹⁶⁴ **Age.**, s.260, [Ek 1](s. 85).

¹⁶⁵ **Age.**, s. 231, [Ek 1](s. 54).

Gerdek odasında Narınc'ın Halil'den kaçması, onu yanına yaklaştırmaması sebebiyle oğlunun ağladığını görünce de yine Halil'e kızar, her şeyin sorumlusu olarak Halil'i görür.

“Neden kız gibi, kadın gibi ağlıyorsun? Köyün adamlarının gelip yüzüne tükürmesini mi istiyorsun?”¹⁶⁶

“Ağlayıp sızlama, geber, yerine dibine gir ama sızlanma. Düşman köpeğine esir oldun. Hepimizi utanmaz bir düşmanın önünde diz çöktürdün.”¹⁶⁷

Halil Narınc ile evlenmek istediğini annesine ilk söylediğinde annesi bu duruma karşı çıkmış, onun düşman ailesinin kızı olduğunu söyleyerek Halil'i başka birisiyle evlenmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Ancak hükümetin isteklerinin daha önemli olduğunu ve yönetimin karşısında duramayacağını anlayınca da evliliği engelleyememiştir. Düğün gecesini Narınc'ın, Halil'i yanına yaklaştırmamasıyla Halil'in annesinin düşüncelerinde haklı olduğu görülür. Çünkü Narınc da Halil'i ve onun ailesini kendisine düşman olarak görmektedir.

Halil'in annesinin Narınc'a beddua etmesinin sebebi de, olacakları önceden görmüş olmasına rağmen, önüne geçememesi ve oğlunun üzülmeye sebep olmasıdır.

Narınc'ın babası:

Yazar, Narınc'ın babasının ismini romanın hiçbir bölümünde vermez. Aslında kızını çok seven, ondan ayrılmaktansa ölmeyi tercih eden bir babadır. Fakat buna rağmen, kızının istemediğini bile bile Halil ile evlenmesine razı olur. Çünkü hükümetten, köyün yönetimindeki insanlardan, onların kendisine ve ailesine yapabileceklerinden çok korkar.

¹⁶⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 258, [Ek 1](s. 82).

¹⁶⁷ **Age.**, s. 260, [Ek 1](s. 85).

“...kapıda ağaç yontuyordu; gereksiz bir iş yapıyordu, ne yapıyorsa hepsi korkudandı. Tanrıverdi'nin gelip “- gel, seni merkeze çağırıyorlar...” diyeceği zamanı bekliyordu.”¹⁶⁸

Annesi iki ailenin düşman olduğunu, bu yüzden de Narınç ve Halil'in evlenemeyeceğini söylemiştir. Baba, yaşlı annesine karşı gelerek yüz yıl önce yaşananların onlarla ilgisi olmadığını, düşmanlığın bitmesi gerektiğini, bu yüzden de evliliğe izin vereceğini açıkça belirtmiştir.

“Bundan yüz yıl önce kim ne yapmışsa bizimle ilgisi yoktur. Hiç bilmiyorum, o ölen Narınç senin neyindi, benim neyim olur. Kendini ortaya atmasaydı.”¹⁶⁹

Bu söyledikleri yüzünden de kendi annesinin ölümüne sebep olmuştur. Aslında bu söyledikleri, Narınç'ın babasının kendi düşünceleri değildir. Köy yönetimindeki kişilerin öğretileridir. Çünkü Halil'in Narınçla evlenmek istediği haberi köye yayıldıktan sonra, köy yönetimindeki insanlar, bu iki aile arasındaki kavganın sadece bir evlilikle sonlandırılabilirliği düşüncesiyle bu düğünün mutlaka olması gerektiğini belirtirler. Dolayısıyla Narınç'ın babası da onların bu düşüncesini bildiği için kızının Halil ile evlenmesini onaylar. Kızının evlenmeyi istemediğini anladığında da bunu aynı zamanda kendi için yaptığını açıkça ona söyler.

“...akıllı ol, böyle olması lazım. Merkezden söylediler, yoksa bana iş vermezler.”¹⁷⁰

Narınç'ın babası her ne kadar evliliğin gerçekleşmesine izin verse de Narınç'ı sahip olduğu düşüncesinden vazgeçiremez. Köy yönetimi, özellikle köy konseyi başkanı, Narınç'ın babasını kızını ikna etmesi konusunda sıkıştırır. Eğer kız kendisini Halil'e teslim etmezse, hükümetin bunu, ona babasının yaptırdığını düşüneceğini söylerler. Babası da bundan korkarak kendi başına iş gelmemesi için, köy konseyi başkanının söylediği gibi gidip kızını döver.

¹⁶⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 270, [Ek 1](s. 95).

¹⁶⁹ **Age.**, s. 210, [Ek 1](s. 31).

¹⁷⁰ **Age.**, s. 217, [Ek 1](s. 39).

“Komşular toplanıp gelene kadar kızını kamçıladi.”¹⁷¹

Fakat köy konseyi başkanı, bunu ondan istediğinde kızına olan sevgisinden önce başkandan onu öldürmesini ister.

“Vallahi, vur, öldür beni, ay konsey başkanı, düşmanlık bundan yüz defa iyiydi. Hangi itoğluit baba kızının ortalıkta kalmasına razı olur...”¹⁷²

Çünkü kızının ortada kalmasına gönlü razı olmaz. Kızının içinde bulunduğu duruma çok üzülse de zayıf bir kişiliğe sahip olduğu için olayların yönünü değiştirmeye, kendi düşüncelerini söyleme gücüne sahip değildir.

Narınç, Mustafayla köyden gitmek üzereyken karısına söylediği sözler, aslında Narınç’ı ne kadar sevdiğinin, dolayısıyla hiçbir şeyi aslında isteyerek yapmadığının kanıtıdır.

“O benim biricik çocuğumdu... Bırak kendi elimle öldüreyim, ceviz ağacının altına gömeyim. Nerede olduğunu bileyim en azından, içim rahat olsun...”¹⁷³

Yine de Narınç’ın düşüncelerine ters düşen davranışlar sergileyerek Narınç’ın karşısında yer almıştır.

Köy Konseyi Başkanı:

Köy konseyi başkanı, Sovyet Rusya tarafından hikâyede adı geçen köyün yönetimi için atanmış bir devlet adamıdır. Tek görevi, hükümet tarafından verilen emirleri yerine getirmektir. Bütün köy halkı, hükümetten korktuğu için onun sözlerini bir emir telakki ederek derhal yerine getirirler. Günümüzdeki köy muhtarı karşılığı olarak görülebilir.

¹⁷¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 232, [Ek 1](s. 55).

¹⁷² **Age.**, s. 223, [Ek 1](s. 46).

¹⁷³ **Age.**, s. 244, [Ek 1](s. 67).

Köy konseyi başkanı, hükümetten gelen emir üzerine Narınç ve Halil'in evlenmesini emreder. Çünkü iki aile arasındaki kan davasının ancak bu şekilde biteceğine inanır.

*“Sizinki yeniden yaşamak. Bu zamana kadar ne olmuş, neler olmuş, atın başınızdan, unuttun. Köy konseyi başkanı böyle söyleyip uzaktan Narınç'ın babasına bakıp gülümsedi. - Sizi ben barıştıracam, ayağımın altında kurban kesmeniz lazım.”*¹⁷⁴

Her iki aile de köy konseyi başkanının isteğini kabul ederler. Çünkü onlar için bu, aslında bir kanundur. Eğer onun dediklerini yapmazlarsa başlarına çok kötü olayların geleceğinin farkındadırlar. Köy konseyi başkanının ardında hükümet olduğu için herkes onu, büyük bir güç gibi görür.

*“Aklınızı başınıza toplayın, artık zamanı değil. “Evet” deyin, akraba olun. Kendi kafamdan uydurmuyorum bunları ben. İnkevede'nin kendi ağzından çıkan sözdür bu. “O iki aileyi barıştırın, istemeyen olursa, o zaman...”*¹⁷⁵

Köy konseyi başkanı her dediğinin yapılacağını bilse de, eğer halkı gücendirirse halkın birlik olup isyan çıkarabileceğinin de farkında olan çok akıllı bir adamdır. Bu yüzden de köy halkına oldukça yakın davranmaya, onları kırmamaya, üzmemeye çalışır.

*“ Cemaati bu kadar incitmek olmaz... Bu halk öyle bir halktır ki, bir anda toplanıp öyle bir isyan ederler ki, korkudan ölürsün, haberin olmaz.”*¹⁷⁶

Narınç'ın yerine kardeşi Sarıca'yı Halil'e eş olarak vermek de yine köy konseyinin fikridir. Narınç'ın evliliği kabul etmediğini hükümet öğrenirse onun da başı belaya gireceği için korkar ve böyle bir çareye başvurur.

¹⁷⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 213, [Ek 1](s. 34).

¹⁷⁵ **Age.**, s. 213, [Ek 1](s. 34).

¹⁷⁶ **Age.**, s. 240, [Ek 1](s. 63).

“Yoldaşlar, bu mesele halledilecek, bundan emin olun. Bunu, bize havale ettiler, yapmamız lazım. Oğlan bağlı da olsa, serbest de olsa, neticede sonuç vermeli. Bunlar bu yıl akraba olmalılar, vesselam.”¹⁷⁷

Her ne kadar Narinç’a yardım etmiş gibi görünse de hükümet tarafında olması ve hükümetin isteklerini halka zorla kabul ettirmek istemesi sebebiyle romanda, kart karakter olarak ele alınması gerekir.

Çapık Komiser:

Çapık, kelime anlamı itibariyle vücudun herhangi bir yerinde iyileşmiş yara yeri, iz; üzerinde izi olan manasındadır.¹⁷⁸ Çapık Komiser’e de yüzündeki iz yüzünden bu şekilde hitap edilmektedir. Çapık Komiser halk arasında kendisinden korkulan, yiğit, kendisini işine adanmış bir adam olarak tanınır.

“Sesinden tanıdım: Çapık Komiser. Çok değişmiş, o zaman keher ata binmişti, şimdi beyaz ata binmiş... Hatırlıyorum, beş altı adamı caminin duvarına dayamıştı. Köy halkı bir kenarda sıraya dizilmişti.”¹⁷⁹

Ailesi, evi, malı mülkü, hiçbir şeyi yoktur. Yalnız başına yaşar, hiç dostu da yoktur. Bu yüzden de kendini işine, yönetimdeki görevine adanmıştır. En belirgin özelliği dürüstlüğüdür. Komiser’in rüşvet almadığını bütün köy halkı bilir.

“Çapık rüşvet alan biri olsaydı, neyim varsa verip canımı kurtarırdım...”¹⁸⁰

“Cemaat bunu biliyordu, biliyordu ki, Çapık Komiser’in ailesi, evi, malı, mülkü hiçbir şeyi yoktu. Hiçbir şeye de ihtiyacı yoktu.”¹⁸¹

¹⁷⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 226, [Ek 1](s. 48).

¹⁷⁸ Seyfettin Altaylı, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I** (A-Heman), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s.191.

¹⁷⁹ Mövlud Süleymanlı, **Age.**, s. 215, [Ek 1](s. 37).

¹⁸⁰ **Age.**, s. 255, [Ek 1](s. 79).

¹⁸¹ **Age.**, s. 255, [Ek 1](s. 79).

Çapık Komiser kendisine slogan olarak, kendi deyişiyile, sevgiyi benimsemiş biridir.

*“Asıl yiğitlik neyle ilgili olursa olsun ölüp öldürmek değil, aksine insanı sevmektir... Babasını tanıma, anasını tanıma, insan gördün mü sev, bizim sloganımız budur.”*¹⁸²

Her ne kadar böyle düşünse de, kendi düşüncesine ters düşen durumları engellemek için gereken her şeyi yapabilecek bir adamdır. Bu yüzden bütün halk ondan çekinir. İyi özellikleri olmasına rağmen yönetimde yer alması, bütün köy halkının ondan korkması, romanda onu kart karakter olarak karşımıza çıkarır. Nitekim Ağ Âşık da, şeytanın masalını anlattıktan sonra merkez binasına gidip Çapık Komiser ile konuşmaktan çekinmiştir.

Yekaper Yenge:

Yekaper yenge, düğünlerde gelinlere kılavuzluk ettiği için bütün köy halkı ona yenge diye hitap eder. Narınç'ı da gerdek gecesine o hazırlar.

*“Ne olursa olsun, burası düşman evidir. Başkaları bir yaptığında, senin iki yapman lazım. Aranızı hoş tut. Diğer Narınç günah işlemiştii, içinden çıkılamıyordu, sen bu günahı temizle... Çocuk doğur, yeni nesil türet. Ölenlerin de, kalanların da sevabı yeter sana. Düşman oğlu olsa ne yazar, nikâhli, helal kocandır.”*¹⁸³

Yaşı küçük olmasına rağmen, yaşından büyük davranan, deneyimli, olgun bir kadındır. Köyün çoğu kızına yengelik yapmış, yengeliği adeta kendine görev edinmiştir. Yengelik karşısında yardım ettiği kızların ailelerinden elbise, erzak, büyük baş ya da küçükbaş hayvan alır.

¹⁸² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 216, [Ek 1](s. 37-38).

¹⁸³ **Age.**, s. 216, [Ek 1](s. 38).

“Yengenin yaşı küçük olsa da, sanki yüzyıldan kalma bir deneyimle, yaşından büyük davranan, olgun bir kadındı. Gülerek, Narınç’ın omzundan bastırıp divana oturttu.”¹⁸⁴

“...Yenge kalın, hırıltılı sesiyle söyleniyordu: - Başkan diyor ki, sen cevap vereceksin. Ne yapayım ben şimdi. Yengelik için verdiğiniz elbiseleri başınıza çalın.

Yenge ağlıyor muydu, yoksa ağlayacak mıydı anlaşılmıyordu. İri ellerini bir kadına doğru uzattı: - Sen kendi rızanla mı gittin? Seni ben kocaya vermedim mi? Gözünden yaş döküyordun, peki senin ağlamana bakan oldu mu?”¹⁸⁵

Narınç’a yengelik yapmak karşılığında hamile bir düve sözü alır.

“Yengelik karşılığında hamile bir düve vereceksiniz, ağzınızdan çıktı bir kere.”¹⁸⁶

Narınç’a yardım etmeye çalışsa da Narınç o kadar dik kafalı, o kadar inatçı bir kızdır ki, onu bir türlü ikna edemez. Narınç’ı ikna etmesi için annesini ve babasını araya sokmaya çalışır. Annesine Narınç’ı dövmesini, onu zorla Halil’in koynuna sokmasını bile söyler. Narınç’ın istemediği bir şeyi ona zorla yaptırmak, hayatına müdahale etmek istese de muvaffak olamaz.

Han:

Han, Esmer’in âşık olduğu adamdır. Adaleli, iri bir gövdesi, kavgacı gibi görünen yakışıklı bir yüzü vardır.

“Oğlanın adaleli, geniş vücudu yağmurdan çıkmış ıslak heykele benziyordu.”¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 216, [Ek 1](s. 38).

¹⁸⁵ **Age.**, s. 228, [Ek 1](s. 51).

¹⁸⁶ **Age.**, s. 242, [Ek 1](s. 66).

¹⁸⁷ **Age.**, s. 313, [Ek 1](s. 139).

Esmer, şehre okumaya gittiğinde Han'a âşık olmuş, evlenmeden kendini ona teslim etmiş ve hamile kalmıştır. Ancak Han âşık olabilecek bir adam değildir. Babasının nüfuzunu kullanarak her gününü başka bir kadınla içki masalarında geçiren, serseri ruhlu, ayran gönüllü bir adamdır. Esmer'in hamile olduğunu öğrendiği anda çocuktan vazgeçmesi için onu ikna etmeye çalışır. Kendisi başarılı olamayınca da annesini devreye sokar. Fakat ne yaparsa yapsın Esmer'i düşüncesinden vazgeçiremez. Esmer'in ona karşı beslediği güzel duygulara karşın, Han'ın bu kadar duyarsız kalması Esmer'i çok üzer. Esmer'in çocuktan vazgeçmemesinin sebebi de aslında Han'ın bir gün ona çocuk için geri döneceğini ummasıdır. Fakat Han, hiçbir zaman Esmer'e geri dönmeyecektir. Aslında Esmer'e karşı bir şeyler hissetmektedir, ancak bunun sevgi olup olmadığını anlayamaz.

“Sevginin nasıl olduğunu oğlan da bilmiyordu. Sadece şunu biliyordu ki, arada bir kendini kötü hissediyordu, birilerine, o farklı bir kız, o kadar temiz kalpli ki insan onun yanında kendi yalanından utanır, demek istiyordu. Ama bu sözleri kime söylesin bilemiyordu.”¹⁸⁸

Gerçekte Han'ın bu kadar başıboş olması ve düzensiz hayat sürmesinin sebebi ailesidir. Babası yönetimde söz sahibi olduğu için Han şımarık bir şekilde yetişmiş ve her istediği gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden de etrafındaki insanların düşüncesini önemsemeden sadece kendisi için yaşar. Esmer'e yaşattıkları yüzünden kart karakter olarak esere alınmıştır.

Han'ın Annesi:

Han'ın annesi, uzun boylu, açık kahverengi gözlü, omuzlarına dökülen saçları simsiyah olan bir kadındır. Han'ın annesi, başkarakterimiz Esmer'in karşısına bebeğini aldırması gerektiğini söylerken çıkar. Esmer'in Han ile olan ilişkisinden doğacak çocuktan vazgeçmesi için Esmer'e baskı yapar. Çocuktan vazgeçmesi için ona para vermeyi, ev almayı hatta ailesi ile konuşup ona Han'dan başka bir koca bulmayı bile önerir.

¹⁸⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 325, [Ek 1](s. 152).

“- İstiyorsan ayrı bir ev alayım, ömrünün sonuna kadar bolluk içinde yaşatayım seni. Başka koca bulup düğününü yapayım, evlendireyim. Ama Han'ın adını anma. Belki babandan anandan korkuyorsun, onlarla konuşurum, para veririm, bir şey demezler. Ne diyorsun çocuktan vazgeçiyor musun?...”¹⁸⁹

Esmer'i istemediği bir eyleme zorladığı için kötü bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Yellemçek Hamza:

Yellemçek Hamza, köy konseyi başkanının kâtibidir. Uzun boylu, uzunca, derin çizgili, ciddi bir yüzü vardır.

“Uzunca, derin çizgili yüzü, uzun boylu, ciddi bir adamın yüzü gibiydi, onun için görünüşünde garip bir uyumsuzluk vardı.”¹⁹⁰ “Yellemçek'in bakışları o kadar derin, o kadar gizliydi ki sanki bir pencerenin arkasından bakıyordu. Gözleri boş boş parlıyordu. Bu parıltının altında garip bir anlaşılmaçlık, karışıklık, düğüm vardı ki, bunu görmek, başından bulanmakta olan suyun durulmasını beklemek gibi bir şeydi. Dişlerini göstermeseydi, güldüğü anlaşılmazdı.”¹⁹¹

Çok hırslı, itibarlı, sadık ve uyanık; ama aynı zamanda çok asabi bir adamdır. Yönetimdeki insanlar Yellemçek'i severler, çünkü onun her olan bitenden haberi vardır. Köyde yaşanan her olayı derhal başkana yetiştirir.

“İyi oğlandır, adı Hamza'dır. Koç Köroğlu böylelerine Keloğlan diyordu. Bugünden sonra sizlere dost, kardeş olur, kendi de selsovetin kâtibi olarak çalışıyor... Peki, bu Yellemçek, Koç Köroğlu'nun Keloğlan dediği bu güzel Hamza niye bu kadar hırslıdır, niye yüreği soğumuyor?”¹⁹²

¹⁸⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 190, [Ek 1](s. 10).

¹⁹⁰ **Age.**, s. 219, [Ek 1](s. 41).

¹⁹¹ **Age.**, s. 229, [Ek 1](s. 52).

¹⁹² **Age.**, s. 230, [Ek 1](s. 53).

Tabii bu yüzden de halk tarafından pek sevilen bir insan değildir. Hırsı, onun etrafında pek dostu olmamasının en büyük sebebidir. İnsanlar onun kurt gibi tırmanarak en yükseğe çıkacağını düşünmektedir.

Bir gün Ağ Âşık'ı şeytanın masalını anlatırken duyduğunda onu, dini yaymakla suçlamış ve sürgün ettirmekle tehdit etmiştir.

*“Dini yaymaya çalışıyor, yoldaş başkan. Merkeze götürürüm, sebebini sorarlar.”*¹⁹³

Bu şekildeki sert çıkışları ve davranışları yüzünden halk, tıpkı Çapık Komiser'den korktuğu gibi, Hamza'dan da korkup çekinmektedir.

Yellemçek Hamza da aynı Çapık Komiser gibi kendisini işine adanmış, asla rüşvet yemeyen, dürüst bir adamdır.

*“...o rüşvet yemez. Acından ölür, ama birinden bir şey almaz.”*¹⁹⁴

Fakat sürekli halkın arasında dolaşarak söylenen her sözden kötü bir anlam çıkarmaya çalışması, her olan biteni derhal yönetime bildirmeye çalışarak insanlara gözdağı vermesi onu kötü bir karakter olarak karşımıza çıkarır.

Aktif Hasan:

Mustafa ve Narinç'in kaçıp gittiği köydeki köy konseyi başkanın kâtibidir. Yani Yellemçek Hamza gibi bir adamdır. Sadece görevleri değil, tavırları, davranışları da Yellemçek ile çok benzerdir. Aktif Hasan güler yüzlü, zayıf, uzun boylu bir adamdır, ancak korkutucu bakışları vardır.

“Aktif Hasan güler yüzlü bir adamdı... Bu zayıf, uzun boylu adamın gözleri bir an içinde arkaya çevrildi, daha çok bıyığa benzeyen diken diken kaşlarının altından

¹⁹³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 239, [Ek 1](s. 62).

¹⁹⁴ **Age.**, s. 260, [Ek 1](s. 84).

*Karakelleoğlu'na dikildi. Korkutucu bakışları delirmiş gibiydi. Elini kaldırıp uzun parmaklarını salladı...*¹⁹⁵

Kendisini işine adanmış bir kişi de Aktif Hasan'dır. İşini o kadar iyi yapmaktadır ki yaşadığı köy, onun adıyla anılır.

*"...köyün kendi adı olsa da, "Aktif Hasan'ın köyü" diyorlardı."*¹⁹⁶

Tıpkı Yellemçek Hamza'nın Ağ Âşık'a şeytanın masalını anlattığında yaptığı suçlamaları, Aktif Hasan da Karakelleoğlu'na yine aynı sebepten dolayı yapmıştır. İki farklı köyde, iki farklı adam için aynı olaylar yaşanmıştır. Aslında bu durum, Azerbaycan'ın her yerinde, her insanın aynı kötü durumları yaşadığının anlatılmasına örnek için kullanılmıştır.

Aktif Hasan da hiç düşünmeden, insanları söyledikleri için yargılar, tenkit eder, zan altında bırakır. Yaşlandıktan sonra yaptığı hataları daha iyi anlar, pişmanlık yaşar, ama iş işten geçmiş olur.

4.1.5.4. Fon Karakterler:

Fon karakterler, romanda derinliği en az olan, bireyselleşmek için fazla çaba harcamayan, bu yüzden de romanda çok fazla aktif rol oynamayan kişi ya da kişilerdir. "Bunlar roman bünyesinde yapının işlenmesine yardımcı olacak niteliktedir."¹⁹⁷ Bu karakterler sadece anlatılan olayın gerçeklik kazanması için esere alınmışlardır. Bu yönüyle Şerif Aktaş'ın dediği gibi "dekoratif bir unsur niteliğindedirler."¹⁹⁸

¹⁹⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 303, [Ek 1](s. 130).

¹⁹⁶ **Age.**, s. 267, [Ek 1](s. 92).

¹⁹⁷ Ramazan Korkmaz, **Sabahattin Ali / İnsan ve Eser**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

¹⁹⁸ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 142.

Yüz yıl önceki Narinç:

Narinç'in ailesi şen şakrak, hoş sohbet insanlardır. Narinçlar beş kardeştir. Narinç, on sekiz yaşındayken Halil adında bir adamla tanışır.

“Ne söylenirse söylensin, doğru olmayacaktı; daha on sekiz yaşı yeni bitiyordu. Beş kardeşin bir bacısıydı. Ne söylesinler ki, bu dünyada hiçbir şey görmeden gitti.”¹⁹⁹

Samanlıkta bu adamla birlikte yakalanınca kardeşleri tarafından öldürülür. Bu olaydan sonra Narinç'in ailesi ile Halil'in ailesi birbirleri ile kan davalı olurlar. Narinç'in ailesi de yaşadıkları bu olaydan sonra köyün en asık suratlı ailesi olarak anılır.

“Narinç'in ailesi ise şen şakrak, hoş sohbet insanlardı... Bu uzun yıllar içinde dünyaya gelen çocuklar sazın asıldığı yerde tüfek gördüler. Narinç'in ailesi ise köyde en asık suratlı aile oldu.”²⁰⁰

Yüz yıl önceki Halil:

Halil'in aile bireyleri, bir zamanlar en iyi saz yapan kişiler olarak ün yapmıştır. Ancak Halil ile Narinç'in yaşadıkları olaylar sonrasında Narinç'in öldürülmesi üzerine iki aile arasında bir kan davası çıkmıştır. Bu olaydan sonra Halil'in ailesi saz yapmayı bırakarak, derin bir sessizliğe bürünmüştür.

“Halil'in ailesi bir zamanlar saz yapardı. İnsanlar, dünyanın öteki ucundan onların evlerine saz almaya gelirlerdi... Ama Halil'in ailesinin küçüğünden büyüğüne kadar sesleri kısılmıştı. Köyün sözüyle dersek “seslerine kan toplanmış”tı. Bu uzun yıllar içinde dünyaya gelen çocuklar sazın asıldığı yerde tüfek gördüler.”²⁰¹

¹⁹⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 208, [Ek 1](s. 29).

²⁰⁰ **Age.**, s. 209, [Ek 1](s. 30).

²⁰¹ **Age.**, s. 209, [Ek 1](s. 30).

Suray Hanım:

Karakelleoğlu'nun ninesi, kan davasının başlamasına neden olan kişidir. Ufak boylu, yüzü, vücudu buruş buruş olmuş, ağzında dişi kalmamış, bembeyaz örgülü saçları olan sinirli ve aksi bir ihtiyardır.

“...bir kol boyundaki buruşmuş, küçülmüş, kabuğa benzeyen kadın sallandıkça ak, kısa saçları isteksizce sallanıp yüzüne, gözüne geliyordu.”²⁰²

“İhtiyar kadının sesi kesik kesik olduğu için bir insan sesine benzemiyordu. Bazen hırıldıyordu, bazen çocuk sesiyle bir şey diyordu.”²⁰³

Suray Hanım'ın roman boyunca olaylara bir etkisi yoktur. Karakelleoğlu, ninesinden “Şeytanın Masalı”nı anlatmasını istediğinde Suray Hanım ona bir hikâye anlatır. Bu, Karakelleoğlu'nun istediği hikâye olmasa da, Suray Hanım'ın yaşı sebebiyle her şeyi bildiğinin, her durumdan haberdar olduğunun anlaşılması açısından önemli bir ayrıntıdır.

Her ne kadar olaylara çok fazla bir etkisi olmasa da Suray Hanım öldüğünde bütün köy sevinir ve rahat bir nefes alır.

Suray Hanım da tıpkı Karakelleoğlu gibi göç etmeyi seven, bir yerde sürekli kalamayan bir kişiliğe sahiptir. Olayların ve karakterlerin gerçekliğinin ispatlanması için romana alınmış bir karakterdir.

Halil'in babası:

Şişman, uzun boylu, geniş omuzlu, sakallı bir adamdır.

²⁰² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181, [Ek 1](s. 1).

²⁰³ **Age.**, s. 302, [Ek 1](s. 129).

“Öndeki uzun boylu, geniş omuzlu adamı sanki yoldan çevirmişlerdi. Sanki bir yere yetişmeye çalışıyormuş da, döndürüp buraya getirmişler gibiydi. Onun için de yürüyüşünde bir sorun vardı. Narınc onu görünce yutkundu...”²⁰⁴

Olaylara hiçbir etkisi yoktur. Sadece olanlardan korkar, sürekli endişeli bir hali vardır. Oğlu ve Narınc’ın evlenmesi konusunda kendi düşüncesini hiçbir zaman belirtmez. Narınc’ın Halil’i istememesi üzerine oğluna, onların düşman olduğunu ve dikkatli olması gerektiğini söyler.

“...düşman düşmandır, nerede olursa olsun intikamını alır. Uyanık ol, uyuma, henüz bitmemiş...”²⁰⁵

Coğrafya Öğretmeni:

Seyid Ahmed’in oğludur. Uzun boylu, zayıf, sürekli Molla Veli’ye, Molla Kara’ya laf atarak onlarla dalga geçen, bu yüzden de özellikle annesi başta olmak üzere herkesten laf işiten bir adamdır. Annesi onun bu hiçbir şeyi umursamayan tavırları üzerine çok üzülür ve başına dert açmasından korkar. Ancak Coğrafya öğretmeninim kimseden korkusu yoktur. Düşündüğü her şeyi açık açık, herkesin yüzüne söyler ve kendi söylediklerine kendisi gülerek çok eğlenir.

“...- Bir Allahsız varsa, o da Molla Veli’dir, vesselam. Çağırın onu, anlatayım da, Allah’ın işine karışmasın.”²⁰⁶

Şehre gidip okuyarak öğretmen olmuştur. Köyde orta ve yüksek eğitim almış fazla sayıda kişi olmadığı için onun söylediklerinin manasını anlamazlar. Aslında söylediği sözlerde ince bir mizah anlayışı vardır. Fakat anlaşılmadığı için herkes onun saygısız olduğunu, hiçbir şeye değer vermediğini, hayatı umursamadığını düşünür.

²⁰⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 213, [Ek 1](s. 34).

²⁰⁵ **Age.**, s. 224, [Ek 1](s. 46).

²⁰⁶ **Age.**, s. 193, [Ek 1](s. 13).

“...senin baban Seyid Ahmed devlet adamıydı, annen de iyi kadındır, sen niye Allah’ın yanında onların yüzünü kara çıkarıyorsun? ...”²⁰⁷

“...babam her zaman bana saygı gösterirdi, ama sen yüzleşmişsin. Şehir seni arsız yapmış.”²⁰⁸

Coğrafya öğretmeni aslında yanlış giden durumların farkındadır. Bunları görerek olaylar hakkında ince dokundurmalarla yorum yapmaktan çekinmez. Ancak yanlışları düzeltmek için hiçbir çaba da harcamaz. Sadece sözünü söyler ve çekilir.

Coğrafya Öğretmeninin babası (Seyid Ahmed):

Seyid Ahmed, namuslu, dürüst, halk tarafından da bu şekilde tanınan ve sevilen bir adamdır. Hükümet için çalışmaktadır. Yönetim tarafından aranan Kara Bağır’ı tutuklattığı için üst düzey yöneticilerden övgü almış olsa da bu sebeple halk arasındaki bazı kişiler tarafından da hain olarak görülmüştür.

“...hükümet adamıydı, hükümetin yolunda da can verdi,- dedi Kara adam, haindi, elleri köyün ve etrafının içini karıştırdı, onun oğlusun sen.”²⁰⁹

Seyid Ahmed, Kara Bağır’ı hükümet için tutuklattırılmış gibi görünse de, onu ihbar etmesindeki asıl sebep Kara Bağır’ın kendi karısı Gülöyşe ile bir ilişki yaşadığından şüphelenmesidir.

Seyid Ahmed’in karısının ismi olan Gülöyşe, Süleymanlı’nın Göç eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Karakelleoğlu karakterinde olduğu gibi Gülöyşe karakteri de bize devamlılık hissi verir. Göç romanındaki Gülöyşe Uğur’un karısı, Aman’ın annesi olarak karşımıza çıkar. Bu iki karakter aynı değildir elbette. Ancak yazarın aynı karakter isimlerini kullanması bir önce yazdığı Göç eserine bir gönderme olarak görülebilir. Nitekim Mevlüt Süleymanlı aynı karakter isimlerini kullanmayı Ses

²⁰⁷ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 194, [Ek 1](s. 15).

²⁰⁸ **Age.**, s. 290, [Ek 1](s. 116).

²⁰⁹ **Age.**, s. 291, [Ek 1](s. 118).

eserinde de devam ettirir. Özellikle bu üç eserinde, - Göç, Ceviz Kurdu ve Ses -, aynı karakterleri kullanması tarihi bir devamlılığı verdiğini okuyuculara hissettirmek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Seyid Ahmed hükümet için çalışması sebebiyle uzun zaman tehditler almış ve yaprak kımıldasa korkar bir vaziyete gelmiştir.

*“Seyid Ahmed uzun zamandır dışarı çıkamıyordu. Tehditlerden yıpranmıştı, yaprak kımıldasa korkuyordu. Çapık Komiser’e, beni gizlice takip ediyorlar, bir şeyler yap diye haber gönderiyordu...”*²¹⁰

Nitekim bu tehditler boşa çıkmamış ve Seyid Ahmed Deli Nebi tarafından işkence yapılarak öldürülmüştür. Deli Nebi önce Seyid Ahmed’in ellerini kesmiş daha sonra da onu öldürmüştür. Fakat neden öldürdüğünü de hiçbir zaman söylememiştir.

Molla Veli:

Molla Veli, köydeki din adamıdır. Coğrafya öğretmeni ile sürekli ağız dalaşına girerler. Çünkü Molla Veli dine körü körüne bağlı, hurafelere inanan bir adamdır. Coğrafya öğretmeni de bunun yanlışlığını bildiği için köydeki diğer insanlar gibi onun söylediklerine değer vermez. Bu yüzden de hep ters düşerler.

Bir gün köye dolu yağdığında Molla Veli, bir tepenin üzerine çıkıp dolunun çabuk geçmesi için dua eder. Coğrafya öğretmeni hariç, köydeki bütün insanlar ona inanırlar. Ancak dolunun durması bir yana doludan en çok etkilenen de Molla Veli olur.

*“Molla Veli, doluyu def edebilsin diye yüksek bir tepeye çıkmış yüzü doluya karşı tiz sesiyle ezan okuyordu... Coğrafya öğretmeni ise mollaı haritada göstermişçesine cetvelini uzatmış, gülmekten katılmıştı.”*²¹¹

²¹⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 275, [Ek 1](s. 101).

²¹¹ **Age.**, s. 193, [Ek 1](s. 13).

Molla Veli bir gün köyden çıkar ve uzun yıllar bütün Orta Asya'yı gezdikten sonra geri döner. Ancak romanın başından sonuna kadar karakter özellikleri hiç değişmemiştir.

Han'ın Babası:

Han'ın babası yönetim merkezinde üst düzey görevde çalışan bir devlet adamıdır. Yakışıklı, zarif, boylu poslu, az konuşan, güler yüzlü ve ağır başlı bir adamdır.

“Güzel, zarif, hoş yüzü nur içindeydi.”²¹² “Yakışıklıdır, boyu posu yerindedir, az konuşur, kendini ağır göstermeyi becerir. Yeri geldiğinde gülüyor, yeri geldiğinde bağırıyor.”²¹³

Yazar bu karakterden on dokuz yirmi yaşlarında, yeni yetme, genç bir oğlan diye bahseder; ancak bu geçmişe yönelik bir rakamdır. Çünkü Esmer ile sevgili olacak yaşta bir oğlu vardır. Dolayısıyla yaş ile ilgili bir bilgiye sahip olunamamaktadır.

Han'ın babasının yönetimdeki görevine bir iltimasla geldiğinden bahsedilir.

“Sen Çapık Komiser'in inandığı, ömrünü adadığı bu yüce merkeze nasıl geldin, nereden geldin? Kelebek olup uçarak mı, yoksa yerden ayaklar altından mı geldin ki kimse seni görmedi.”²¹⁴

Fakat yönetimde olmasına rağmen kimseye bir kötülüğü olmamıştır. Olaylara bir etkisi yoktur.

²¹² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 188, [Ek 1](s. 8).

²¹³ **Age.**, s. 288-289, [Ek 1](s. 114).

²¹⁴ **Age.**, s. 255, [Ek 1](s. 79).

Mavi Gözlü Kız:

Esmer'in arkadaşıdır. Köye gelirken otobüste ve Esmer'in şehirde kaldığı yurttayken yanındadır. Sadece gözlerinin güzelliğinden, insanın içine işleyen bir bakışı olduğundan, anlaşılmaz bir soğukluk yaydığından bahsedilmiştir.

“Mavi gözleri insanın içine işleyen sarışın kız divanın üstüne çöküp ellerini birbirine vurdu...”²¹⁵

“...Daha çok sertlik, keskinlik, ya da anlaşılmaz bir soğukluk yayan gözlerini kapattı, odaya derin bir sessizlik çöktü...”²¹⁶

Esmer'in gerçekliğini pekiştirmek için romana alınmış bir karakterdir.

Çiftçi Haley:

Köyde çiftçilik yaparak geçimini sağlayan kendi halinde bir adamdır. Ağ Âşık, şeytanın masalını anlatırken Karakelleoğlu ile birlikte Çiftçi Haley de ordadır. Yellemçek'in Ağ Âşık'ı korkutmasından sonra Çiftçi Haley Ağ Âşık'ı korumaya çalışır.

“Sana bir şey yaparlarsa, dünyayı birbirine katmayan köpeyoğludur”²¹⁷

Ancak bu sadece sözde kalır. Tıpkı diğerlerinde olduğu gibi Çiftçi Haley de korkusuna yenilir. Yine de köydeki diğer insanlara göre daha yüreklidir. Sürekli Yellemçek'e şakayla karışık sataşır.

“Çiftçi Haley elinde tüfek, durmuş, bakıyordu, başı ile Yellemçek'i gösterdi: - Asıl kurt kendisi, ama kurt toplatıyor.”²¹⁸

Çiftçi Haley bir zamanlar da Ayaz Ağa'nın tarlalarını ekip biçmiştir.

²¹⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 310, [Ek 1](s. 137).

²¹⁶ **Age.**, s. 318, [Ek 1](s. 145).

²¹⁷ **Age.**, s. 251, [Ek 1](s. 75).

²¹⁸ **Age.**, s. 182, [Ek 1](s. 2).

Ağ Âşık:

Asıl adı Kahraman Guliyev'dir. Halk aşığıdır. Medeniyet on günlüğünde, mahsul bayramında devlet tarafından kendisine madalya verilmiş bir âşıktır. Herkes onu Ağ Âşık olarak tanır.

“Ağ Âşık'ın sesi Ayaz Ağa'nın iki katlı evinden geliyordu. Herhalde “Yanık Kerem”i okuyordu. Yellemçek bahçede askerlere çay veriyordu. Arada durup dinledi. “Kerem'in yandığı yerdı”; Ağ Âşık inliyordu.”²¹⁹

Saz çalıp türkü söyler, maniler okur, aynı zamanda köydeki diğer insanlar gibi devletin toprağını ekip biçer. Bir süre Ayaz Ağa'nın aşığı olarak çalışmıştır. Ancak ağa köyden ayrılırken Ağ Âşık onunla gitmez, köyde kalır.

Narınç ve Halil'in düğününün olduğu gün, Ağ Âşık elinde saz, yine her zaman söylediği metinlerden okurken halk ondan yeni bir şeyler söylemesini ister. O da üstadlarından öğrendiği “Şeytanın masalı”nı okumaya başlar. Aslında hikâyede dini yaymaya yönelik bir şey bulunmasa da, Yellemçek Hamza, hikâyenin içerisinde geçen Tanrı ve Şeytan sözlerinden dolayı Ağ Âşık'ı dini yaymakla suçlar ve onu sürgün ettireceğini söyleyerek korkutur. Ağ Âşık kendisini sorguya çekip köyden kovacaklarını, hatta öldürebileceklerini düşünerek korkudan bütün gece uyuyamaz.

“Sana bakmaya yüzüm yok başkan, yüz yüzden, göz gözden utanır, Yellemçek'e de ki, beni halkın diline düşürmesin.”²²⁰

Bu korkuyla merkeze gider ancak köy konseyi başkanı onu sadece uyarmakla yetinir. Halk aşığı olduğunu, hükümete yardım etmesi gerektiğini, eskiden değil şu anki dönemden ve hürriyetten söz eden şeyler anlatması gerektiğini söyler. Aynı zamanda bir halk aşığı olduğu için korkmaması gerektiğini, bir kahraman gibi davranması gerektiğini belirtir.

²¹⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 234, [Ek 1](s. 57).

²²⁰ **Age.**, s. 242, [Ek 1](s. 65).

“...sen halk âşığısın, bize yardım etmelisin, aksine bak, neler okuyorsun... Bugünümüzden oku, hürriyetimizden oku... Korkma, aşığın korkak olmaması lazım. Bizim âşıklar kahramandır. Köroğlu, Dede Korkut, hele bir de Babek...”²²¹

Ağ Âşık o kadar büyük bir korku yaşamıştır ki bundan sonra o masalı ağzına almayacağı konusunda kendisine söz verir. Zaten merkezde yaptığı konuşmadan sonra düğün meclislerini terk eder, hükümet uygulamalarını destekleyen şeyler çalıp söylemeye başlar.

“Ağ Âşık’ın âşıklık işi başından aşmıştı. Bir ayağı merkezdeydi, çalıp söylüyordu. Toprak işine çıkmaya vakti yoktu.”²²²

Karakelleoğlu ona, masalın devamını anlatması için bir inek bağışlar ama Ağ Âşık, yine korkusundan o ineği geri çevirir ve artık âşık olmadığını söyler.

“- Yok yok, hemen çık. Âşık falan yok burada.

- Yaa bir dur, iyi, âşık falan değilsin, adamsın, kapına geldim. Sana bir inek sözüm vardı, getirdim.

- Neden ineği bana getirdin, rüşvet mi veriyorsun? Adamı öldürürler anladın mı? Ben artık âşık maşık değilim.”²²³

Yani anlattığı bir masal onun hayatını değiştirmeye yetmiştir.

Ağ Âşık ve Karakelleoğlu Narınc’ın düğün gecesinde yaşanan olaydan yaklaşık yirmi yıl kadar sonra başka bir köyde karşılaşırlar. Karakelleoğlu, Ağ Âşık’a yine şeytanın masalını sorar. Ancak Ağ Âşık’ın canı bir kere yandığı için artık temkinlidir. Masalı anlatmaz ve Karakelleoğlu’nu köyün konsey başkanına şikâyet eder. Aslında kötü niyeti olmayan, kendi halinde bir adamdır. Hükümete karşı çıkmak gibi bir amacı hiçbir zaman olmamıştır. Fakat kendisini savunmayı beceremeyen, olaylar karşısında sessiz kalan, başına bela açılmasın diye kendini bile inkâr eden biridir. Anlattığı bir

²²¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 242, [Ek 1](s. 65-66).

²²² **Age.**, s. 288, [Ek 1](s. 114).

²²³ **Age.**, s. 262, [Ek 1](s. 87).

hikâye hayatını değiştirmiş ve onu korkak bir adam haline getirmiş, daha sonra ise yöneticilerle dost olmasını sağlamıştır.

Eli Tüfekli Adamlar:

Hükümet tarafından Narınç ve Halil'in düğünün gerçekten olup olmadığını gözlemlenmeleri için gönderilmiş iki askerdir. Bıyıkları yeni terlemiş bu iki hükümet adamını görünce bütün köy halkı bir endişeye kapılır. Elllerinde tüfekler, düğün boyunca ortalıkta, merkez başkanının onlara, kuralları bozanın canını al, emrini vermesi üzerine kendilerine güvenerek, sert bir şekilde yürürler. Ne askerler köy halkına, ne de köy halkı askerlere güvenmezler.

“Eli tüfekli adamlar düğün evinin önünde köydeki adamların hiçbir zaman beceremedikleri bir yürüyüşle geziniyorlardı. Onların yürüyüşleri, aslında, merkezin başkanlarının emirlerine göre değişmişti: “Kuralları bozanın kollarını bağla, canını al”... Onların şimdi düğün evinin karşısında yaptıkları yürüyüş, bu emrin yürüyüşüydü.”²²⁴

Bu adamların köy halkına davranışları, hükümetten aldıkları güven sebebiyle kaba ve kötüdür.

“Kalın, hırıltılı bir sesle köyün yüz yaşındaki ihtiyarlarına arkadaşlarıymış gibi, - adam ne istiyorsun? - sözleri, garip bakışlarla cemaatin başının üstünden bakmaları, yavaş yavaş büyüklü küçüklü hepsini bir yere topladı. Bu iki adam köyün içinden yeni bir yol gibi geçmişti.”²²⁵

Karagüne:

İnsanlar âşık meclisinde toplandığında Karagüne'nin düşman olduğundan bahsederler. Fakat kime düşman olduğu ya da ortadaki düşmanlıkla ilgili hiçbir açıklama yapmazlar.

²²⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 222, [Ek 1](s. 44).

²²⁵ **Age.**, s. 222, [Ek 1](s. 44).

“Karagüneoğlu’nun gerçekten de düşman olduğuna inanıyorlardı. Karagüneoğlu’nun en yakın dostu, cemaatin arasında korkudan konuşamıyordu.”²²⁶

Karagüne’nin oğlunun da hükümetin bostanına taş attığından söz edilir. Bu sebeple düşmanlığın hükümete karşı olduğu düşünülebilir.

Ayaz Ağa:

Ayaz Ağa, köyün zenginlerindedir. Köyde büyük bir evi vardır. Bu evin bir odası köyün kulübü gibi misafir odası olmuştur. Ayaz Ağa bir gün, geri dönmek üzere köyden ayrılır. O ayrıldıktan sonra köydeki büyüklü küçüklü herkes, onun evine hırsızlık yapmak için girer. Para eden ne varsa alıp götürürler.

Ağ Âşık yıllar önce Ayaz Ağa’nın önünde şeytanın masalını anlatmış, bu yüzden Ayaz Ağa, Ağ Âşık’a para vererek onu himayesine almıştır.

“Ayaz Ağa durdu, bir altın yirmi beşliği Âşık’ın alnının ortasına yapıştırdı. - Evet, aynen öyle oldu, artık Ağanın aşığıdır.”²²⁷

Fakat Ayaz Ağa köyden ayrılırken Ağ Âşık, onunla gitmemiştir.

Gulu:

Gulu, Ayaz Ağa’nın seyisidir. On yaşından beri ona hizmet etmektedir. Onun için çalışırken geleceği hakkında hiçbir derdinin olmadığından bahseder. Bir gün, Gulu, Ayaz Ağa’nın atına bindiği için, Ayaz Ağa Gulu’yu kamçalamıştır. Fakat buna rağmen Gulu, Ayaz Ağa’ya hep sadık kalmış, her zaman onun hizmetinde çalışmıştır.

“...ne dünüm vardı, ne yarınım. Yani, hiçbir derdim yoktu, geleceğim hakkında düşünmüyordum, günde bir parça ekmek yiyip, dolanıyordum. Aynı gün ağa, onun atına

²²⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 239, [Ek 1](s. 63).

²²⁷ **Age.**, s. 254, [Ek 1](s. 78).

bindiğim için yediğimi burnumdan getirmişti, kamçı yerleri sırtımda sızlaya sızlaya hizmet ediyordum.”²²⁸

Olaylar üzerinde iyi ya da kötü bir tesiri olmayan karakterlerdendir.

Tanrıverdi ve Tanrıverdi'nin Çocuğu:

Tanrıverdi, köyün postacısıdır. Tanrıverdi'nin oğlu ise roman boyunca Ayaz Ağa'nın köyden ayrılmasından sonra, onun evinde altın ararken görülür. Bu kirpiklerine kadar sarışın olan oğlan, uzun süre Ayaz Ağa'nın evinde, bahçesinde altın ararken kendini harap etmiştir.

*“Herkes sese doğru dönüp donuk bir şekilde kirpiklerine kadar sapsarı olan çocuğa baktı. - Kimin çocuğu bu? – Karakelleoğlu sordu. - Tanrıverdi'nin çocuğu.”*²²⁹

Zamanın nasıl geçtiğini bilmeden kendisini bildi bileli altın aramış, bu şekilde yaşlanmış ve en sonunda da aklını yitirmiştir.

*“...çocuk ise yine kaçıp Ayaz Ağa'nın evinin dip köşesini arıyordu. Araya araya yılların, ayların geçtiğinden, kendisinin de büyüüp yaşlı bir oğlan olduğundan haberi yoktu.”*²³⁰

*“Yellemçek'in, Ağ Âşık'ın, Çiftçi Haley'in köyündeysen Tanrıverdi'nin kirpiğine kadar sarı olan oğlunun aklını kaybettiğini yeni öğrenmişlerdi. Anası ağlayıp yüzünü gözünü tırmalıyordu. Oğlunu Ayaz Ağa'nın evinden getiriyorlardı, yine kaçıp oraya gidiyordu...”*²³¹

²²⁸ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 237, [Ek 1](s. 60).

²²⁹ **Age.**, s. 251, [Ek 1](s. 75).

²³⁰ **Age.**, s. 288, [Ek 1](s. 114).

²³¹ **Age.**, s. 297, [Ek 1](s. 124).

Başhekim:

Esmer'in çocuğunu doğurduğu hastanede başhekimlik yapan kadın doktordur. Köy yürüyüşünü, duruşunu, konuşmasını kaybetmemiş, yarı yaşını geçmiş, giydiği forma sebebiyle yumurtaya benzeyen bir kadındır. Sesinde, konuşmasında anlama, karşısındakinin duygularını hissetme havası vardır.

“Başhekimi ayak sesinden tanıdılar. Öyle geliyordu ki, sanki bir çocuk bir şey yapmıştı, arıyordu ki bulup dövsün. Yüzünde gözünde “nerede o?” ifadesi vardı. Köy yürüyüşünü, duruşunu, konuşmasını kaybetmemiş yarı yaşını geçmiş bir kadındı. Aralanıp yol verdiler... Başhekimin sözleri ağırdı, ama sesi sinirli değildi. Sesinde hissetme, anlama havası vardı”²³²

Başhekimin kendisi evlidir. Fakat çocuğu olmaz. Bu yüzden Esmer'in çocuğunu bırakıp gideceğini öğrendiğinde çok sinirlenir, onu ikna etmeye çalışır ancak başaramaz. Bir anne, bir abla gibi hastasıyla konuşmaya çalışır ama olayları etkileyebilecek bir gücü yoktur.

Arıkoğlu:

Aktif Hasan'ın köyüne, Aktif Hasan'dan önce köye çeki düzen vermesi, asayişi sağlaması için getirilen kişidir. Kara bıyıklı, iri gövdeli, diken diken bıyıkları olan bir adamdır. Köy halkı tarafından, köye geldiği akşam kaldığı ev ateşe verilmiş ve öldürülmüştür.

“Çapık Komiser akşamüstü köyden çıktı. Hemen aynı gece Arıkoğlu'nun yattığı evi yaktılar... Bizde Arıkoğlu çoktur! Bilin ve akıllı olun, günde beşini öldürseniz de yine yenisi gelir...”²³³

²³² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 326, [Ek 1](s. 153).

²³³ **Age.**, s. 267, [Ek 1](s. 92).

4.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı²³⁴

Bakış açısı, anlatıcının, olaylar, nesnelere, fikirler, kişiler, zaman ve mekân karşısında takındığı tavidir. Dışarıda gördüğümüz varlıklar, bizim içinde bulunduğumuz ruh haline, bulunduğumuz sosyal ortama, mekâna, yaşadığımız zamana göre anlam kazanırlar. Örneğin, hayali pilot olmak olan bir gencin uçak gördüğünde hissettikleriyle, evladını, annesini, babasını ya da çok değerli saydığı bir kimsesini uçak kazasında kaybetmiş bir kişinin uçak gördüğünde hissettikleri aynı olamaz. Ya da sevdiğinden, eşinden ayrılmış bir kişinin denize, güneşe, kuşlara baktığında gördüğüyle, okulundan mezun olan bir öğrencinin aynı şeylere baktığında gördükleri farklıdır. İşte bunlar bakış açısıyla ilgili durumlardır.

*“Anlatma esasına bağlı edebi metinlerde vaka zincirlerinde yer alan şahısların yaratılması ve tanıtılması, mekân olarak seçilen yer ve mahallenin tanıtılması ve tasviri konusunda üzerinde durulacak kavramlardan biri bakış açısıdır. Sanatkâr, alışkanlıkla veya başka sebeplerle bakış açısını tespit etmeden eser yazabilir. Bu, eserde bakış açısının bulunmadığı manasına gelemeyeceği gibi, bakış açısının ehemmiyetini de küçültmez.”*²³⁵ Dolayısıyla bir eseri anlamak, incelemek ve yorumlamak için iyi bir okuyucu her zaman öncelikle bakış açısını belirlemek zorundadır.

Anlatmaya bağlı edebi metinlerde yazar metnin temel anlatıcısı olsa da, metnin amacına, türüne ve ifade etmek istediği fikre göre bir bakış açısı belirler. Hatta bir eserde birden fazla bakış açısı kullanılarak birbirinden farklı görüşlere de yer verilebilir. Fakat çoğu zaman yazar kendini eserinde açıkça belli etmediği için kullandığı bakış açısı “anlatıcı”nın bakış açısıdır. Metindeki birçok unsur da bu anlatıcıya ve onun kullandığı bakış açısına göre şekil alır. *“...roman, farklı anlatma şekillerinin, daha yerinde bir ifadeyle farklı ‘söylem’lerin meydana getirdiği bir orkestra*

²³⁴ Bakış Açısı ve Anlatıcı başlığı altında yapılan incelemeler üzerine verilen örnek cümleler/paragraflar, “Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, “Ceviz Kurdu”, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181-330.” eserinin Türkiye Türkçesi’ne tarafımızca yapılan aktarımından alıntıdır ve hem çevriyazının hem de orijinalinin sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. (İlk verilen sayfa numarası metnin orijinalinin, ikincisi ise tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne aktarılan ve Ek 1 başlığı altında verilen metnin sayfa numarasıdır.)

²³⁵ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 76.

durumundadır."²³⁶ Okuyucunun bu farklı söylemleri idrak etmesi ise direkt olarak bakış açısına, bakış açısının tespitine bağlıdır.

Bir edebi metinde bakış açısını bulabilmek için olayların kime göre ve kimin gözünden anlatıldığını sormamız gerekir. "*Bakış açısı, bir metinde anlatılan olayları ve bu olayların meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir.*"²³⁷ Romanlarda bir tane olabileceği gibi birden fazla da bakış açısından yararlanılabilir.

Anlatının üç temel ögesi vardır: Kişiler, yazar ve anlatıcı. Yazar, oluşturduğu metnin düzenleyicisidir, anlatının metin dışı gerçek kişisidir. Yazar ve anlatıcı çoğu zaman aynı kişi olarak görülür. Ancak bu her zaman doğru değildir. "*Yazar, üzerinde yaşadığımız gerçek dünyaya ait bir varlıktır. Anlatıcı ise itibari âleme aittir. Ayrıca yazarın eserde nakledilen ve anlatılanları hiç ilgilendirmeyen tarafları vardır. Okuyucu bunları merak bile etmez.*"²³⁸ Anlatıcı; hikâyeyi, masalı, efsaneyi okuyucuya ya da dinleyiciye anlatan, olup biten her şeyi bilen, gören, duyan ve bunları kendine has bir üslupla okuyucuya aktaran kişidir. Dolayısıyla yazar ile anlatıcı çoğu zaman birbirleri ile aynı kişiler olarak görülürler. Aslında yazar, bize olayı anlatmada aracı kişi olarak görülmelidir. Yazar somuttur, ancak anlatıcı soyuttur, kurmacadır. Anlatmaya bağlı metinlerde yazar, anlatma görevini bir anlatıcıya yükler. Okuyucu tüm olan biteni bu anlatıcının aracılığıyla öğrenir. Bu sebeple anlatıcı, bir anlatının, bir edebi metnin en temel unsurudur. Çünkü anlatıcı olmadan bir hikâyeyi, bir romanı, bir masalı anlamak, olayın içindeki karakterleri tanımak, olayın nerede geçtiğini öğrenmek mümkün olmaz.

Genel olarak üç bakış açısı ve anlatıcıdan söz edilmektedir:

- Hâkim bakış açısı ve anlatıcı
- Kahraman anlatıcıya ait bakış açısı
- Müşahit anlatıcıya ait bakış açısı

²³⁶ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 77.

²³⁷ **Age.**, s. 78.

²³⁸ **Age.**, s. 78.

Ceviz Kurdu romanında, Hâkim (İlahi) bakış açısı kullanılmıştır. Hâkim bakış açısının karakteri itibariyle anlatıcı, olayları, karakterleri, karakterlerin bütün ruh hallerini, düşüncelerini, akıllarından geçenleri bütün ayrıntılarıyla bilir ve okuyucuya aktarabilir. Ondaki saklanan hiçbir bilgi, düşünce, duygu ya da olay olamaz. Bu durumda kahramanların bildiklerinden daha fazlasını bilir. Olayların sebebinden ve sonucundan haberi vardır. Anlatıcı, her şeye hâkimdir ve eserdeki her karakter açısından olayları ayrı ayrı görmemizi sağlar. Aynı zamanda anlatıcı mekân ve zamanla sınırlı da değildir. Kahramanların bütün geçmişlerini, geleceklerini, yaşanan ve yaşanacak olan bütün olayları nerede olursa olsun görür, duyar ve bilir. Bu sayede yazara geniş bir imkân sağlanmış olur. Anlatıcı metne zaman zaman kendi yorumlarını da ekleyebilir, açıklamalarda ve yargılarda bulunabilir. Böylece anlatıcı, hem anlatılan metindeki karakterleri, hem de okuyucuyu yönlendirebilir. Öyküyü kimi zaman yavaşlatma kimi zaman da hızlandırma olanağı vardır.²³⁹

“Çölde bayırda iş olmadığından halkın çoğu kurcalaya kurcalaya bostanının kurdunu çıkarıyordu, yani kurt gelmiş mi diye bakıyordu.

Dört beş yaşlarında bir kız çocuğu iki katlı evin avlusunda hamağı sallıyordu. Hamakta bir kol boyundaki, buruşmuş, küçülmüş, kabuğa benzeyen kadın sallandıkça ak, kısa saçları isteksizce dalgalanıp yüzüne gözüne geliyordu.

Karakelleoğlu avlunun bir kenarında, elleri dizlerinin üzerinde şaşkın bir şekilde oturup kalmıştı; bundan otuz yıl önce de bir kız çocuğu ihtiyar kadını aynı şekilde sallıyordu... O kızıydı, bu torunuydu.”²⁴⁰

Bu örnekte görüldüğü üzere, hâkim bakış açısı sayesinde anlatıcı köyün tümünde gerçekleşen olayları bilmektedir. Sadece o anda gerçekleşen olayların yanında geçmişte yaşanan olayları da vererek okuyucunun yorumda bulunmasını sağlamaktadır.

“Esmer’in de sesi değişmişti. Yüz yerinden titriyordu. Sesinin böyle değişmesinin, çobanın oğlunun ellerinin sıcaklığı yüzünden olduğunu kendisi de bilmiyordu. Çobanın oğlu donup kalmıştı, başında, vadideki uğultu gibi bir uğultu vardı, içi gıcıklandırıyordu. Esmer de susmuştu, anlamaya, idrak etmeye çalışıyordu, ama

²³⁹ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 78-93

²⁴⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004. s. 181, [Ek 1](s. 1).

neyi anlaması gerektiğini de bilmiyordu. Birdenbire burnunun ucuna kadar kızardı. Çobanın oğlunun elleri bir bitki misali hissettirmeden açılıp Esmer'i göğsüne doğru çekti. Esmer atlayıp attan indi... ”²⁴¹

Bu örnekte karakterlerin hislerinin verildiğini görebiliriz. Hatta Esmer, kendisi bile sesindeki değişimin sebebini bilmez, ancak anlatıcı bu değişimin sebebini okuyucuya söyler. Hâkim bakış açısının özelliği gereği anlatıcı anlattıklarını nasıl öğrendiğini ya da kimden, nereden öğrendiğini söylemek zorunda değildir. Bu da onun imkânlarını olabildiğince genişletir.

Süleymanlı, Ceviz Kurdu'nun genelinde hâkim bakış açısını kullanarak birden çok olayı aynı zamanda anlatmış, geriye dönüşler yaparak olayların meydana geliş sebebini anlamamıza yardımcı olmuş ve olayların çoğunda kahramanların iç dünyalarını, düşüncelerini, hissettiklerini vererek anlatılan hikâyenin gerçeklik kazanmasını sağlamıştır.

“Bu, şimdinin, bu günün sohbetiydi, ama bundan yirmi otuz yıl önce yeni yetme, çok genç bir oğlandı Halil, anasının dizinin dibinde oturmuştu:

- Ana, ben Narınc'ı istiyorum, beni evlendirmek istiyorsanız, Narınc'ı alın bana.

Anası yün ayırıyordu. Başını kaldırıp oğluna baktı. Birden oğlu ağlıyor sandı.

“Allah'im, sen canımı al, neden bu çocuk gözüme ağlar gibi göründü.” Saçlarının dibi alevlendi, yünü bırakıp başını kaşdı.”²⁴²

“Yellemçek sanki intikam alıyordu, Öfkesini çıkarıyordu, ama intikamını kimden aldığı bilmiyordu. Haberi verirken üstüne kendisi de bir şeyler eklemese, yüreği rahatlamıyordu.

“- Vallahi, yoldaş neçennik, kulağımla işittim...”

Sanki gömleğini yere atmışlar, biz gelene kadar bunun üzerinde yat demişlerdi.

Onun da böyle uyanık, böyle dört gözle dolanması, bütün konuşan ağızlara, bakan gözlere girmesi, burnunu sokması, cıva gibi kaynaması da bu yüzdendi.”²⁴³

²⁴¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 198, [Ek 1](s. 18).

²⁴² **Age.**, s. 204, [Ek 1](s. 25).

²⁴³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 229, [Ek 1](s. 52).

Bir edebi metinde birden fazla bakış açısıyla yazılmış bölümler de bulunabilir. Yukarıda, Şerif Aktaş'ın belirttiğimiz üç bakış açısından herhangi ikisinin kullanılmasıyla elde edilen bu bakış açısına ise “Çoğulcu Bakış Açısı” adı verilir.²⁴⁴ İlk kez Oğuz Atay'ın, “Bir Bilim Adamı'nın Romanı”nda kullanılan çoğulcu bakış açısı²⁴⁵, okuru anlatıcının tek düzeliğinden kurtarır. Mevlüt Süleymanlı da Ceviz Kurdu romanının bazı bölümlerinde kahraman bakış açısını kullanarak olayları bizzat kahramanların ağzından aktarmış ve okuyucuyu çok yönlü düşünmeye sevk etmiştir. Hatta bu şekilde olaylara daha fazla inandırıcılık kazandırmıştır. Fakat Süleymanlı bu bakış açısını, genellikle bir kahramanın düşüncelerine karşıt bir düşünce belirtmek istediği zaman kullanmıştır. Geri kalan bölümlerde ise daha fazla ayrıntıya girmek, olayları bütün yönleriyle gösterebilmek için hâkim bakış açısını kullanmayı tercih etmiştir.

“Ermeni köyünden geçiyorduk. Ben de otobüstedim. Yolun kenarına sıralanmış bir deste çocuk yavaş yavaş yokuşu çıkan otobüsün peşinden koştu. Köyün çıkışında iri gözlü bir çocuk öyle bir ağlıyordu ki, sanki çocuğa eziyet ediyorlardı. Komşular toplanıp çocuğun başını okşuyorlardı, ama çocuk daha da fazla ağlıyordu.

Esmer, başını pencereden çıkartıp: -Ağlama, -dedi, -ağlama. Çocuk bir süre susup doğrudan gözlerimin içine baktı. Gözleri, gerçekten de, o kadar iri görünüyordu ki, gözlüğe benzettim...”²⁴⁶

“Zurnacı da eşlik edeyim diye dönüp bana baktı. Eşlik edenin tek iyi yanı, hiçbir zaman ileride olmamasıdır, yanındakini takip eder. Sadece şiddetle vurursun. Şahsen benim için bir iyi tarafı daha vardır; avurdunu boşaltıp doldurarak insanlara bakarsın. Ay Allah'im, neler oluyor; herkes öyle ki kendini vadide sanıyor, ancak vadi boş, onlardan başka kimse yok. Bu nasıl bir köydür böyle.

Ama açık söylemek gerekirse, bu düğüne gelmek istemiyordum. Biz komşu köyüz, biliyordum ki, arada düşmanlık var... Üç dört atlı benim arkamdan komşu köye geldi...”²⁴⁷

²⁴⁴ İsmail Çetişli, **Metin Tahlillerine Giriş 2 –Hikâye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 88.

²⁴⁵ **Age.**, s. 88.

²⁴⁶ Mevlud Süleymanlı, **Age.**, s. 189, [Ek 1](s. 9).

²⁴⁷ Mevlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 221, [Ek 1](s. 43).

Bu örneklerde farklı kahramanların bizzat kendi ağızlarından aktarılan olaylar vardır. Kahramanlar hem olayları nasıl gördüklerini anlatmışlar, hem de üzerine yorumlarını katmışlardır. Böylece olayların karakterlerce nasıl görüldüğü hâkim bir bakışın yanında bizzat karakterlerin ağızından da dinlenerek okuyucuların çok yönlü düşünebilmeleri için ortam yaratılmıştır.

Eserde ağırlıklı biçimde hâkim bakış açısının kullanılması sayesinde, olayın anlatıldığı süre içinde her olay ve her karakter hakkında bilgi alma imkânı elde ederiz.

4.2. CEVİZ KURDU ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Tema, bir edebi metinde bulunan zaman, mekân, şahıslar, bakış açısı gibi bütün unsurları içerisine alan bir olgudur. *“Sistemi meydana getiren bir parçanın yalnız başına bir değeri vardır. Sistem içinde yüklendikleri görevler bakımından bu parçaların fonksiyonları da ayrı ayrıdır. Ancak bu sistem de kendisinden başka, kendisinden daha üst seviyede bir sistemin parçası durumundadır.”*²⁴⁸ İşte tema bahsi geçen bu sistemin en üst seviyesidir.

Temayı bulmak için “Metinde anlatılan nedir?” sorusu sorulur. Ceviz Kurdu romanında bu soruyu sorduğumuzda karşımıza çıkan ilk cevap “korku” olmuştur. Romanın hâkim teması, korkudur. Gerek hâkim temanın etrafında, gerekse ondan bağımsız olarak işlenen aşk, din, göç, düşmanlık gibi temalar da yine Ceviz Kurdu romanında ustaca işlenmiş temalardandır.

4.2.1. Korku

Romandaki “korku”nun hâkim tema olmasının sebebi, her durumda, her olayda karakterlerin korkulu bir duruş sergilemelerinden kaynaklanır. Bu korku, bilinen anlamıyla bir cisimden, bir kişiden aniden korkma anlamıyla değil de, daha çok karakterlerin kişilikleriyle bütünleşmiş, onların bir özelliği haline gelmiş olan korkudur. Âşık olmaktan, birlikte yaşadıkları insanların, komşuların ne düşüneceğinden, söyledikleri sözlerin yanlış anlaşılmasından, yaptıkları yüzünden cezalandırılmaktan ve özellikle de hükümetten korkarlar. Korku duygusunu sadece bir karakter değil, eserdeki tüm karakterler yaşamaktadır.

“Fareler otların, çiçeklerin, sümbüllerin köklerinin altında korkuyla çalışıyorlardı, daha doğrusu, yalnızlıkta da hırsızlık yapıyorlardı. Korkuyla öten kuşların endişesini, arıların sinirini duyup sadece kendi bildikleri yollardan bir sağa,

²⁴⁸ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 22.

bir sola kaçtılar, Esmer'i görünce nefes gibi titreye titreye ayaklarının üstüne kalkıp hayretler içinde kaldılar."²⁴⁹

"Uzun yıllardan sonra yeni doğan çocuğun adını ninesi Narinç koydu:

- Narinç ona yaramadı, güzel bir hayat süremedi, buna yararsın, - dedi.

Diğer aile de bunu işitip korktular demesinler diye, yeni doğan oğlan çocuğunun adını Halil koydu."²⁵⁰

Temayı güçlendiren durumlardan bir tanesi devamlılığdır. Romanın sonuna kadar karakterlerin farklı durumlar karşısında yaşadığı korkular sürekliliğini korur.

Tema, aynı zamanda dönemin özelliklerini de içerisinde barındırmaktadır. Hem eserin yazıldığı dönem, hem de yazarın anlatmak istediği vaka zamanı göz önüne alındığında korku temasının işlenmesi de mantıklı görülmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere yazar, vaka zamanı olarak eserde, Rus hükümetinin Azerbaycan devleti üzerinde baskın olduğu bir dönemi işlemiştir. Dolayısıyla halk, üzerindeki baskı sebebiyle büyük bir korku ve endişe içindedir. Bu korku ve endişe hayatın her safhasında kendini göstermektedir. Eserde Ağ Âşık'ın "Şeytan'ın Masalı"nı anlattıktan sonra merkeze çağırılmasıyla, hem masalı anlatanın hem de dinleyen tüm köy halkının yaşadıkları, korku temasının okuyucuya tam anlamıyla hissettirildiği bölümdür.

"- Neden saçma sapan şeyler söylüyorsun? – Yellemçek kapının önünde duruyordu, bir iki adım öne yürüdü – Anlatmak istediğin nedir, halka ne yaymaya çalışıyorsun?

Ağ Âşık'ın sesi öyle bir kesildi ki, sanki içinde bir saz teli koptu. Önce konuşurken yavaş yavaş saz çalıyordu. Sesiyle, sözüyle birlikte su gibi canlı, dipdiri saz sesi de yavaş yavaş kayboluyordu."²⁵¹

"- Dini yaymaya çalışıyor, yoldaş başkan. Merkeze götürürüm, sebebini sorarlar.

²⁴⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 190, [Ek 1](s. 10).

²⁵⁰ **Age.**, s. 208, [Ek 1](s. 29).

²⁵¹ **Age.**, s. 238, [Ek 1](s. 61).

Başkan, kolunu yanında oturan Çiftçi Haley'in omzuna koymuştu. Başkanın bu samimiyetinden topluluğun korkusu gitgide azalıyordu. Ağ Âşık'ın ise içindeki korku yavaş yavaş yüzüne yansiyordu.

*- Ay başkan, ay selsovet, - dedi, hafif hafif sazın tellerine dokundu. Herkes sese döndü. O anda gördüler ki, rengi mosmor olmuş.*²⁵²

*“- Hata kokusu geliyor, Ağ Âşık... - halkın içinden biri bunu söyleyip sustu. Topluluğu yeniden korku sardı...”*²⁵³

*“... Bu arada Ağ Âşık rüyasında kaçıyor, ama köyden mi kaçıyor, yoksa köye mi kaçıyor bilmiyordu. Sonunda önüne kocaman bir uçurum geldi, bağırıp uyandı. Narinç'in anası evlerin arasından geçerken, Ağ Âşık yerinde oturmuş, korka korka ayak seslerini dinliyordu.”*²⁵⁴

Masalı dinleyen topluluk, Ağ Âşık'ın hükümet tarafından öldürüleceğinden korkar ancak, kendilerinin başına bir şey gelmesin diye, yapılanın haksızlık olduğunu bilmelerine rağmen hiçbir tepki göstermezler.

*“Meclis hissettirmeden dağılmaya, azalmaya başladı. Bu azalmaktan çok erimeye benziyordu. Cemaat söylenerek, fısıldaşarak, şikâyetlerle önce toplantı yerinden uzaklaşıyordu, sonra dağılıyordu. Yani hiç kimse birdenbire çıkıp gitmeye cesaret edemiyordu. Önce kapının önüne toplanıyorlardı, birbirlerine açık açık laf atarak güya eğleniyorlardı, başkanın yüzüne gülümseyip, Yellemçek'e bir hoş söz, askerlere de iki hoş söz edip uzaklaşıyorlardı.”*²⁵⁵

George Orwell'in “Bin Dokuz Yüz Seksen Dört”²⁵⁶ adlı romanında da tıpkı Ceviz Kurdu'nda olduğu gibi hükümete karşı bir tepki, bir kabul etmeme durumu, yaşanılanlardan memnun olmama hali vardır. Fakat romanın kahramanı Winston, içinde bulunduğu durumu değiştirmek için, kendini yalnız hissetmesine, değişimi isteyen

²⁵² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 239, [Ek 1](s. 62).

²⁵³ **Age.**, s. 239, [Ek 1](s. 62).

²⁵⁴ **Age.**, s. 243, [Ek 1](s. 66).

²⁵⁵ **Age.**, s. 241, [Ek 1](s. 64).

²⁵⁶ George Orwell, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev.: Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul 2012.

yalnızca kendisi olduğunu düşünmesine rağmen bireysel bir ayaklanma yapmayı düşünür, hatta sadece düşünmekle kalmaz bunu eyleme de döker. Yine Orwell'in "Hayvan Çiftliği"²⁵⁷ romanında, romanın kahramanları hayvanlar, içinde buldukları durumu –insanların onları çalıştırıp hak ettiklerini vermemelerini - haksızlık olarak görürler ve bir ayaklanma başlatırlar. Aynı konuya bir örnek de günümüz romanlarından Suzanne Collins'in Açlık Oyunları serisinin ikinci kitabı "Ateşi Yakalamak"²⁵⁸ ve üçüncü kitabı "Alaycı Kuş"²⁵⁹ verilebilir. Hem Ateşi Yakalamak'ta hem de Alaycı Kuş da tıpkı diğer iki kitapta olduğu gibi yönetime karşı bir korku, huzursuzluk vardır. Fakat uzun yıllar boyunca daha önceki girişimler başarısız olduğu için bir tepki yani geniş anlamıyla bir ayaklanma yapılamamıştır. Fakat insan, doğası gereği haksızlığa kayıtsız kalamayacağı için bir gün Katniss adında bir kız çıkar ve herkesin umudu olarak ayaklanmayı başlatır. Korku temasının olduğu yerde bunu yenmek için bir tepkinin verilmesi gereklidir. Çünkü tema, çatışan değerler çerçevesinde oluşur. Ancak Ceviz Kurdu'nda gerek hükümetin, merkezin tutumu karşısında, gerekse düşmanlığın bitirilmesi için Narınc'ın Halil ile evlendirilmesi hususunda çoğu kişi haksızlığa uğradığını düşünse de bu haksızlığı düzeltmek, istediklerini elde etmek için hiçbir şey yapmazlar.

"- Akıllı ol, ne olur, kız çocuğusun, senin düşmanlıkla ne işin olur. Böyle olması lazım. Merkezden söylediler, yoksa bana iş vermezler. Ninen ihtiyar kadındır, ona anlatamıyorum..." Babasının sesiydi."²⁶⁰

Sadece bir korku hali vardır. Hükümet halkın üzerinde baskı kurarak bir korku hissi ortaya çıkarmaktadır.

"Yellemçek, Yenge'ye bir şey sorup içeriye girdi.

- Buraya bak kızım, senin aklından geçen nedir, hadi ben neyse de, merkezden gelen büyük adamları da mı umursamıyorsun? Sessiz ol, ne diyorlar ona bak, bu, sıradan bir düğün değil, buna hükümet düğünü diyorlar, anladın mı! Seni öyle bir yere

²⁵⁷ George Orwell, **Hayvan Çiftliği**, Çev.: Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul 2008.

²⁵⁸ Suzanne Collins, **Ateşi Yakalamak**, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.

²⁵⁹ Suzanne Collins, **Alaycı Kuş**, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.

²⁶⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 217, [Ek 1](s. 39).

sürgün ettiririm ki, bundan sonra rüyanda bile erkek yüzü göremezsın, Yengeye doğru dönüp parmağını gerdek odasına doğru uzattı. – Yerlerini hemen hazırlayın bunların, Halil'i de çağırın gelsin! Böyle gündüzden yatırtacağım bunları."²⁶¹

*"Narınç yüzüne dağılmış saçlarının arasından adamın ayakkabılarını gördü, sonra sesini duydu, - artık Allah'dan korkmuyorum, korkum hükümettedir, yoksa hemen şimdi sana ben tecavüz ederdim!"*²⁶²

Halk ise bu korkuyu gidermek için neler yapılabileceğini düşünmekten bile korkar haldedir. İşte bu da temayı zayıflatan bir husus olarak karşımıza çıkar. Yine de Süleymanlı, romanda, korku temasını bütün roman geneline ve diğer bütün temaların içerisine başarılı bir şekilde aktarabilmiş, okuyucuya dönem halkının neler hissettiğini ve dönemin koşulları çerçevesinde nasıl davranabileceklerini en iyi şekilde anlatmaya çalışmıştır.

4.2.2. Aşk

Ceviz Kurdu romanında diğer bir tema da aşk temasıdır. Ancak yaşanan aşkların sonu ne yazık ki iyi bitmemiştir. İlk olarak yüz yıl önce yaşamış olan Narınç ve Halil'in, bütün köy halkı tarafından bilinen efsaneleşmiş aşk hikâyesi vardır. Bu aşkın efsaneleşmesinin sebebi, yasak bir aşk olması ve bu yasak aşk sonucunda Narınç'ın ağabeyleri tarafından öldürülmesidir. Toplum bundan yüzyıllar öncesinde de yasak bir aşkı kabul etmemiş, şimdi de kabul etmiyor ve bundan yüzyıllar sonrasında da belki kabul etmeyecektir. Çünkü yalan, aldatma, sadakatsizlik genellikle toplum tarafından kabul görmeyen kavramlardır. Dolayısıyla Süleymanlı da romanında Narınç ve evli bir adam olan Halil arasındaki aşkı, ortaya çıkması sonucunda Narınç'ın ailesinin kendi "itibarlarını" düşünmeleri gerektiği için, Narınç'ı öldürmeleriyle neticelendirmiştir. Yazar toplum tarafından iyi karşılanmayan bir durumu kötü sonla bitirerek insanlara bir mesaj vermek istemiştir.

²⁶¹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 219, [Ek 1](s. 41).

²⁶² **Age.**, s. 294, [Ek 1](s. 120).

“- Sen ölüp canını kurtarıyorsun, - “bacı” sözü büyük kardeşinin dilinin ucuna geldi, - ama biz artık insan içine çıkamayacağız. – küçük kardeşine doğru döndü...”²⁶³

“Büyük kardeşe elleri kanlı gibi geliyordu. Bu yüzden ellerini kendinden uzak tutarak nehre doğru gitti. Ama dönüp, ot yığınının yanı soğuk olur, kızı orada yıkamayın, demek istiyordu. Ellerini yıkamış geri dönüyordu. Yine ellerini kendinden uzak tutmuştu. Usulca bir ağlama sesi geliyordu. Büyük kardeş mollayla yüz yüze oturdu. Ellerini açıp ateşte ısıtıyormuş gibi molların sesine doğru uzattı. Kadınlar içlerini çeke çeke sessizce, sözsüz, ağıtsız ağlaşıyorlardı...”²⁶⁴

Süleymanlı, Narinç ve Halil arasındaki aşktan ziyade, toplumsal ahlakı ön plana çıkarmış ve yaşanan yasak bir aşkın sonuçsuz, daha doğru bir deyişle cezasız kalamayacağını okuyucuya iletmeye çalışmıştır. Bu sebeple de onların arasında aşkın nasıl yaşandığını anlatmaya bile gerek görmemiştir. Fakat bu “aşk” yüzünden gencecik, on sekiz yaşındaki bir kızın, hayatı tanıyamadan öldüğünü ve arkasında da bir kan davası, bir kavga, adeta bir savaş bıraktığını söylemiştir.

“Ne söylenirse söylensin, doğru olmayacaktı; daha on sekiz yaşı yeni bitiyordu. Beş kardeşin bir bacısıydı. Ne söylesinler ki, bu dünyada hiçbir şey görmeden gitti. Onun için de sessizce ağlaşıyorlardı. Anasının dün yüzünde dolaşan ışıık, bugün sönüp kararmaktaydı.”²⁶⁵

Bu sebeple yazarın yüzyıllar önce yaşamış olan Narinç ve Halil’in yasak aşkını anlatması, okuyucuya bir ders verme amacı gütmektedir. Aynı zamanda bu aşk hikâyesi Süleymanlı’nın bizzat kendi dedesinden dinlediği gerçek bir aşk hikâyesidir.

Eserde verilen diğer bir aşk ise, aşkları efsaneleşmiş, iki aile arasında bir kan davası çıkmasına sebep olmuş Narinç ve Halil’den sonra dünyaya gelmiş olan bir başka Narinç ve Halil’in aşkıdır. Aslında burada sadece tek bir taraf âşıktır: Halil.

²⁶³Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 207, [Ek 1](s. 28).

²⁶⁴Age., s. 208, [Ek 1](s. 29).

²⁶⁵Age., s. 208, [Ek 1](s. 29).

“Halil, anasının dizinin dibinde oturmuştu:

- Ana, ben Narinç’i istiyorum, beni evlendirmek istiyorsanız, Narinç’i alın bana.”²⁶⁶

Narinç ise âşık bile olsa duygularını hem kendisine hem de bir başkasına açıklayamayacak kadar kin ve nefretle doludur. Çünkü küçüklüğünden beri ninesi Narinç’i, Halil ve ailesine kin beslemesi gerektiğine inandırarak büyütmiştir ve ikisi arasında bir evliliğin gerçekleşmesine müsaade etmemektedir.

“- Hepinizi gaz döküp yakarım. Ben sağ olduğum sürece, bu kapıdan düşman elçisi giremeyecek. Sen git, bu yaptığını babanın evinde yap.”²⁶⁷

Torununa sürekli, yıllar önce yaşayan Narinç ve Halil’i, onların yaşadıkları ve yaşattıkları acıyı anlatmış, dolayısıyla iki aile arasındaki kavganın hiçbir zaman bitmemesi gerektiğini söyleyip durmuştur. Fakat devletin baskısı galip gelmiş ve düşmanlığı bitirmek için Narinç’in ailesi, kızlarını Halil ile evlendirmeye razı gelmişlerdir.

“- Doğru yapmıyorsun, ana. Orda burda konuşup geçmiş olayları hatırlatma. Şimdi düşmanlık etme zamanı değil. Vallahi, ben o oğlanın babası ile hem ekmek kesiyorum, hem de selamlaşıyorum.”²⁶⁸

Bu aşk hikâyesi de aşkı yaşayan kişilerin değil ancak Narinç’in ninesinin sonu olmuştur. Yaşlı kadın, bu evliliğin acı getireceğine inandığı için kahrından ölmüştür.

“- Bundan yüz yıl önce kim ne yapmışsa bizimle ilgisi yoktur. Hiç bilmiyorum, o ölen Narinç senin neyindi, benim neyim olur. Kendini ortaya atmasaydı.

Karısı hafifçe burnunu çekip ihtiyar kadına baktı...

²⁶⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 204, [Ek 1](s. 25).

²⁶⁷ **Age.**, s. 232, [Ek 1](s. 54).

²⁶⁸ **Age.**, s. 206, [Ek 1](s. 27).

İhtiyar birdenbire anladı ki, artık bundan ötesi yoktu; sırtındaki kemikleri şakırdadı, mosmor damarları çıkmış ellerini tavana doğru kaldırmıştı, ama konuşuyor mu, konuşmuyor mu kendisi de bilmiyordu.

Dizlerinin üstündeydi, ellerini göğe kaldırmıştı, yavaş yavaş indirdi, başı dizinin üstünde eğildi.”²⁶⁹

“Köyün yarısından fazlası, - İhtiyar kadının ölmesi iyi oldu, - dedi, - onu düşman ailesi ile selamlaşmak öldürdü.”²⁷⁰

Yine bir aşk bir ölümle sonuçlanmıştır. Fakat Narınc, ninesine verdiği sözü tutmakta kararlılığı olduğu için kendini Halil’e teslim etmemiş ve hiç tanımadığı bir adama kaçıp onunla evlenmiştir.

“Yenge kapıyı birazcık aralayıp baktı. Narınc biraz önce nasılsa, aynı şekilde divanın üstünde oturmuş, Halil ise öylece yere uzanmıştı. Gidip Halil’i silkeledi. Halil doğrulup utanarak gülümsedi:

- Yanına yaklaştırmıyor, - dedi.

- Ne demek yanına yaklaştırmıyor, kendi başına mı?! – yenge böyle söyleyip divanı salladı.”²⁷¹

“Aradaki kapı yarı açıktı. Narınc dönüp baktı. Yengeyle Halil’in anası kapının arasında durmuş bir şeyler konuşuyorlardı. Divanın başında Halil’in kalpağı asılmıştı, kendi görünmüyordu...

- Benden sana eş olmayacak, istiyorsa dünya yıkılsın. Yüzyıl değil, binyıl geçsin...”²⁷²

Narınc ve kaçtığı adam Mustafa arasında bir aşk yoktur.

²⁶⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 210, [Ek 1](s. 31).

²⁷⁰ **Age.**, s. 210, [Ek 1](s. 31).

²⁷¹ **Age.**, s. 218, [Ek 1](s. 39-40).

²⁷² **Age.**, s. 231, [Ek 1](s. 54).

“Narinçla oğlan köyden uzaklaşmışlardı. Atlar birbirlerinin rüzgârıyla uça uça dereleri, tepeleri arkada bırakıyorlardı. Oğlan bir süredir Narinç’i konuşturmak istiyordu, ama söyleyecek söz bulamıyordu. Narinç, oğlanı birdenbire köpeğin sahibini tanıması gibi tanımişti. Şapkasının altından oğlanın uzunca yüzü gülümsüyordu.

- Sen benim adım nedir biliyor musun?

- Hayır.

- Adım Mustafa”²⁷³

“Şimdi tan ağarmıştı. Her şeyde bir başlangıç vardı, sanki her şey yeniden doğuyordu. Oğlan da, kız da durmuş bakışıyorlardı.

Sabahın doğuşunda, güneşin bu şekilde çıkmasında evlenmeye, yeni yaşama, yeni ocak yakmaya çok yakın bir benzerlik vardı. Oğlan da kız da kendilerinde tam anlayamadığı bir duyguyla bunu hissediyorlardı.”²⁷⁴

Ancak yıllar içerisinde çocukları olmuş ve mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

“Narinç geçip gidenleri unutarak, aklında kalanların üstünü örterek yaşanmaktaydı. Kendi başına gelenler başkasının başına gelmiş gibi yabancı, ilgisiz, uzak görünmekteydi. Yirmi yaşında bir tane kızları vardı. Enstitüde okuyordu.”²⁷⁵

Süleymanlı evlilikle sonuçlanan hikâyeleri mutlu, içinde yasak aşk olanları ise mutsuz bir şekilde bitirmiştir. Tabii bu durumda Halil ve Narinç’in evlendiği, ancak arada iki taraflı bir aşk olmadığı için bir ailenin kurulamadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Eserdeki diğer bir aşk ise Esmer ve Han arasında geçmektedir. Bu da yine tek taraflı olmasına rağmen, diğerlerine göre en yoğun olarak yaşanan aşktır. Diğer karakterlerin duygularında, yaşadıklarında bir gizlilik, üstü kapalılık, kararsızlık hatta inkâr olmasına karşılık, Esmer’in Han’a karşı hissettikleri oldukça nettir.

²⁷³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 263, [Ek 1](s. 88).

²⁷⁴ **Age.**, s. 266, [Ek 1](s. 91).

²⁷⁵ **Age.**, s. 307, [Ek 1](s. 134).

“...Bundan dört ay önce denizin kenarında böylece durmuşlardı. Han, elini onun omzuna koymuştu. Şimdi de kendi kendine omuzlarını silktilti. Durup denize bakıyorlardı. Yine günün bu vakitleriydi. Gözlerinin önünde akşam oluyordu. Şimdi ceviz ağacının diğer tarafına olduğu gibi, o zaman da suların derin yerlerine karanlık daha çabuk düşmüştü. Kızın hiçbir şey aklında değildi – ne köy, ne şehir. Sanki dünyaya böylece, bu boyda, bu yaşta, bu elbisesiyle gelmişti. Başını dönüyordu. Başını oğlanın omzuna koydu. Oğlan bu yakınlığı böyle çabuk beklemediği için ürktü, ama üstüne düşmedi...”²⁷⁶

“Han yaklaşmış kolunu kızın boynuna attı. O akşam nasıl bir akşamdı, kız anlayamıyordu, ömrünün sonuna kadar da anlayamayacaktı. Deniz kıyısının havasından mıydı, yoksa bütün yeryüzüne inmiş bugünkü akşamın kendisinden miydi, unutulmaz bir tat vardı ki, kız oğlanın kollarının arasında sanki kendinden geçmişti. Kendine geldiğinde, kendini kuruyup yumuşacık olmuş yosunların üzerinde uzanmış olarak buldu. Suyun da ışığı varmış. Birbirinin eteğinden tutarak kuruyan dalgaların ışığı, kızın çıplak bedenine deyiordu ki, bu ışık da aslında suyun ışığıydı. İt de tam o anda gelip kuyruğunun üstüne çömelmişti...”²⁷⁷

“Sevginin nasıl olduğunu oğlan da bilmiyordu. Sadece şunu biliyordu ki, arada bir kendini kötü hissediyordu, birilerine, o farklı bir kız, o kadar temiz kalpli ki insan onun yanında kendi yalanından utanır, demek istiyordu.”²⁷⁸

Esmer, küçük bir kızken Han’a âşık olmuş, kendisini ona teslim etmiş ve evlenmeden yaşadığı yasak bir aşk sonucu bir bebek dünyaya getirmiştir.

“- İyi, kimdir, nerelidir?

- Şehirlidir.

- Çocuk kaç aylık peki?

Esmer’in kendi de kendi karnına baktı.

- Dördüncü ayına girdi, - dedi.”²⁷⁹

²⁷⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 309-310, [Ek 1](s.136).

²⁷⁷ **Age.**, s. 316, [Ek 1](s. 142-143).

²⁷⁸ **Age.**, s. 325, [Ek 1](s. 152).

²⁷⁹ **Age.**, s. 311, [Ek 1](s. 137-138).

Bu hikâyenin sonunda da bir evlilik olmadığı için Esmer yaptığı bu hatanın bedelini, doğurduğu yavrusunu hastane odasında terk edip giderek, hayatı boyunca yaşayacağı ızdırpla ödeyecektir.

“- *Güzel, niye böyle yapıyorsun, belki taş doğurdun, niye bakmıyorsun çocuğun yüzüne?*

- *Çıkıp gideceğim, doktor, aklımda hiçbir şey kalmasın, görürsem...*”²⁸⁰

“- *Esmer adındaki kızı hatırlıyor musunuz, doktor? Bundan üç gün önce omuzları tüylü bir oğlan doğurmuştu?*

- *N’oldu peki?*

- *Hiçbir şey doktor, çocuğu bırakıp hastaneden kaçmış.*”²⁸¹

“*Doğum evinin demir pencerelerinin arasından çocuğun yattığı odanın pencerelerine baktı. Yağmurdan mı, havanın dumanından mı yoksa gerçekten de doğum evi olduğundan mı pencerelerde mavi gözlü çocuk bakışlarının ifadesi vardı... Esmer de doğurduğu çocuğu ömrü boyunca böyle hatırlayacaktı.*”²⁸²

Süleymanlı, Esmer’in hazin sonunu da bu şekilde çizmiştir. Aslında Esmer büyümeye, güzelleşmeye, bir genç kız olduğunu hissetmeye başladığı dönemde, çobanın oğluyla bir yakınlaşması olur. Eserde ikisinin ata bindiği sahne oldukça coşkulu bir aşkın başlayabileceğini hissettirecek bir şekilde anlatılmış olsa da, sonunda Esmer ve çobanın oğlu arasında hiçbir şey yaşanmaz.

“*Sığır çobanın oğlu da Esmer’i, atların koşuşundan, renginden, eyerinden, dizgininden ayırmazdı. Hep Esmer hakkında düşünmek, muhakeme etmek istiyordu, ama düşünse de bir şey bulamıyordu. Yüreğindeki neydi, ağrı mı, sevinç mi, keder mi bilmiyordu, Esmer’in ardından yutkunarak bakardı, sonra atlayıp atın birine de o binerdi...*”²⁸³

²⁸⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 327, [Ek 1](s. 154).

²⁸¹ **Age.**, s. 328, [Ek 1](s. 155).

²⁸² **Age.**, s. 329, [Ek 1](s. 156).

²⁸³ **Age.**, s. 196, [Ek 1](s. 16).

“Esmer’in de sesi değişmişti. Yüz yerinden titriyordu. Sesinin böyle değişmesinin çobanın oğlunun ellerinin sıcaklığı yüzünden olduğunu kendisi de bilmiyordu. Çobanın oğlu donup kalmıştı, başında vadideki uğultu gibi bir uğultu vardı, içi gıcıklanıyordu. Esmer de susmuştu, anlamaya, idrak etmeye çalışıyordu, ama neyi anlaması gerektiğini bilmiyordu.”²⁸⁴

Romanın geneline bakıldığında aşk temasının, karakterler arasındaki tutkulu, coşkulu, ya da yoğun duygular içeren bir aşk olgusunu anlatmak için değil, daha çok sosyal bir konuyu vurgulamak, diğer temaları güçlendirmek ve okuyucuyu belirli bir konu üzerine düşündürmek üzere kurgulanmış olduğu görülür.

4.2.2.1 Düşmanlık

Mine Göçmen “Mevlüt Süleymanlı’nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme” isimli tez çalışmasında “Göç Romanının Tema Bakımından İncelenmesi” başlığı altında kan davası temasını incelerken *“Kan davası gütmenin psikolojik temellerini göçme ve yerleşme eylemlerinde bulduğumuz için “Kan Davası” temasını “Göç” temasının alt başlığı olarak değerlendirmek uygun olacaktır.”²⁸⁵* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Biz Ceviz Kurdu romanında kan davası adı altında değil “düşmanlık” başlığı altında bir tema incelemesi yapacağız. Ceviz Kurdu’nda “göç” teması hâkim tema olmasa da, “Göç” romanında da yer alan Karakelleoğlu adlı karakter ile birlikte incelemeye değer bir tema olarak karşımıza çıkar. Fakat Ceviz Kurdu’nun vaka zamanını dikkate alarak, kan davası/düşmanlık temasını göçme eylemine bağlı olarak inceleyemeyeceğimizi belirtmek isteriz. Bu düşmanlık, bir aşk uğruna iki ailenin birbirine açtığı savaş, kin, nefret şeklinde karşımıza çıkar. Dolayısıyla “aşk” temasının alt başlığı olarak incelenebilir.

Eserde düşmanlığın sebebi, yüzyıl öncesine geri dönüş yapılarak anlatılmıştır. Aşık temasını incelerken de bahsettiğimiz gibi Narınç, Halil isminde evli bir adamla birlikte olur, erkek kardeşleri Narınç’ı Halil ile birlikte yakalayınca kendi elleriyle

²⁸⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 198, [Ek 1](s. 18).

²⁸⁵ Mine Göçmen, **Mevlüt Süleymanlı’nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa 2011, s. 69.

öldürürler ve o andan itibaren iki aile birbirlerine düşman olur, yüzyıl sürecek bir dava başlar.

“Narınç’ın adı ile başlayan düşmanlık gün geçtikçe artarak derinleşti. Uzun yıllardan sonra birçok mezarı parmakla gösterip:

- Bunların hepsi, - dediler, - bir kızın yüzünden öldüler.”²⁸⁶

“Bu öyle bir zamandı ki, düşmanlık suyun dibi gibi bulanıp büyüğün küçüğün içine çökerek paslanıp kin bağlıyordu... Düşmanlığın kanlı, sıkıntılı yılları iki ailenin ikisini de değiştirmişti. Halil’in ailesi bir zamanlar saz yapardı. İnsanlar, dünyanın öteki ucundan onların evlerine saz almaya gelirlerdi. Narınç’ın ailesi ise şen şakrak, hoş sohbet insanlardı. Ama Halil’in ailesinin küçüğünden büyüğüne kadar sesleri kısılmıştı. Köyün sözüyle dersek “seslerine kan toplanmış”tı. Bu uzun yıllar içinde dünyaya gelen çocuklar sazın asıldığı yerde tüfek gördüler. Narınç’ın ailesi ise köyde en asık suratlı aile oldu.”²⁸⁷

Bu düşmanlık ancak yıllar sonra iki aileden doğan yeni Narınç ve Halil ile bitecektir. Daha doğrusu herkes böyle düşünür. Halil Narınç’a âşık olur ve onunla evlenmek ister.

“- Ana, ben Narınç’ı istiyorum, beni evlendirmek istiyorsanız, Narınç’ı alın bana. Anası yün ayırıyordu. Başını kaldırıp oğluna baktı...- Gözün ilk gördüğüne yok demek günahdır, çocuğum. Ama o aileyle bizim ailemiz anlaşamazlar. Başka kimi istiyorsan alayım sana.

- Narınç kötü bir kız mı ki?

- Kötü değil, endişelenme, o nesille bizim aramızda kız düşmanlığı var.”²⁸⁸

Narınç, iki aile arasındaki düşmanlığı sona erdireceğini biliyor olmasına rağmen, ninesinin ona anlattığı düşmanlık hikâyeleri yüzünden Halil ile evlenmeyi reddeder.

²⁸⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 208, [Ek 1](s. 29).

²⁸⁷ **Age.**, s. 209, [Ek 1](s. 30).

²⁸⁸ **Age.**, s. 204-205, [Ek 1](s. 25-26).

“Narınc’ın ninesi kendinden daha fazla ihtiyarlamış olan öfkesi yüzünden terledi.

- Ay kadın, doğru mu, Narınc’ı Halil’in evine mi veriyorsun? Olanların bir daha olmasını mı istiyorsun, ha?!”²⁸⁹

“- Sen o düşman evine gelin mi gideceksin?

Narınc’ın anası elindeki yumağı bir tarafa attı. Kızın yerine konuştu:

- Yeter, Allah aşkına, eski konularıdeşme, hayır duası vermekten acizsin.

- Böyle diyorsun, çünkü akraba değilsin, bir yabancınn kızısın. Bu ailenin yarası seni üzmez.

- Ne diyorsun, ay kadın, şimdiye düşmanlık mı kalır?

- Can yok olur, kan yok olmaz.”²⁹⁰

““...Sen o düşman evine gelin mi olacaksın, ha?” – Narınc’ın aklında başka hiçbir şey kalmamıştı. Bu sözlerinin içinden ninesinin öfkeli, kin dolu gözleri bakıyordu. Narınc’ın ömrünün sonuna kadar da bu şekilde bakacaktı.”²⁹¹

Böylece hem kendi ailesini hem de Halil’in ailesini zor durumda bırakır. Çünkü bu düşmanlığın bitmesini ve bu iki gencin evlenmesini asıl isteyen hükümettir. Hükümet halkın yaşayışına her anlamda karışmakta, müdahale etmektedir. Kimin kimle evleneceğine, kimlerin çalışıp kimlerin çalışmayacağına, halkın ibadet etmesine kısacası hayatın her aşamasına müdahalede bulunur.

“Aklınızı başınıza toplayın, artık zamanı değil. “Evet” deyin, akraba olun. Kendi kafamdan uydurmuyorum bunları ben. İnkevede’nin kendi ağzından çıkan sözdür bu. “O iki aileyi barıştırmın, istemeyen olursa, o zaman...” – Köy konseyi başkanı böyle söyleyip önce oturanlara, sonra evin içine göz gezdirdi. Duvarda hançer asılıydı, uzun bir süre gözlerini ondan ayırmadı – Böyle şeyleri de evde saklamayın, herkeste olsa da, sizde olmaz, siz kanlısınız, anlayın bunu.”²⁹²

²⁸⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 205, [Ek 1](s. 26).

²⁹⁰ **Age.**, s. 206, [Ek 1](s. 27).

²⁹¹ **Age.**, s. 210, [Ek 1](s. 31).

²⁹² **Age.**, s. 213, [Ek 1](s. 34).

Süleymanlı, bu temayı eserine alırken aslında o dönem yaşanan baskı ve zulmü gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Tabii ki yazılanların içerisinde tarihi gerçekliklerin yanında yazarın şahsi düşünceleri ve vurgulamak istediği görüşler de vardır. Nitekim eserin elimizde bulunan orijinal baskısı içerisindeki editörün yazdığı bölümde de aynı bu görüşe yer verilmiştir: *“Romanda müasirliklə dünəni birləşdirən, əhlaki-mənəvi cəhətdən aşınan cəmiyyəti əks etdirən bir sıra suretler - Əsmər və onu sevib aldadan Xan kimi gənclər, Əsmərin anası Narınc və düşmən tayfadan olduğu üçün sevib ələ getmədiyi Xəlil, sosial muhiti qabardan Qarakəllə və Qara kişi, cütçü Haley və Ağ aşiq, Yelləmçək və Aktiv Hasan, Ayaz bəy və Çapıq komissar və s. kimi personajlar daha çox yazıçının ideya-məzmun niyyətlərini əks etdirir.”*²⁹³

Hükümet iki ailenin fertlerine de, Narınc ve Halil’in evlenmesi için ne gerekiyorsa yapılmasını emreder ve evliliğin gerçekleştiğini görebilmek için de düğünə merkezden askerler gönderir. Böylece olan biteni birebir izleyebileceklerdir.

*“Düğünə baxmaq üçün köyde kalan hükümet adamlarından ikisi, elleri tabancalarının üzerinde, hala daha düğün evinin önünde geziyorlardı. Yarı çıplak köy çocukları tavuğa civcive, koyuna kuzuya kərişə kərişə duvarların, evlərin dibindən onlara bakıyorlardı...”*²⁹⁴

*“Eli tüfekli adamlar düğün evinin önünde köydeki adamların hiçbir zaman beceremedikleri bir yürüyüşle geziniyorlardı. Onların yürüyüşleri, aslında, merkezin başkanlarının emirlerine göre değişmişti: “Kuralları bozanın kollarını bağla, canını al”... Onların şimdi düğün evinin karşısında yaptıkları yürüyüş, bu emrin yürüyüşüydü.”*²⁹⁵

Halk hükümetten çok fazla korktuğu için, Narınc evlenmeyi kabul etmeyince başlarına iş açılmasın, sürgüne gönderilmesiler ya da öldürülmesinler diye askerlere belli etmeden Narınc yerine gizlice kardeşi Sarıca’yı Halil’in koynuna sokarlar. Burada

²⁹³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 11 (Örnek olarak alınan paragraf metnin orijinalinden alınmıştır. Orijinal metnin sayfa numarasıdır.)

²⁹⁴ **Age.**, s. 220, [Ek 1](s. 42).

²⁹⁵ **Age.**, s. 222, [Ek 1](s. 44).

yazar yine hükümet baskısı yüzünden toplumun ahlaki değerlerinin nasıl yerle bir olduğunu gözler önüne sermiştir. Bütün halk – özellikle Narınc’ın ve Halil’in anne ve babası, daha sonra yerel yönetimdeki hükümete hesap vermek zorunda olan köy konseyi başkanı – sadece kendilerini düşündükleri için kimsenin gözünün yaşına bakmazlar. Narınc’ın ailesi Sarıca’yı, kıza sormadan, ablası yerine tabiri caizse kurban eder.

“Narınc’ın annesi Yenge’yle birlikte küçük kızını giydirip süslüyordu. Kız sarışın, iri dudaklı, yusyuvarlak bir kızdı, kocaya gittiğini duyduktan sonra eli ayağı içten içe sızlayarak titriyordu. Rengi kaçtığı için dudakları kıpkırmızı olmuştu, sanki boya sürmüşlerdi... Kız Halil’i hatırlamaya çalıştı. Hiçbir şey hatırlayamadı. Anası kızın gönlünden geçenleri hissedip:

- Keşke önceden seni verseydik, - dedi...

- Başkan biliyor mu? – Yenge böyle söyleyip elini kızın beline uzattı, kemerini biraz daha sıktı... Anası:

- Bunu böyle başkan aklımıza getirdi, değiştirin, küçük kıızı getirin dedi.”²⁹⁶

“Narınc’ın babası onu alıp ceviz ağacının altına doğru götürdü, etrafa bakınıp:
- Siz, Narınc adında birini tanımıyorsunuz, - dedi ve elini ağzının üzerine koydu. – Siz, Sarıca’yı istediniz, biz de Sarıca’yı verdik. Oğluna da böyle söyle. Oldu mu? Düğün Sarıca’nındır.

Adam da:

- Oldu, - deyip elini dudaklarının üstüne koydu.”²⁹⁷

Aynı şekilde bundan önce Narınc’a da isteyip istemediğini sormadan evlenmesi için baskı yapmışlardır.

“Narınc divanın üstünde oturmuştu. Dayak yemiş, saçları yolunmuştu. Bu yüzden de didiklenip çırpılmış yüne benziyordu. Halil’in anası yaklaşmış ve Narınc’ın karşısında diz çöktü: - Kurşunun yapamadığını yaptın, üstüne beddua etmeye geldim, bak, saçımın suyunu içiyorum...”²⁹⁸

²⁹⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 233, [Ek 1](s. 56).

²⁹⁷ **Age.**, s. 256, [Ek 1](s. 81).

²⁹⁸ **Age.**, s. 230, [Ek 1](s. 53).

Yine Halil'in ailesi de oğullarının ne hissettiğini sormadan, problem Halil'de imiş gibi ona baskı yaparlar. İki aile de hükümetin isteği yerine gelsin diye çocuklarını hiçe sayarlar. Ne yazık ki sonunda yine kazanan hükümet olur.

"...Kız yola gelmiş..." Bundan sonra düğün su getirmek gibi, koyun sağmak, tarla ekip, yol gitmek gibi, köy halkının her gün, her saat gördüğü basit işlerden birine dönmüştü."²⁹⁹

Ceviz Kurdu romanındaki düşmanlık, diğer temalarda da gördüğümüz üzere hükümetin halk üzerindeki baskısını anlatmak için eserde işlenmiş bir temadır.

4.2.3. Din

Bugünkü Azerbaycan topraklarında 4. ve 10. yüzyıllar arasında Hıristiyanlık, Mazdeizm ve İslamiyet olmak üzere üç din hüküm sürmüştür. Azerbaycan'da yaşayan toplulukların çoğu İslamiyete özellikle de İslamın Şii mezhebine bağlıdır. Bunun yanında Sünni, Zerdüş, Hıristiyan ve Bahaî azınlıklar da vardır. Ceviz Kurdu romanında İslamiyete ait unsurlar karakterlerin konuşmalarında, dualarında çokça geçse de Şii mezhebine ait herhangi bir söz ya da unsur (örneğin Hz. Ali'nin adı) bulunmamaktadır. Zaten eserdeki din anlayışına çok geniş bir yer de ayrılmamıştır. Süleymanlı Ceviz Kurdu'nda din anlayışını, ilk olarak Ağ Âşık üzerinden bir masalın anlatılmasıyla gözler önüne serer. Ağ Âşık, "Şeytanın Masalı"nı anlattıktan sonra köy konseyi başkanının kâtibi onu hükümete şikâyet etmekle ve sürgüne göndermekle tehdit eder. Çünkü Ağ Âşık'ın bu masalı İslam dinini halk arasında yaymak için anlattığını iddia eder.

"- Neden saçma sapan şeyler söylüyorsun? – Yellemçek kapının önünde duruyordu, bir iki adım öne yürüdü – Anlatmak istediğin nedir, halka ne yaymaya çalışıyorsun?"

Ağ aşığın sesi öyle bir kesildi ki, sanki içinde bir saz teli koptu. Önce konuşurken yavaş yavaş saz çalıyordu. Sesiyle, sözüyle birlikte su gibi canlı, dipdiri saz sesi de

²⁹⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 233, [Ek 1](s. 56).

yavaş yavaş kayboluyordu. Kendisi kendi dediğine, Allah'ın gülümsemesine, Allah'ın gülüşünden Yeryüzü'nün bir anda aydınlanmasına öyle inanmıştı ki, öyle aklına yatmıştı ki, Yellemçek'e bakıp gülümsedi:

- Üstadımdan böyle işittim.

- Seni öyle bir yere gönderirim ki, üstadını bile yalanlarsın!''³⁰⁰

“Yellemçek yeniden ayağa kalktı:

- Dini yaymaya çalışıyor, yoldaş başkan. Merkeze götürürüm, sebebini sorarlar. ''³⁰¹

Sovyet yönetimi, İslama karşı baskı ve propagandalar yürütmüştür. Dini faaliyetleri yasaklamış, halkın ibadet etmesini yasaklayabilmek için birçok camiyi kapattırılmıştır. Özellikle 1930 ve 1940'lı yıllarda din adamlarına yönelik yoğun bir baskı ve sindirme süreci yaşanmıştır. Bu dönemde bir Ruslaştırma politikası başlatılmış, bu politikaya karşı çıkan aydınlar ise ya sürgüne gönderilmiş ya da öldürülmüştür. Eğitim kurumlarında ise ateizmi empoze edici seminerler, kurslar verilmiştir. İslama yönelik baskılar, İran İslam devriminden sonra daha da artmıştır.

Bu bilgiler ışığında eserde Yellemçek Hamza'nın Ağ Âşık'ı, yönetime dini yaymaya çalıştığını söylemekle tehdit etmesi, bunun üzerine Ağ Âşık'ın böyle bir şey yapılırsa öldürüleceğinden korkması, hatta sadece Ağ Âşık'ın değil o sırada masalı dinleyen herkesin büyük bir korku yaşaması boşuna değildir. Yazar burada üstü kapalı bir şekilde bir göndermede bulunur. Aslında Ağ Âşık'ın anlattığı masalın dini yaymakla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Ancak Rus baskısı öyle bir hal almıştır ki, insanlar her yaptıklarından şüphe duyar hale gelmiş ve din konusunda hükümetin hiçbir affının olmadığını, ya sürüleceklerinin ya da öldürüleceklerinin farkındadırlar. Dolayısıyla burada “Şeytanın Masalı” sembolik olarak esere alınmış bir masaldır. Belki Ağ Âşık başka bir şey de anlatsaydı yine hükümete şikâyet edilmekle tehdit edilecektir.

³⁰⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 238, [Ek 1](s. 61).

³⁰¹ **Age.**, s. 239, [Ek 1](s. 62).

Nitekim Ağ Âşık Yellemçek tarafından hükümete şikâyet edilir, ancak merkezdeki yöneticiler nasihat etmekle yetinirler. Onun bir halk aşığı olduğunu, bir daha böyle şeyler anlatmaması gerektiğini söylerler.

“- *Buraya bak, belki gerçekten de bir yanlışın var, ama biz bilmiyoruz. Cemaate ne anlatıyordun ki?*

- *Hiçbir şey, şeytana lanet. Şeytan'ın masalını anlatıyordum.*

- *Ama sen halk aşığıydın, sen bize yardım etmelisin, aksine bak neler okuyorsun. Yellemçek'i kınama. Bak buraya, - karanlıkta elini Ayaz Ağanın evine doğru uzattı - evin duvarına slogan yazdık, bunu oku, bugünümüzden oku, hürriyetimizden oku... Cemaate böyle şeyler anlat, doğru demiyor muyum?*

- *Doğru diyorsun, canın sağ olsun.*

- *Güzel, Yellemçek'e iletirim, korkma, âşığın korkak olmaması lazım. Bizim âşıklar kahramandır. Köroğlu, Dede Korkut, hele bir de Babek bu kahraman âşıklardandır.”³⁰²*

Çünkü o sırada Ağ Âşık'a kutlamalar sırasında saz çalıp türkü söylemesi için ihtiyaçları vardır.

“- *Bunu sonra konuşuruz, şimdi sazını al, meydanda hazırlığımız var, sen de çalış, - elini uzatıp bir sayfa kâğıt verdi, - ezberle bunu, orada okuyacaksın. “Yanık Keremi” okumayı bırak artık. O dalaverecide ne buldun?*

Akşamüstü Ağ Âşık birkaç gündür çektiği acıları, korkuyu unutmuş idare merkezinde şevkle çalıp söylüyordu:

- *Elimizde kızıl bayrak,*

Komünizme gidiyoruz biz...”³⁰³

Fakat Ağ Âşık bu korkuyu ömrü boyunca yaşamıştır. Bir daha hiçbir şekilde bu masalı anlatmamış, hatta yıllar sonra Karakelleoğlu ile karşılaştıklarında Karakelleoğlu ondan bu masalı anlatmasını istediğinde bile sinirlenip hakaretler yağdırmıştır.

³⁰² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 242, [Ek 1](s. 65-66).

³⁰³ **Age.**, s. 256, [Ek 1](s. 80).

“Karakelleoğlu ayağa kalktı:

- Âşık, sen benim için şeytanın masalını anlat.

Âşık donup kaldı:

- Eh Karakelleoğlu, ben senin elinden nereye kaçayım?

- Seni bulmayayım diye adını değiştirmişsin? Adını ne koyarsan koy, arayıp bulacağım...

- Sen işin aslını bilmiyorsun ay başkan. Buna sormak lazım, - başıyla Karakelleoğlu'nu gösterdi, - ne istiyor, kime ne vermiş de alamıyor. Çocuk, nedir senin amacın? Diğer köyde az kaldı beni yakalattırıyordun, sebebini söyle, bilelim! Niye beni zora sokuyorsun. Ben temiz adamım... ”³⁰⁴

Hükümetin insanlar üzerinde nasıl bir etki, daha doğrusu bir korku bıraktığını anlatmak için yazar, başarılı ve güzel bir örnek seçmiştir.

Bunun dışında din hakkında çok fazla örnek bulunmaz. Fakat gelenek, görenekleri, adetleri anlatmak için de yine yazar eserinde birkaç örnek vermekten geri durmamıştır. Örneğin yüzyıl önce yaşamış olan Narıncı'ı, kardeşleri öldürdükten sonra – her ne kadar cinayet İslam dini için günah olsa da – kadınlar gelip cenazeyi yıkamışlar ve mezarlığa da yine kadınlar götürüp dua etmişlerdir.

“Sonbahardı, küçük ot yığınının yanında kardeşleri Narıncı'ı öldürmek istiyorlardı. Büyük kardeşi Narıncı'ın boğazına yapışmıştı.;

- Dua et, duasız ölme. ”³⁰⁵

“Komşu kadınlar geldi. Kızı öylece ot yığınının yanında yıkadılar... Mezarlığa sadece kadınlar gitti. Tabutu halaları, teyzeleri, sırayla değişerek taşıdılar. Evlerin arasından geçtikçe kızlar, gelinler çıkıp onlara katılıyorlardı. Mezarlıkta yeniden ağlamaya başladılar. Yanlarında erkek olmadığı için birdenbire hepsinin büyük küçük bütün dertleri akıllarına geldi, bir süre sonra niye ağladıklarını bile unuttular. .. Bu ağlaşmanın içinde Molla Tükez:

³⁰⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 300-301, [Ek 1](s. 127-128).

³⁰⁵ **Age.**, s. 206, [Ek 1](s. 27).

- *Gönlün istediğini yapmadığında da günaha girersin, yaptığında da. Onun için de biz kadınlar her zaman günah içindeyiz, - dedi.*”³⁰⁶

Buradaki diğer bir ayrıntı da Molla Tükez ismindeki din âlimi kadının söylediklerinde gizlidir. “*Biz kadınlar her zaman günah içindeyiz*”³⁰⁷ derken aslında bu olayı yapan Halil’in cezasız kalması, ancak Narinç’in ölümle cezalandırılması konusundaki haksızlığa bir gönderme yapılmıştır. Narinç, dinimize göre zina yaptığı, evli olmadan bir adamla birlikte olduğu için cezalandırılmış, kardeşleri tarafından ölüme terk edilmiştir. Ancak aynı günahı işleyen Halil için hiçbir ceza uygulanmamıştır.

Din ile ilgili diğer bir dikkate değer durum da Mustafa ve Narinç’in kaçtıktan sonra sığır çobanı Umut’un evinde kaldıkları sırada, Narinç’in kendisine büyü yapıldığını düşünmesi ve bu yüzden Molla Dayı’nın nazar duası okumasıdır.

“... benim yüzümden değil, elimi sürdüğüm an titreyerek ağlamaya başlıyor, neredeyse bayılacak gibi oluyor. Sen neden olduğunu biliyor musun? Komşum Molla’dır diyordun, sen bizi bir okut.”³⁰⁸

“*Fısıltı geliyordu, yaprak hışırtısı mıydı, yoksa molla gerçekten de nikâh kıymak için okuyor muydu, anlayamadı. Bütün bu olanlar sanki kasten oluyordu, sanki kasıtlı olarak at çobanının korkusunu dağıtmak, onu iyileştirmek içindi. Pencerenin önünde duruyordu...*”³⁰⁹

Molla Dayı nazar duasını okur ancak, içinde bir korku vardır.

“*Kara dayı da bahçedeydi, çitin arasından bakıp Narinçle Mustafa’yı gördü, Aktif Hasan’ın sözlerini hatırladı:*

“- *Duydum ki yine nikâh kıyıyormuşsun!*

Sanki Kara adamın yarasına tuz bastılar:

³⁰⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 207-208, [Ek 1](s. 28-29).

³⁰⁷ **Age.**, s. 208, [Ek 1](s. 29).

³⁰⁸ **Age.**, s. 279, [Ek 1](s. 105).

³⁰⁹ **Age.**, s. 280, [Ek 1](s. 105-106).

- Kim diyor?
- Kimin dediğini ne yapacaksın. Öyle mi, değil mi?
- Öyle değil. Kim var ki, kimin nikâhını kıyayım?
- Yabancıların nikâhını kıydın mı, doğruyu söyle?
- Yabancılar nikâhlarını kıydırmışlar, düğünü yapıp gelmişler...
- Bak sen, yerin kulağı var... ”³¹⁰

İnsanların ibadet etmeleri hükümet tarafından yasaklanmıştır ve Molla Dayı'nın başkaları için dua okuduğu öğrenilirse onun da hayatı tehlikeye girmiş olacaktır. Nitekim merkezde çalışan Aktif Hasan bir süre sonra bu olayı duyarak Molla'ya dikkatli olması konusunda uyarıda bulunur.

“- Saraç'ın anası ölüyordu, aceleyle geldiler ki, beni götürsünler. Gitmedim, beni zor duruma sokmayın, burada, evde okurum dedim. Kadının oğlu, “okumazsan, anamın günahları boynuna olsun”, dedi. Çıkıp gittiler. Daha yeni yarısını okumuştum ki, Aktif Hasan geldi. Evet, şimdi sözün nedir? diyor. Hiçbir şey yakalamadın dedim, kendim için türkü söylüyorum. Diyor, Arapça, öyle mi? Diyorum, keyfim isterse Arapça okuyorum, istersem Gürcüce okuyorum. O gün demirci dükkânının önünde beş- altı adam sohbet ediyorduk, biri ağzından bir söz kaçırdı, ben de kendimi tutamadım, bir söz dedim. Baktım hepsi yerinde kımıldanıyor. Sonra hepsi göz göze gelip gülümseyerek, birbirlerine bakarak dağıldı. Ben oradan dosdoğru Aktif Hasan'ın yanına gittim. Daha ağzımı açmadan, - Biliyorum, söylediler...- dedi.”³¹¹

Aslında bu uyarı bir tehdit anlamı taşımaktadır.

“Molla tekerleğin üstünde donup kalmıştı. Hasan yine gülümsedi: - Seni, o üstünde oturduğun tekere bağışlıyorum. İyi işçisin, iyi ustasın. Kan dökmeye engel olan bir tek budur... - dedi.”³¹²

³¹⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 282, [Ek 1](s. 108).

³¹¹ **Age.**, s. 284, [Ek 1](s. 110).

³¹² **Age.**, s. 285, [Ek 1](s. 111).

Aldığı tehditten sonra Molla Dayı kendisine molla denilmesini istemez ve molla olduğunu her fırsatta yalanlar.

“- Molla dayı!

Kara dayı avludan yere atlayıp çite doğru koştu:

- Ne var, körpe köpeoğlu, ne var? Benim mollalığımı nerde gördün? Sanırsın çocuk bana ders veriyor!... – Çocuk, ben molla değilim, vallahi molla değilim. Ustayım ben, ağaç ustası. Git babana da böyle söyle.”³¹³

Bu olayda da görüldüğü üzere insanlar, yönetimin baskısı yüzünden özgür bir şekilde ibadet edemezler.

Süleymanlı'nın Göç adlı eserinde Şamanizm'e ait unsurlar da görülmüş ve Şamanlık bir tema olarak da incelenmiştir. Ancak Ceviz Kurdu romanında Şamanlık'a ait mistik, olağanüstü durumlar bulunmaz.

4.2.4. Göç

Süleymanlı, Göç adlı eserinde adından da belli olacağı üzere hâkim tema olarak göç temasını kullanmıştır. Ceviz Kurdu'nda ise göç teması, Göç eserinde de adı geçen ve ana karakterlerden biri olarak sunulan Karakelleoğlu ile verilmiştir.

“- Karakelleoğlu Oral'ın torunlarındandır...”³¹⁴

Türklerin göçebe bir kavim olduğu düşüncesi pek çok bilim adamı ve araştırmacı tarafından kabul edilen yaygın bir görüştür. Ancak İbrahim Kafesoğlu “Türk Milli Kültürü” adlı eserinin “Göçebelik Meselesi” başlığı altında göçebelik konusunu derinlemesine incelemiş ve birçok bilim adamı ve âlimin bilgilerine karşı kendi düşüncesini, Türklerin göçebe bir cemiyet sayılmasının mümkün olamayacağı yönünde belirtmiştir.³¹⁵ Fakat Mevlüt Süleymanlı'nın eserinde bir göç hadisesi ve arkasından da

³¹³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 285, [Ek 1](s. 111).

³¹⁴ **Age.**, s. 292, [Ek 1](s. 119).

³¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 34.

yerleşik hayata geçme durumu açıkça mevcuttur. Göç eserinde üç yüz yıllık bir tarih anlatılmıştır. Mine Göçmen “Mevlüt Süleymanlı’nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme” isimli yüksek lisans tez çalışmasında Göç romanının anlattığı tarihler için şu şekilde bir çıkarımda bulunmuştur: “*Hikâyenin başlangıcı 1600’lerin başına denk düşer ve en son ortak mülkiyetin geldiği söylendiğine göre, 1917 Ekim ihtilali sonrasında anıldığı söylenebilir.*”³¹⁶ Ceviz Kurdu romanındaki hikâye ise, Göç romanının bittiği tarihte başlar. Yani Göç romanında göç anlatılması çok tabiidir. Her ne kadar Kafesoğlu Türklerin göçebe olmadığını iddia ediyor olsa da, birçok araştırma ve araştırmacıya göre Türkler varlıklarının başlarında gerek mecburiyetten gerekse bir yaşam tarzı olarak benimsedikleri için uzun süreli bir göç hayatı geçirmişlerdir. Ancak yerleşik hayata geçtiklerinde zorluk çekmemişler çünkü buldukları her türlü ortama, mekâna ve duruma uyum sağlayabilmişlerdir.

Ceviz Kurdu romanında ise tarihe bakıldığında, yerleşik hayata çoktan geçilmiş olduğu görülür. Eserde tema olarak verilen göç, Süleymanlı’nın Göç eserinde verdiği temadan tamamen farklıdır. Burada Karakelleoğlu’nun -belki de soyundan gelen bir özellikle- yaşadığı yerden memnun olmama, daha doğrusu içinde sürekli bir göç etme duygusu olduğu görülür. Karakelleoğlu’nun olduğu yerde mutsuzmuş gibi hissetme arzusuyla sürekli göç etmesi, bir tema olarak karşımıza çıkar. Bu duygusunu eserde kendisi de açıkça ifade etmiştir: “...benden mi, topraktan mı, havadan mı yoksa halk mı değişmiş, bir yerde kalamıyorum...”³¹⁷ Bu sözüne karşılık Karakelleoğlu’na şöyle bir cevap gelir: “*Hava da iyi, toprak da iyi, halk da iyi. Ne varsa sende var.*”³¹⁸

Karakelleoğlu göçüp gitmiş, yirmi yıldan uzun bir zaman sonra, daha önceden yaşadığı köyün karşısına gelmiştir. Bu sebeple köyün yaşlıları onu tanırlar.

“Kara adam’ın içine bir şey doğdu, düşüne düşüne arabaya doğru gitti. Çok çok uzaklardan - yirmi otuz yılın arkasından - gördüğü tanıdık yüz Kara adam’ı yolun yarısında durdurdu. Yüzünü çevirip halka baktı, sonra ellerini yana açıp:

³¹⁶ Mine Göçmen, **Mevlüt Süleymanlı’nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa 2011, s. 15.

³¹⁷ Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 292, [Ek 1](s. 118).

³¹⁸ **Age.**, s. 292, [Ek 1](s. 118).

- *Vay Karakelleoğlu, sen nere, burası nere? – dedi.*
 - *Ben böyle yollardayım.*”³¹⁹

Ancak Karakelleoğlu, doğasında olduğu için, her ne kadar bir aile kurmuş, çocuk çocuğa karışmış olsa da göç ettiği köyden de bir süre sonra ayrılmak zorunda kalır. Çünkü aslında özgür ruhludur. Bir yere bağımlı kalmak istemez. Gerçekte sürekli olarak bir yerde yaşayamadığı için üzgün de değildir. Onu kızdıran bir olay sonrasında hiçbir şey düşünmeden her şeyini toplar ve ailesiyle birlikte yaşadıkları yerden ayrılırlar. Karakelleoğlu her ne kadar umursamasa da, karısı, artık bir yerde uzun süre kalamamaktan dolayı çok mutsuzdur. Çünkü o, Karakelleoğlu'nun aksine gittiği her yerde evine, toprağına, komşularına, yaşadığı yerdeki insanlara bağlanan bir kadındır. Bu yüzden de kocasının yine göç etmek istediğini öğrenince isyan eder. Fakat yine de Karakelleoğlu'na karşı gelemmez.

“Oğlu, vadide, atın üstünden, - babam çağırıyor, - dediğinde, yine göç edildiğini anlamıştı. Uzakta durup uzun bir süre konuşmadan baktı. Adam at bağlıyordu. Karısını böyle görünce nedensizce ata sinirlendi.

Kadın birden ayaklarını yere vura vura, çarpına çarpına yaklaştı, önlüğünün arasına topladığı dovga, kete otlarını öfkeyle havaya savurdu. Adam eğilmiş atın kayışını düzeltiyordu. Yeşillikler başına saçıldı. Kamçısını alıp dikildi, dişlerini gıcırdatarak kamçıyı kadına doğru salladı.”³²⁰

*“- Yeni alışmıştım, - gelin baktı artık kendini tutamayacak, ipek başörtüsünü tamamen açıp boynuna attı, hıçkırarak ağlayıp gözyaşlarına boğuldu. – Bunun göçü batsın, bezdim bu dünyadan...- Yine terslik etmeye başladı, - gelin, sanki yarası varmış gibi dizlerini ovuştura ovuştura ağlıyordu... - Niye bırakmıyorsun ev bark sahibi olalım, ne istiyorsun? Ne alacağın var, al götür. Hükümettense hükümetten al, halktansa halktan al..!”*³²¹

³¹⁹ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 292, [Ek 1](s. 118).

³²⁰ **Age.**, s. 304, [Ek 1](s. 131).

³²¹ **Age.**, s. 305, [Ek 1](s. 132).

Eserde Karakelleoğlu'nun bir yerde tutunamamasının ve göç etmesinin sebebi olarak yaşadığı yerdeki insanlarla anlaşamama, herhangi bir konuda birileriyle ters düşme durumu ağır basar.

“Bu köye geledi bir iki yıl olmuştu. Bir işin içinde gariplik varsa ne olursa olsun senden bilindir, gariplik de yetimlik gibidir, üzerine bir yapışırda gitmez. Görüyor musun, tilki oğlu tilki, bu kadar insanın içinde bir tek benim yakama yapıştı. “Oyna!”. Oynarım n’olcak...”³²²

Karakelleoğlu, durumu düzeltmek yerine bulunduğu yerden gitmeyi uygun görür. Bunu bir kurtuluş olarak görür.

“Karakelleoğlu'nun içinde kendi havası çalıyormuş. Adam içindeki havaya oynuyormuş. İçindeki hava da; öyle oynaya oynaya, - gideceğim, diyordu. – Burada da kalmayacağım, buradan da gideceğim.”³²³

“- Sen bana ne söyleyeceksin? Şeytanı aklına getirme mi diyeceksin?...

- Köye karışıklık getirme, senin ne demek istediğini ben iyi biliyorum. Görüyor musun, nerden geldin, niye geldin hiç sormadım? Yer verdik, ev verdik...

Karakelleoğlu yavaş yavaş çökerek tekerin üstüne oturdu, kalpağını çıkartıp yeniden başını kaldırdı. Aktif Hasan'ın önceden yüzünde kalmış gülüşü, sözünü söylediği için dağılıp gidiyordu.

- Evet, ne diyorsun yoldaş demirci, doğru söylemiyor muyum? – dönüp mollaya baktı. Molla'nın yüzünde gözünde birçok renk birbirine karışmıştı, gözlerinde pişmanlık vardı...

- Git, atı getir, ananı da çağır!”³²⁴

Aslında göç eden insanların yeni gittikleri yerlerde, yeni karşılaştıkları insanlara karşı temkinli davranmaları, onları kendilerine uzak görmeleri, yabancı hissetmeleri insan psikolojisi açısından çok doğal bir durumdur. Her yeni durum, bir alışma süreci

³²² Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 225, [Ek 1](s. 47).

³²³ **Age.**, s. 225, [Ek 1](s. 47).

³²⁴ **Age.**, s. 303, [Ek 1](s. 130).

gerektirir. Fakat içine girilen yeni topluluk, göç edenlere karşı dışlayıcı, yabancı bir tutum sergilerse bu sefer alışma süreci gibi bir durum tamamen ortadan kalkmakla beraber göç edenlerden sonra gelen kuşaklarda da bunun devam edeceği düşüncesi oluşabilir. Dolayısıyla Karakelleoğlu'nun sürekli göç etmesinde sadece kendi duygu ve düşünceleri yoktur. Onun geçmişi de bu durumda oldukça etkilidir. “*Ben bin yıldır yol geliyorum...*”, “*...her yerde kan döküp geldim. İstersem burada da kan dökerim.*”³²⁵ sözleri onun durumunu en iyi anlatan sözlerdir aslında.

Göç temasının Karakelleoğlu karakteri ile Ceviz Kurdu'nda tekrar verilmesi, bize Göç, Ceviz Kurdu ve Ses romanlarının birbirinin devamı olan üç roman olduğunu da gösterir. Birbirinden bağımsızmış gibi görülse de bu üç romanın birbirini takip eden, çoğunlukla birbirine benzer temalarla okuyucuya dönemin gerçeklerini ve yazarın düşüncelerini anlatmaya çalışan eserler olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak göç teması, Ceviz Kurdu romanında, Göç romanındaki gibi ayrıntılı ve uzun uzadıya anlatılmamıştır. Yalnızca Karakelleoğlu karakteri ile birlikte onun duygularını, geçmişten gelen yaşantısını, karakterini ve en önemlisi de soyunun özelliklerini taşıdığını anlatmak için işlenmiştir.

³²⁵ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 301/263, [Ek 1](s. 128/88).

5. DİL VE ÜSLUP³²⁶

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini aktarmasında, medeniyetler arasındaki kültürlerin korunmasında ana unsur olan ve kaynağını doğadan alan canlı bir varlıktır. Her edebi üründeki dilin özellikleri de o eserin üslubunu oluşturur. “*Üslup, dilin mecazi gücünü, renk ve eylem zenginliğini, kısacası dilin anlatım dağarcığını kişisel becerileriyle söze veya yazıya dökmek, dile hayatıyet kazandırmak demektir.*”³²⁷ Bir edebi eserin dil ve üslup bakımından incelenmesinde; cümle yapıları, cümle sayıları, bağlaçlar, noktalama işaretleri, kullanılan edebi sanatlar vb. özelliklerin yanında, eserin dilinin yazılan döneme uygun olarak kullanılıp kullanılmadığına, akıcı bir üslubu olup olmadığına, kahramanların sosyal ve toplumsal hayata göre seçilip seçilmediğine, halka ait unsurlara, kelimelere, deyimlere yer verilip verilmediğine dikkat edilir.

Ceviz Kurdu romanının Türkiye Türkçesi’ne aktarılmış ve basılmış bir yayını bulunmamaktadır. Bu sebeple roman incelemesine başlamadan önce Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış olan eseri Türkiye Türkçesi’ne aktarmayı uygun bulmuş ve aktarmayı tamamladıktan sonra üzerine bir inceleme yapmış bulunmaktayız. Öncelikle şunu belirtmek isteriz ki, aynı temel şive grubunda bulunan Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi’nin birbirine benzerliklerinin çok fazla olduğu açık olsa da, iş aktarma yapmaya gelince durumun bundan biraz daha karmaşık olduğu kabul edilmelidir. Her ne kadar iki şivenin yapıları benzer özellikler taşısa da aktarma işi oldukça dikkat gerektirmektedir. Şayet kolay olarak ele alınırsa bu sefer yapılan işe gereken itinanın gösterilmesi de engellenmiş olur.

Aktarma ve çeviri kelimeleri de çoğu zaman birbiri yerine kullanılmış ve bir kavram karmaşası yaratmıştır. Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde³²⁸, çeviri ya da tercüme kelimeleri; bir dilden bir başka dile aktarma, çevirme, tercüme etme şeklinde açıklanmıştır. Aktarma sözcüğünün karşılığında ise; “bir dilden başka bir dile çevirmek,

³²⁶ Dil ve Üslup başlığı altında yapılan incelemeler üzerine verilen örnek cümleler/paragraflar, “Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, “Ceviz Kurdu”, Azerbaycan Neşriyyatı, Bakı 2004, s. 181-330.” eserinin Türkiye Türkçesi’ne tarafımızca yapılan aktarımından alıntıdır ve hem çeviriyazının hem de orijinal metnin sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir. (İlk verilen sayfa numarası metnin orijinalinin, ikincisi ise tarafımızca Türkiye Türkçesi’ne aktarılan ve Ek 1 başlığı altında verilen metnin sayfa numarasıdır.)

³²⁷ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s.168.

³²⁸ Şükrü Haluk Akalın vd.(Haz.), **Türkçe Sözlük**, 10. bsk., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

tercüme etmek verilmiş, diğer bir anlam olarak da “bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak” yazılmıştır. Dr. Sedat Adıgüzel’in, “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler” isimli makalesinde de belirttiği üzere; farklı dillerden eserler için çeviri ya da tercüme, Türk Lehçelerine ait eserler için de aktarma ifadesinin kullanılması gerektiği görülür.³²⁹

Bir metin, özellikle şiir, çeviri sırasında orijinalliğinden çok şey kaybeder. Aktarma sırasında da birtakım kayıplar olsa da, çeviri kadar fazla olması muhtemel değildir. Çünkü aktarma, iki lehçe arasında yapılan bir uyarlamadır. “*Türk halklarının mensupları birbirini anlayıp birbiriyle yakınlık kurabilmektedir. Bunların kullandıkları ana dilleri müstakil bir dil değil Türkçe’nin lehçeleridir. Bunlar arasındaki farklar o kadar küçüktür ki bu Türk lehçelerini birkaç ay içerisinde anlayacak ve okuyacak kadar öğrenmek mümkündür...*” (Resulov 2007:5)³³⁰ Resulov’un bu söylediğinden yola çıkarak lehçeler arası yapılan uyarlamanın, yani aktarmanın orijinaline oldukça yakın olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak kolay olduğunu kesinlikle söyleyemeyiz. “Lehçeler zaten birbirine yakın, aktarma yapıldığında anlaşılabilirliği yüksek metinler ortaya çıkar” diyerek yola çıkılırsa, sonu büyük bir hüsrandan başka bir şey olamaz. Dolayısıyla aktarma yapılan iki lehçe birbirine ne kadar yakın olursa olsun - ki en güzel örneği Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında mevcuttur – işi hafife almamak, eserlerin dil ve üslup özelliklerinin, aynı zamanda anlatım zenginliklerinin korunmasına dikkat etmek gerekir. Bu konuda Çiğdem Usta’nın, “*Türk kültür birliğini sağlamanın yolu, bu alanın hakkını vermekle yani yayımlanmış eserlerin en hassas ve doğru biçimde aktarılmasıyla mümkündür.*”³³¹ şeklindeki açıklaması, bizi aktarmanın, iki lehçeye de hâkim olan ve aktarma işini bir bilim adamı titizliği ile yapması gereken insanlarca yapılması zorunluluğuna götürür.

Azerbaycan Türkçesi’nde hem Rusça kelimelere, hem de Arapça ve Farsça kelimelere oldukça sık rastlanmaktadır. Çünkü Azerbaycan, hem Rusların hem de

³²⁹ Sedat Adıgüzel, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, S: 47, Erzurum 2012, s. 53.

³³⁰ Esger Resulov, **Tercüme Nezeriyyesi Müstevisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Dili**, Bakü 2007, s. 5.

³³¹ Çiğdem Usta, “Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/6 Sonbahar, 2008, s. 69.

Farsların etkisinde kalmış, dolayısıyla dile bu ülkelerin kelimeleri de girmiştir. Bu sebeple aktarma yaparken bu dillerin de bilincinde olmak gereklidir. Asıl sorun, her iki lehçedeki eşdeğer kelimelerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle ortak kelimelerin birbirinden farklı anlamlar taşıması, aktarma yapan kişinin her iki lehçeye de hâkim olmaması durumunda bir problem olarak karşımıza çıkar ve çok büyük yanlışlıklar yapılmasına sebep olur. “*Kelime eş değeriği*” terimiyle, *iki ayrı lehçede bulunan kelimelerin birbirlerine ‘kavram alanı’ bakımından denk olma durumu ifade edilmektedir. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin tam örtüşmemesi, kelime eş değeriği konusunun önemini arttırmaktadır. Çünkü Türk lehçeleri arasında yapılacak aktarmaların başarılı olabilmesi, “kaynak lehçe”deki bir kelimenin, “hedef lehçe”deki eş değeriğinin bilinmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Kelime eş değeriği yönünden; “bire bir”, “bire çok” ve “bire hiç” durumu söz konusudur. Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eş değeri olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir.*”³³²

Örneğin “ata” kelimesi, hem Türkiye Türkçesi’nde hem de Azerbaycan Türkçe’sinde bulunan ve çokça kullanılan bir kelimedir. Yazılışı ve söylenişi her iki lehçede de aynı olan bu kelimenin anlamları ise her iki lehçede de farklıdır. Türkiye Türkçesi’nde “ata, cet, büyükbaba” anlamlarında kullanılan kelime, Azerbaycan Türkçesi’nde “baba” manasına gelmektedir. Bu, en basit gösterilebilecek bir örnektir. Bunun gibi daha yüzlercesi mevcuttur. İlk bakışta, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi sadece söyleyiş farklılıkları taşıyor gibi gözüktüğü için birbiri arasında aktarılma yapılması kolay iki lehçe gibi görülebilir. Fakat bu iki lehçe arasında hem konuşma hem de yazı dilindeki, söyleyişten ziyade kelime hazinelerinde de var olan farklılık, aktarma işine başlandığında daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla aktarma yaparken bu ve bunun gibi örneklere çok fazla dikkat edilmesi, bu sebeple de çok büyük bir titizlikle çalışılması gereklidir. “*Çağdaş Türk şiveleriyle yazılmış eserleri bir şiveden başka bir şiveye aktarırken dikkat edilmesi gereken hususların basında kelime,*

³³² Mustafa Uğurlu, “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değeriği”, **Bilig**, Bahar 29. sayı, 2004, s. 19.

kavram ve cümleleri aynı etkiyi yaratacak biçimde çevirmek gelmektedir. Ancak bu sayede anlam veya şekil bulanıklığı ortadan kalkar."³³³

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında metin aktarması yapılırken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, Azerbaycan Türkçesi'ndeki bazı kelimelerin vurgu, tonlama, ses ve söyleyiş özelliklerinin dikkate alınarak Türkiye Türkçesi'ne aktarılması gerektiğidir. Aksi takdirde, yapılan aktarmalarda metindeki kelimeler anlamlarını kaybedebilir ve sadece sıradan birer kelime olarak kalabilirler. Kelimelere anlam katan aynı zamanda onların söyleyiş özellikleri ve zenginlikleridir. Bu sebeple bu konu da, aktarma yapılırken dikkate alınması gereken hususlar arasında yer almalıdır.

Ceviz Kurdu romanını, Azerbaycan Türkçesi orijinal metninden Türkiye Türkçesi'ne aktarırken yukarıda bahsettiğimiz bütün konulara dikkat ettik. Özellikle eşdeğer kelimelerde yanılmamak için Seyfettin Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nü kullanarak her kelimenin doğru manasını bulmak için çok özenli ve dikkatli bir çalışma yürüttük. Aktarmayı bizzat yapmamız, metnin orijinaline sadık kalmaya, anlam bütünlüğünü bozmamaya, dil ve üslubu olabildiğince korumaya çalışmamız, yazdığımız tezin, verilen örneklerin, özellikle dil ve üslup incelemesinin metnin orijinalinden sağlanması açısından oldukça önemlidir. Daha önce bir metnin aktarılmasında orijinalliğinden az da olsa bir şeyler kaybedebileceğinden bahsetmiştik. Ancak eseri daha verimli inceleyebilmek adına eseri baştan sona Türkiye Türkçesi'ne bizzat aktarınca bu sorunun da ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Çünkü özellikle dil ve üslup bölümünü incelerken metnin orijinalinden faydalanacağımız için yazarın, dili nasıl kullandığını, noktalama işaretlerini, cümle yapılarını ve tabii ki bunların eserin yapısına nasıl etki ettiğini bizzat yazarın yazdığı şekliyle, metnin orijinalinden inceleme ve açıklama imkânımız olacaktır.

Aktarma durumuna bir açıklık getirdikten sonra, Ceviz Kurdu'nun dil ve üslup incelemesine geçmeden, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış eserlerin, oluştuğu sosyal çevreye de değinmek gerekmektedir. Özellikle Azerbaycan'ın Rusya hâkimiyeti –

³³³ M. Fatih Alkayış, "Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Türkiye Türkçesi- Yeni Uygur Türkçesi Örneği)", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 4/3 İlkbahar, 2009, s. 62.

baskısı – altında yaşadığı yıllarda oluşturulan edebiyat ürünleri hakkında genel bir bilgi sahibi olmak, o dönem eserlerinin dilini anlamaya yardımcı olacaktır.

Gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse diğer komünist ülkelerde edebiyat bir silah olarak görülmüştür. Bu onların, toplumcu sanat görüşünün bir sonucudur. Sovyetlerde edebiyat ve diğer sanat eserleri zevk için değil yarar için oluşturulmak zorundadır. Edebi eserde amaç, gelecekteki toplumu kuracak insanı romanda yücelterek idealize etmek olmuştur. Bu doğrultuda yazılan eserlerde ağırlıklı olarak genel insanlık problemleri ele alınmıştır. Bu tür örneklerde din, dil, ırk, milliyet gibi unsurlar özellikle dışlanmıştır. 1917 Ekim ihtilaliyle temelleri atılan ve 1922'de kurulan Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden dönemde yazılan eserlere baktığımızda amaç, Sovyet ihtilalini anlatmak olmuştur. 1920'lerden itibaren siyasi ortam sertleşmeye başlamıştır. Türk edebiyatçıları milli dil, milli folklor, milli kültür, milli edebiyat gibi konularda Ruslar tarafından yavaş yavaş baskı altına alınmaya başlamışlardır. Bu sebeple edebiyatçıların bir kısmı sembolist edebiyata yönelmiş, bir kısmı da rejimin yarattığı sıkıntılar nedeniyle tarihi konularda eser vermek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde Ruslar, bilinçli bir şekilde hangi kaynaktan gelirse gelsin özellikle bir afyon olarak gördükleri dine karşı çıkmaya başlamışlardır. Edebiyat ve sanat hayatı, devlet tarafından güdümlü hale getirilmiş, edebiyat başta olmak üzere bütün sanat dalları, devletin resmi görüşü doğrultusunda eser vermek mecburiyetinde bırakılmıştır.³³⁴

Bu güdümlü edebiyat dâhilinde kendine yer bulmaya çalışan bir kısım azınlığın sembolizmi benimsemesi dikkate değer bir husustur. Aslında benimsenmişlikten çok sığınılmış bir sembolizm vardır. Bu baskı altında yazarlar, bir takım sembollerin altına sığınarak eser vermeye devam ederler. Yazarlar bu şekilde bir bakıma Sovyet rejiminin baskısından kurtulmanın yolunu bulmuşlardır.

³³⁴ Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 74-84.

İsmail Şıhlı, “Deli Kür” (1957-1967) adlı romanında, XIX. asrın sonlarıyla XX. asrın başlarında Kür nehri kıyısındaki bir köyün hayatını ele almış ve Azerbaycan’daki büyük gelişmeleri, değişimleri sembolik olarak işlemiştir.³³⁵

Yine yakın dönem Azerbaycan Edebiyatında adından sıkça söz ettiren Yusuf Semedoğlu (1935-) da sembolik tarzda eser kaleme alan bir yazar olarak XX. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatında karşımıza çıkar. Onun “Getil Günü” adlı romanı, sembolist ve fantastik bir roman olarak ün yapmıştır. Romanda tarihin değişik dönemlerinde yaşamış olan birtakım şairlerin hayat hikâyeleri konu alınarak Azerbaycan’ın tarihi sembolik olarak anlatılmıştır.³³⁶

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatının önemli yazarlarından olan Ali Yıldırımoglu’nun gerçek bir yaşam öyküsünden yola çıkarak kaleme aldığı “Akıbet”³³⁷ isimli romanı da yine sembolik tarzda yazılmış eserlere örnek olarak gösterilebilir. Romanın kahramanının yaşadığı köydeki tarihi su arkını onarmaya karar vermesiyle başlayan hikâyede, yaşanan olaylarla birlikte kahramanın şeref ve haysiyeti tarihi su arkıyla özdeşleşir, tarihi su arkı sembolik bir değer kazanır. Ali Yıldırımoglu bu eserinde insan psikolojisini, kaderi, aşkı bir insanlık trajedisi üzerinden oldukça başarılı bir şekilde sembolik bir değerle okuyucuya yansıtmaktadır.

Aktarma metinlerin özelliklerine ve edebiyatta Sovyet baskısına, bu baskı sebebiyle yazarların eserlerinde takındıkları tutumlara yer verdikten sonra, Ceviz Kurdu romanının dil ve üslup özelliklerini incelemeye geçebiliriz.

“Edebi dil, tıp dili, hukuk dili gibi, matematik dili gibi hususi bir dildir. Bunları anlamak için her bir ihtisasa ait hususi bir kültüre ihtiyaç vardır. Yazı dili (mesela alelade bir mektubun dili) müşterek dildir ve bir ihtisasin ifadesi değildir.”³³⁸ Edebi dil, edebi eserlerin yazımında kullanılan dil için geçerli bir terimdir. “Mecazların kullanılması; kelimeler arasında oluşan özel ilişkinin (conteksin, bağlamın) varlığı ve

³³⁵ Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 78.

³³⁶ **Age.**, s. 80.

³³⁷ Ali Yıldırımoglu, **Akıbet**, Aktr.: Ali Ekber Aliyev, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

³³⁸ Peyami Safa, **Sanat, Edebiyat, Tenkit**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1970, s. 78-80.

orijinal anlatımın bulunması, edebi dilin temel özelliklerini teşkil eder.”³³⁹ Edebi dil, kurmaca bir dünyada meydana gelir. Dolayısıyla edebi dilde kullanılan kelimeler sonsuz manalar taşımaktadır. Örneğin bir romanda dil, günlük hayattaki kullanımından çıkar ve yeni, estetik bir boyut kazanır. Yani edebi eserler, dile farklı bir biçim ve nitelik kazandıran olgular olarak alınmalıdır. Spesifik olarak söylemek gerekirse edebi dil tanımının içinde, roman dili, şiir dili, masal dili vb. ifadeler barındığını söylemek mümkündür.

Üslup ise, sanatçının yazım tekniği (yöntem, metot), kelime seçimindeki ve cümle kuruluşundaki kendine özgünlük, görüş, duyuş ve anlatış özelliğidir. Sanatçının dili kullanma biçimi, anlatma şekli üslubu oluşturur. Üslup, kişiye özgü bir niteliktir. *“Belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının, hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemleri kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebi değer unsuru ve ölçüsüdür.”*³⁴⁰

*“Romanda üslup, çokluk içinde birlik anlamına gelir ve bu yüzden hareketin olduğu bölümlerde sade, müşahhas ve canlı; tasvire ait bölümlerde imajlı; tahlile ait yerlerde ise mücerret bir hâl arz edebilir ve bu durum, üslupla bir bütün olarak bizim karşımıza çıkar.”*³⁴¹

Tüm bu açıklamalar ışığında Ceviz Kurdu romanının diline baktığımızda Mevlüt Süleymanlı'nın oldukça sade, dönemine göre kolay anlaşılabilir bir dil kullanarak eserini yazdığını söyleyebiliriz. Yazarın “Göç” romanında “Dede Korkut Hikâyeleri”ne benzer bir dil kullandığı, eserin nazım ve nesir karışık bir anlatıma sahip olduğu görülmüştür.”³⁴² Ceviz Kurdu romanı'nın dilinin, anlattığı tarih itibariyle Dede Korkut Hikâyeleri'nin diline benzememesi oldukça tabiidir. Yalnız Süleymanlı nesrin yanında nazım örneklerine bu eserinde de yer vermiştir. Uzun nesir anlatımlarının arasına farklı

³³⁹ R. Wellek - A. Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev. A. Edip Uysal), KTB Yayınları, Ankara 1983, s. 23-31.

³⁴⁰ Ahmet Çoban, **Edebiyatta Üslup Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 10.

³⁴¹ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 169-173.

³⁴² Salim Çonoğlu, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Göç Romanı Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış - 2007, s. 101.

bölümlerde olmak üzere bir mani ve bir güzelleme koyarak şiirsel anlatımla dili tekdüzelikten kurtarmış, okuyucuyu nazım örnekleriyle gerçeğe yaklaştırmaya çalışmıştır. Narinç ve Halil'in düğünde okunan mani ve Ağ Âşık'ın okuduğu güzelleme yazarın dilini halk diline yakınlaştırmıştır.

*Oğlan bıçağım, kız bıçağım,
On bıçağım, yüz bıçağım,
Əyri bıçağım, düz bıçağım,
Yağı gözünə!*³⁴³

Eserde, Azerbaycan halkının geleneklerinden, göreneklerinden örneklere, yöresel yemeklerine, yerel anlatımlarına ve deyimlerine rastlamak da mümkündür. Eserde geçen “əşşi, başına dönüm, ay bala” gibi ifadeler, hedik olarak geçen yerel yemek adı ve halk ağzında çokça kullanılan soğan kimi soyula soyula, köhne palan içi tökmek gibi deyimler esere dinamiklik, ilginçlik ve gerçekçilik kazandırmıştır.

Yazar, özellikle çevre ve karakter betimlemelerinde benzetmelerden ve abartılardan çokça yararlanmıştır. “*Kurtlar gibi köyü yağmaladı, yedi, gitti*³⁴⁴, *yüzünü gözünü öyle bir ekşitmişti ki, sanki içini kemiriyorlardı*³⁴⁵, *yaşlanmaktan değil, daha çok sıkıntudan zayıflamış, armut kurusuna dönmüştü, eğildiği için buruşmuş, yumru haline gelmiş, bir lokma olmuştu...*³⁴⁶” gibi örneklerden de görüldüğü üzere yazar tasvirlerde edebi sanatları başarılı bir şekilde kullanmış ve anlatımını dikkat çekici kılmıştır.

Eserde millete zarar verenlerin, insanların manevi dünyasını gün geçtikçe nasıl mahvettiklerini göstermek için ceviz kurdunun bir sembol olarak kullanıldığını söylemiştik. Ceviz kurdu metaforu, kurdun hareketlerinin ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmesi, farklı insanların birbirleriyle bağlantılı ancak bir o kadar da ayrı hikâyelerini anlatırken her fırsatta önümüze sunulmuş; her kötü olayın ardından ceviz kurdunun cevizin içini kemirerek dışarıya çıkmaya çalışması anlatılmıştır. Ceviz kurdunu

³⁴³ Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 214, [Ek 1](s. 35).

³⁴⁴ **Age.**, s. 182, [Ek 1](s. 2)

³⁴⁵ **Age.**, s. 182, [Ek 1](s. 2)

³⁴⁶ **Age.**, s. 183, [Ek 1](s. 3)

anlatırken yazar, çoğunlukla aynı ifade kalıplarından yararlanmışır. Ağaca tırmanmadan önce aç olan ceviz kurdu hırsıyla duyduğu kokuya doğru ilerler. Yazar devamlı olarak kurdun hırsından, öfkesinden, açlığından ve zayıfladığı için tek bir göz gibi kalmasından bahseder. Girdiği cevizden çıkmasını anlatırken şişmanlayıp büyümüş kurdun zar zor nefes alıp vermesini, görünmeyen gözlerini ve bu sefer de dışarıya çıkmak için hırslanıp öfkelenmesini tasvir eder. Ceviz kurdu bir sembol, bir metafor olarak kullanıldığı için burada gerçek anlamıyla halka zarar vermek isteyen, insanları yanlışla sürükleyen kötü insanları, onların hırslarını ve öfkelerini düşünmek gereklidir. Süleymanlı da ceviz kurdunu sürekli olarak eserin içinde anlatılan hikâyelerin aralarında tekrar tekrar aynı hırs ve öfkeyi kullanarak okuyucuya vererek asıl düşüncesini bu sembol aracılığıyla yansıtmak istemiş, kurdun gözlerini leitmotiv olarak kullanarak romanın başından sonuna kadar okuyucunun karşısına çıkarmıştır.

Eserde dikkati çeken en önemli özelliklerden biri de ikilemelerdir. Yazar anlamı pekiştirmek için oldukça fazla ikileme kullanmaktan çekinmemiştir. Örnek olarak burnunu çəkə-çəkə, həvəssiz-həvəssiz, bağının-bostanının, tələsə-tələsə, təzə-təzə... gibi birçok örnek verilebilir. Bu ikilemeler beraberinde tekrarları da getirirler. Dolayısıyla eserin dili biraz da masalsılığa yaklaşmaktan kurtulamaz. Bunun nedeni olarak, yazarın okuyucuya tarihi bir gerçeği anlatmak istemesi gösterilebilir. Çünkü okuyucuya bir düşünce iletilmek isteniyorsa, ancak bu, açık bir şekilde değil de sembolik bir durumla verilmeye çalışılıyorsa aynı Süleymanlı'nın eserinde olduğu gibi tekrarlar, ikilemeler çokça kullanarak okuyucunun aklına sürekli aynı kelimeleri sokmaya çalışarak mümkünlüğu sağlanabilir. Süleymanlı aynı tekrar ve ikilemeleri sadece Ceviz Kurdu'nda değil Göç ve Ses eserlerinde de kullanmıştır. Göç'te kullandığı tekrarların sebebi olarak Mine Göçmen, "Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme" adlı tez çalışmasında "Destansılığın ya da Dede Korkut'un örnek alınmasının doğal bir sonucu" olduğunu dile getirmiştir.³⁴⁷ Ancak Ceviz Kurdu ve Ses eserlerinde bu tekrarların sebebini destansılıktan uzak olarak değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla adı geçen iki eserde tekrar ve ikilemelerin çokça kullanılmasının sebebini, okuyucuya belirli bir düşünceyi, özellikle de bizim incelediğimiz Ceviz Kurdu romanında, tarihi bir gerçeğliği anlatmaya çalışmak olduğu söylenebilir.

³⁴⁷ Mine Göçmen, **Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa 2011, s. 93.

Yine eser içerisinde geçen, birçok hadiseye de sebep veren “Şeytanın masalı”nın içeriğinde masal dili kullanılmıştır. Böylece yazar, anlatımda abartıya başvurmuştur. Aynı zamanda “Şeytanın” masalı olduğu için de doğaüstü olayların yer aldığını görürüz:

*“...Allah, gülümsedi, Yeryüzü bir anda aydınlandı. Şeytan’ın oynadığı yere Allah’ın gülüşünden bir deste ışık düştü. Şeytan da aşağıdan yukarıya doğru bakıp:
- Kandırıyor, inanma, ışık böyle olmaz - dedi.”³⁴⁸*

Ancak bu doğaüstü olaylar Göç romanındaki gibi bütün esere yayılmış şekilde değildir. Süleymanlı, yalnızca “Şeytanın masalı”nı anlatırken masalın özelliklerinden biri olan olağanüstülüğü kullanılmıştır.

Romanda olay örgüsünün karmaşıklaşmasına sebep olan en büyük etken zamanda yapılan geriye dönüşler, bu geriye dönüşlerle birlikte verilen iç sesler ve arada hiçbir geçiş olmadan verilen ceviz kurdunun hikâyeleridir. Eser Esmer’in köye gelişiyile başlar, Esmer’in annesi ve babasından, köydeki insanlardan, rutin hayattan bahseder ve daha sonra hiçbir geriye dönüş ifadesi, bir zaman kavramı belirtmeden eski zamanlardan, geçmişte yaşanan olaylardan bahsedilir. Eser boyunca geriye dönüş yapıldığını belirten en kesin cümle: *“Bu, şimdinin, bugünün sohbetiydi, ama bundan yirmi otuz yıl önce yeni yetme, çok genç bir oğlandı Halil, anasının dizinin dibinde oturmuştu...”³⁴⁹* Burada yirmi otuz yıl öncesine dönüp Halil’i anlatmaya başlar yazar ve zamanda geriye gideceğini açık bir şekilde de belirtir. Ancak bunun dışında yapılan geri dönüşleri kesin cümlelerle birbirinden ayırmaz. Eserde aynı isimli, farklı zamanlarda yaşamış farklı karakterler olduğu için de, eseri iyi bir şekilde anlayabilmek, olay örgüsünü kavrayabilmek için son derece dikkatli bir şekilde okumak gereklidir.

Yazar bir karakterle ilgili bir olayı anlatıp, arkasından ceviz kurduyla ilgili bir hikâyeye geçecekse paragraflar arasında (*) işaretlerini kullanmıştır. Ancak ceviz kurdunun hikâyesinden sonra tekrar başka bir karakteri anlatmaya başlarken ya da bir önceki hikâyeye kaldığı yerden devam ederken aynı işareti kullanmaz. Dolayısıyla burada da okuyucunun olay zincirinden kopmaması, ceviz kurdunun hangi karakterle

³⁴⁸ Mevlüt Süleymanlı, **Üç Roman**, Azerbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 238, [Ek 1](s. 61).

³⁴⁹ **Age.**, s. 204, [Ek 1](s. 25).

ilgili ne anlatmak istediğini anlayabilmesi için romanı çok dikkatli bir şekilde okuması gerekmektedir. Bu durum Süleymanlı'nın diğer eserlerinde de görülmektedir. Yazarın karakteristik özelliği olan bu tercihin bilinçli bir şekilde yapıldığını söyleyebiliriz. Amaç, okuyucuyu esere karşı ilgili tutmak, dikkatini çekmektir.

Yapılan geriye dönüşler dışında, Halil ve Narınç gibi aynı isimli birden fazla farklı karakter kullanılması da eseri karmaşık yapıya büründürmüştür. Geriye dönüşlerin ne zaman yapıldığı anlaşılamazsa karakterler ve yaşadıkları olaylar birbiriyle karışabilir. Bu durumda olay örgüsünün anlaşılması da bir hayli zorlaşır.

“Bundan yüz yıl önce ölen Halil’in karısı, isli evin üzerine çıkıp bas bas bağıırıyordu...”³⁵⁰

“- Bundan yüz yıl önce kim ne yapmışsa bizimle ilgisi yoktur. Hiç bilmiyorum, o ölen Narınç senin neyindi, benim neyim olur. Kendini ortaya atmasaydı.”³⁵¹

Karmaşıklık yaratan diğer bir durum da, yazarın olay örgüsü içinde, konuşanı belli etmeden verdiği monologlardır. Bir olay anlatılırken araya üçüncü bir kişinin, ismi verilmeden, kim olduğu söylenmeden konuşması alınmıştır. Anlatılan olay ya da durum hakkında üçüncü bir kişinin ne düşündüğü ya da o konu üzerindeki düşünceleri verilmiştir. *“Ay çokbilmiş, çöl adamı. Sargısı kirli. Güya bilmiyorsun ne olduğunu, ha? Güya sen bir fare kadar olamadin.”³⁵²* Ancak söz konusu monologların, çoğunda isim geçmediği için, olaylar arasında bir kopukluk meydana getirdiği söylenebilir.

Romanın özellikle dili sebebiyle gerçek hayattan izler taşıdığı söylenebilir. Yazıldığı dönem, Azerbaycan'ın tarihi, özellikle Sovyet hâkimiyeti altında yaşananlar düşünülünce anlatılan olaylardaki gerçeklik payının arttığını görürüz. Bu sebeple, her ne kadar açık bir şekilde dile getirilmese de, eserde geçen mekânların, iki köyün ve Esmer'in yaşadığı, okuduğu şehrin, Azerbaycan topraklarında olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Eserde iki başkarakterin hükümet baskısıyla zorla evlendirilmeleri,

³⁵⁰ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azerbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 211, [Ek 1](s. 32).

³⁵¹ **Age.**, s. 210, [Ek 1](s. 31)

³⁵² **Age.**, s. 191, [Ek 1](s. 12).

anlattığı bir hikâyeye yüzünden öldürülmekten korkan bir halk aşığının yaşadıklarının anlatılması, eserin gerçek hayatla olan bağlantısını güçlendirmektedir. Nitekim zaman olarak da Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonraki ortak mülkiyetin ortaya çıktığı dönemler, 1930'lu yıllardan 1980'li yıllara kadar olan, yani Sovyet hükümetinin hâkimiyet sürdüğü zamanlar anlatılmaktadır.

Ceviz Kurdu'nda da Göç romanında olduğu gibi otobiyografik özellikler olduğunu söyleyemeyiz. Göç romanını Süleymanlı ninesi Hürü'ye ithaf etmiştir ve romanda onun ismiyle bir karakter yaratmıştır. Ceviz Kurdu'nda ise, Süleymanlı'nın hayatından bir parça bulunmak istenirse Qarakelle adıyla ortaya çıkan karakter örnek verilebilir. Ancak Süleymanlı'nın kendi soyadını bir karakterin adı yapması, eserin otobiyografik özellikler taşıdığını göstermez. Eserde Süleymanlı kendi düşüncelerini, benimsediği ülküsünü, dünya görüşünü belirtse de kendi hayatından örnekler vermemiştir. Eserin gerçeklikle bağlantısı anlatılan olayların, yaşanılan zamandaki gerçekliklerle olan bağlantısı sebebiyledir.

Eserdeki geriye dönüşler, aynı isimli karakterler ve iç içe verilen hikâyeler sebebiyle karmaşık bir yapıya büründüğünü söylediğimiz olay örgüsünün aksine yazarın olayları anlatmak için kurduğu cümleler de bir o kadar basittir. Belki de anlatmada seçtiği zorluğu cümle yapısıyla aşmaya çalışmıştır Süleymanlı. Roman dilini, halk dilinde çokça kullanılan kelimelerle basit ve kısa cümleler kurarak oluşturmuştur. Eserde çok fazla diyalog kullanılmış olduğu için kısa cümlelerin kurulması hem anlatımı hem de eserin anlaşılmasını kolaylaştırmış, ayrıca anlatıma bir dinamiklik kazandırmıştır. Hemen hemen her sayfada konuşma çizgisi ile birlikte bir ya da birden fazla karakter konuşturulmuştur: *“Esmergil'in otobüsü köye vardığında öğlene yakındı. Köyün gençlerinin yarısı bostanda kurt topluyordu, diğer yarısına da Yellemçek Hamza o sırada para ödüyordu... - Kurt şeker mi ki, on kuruş olsun? Kim diyor?*

- Babam diyor.

- Baban halt ediyor.”³⁵³

“- Bizim ineğimiz hangisi, amca?

³⁵³ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 181, [Ek 1](s. 1).

Çoban güldü:

- *Adı Ağca, çağır, tanıyacaksın.*

- *Ağca, Ağca!*

Sığır sürüsünün önünden bir beyaz inek dönüp baktı, iri gözlerini dikip, güçlü, tok sesiyle bağırdı.

Esmer gözlerini silip gülümsedi:

- *Doğurdu mu, yoksa kısır mı?*

- *Doğurdu, doğurmasa önden gider mi? Bir de güzel yavrusu var.*³⁵⁴

Yazar, yalnızca doğa betimlemeleri yaptığı bölümlerde uzun cümleler kurarak anlatımını zenginleştirmiştir. Ancak bu durum romanda çok fazla görülmediği için genellemek uygun düşmez.

Ceviz Kurdu romanındaki cümle yapıları konusunda örnek vermek açısından metnin orijinalinden rastgele iki sayfanın cümle yapılarını inceleyip bir tablo oluşturduk:³⁵⁵

Roman Adı	Sayılan Cüm.	Basit Cüm.	Birleşik Cüm.	Sıralı Cüm.	Bağlı Cüm.	Kurallı Cüm.	Devrik Cüm.	Eksilteli Cüm.	İsim Cüm.	Fiiil Cüm.
Ceviz Kurdu (s.294-295)	68	25	43	27	12	55	11	2	9	59

Tablodan da anlaşılacağı üzere yazar, anlatımında kurallı ve birleşik cümleleri fazlaca kullanmıştır. Özellikle kurallı cümlelerin kullanımı anlatımı kolaylaştırmış ve okuyucunun eseri anlamasına yardımcı olmuştur.

³⁵⁴ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 191, [Ek 1](s. 11).

³⁵⁵ **Age.**, s. 294-295, [Ek 1](s. 120-121).

Yazar, kurduğu cümlelerle her ne kadar anlatımı kolaylaştırmış olsa da; kurgudaki ani geriye dönüşler, olayın zaman ve mekân algısından kopmasına sebep olmuş ve eseri karmaşık bir yapıya sokmuştur.

Eserde dikkati çeken bir başka hususta, imla ve noktalamadaki farklılıklardır. Eserdeki noktalama işaretleri Türkiye Türkçesi'ndeki imla ve noktalamalardan oldukça farklı kullanılmıştır. Özellikle özel isimlerden sonraki aitlik ekini belirlemek için kullanılan kesme işaretlerinin (‘) kullanılmaması, diyaloglarda geçen noktalama işaretleri ve soru eki olan “mi” ekinin kelimelere birleşik yazılması örnek olarak gösterilebilir.

“Köy halkı, Esmergil'in bahçesinde ve evinde çite, kütüğe, kapıya, taşa, merdivene çöküp oturmuşlardı...

- Ben hatırlamıyorum, molla, sen daha önce böyle dolu görmüş müydün?, - dedi...

- Amerika'nın güneyinde kurbağa yağmış gökten. –Coğrafya öğretmeni cemaatten uzak bir kütüğün üzerine oturmuştu, bunları söyleyip tekrar mollaya baktı.”³⁵⁶

Ceviz Kurdu romanının Türkiye Türkçesi'ne aktarımını bizzat yapmamız, eserin dil ve üslubunu orijinal metin ile karşılaştırma konusunda bize oldukça büyük bir fayda sağlamıştır.

³⁵⁶ Mövlud Süleymanlı, **Üç Roman**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 194, [Ek 1](s. 14-15).

6. SONUÇ

Ceviz Kurdu romanında bir elli yıllık zaman dilimi içerisinde meydana gelen olaylar, sık sık geriye dönüşler yapılarak anlatılır. Vaka zamanı 1930-1980 yıllarını, anlatma zamanı ise 1981-82 yılları arasını kapsar. Süleymanlı, romandaki zaman kavramını, geriye dönüşler, bilinçaltı, monologlar ve rüyalarla zenginleştirmeye çalışmış ve romanı dinamik bir yapıya büründürmüştür. Zaman unsuru, hem karakterleri tanıtmaya bakımından, hem de anlatıldığı dönemde Azerbaycan’da yaşananlar hakkında bir fikir oluşturması açısından eserin bütününde başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

Ceviz Kurdu romanına genel olarak bakıldığında “dar veya kapalı” mekânın hâkim olduğu görülür. Yazar mekânları roman karakterlerinin ruh hallerine göre vermiştir. Tasvir ettiği açık mekânlarda bile bir sessizlik, yalnızlık hissi vardır. Mekânlarda, fazlasıyla yazarın duygularından izler görülmektedir.

Eser, birbirine düşman iki aile üzerine kurgulanmıştır. Eserin başkahramanları da bu ailelerin kişileridir. Narınc, Narınc’ın kızı Esmir, Karakelleoğlu ve Ceviz Kurdu birinci derece kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Ceviz kurdu tek bir kişiyi değil, eserdeki bütün karakterleri birden temsil eder. Esere alınan kişilerin huzursuzlukları, sıkıntıları ceviz kurdu üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Yazar şahıs kadrosunu verirken kahramanların fiziksel özelliklerinden çok ruhsal özelliklerini ortaya koymuş, her birindeki karamsarlık ve korku hissini okuyucuya iletmeye çalışmıştır.

Mevlüt Süleymanlı Ceviz Kurdu’nda çoğunlukla Hâkim (İlahi) bakış açısını kullanmıştır. Bu bakış açısı sayesinde birden çok olayı aynı zamanda anlatılmış ve kahramanların iç dünyaları, düşünceleri okuyucuyla paylaşarak hikâyenin gerçeklik payı artırılmıştır. Bazı bölümlerde ise kahraman bakış açısını kullanarak olaylar bizzat kahramanların ağzından aktarılmış, okuyucuyu çok yönlü düşünmeye sevk edilmiştir.

Romanın hâkim teması, korkudur. Korku, karakterlerin kişilikleriyle bütünleşmiş haldedir. En çok da hükümetin halk üzerinde oluşturduğu baskı sebebiyle ortaya çıkan durumlarda görülür. Ceviz Kurdu romanındaki diğer temalar ise aşk, aşkın

alt başlığı olarak düşmanlık, din ve göçtür. Aşk teması sosyal bir konuyu vurgulamak; düşmanlık, o dönem yaşanan baskı ve zulmü gözler önüne sermek; din teması keza insanların yaşadığı zulmü, ibadet ettiklerinde yaşadıkları korkuyu dile getirmek üzere eserde işlenmişlerdir. Göç teması ise Karakelleoğlu karakteri ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Ceviz Kurdu sade bir dille, dönemine göre kolay anlaşılabilir, basit ve kısa cümleler kullanılarak yazılmıştır. Yazar, nesrin yanında nazım örneklerine de yer vermiş, şiirsel anlatımla dili tekdüzelikten kurtarmıştır. Eserde, Azerbaycan halkına ait geleneksel yemeklere, adetlere, nidalara yer verilmiş, bunlar da esere dinamiklik ve gerçekçilik katmıştır. Yazar karakter ve mekân betimlemelerinde benzetme ve abartılardan faydalanmıştır. Yeri geldiğinde masal dili kullanarak olağanüstü olayları anlatmıştır. Okuyucuya belirli bir düşünceyi, tarihi bir gerçekliği anlatmaya çalışmak için tekrar ve ikilemeler kullanılmıştır. Eserde kullanılan imla ve noktalama işaretlerinin Türkiye Türkçesi'ndeki kullanımından farklı olduğu görülmüştür.

Ceviz Kurdu romanının henüz Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış bir baskısı olmamasına rağmen konusu, dili, içerisinde geçen hikâyeler ve özellikle anlattığı dönem açısından incelenmeye değer bir eser olduğu aşikârdır. Göç romanı gibi Ceviz Kurdu romanı da Azerbaycan modern edebiyatının önemli ve dikkat çekici eserlerinden birisidir.

7. KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL Sedat, “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler, **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, S: 47 (2012), s. 51-56.
- AKPINAR Yavuz, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, Haziran 1994.
- AKPINAR Yavuz ve CAFEROĞLU Ahmet, “Türkiye Dışı Türk Edebiyatları - Azerbaycan Türkleri Edebiyatı, **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:158, S: A. 31/11, Ankara 1998.
- AKTAŞ Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- ALTAYLI Seyfettin, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Sözlük Dizisi, İstanbul 1994.
- ALTINTOP Selim, **Batı Edebiyatında Akımlar**, Manisa 2004.
- BANARLI Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1971.
- BƏŞİRLİ Xatirə, “Əbədiyyətə Deyilən Söz”, **Azerbaycan**.
-, “Görünən və Görünməyən Mövlud”, **Azerbaycan**.
-, “Köç Romanı Azərbaycan Foklorunun və Etnoqrafiyasının Aynası Kimi”, **Azerbaycan**.
-, “Mövlud Süleymanlının Yaradıcılığında Tarixilik”, **Azerbaycan**.
-, “Sabahlara Söz...”, **Azerbaycan**.
-, “Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya”, **Azerbaycan**.
-, “Tərtibçidən”, **Azerbaycan**.
-, “Yaddaş Nəsrı”, **Azerbaycan**.
- CAFEROĞLU Ahmet, “Azerbaycan Edebiyatında İstiklal Mücadelesi İzleri”, **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, S: 8-9 (1932), s. 291-304.

- COLLİNS Suzanne, **Açlık Oyunları**, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.
-, **Ateşi Yakalamak**, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.
- ÇETİŞLİ İsmail, **Batı Edebiyatında Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
-, **Metin Tahlillerine Giriş 2 –Hikâye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÇİFTLİKÇİ Ramazan, “Türk Romanında Tip ve Karakter Problemi”, **Yedi İklim**, S: 123, İstanbul 2000, s. 42-52.
- ÇOBAN Ahmet, **Edebiyatta Üslup Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÇONOĞLU Salim, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Göç Romanı Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış – 2007.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
-, “Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar”, **Türk Dünyası Üzerine Makaleler İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s.76-99.
- GENÇ İlhan, **Edebiyat Bilimi, Kuramlar-Akımlar-Yöntemler**, İzmir 2007.
- GEZENFEROĞLU Fazil, **Türk Kimliği ve Azerbaycan Vatanı**, YİSAV, Ankara 1998.
- GÖÇMEN Mine, **Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2011.
- İLKER Ayşe, “Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler”, **3. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.553-560.
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.
- KARABULUT Ferhat, “Bir Gösteren Olarak Beden ve Dili: Göstergibilim Çerçevesinde Göç Romanı ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin İncelenmesi”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı:48, 2008.

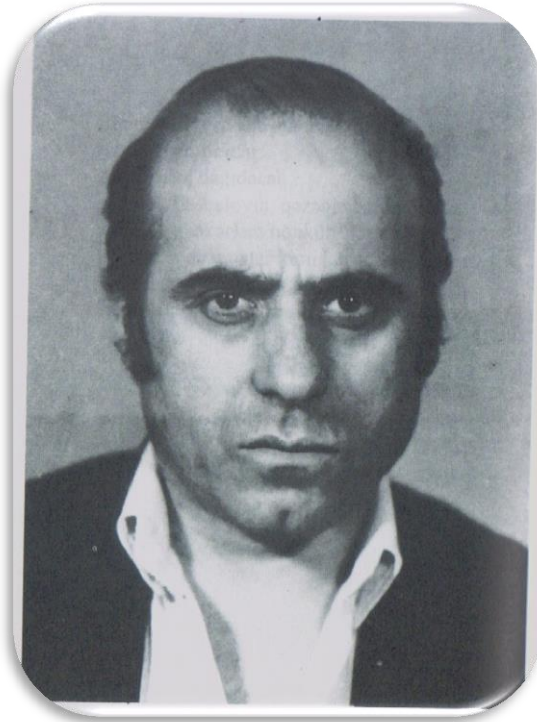
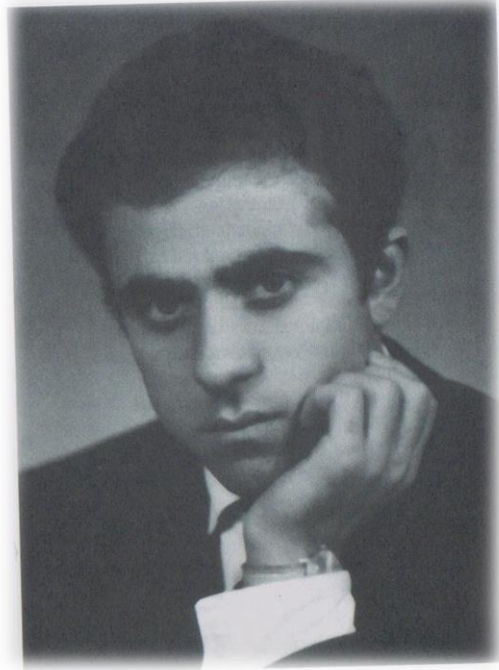
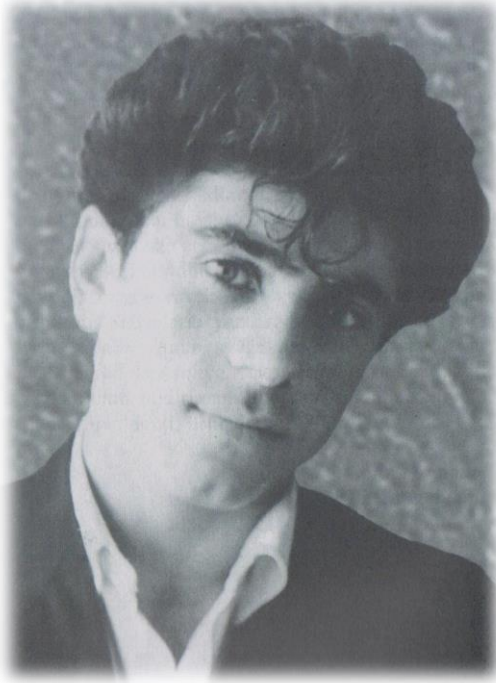
-, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, **Bilig Dergisi**, Sayı: 50, Yaz/2009, s.65-96
- KARADOĞAN Ahmet (2004), **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- KARAYEV Yaşar, “Yakın Dönem Azerbaycan Edebiyatı (1920’li Yıllardan Günümüze Kadarki Hafıza)”, (Aktr.: Yavuz Akpınar), **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı** Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 357-405.
- KOÇMAN Asaf vd., **Azerbaycan Coğrafyası**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 78, İzmir 1994.
- KORKMAZ Ramazan, **Sabahattin Ali/ İnsan ve Eser**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- MÁRQUEZ Gabriel García, **Yüzyıllık Yalnızlık**, Çev.: Seçkin Selvi, Can Yayınları, İstanbul 1991.
- MORAN Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
-, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – 1: Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
-, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – 2: Sabahattin Ali’den Yusuf Atılgan’a**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- MORKOÇ Ayvaz, “Sevinç Çokum’un Rozalya Ana Hikâyesinde Kırım Türklerinin Göç Hadisesi ve Vatan Sevgisi”, **Turkish Studies**, Volume 4/3 Spring, 2009.
- NARLI Mehmet, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:7/C:5 (2002), s. 91-106.
- ORWELL George, **Hayvan Çiftliği**, Çev.:Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul 2008.

-, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çev.: Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul 2012.
- ÖGEL Bahattin, **Türk Kültür Tarihine Giriş III**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- ÖNER Sakin, **Köy Enstitüleri'nden Eğitim Enstitüleri'ne**, Su Yayınları, İstanbul 1979.
- ÖZSOY Bekir Sami, **Dede Korkut Kitabı**, Manisa 2004.
- RESULOV Esger, **Tercüme Nezerriyesi Müstevisində Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Dili**, Bakü 2007.
- SAFA Peyami, **Sanat, Edebiyat, Tenkit**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1970.
- SARAY Mehmet, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993.
- SARIKAYA Mahmut, "Türklerdeki Soykırım Algısının Dile Yansıması Üzerine", **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2 / 2 Spring, 2007.
- **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.
- SÖYLEMEZ Orhan, **Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler**, Karam Yayınları, Ankara 2002.
-, **Türk Dünyası Edebiyatları Roman I**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- STEVİCK Philip, **Roman Teorisi**, Çev.: Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- SÜLEYMANLI Mevlüt, **And Olsun Əsrə...**, "Elm və Təhsil", Bakı 2012.
-, **Gecə Qapı Kimi, Aç...**, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, Bakı 2011.
-, **Göç**, Aktr. Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
-, **Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Ses**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2004.
-, **Seçilmiş Əsərləri**, "Şərq-Qərb", Bakı 2006.
-, **Söz İçində Söz**, "Ağrıdağ Nəşriyyatı", Bakı 2006.

- ŞAHİN Veysel, “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar’ın Handan Romanı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:2/C:18, Elazığ 1998, s. 99-126.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.
- **TDK Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- **TDK Yazım Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- TEKİN Mehmet, **Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
-, **Peyami Safa’nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir İnceleme**, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya 1990.
- TOGAN Ahmet Zeki Velidi, **Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1942.
- UĞURLU Mustafa, “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı”, **Bilig**, S: 15 (2000), s. 59-80.
-, “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliliği”, **Bilig**, S:29 (2004), s. 19-30.
- USTA Çiğdem, “Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları”, **Turkish Studies**, Volume 3 / 6 Fall, 2008.
- WELLEK Rene, WARREN Austin, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev.: A. Edip Uysal), KTB Yayınları, Ankara 1983.
- YAKUBOĞLU Adil, **Uluğbey’in Hazinesi**, Aktr.: Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2008.
- **Yazıcı Dergisi**, Mövlud Süleymanlı (özel sayı), Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2003-Mart.
- YILDIRIM İrfan Murat, “Kaynaklar ve Teşekkül Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azerbaycan Romanı”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 24, Erzurum 2004.
- YILDIRIMOĞLU Ali, **Akıbet**, Aktr.: Ali Ekber Aliyev, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

8. FOTOĞRAFLAR

MEVLÜT SÜLEYMANLI

Mevlüt Süleymanlı'yı ziyaret ettiğimizde (24.03.2013)

Mevlüt Süleymanlı ve sevgili eşi Xatirə Bəşirli

Tutku Aygen, Mevlüt Süleymanlı ve Xatirə Bəşirli

Bakü'de bulunan Nizami Xudiyev Kütüphanesi

(Mevlüt Süleymanlı'nın eşi Xatire Hanım, bu kütüphanede yönetici pozisyonunda görev yapmaktadır.)

Mevlüt Süleymanlı'nın oğlunun çizdiği ve Ceviz Kurdu romanında bulunan resimler

9. EK 1

**CEVİZ KURDU ROMANI
TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE AKTARMA**

Ağacın tepesinden biraz toprak, biraz süt, birazda ezilmiş yeşil yaprak kokusu geliyordu, kurt bu kokuya aşermişti, nereden geldiğini bilmiyordu, ama neden geldiğini çok iyi biliyordu...

GİRİŞ

Esmergil'in otobüsü köye vardığında öğlene yakındı. Köyün gençlerinin yarısı bostanda kurt topluyordu, diğer yarısına da Yellemçek Hamza o sırada para ödüyordu. Çocuğun biri burnunu çeke çeke:

- Kurdun birine on kuruş vermelisin, neden beş kuruş veriyorsun? –dedi.

Yellemçek'in tepesi attı, bağırarak istedi, gücü kalmadı o an yoruldu, elini çocuğun kulağından çekti, neredeyse bırakmayacaktı, içinden –“lanet şeytana” –dedi.

- Kurt şeker mi ki, on kuruş olsun? Kim diyor?

- Babam diyor.

- Baban halt ediyor.

Çölde bayırda iş olmadığından halkın çoğu kurcalaya kurcalaya bostanının kurdunu çıkarıyordu, yani kurt gelmiş mi diye bakıyordu.

Dört beş yaşlarında bir kız çocuğu iki katlı evin avlusunda hamağı sallıyordu. Hamakta bir kol boyundaki, buruşmuş, küçülmüş, kabuğa benzeyen kadın sallandıkça ak, kısa saçları isteksizce dalgalanıp yüzüne gözüne geliyordu.

Karakelleoğlu avlunun bir kenarında, elleri dizlerinin üzerinde şaşkın bir şekilde oturup kalmıştı; bundan otuz yıl öncede bir kız çocuğu ihtiyar kadını aynı şekilde sallıyordu... O kızıydı, bu torunuydu. Karısı bostandan başını uzatıp:

- Burada da kurt var! –dedi.

- Dokunma! –Karakelleoğlu yerinden kalkıp tekrar oturdu. –Bırak yesin, gelip canımı almaya çalışsa da kımıldamam.

Öteki tarafta Halil öğretmenin karısı Sarış, oğluna mektup yazıyordu. “Ay evlat, şehirden kurdun ilacını al, getir...” Sadece bunu yazmıştı elini yüzüne koymuş daha başka ne yazabileceğini düşünüyordu.

Ağaçların gölgesinde duran beş-altı kişi evlerin arasından gelen tüfekli adamları görüp ayağa kalktı.

(s. 182)

- “Kurtlar gibi köyü yağmaladı, yedi, gitti...”

Bir süre sustular, hiçbir şey söylemediler, sanki bu sohbet başlayalı çok olmuştu, bu sözün kim için söylendiğini hatırlamaya çalışıyorlardı.

Adamlar yaklaştığında az önceki sözü söyleyen kişi kendi kendine cevap verircesine:

- Bakalım bu yeni yönetici ne yapacak? –dedi, etrafına bakındı...

Halil öğretmen çocukları sıraya diziyordu:

- Herkes yüz kurt toplasa, toplamda kaç kurt eder?

Yellemçek ile para kavgası yapan çocuk elini kaldırdı:

- Öğretmenim, elli bin kurt eder!

Çiftçi Haley elinde tüfek, durmuş, bakıyordu, başı ile Yellemçek’i gösterdi:

- Asıl kurt kendisi, ama kurt toplatıyor.

Yellemçek sinirlendi. Önceki söyledikleri anlaşılmamıştı en sonunda kendi kendini sakinleştirip:

-Bırak işimize bakalım, elimdeki parayı sayıyorum, - dedi.

Orta yaşını geçmiş üç-dört kadın dedikodu dinler gibi kulaklarını bahçeye doğru dikmişlerdi... Kurdun yaprakları kemirdiğini kadınlardan sadece biri duyuyordu, yüzünü gözünü öyle bir ekşitmişti ki, sanki içini kemiriyorlardı. Doğrulup eli yanıyormuş gibi elini diğerlerine sallayarak bas bas bağırdı:

- Çabuk oluuun!

Yellemçek hala çocukların avuçlarına bozuk para sayıyordu.

Çocuğun biri Halil öğretmene avucunu açtı.

Avucunda yaprak kurdu vardı. Nine böceğinden büyük, vücudunda antene benzeyen çizgileri olan bir kurttu.

- Ne istiyorsun? Paranı vermediler mi? –dedi, Halil öğretmen.

Çocuk önce ne soracağını bilemedi, biraz düşündükten sonra aklına geldi:

- Öğretmenim bu kurdu Amerika’nın gönderdiği doğru mu?

- Git işine be çocuğum, Amerika da nereden çıktı!

- Yok, öğretmenim, bak, alnının tam ortasına “A” yazılmış.

Halil öğretmen kurdu avucuna alıp dikkatle baktı. Gerçekten de, kurdun alnında “A” harfine benzeyen bir beni vardı. İçi ürperdi. Kurt, öğretmenin avucunu dört dolanıp yemek için yaprak arıyordu. Ama öğretmenin avucunda dişe gelir bir şey yoktu.

Eli tüfekliler bahçe ve evlerin etrafındaki yüksek, dallı budaklı ceviz ağaçlarına bakıyorlardı.

(s. 183)

- Hangisinden başlayalım?

Çiftçi Haley tüfeği yüzüne kaldırıp Yellemçek’e nişan aldı:

- Siz bilmiyorsunuz, kurt budur, ben bundan başlayacağım, - dedi, güldüler.

Yellemçek’in kendi de güldü:

- Şakan batsın!

Eli tüfekliler yolun sonundaki iri ceviz ağacını seçmişlerdi.

- Dün ağacın tepesine nişan alın diyorlardı, bugün de köküne diyorlar. Neresinden vuralım şimdi?

- Kökünden, -dedi Halil öğretmen.

- Kurt aşağıdan çıkar, -Yellemçek böyle söyleyip ağacın boyuna baktı.

- Bak kurdun yolunu ne güzel biliyor, kendi yolu ya ne de olsa. –Çiftçi Haley sakalını kaşıya kaşıya gülümsüyordu.

Yellemçek, çiftçi Haley’e doğru koştu. Yanına varınca ne yapacağını bilemeden eğilip taş aramaya başladı:

- E, yeter ya, elli yıldır benimle alay ediyorsun.

- Sen de elli yıldır, böyle, taş arıyorsun.

Yaşlanmaktan değil, daha çok sıkıntıdan zayıflamış, armut kurusuna dönmüştü, eğildiği için buruşmuş, yumru haline gelmiş, bir lokma olmuştu.

O sırada yöneticinin arabası yanlarında durdu. Eli tüfekliler de, tüfeksizler de sıraya dizildiler. Ama yönetici onlara değil, başlarının üzerinden uzaklara baktı:

- Önemli olan bostanlar, ceviz ağacı şimdilik kalsın. Ceviz ağacıyla plan yapmıyoruz ki..., - dedi.

* * *

- Ama ceviz kurdunun türediği, canlandığı vakittir.

Gerçekten de, ceviz kurdu bulunduğu yerde - sararmış yaprakların altında, toprakta, ağacın kabuğunda bir yerden gelen ekşimsi kokuya açılıp tomurcuk gibi yeni

yeni canlanmaktaydı. Seneler içinde yaşlanan ceviz kurdu, tüfeklilerin ayak seviyesinin altında, aşağılarda kendi kendine hırslanarak bekliyordu. Bu sonbahar da alelacele yukarılardan indi; ağacın dibinden yere girdi. Zamanı geldiğinde gecikir, vaktinde tırmanamaz diye, fazla uzağa gitmedi. Sonra etrafına –şehre, insanlara, kuşlara, ışığa olan öfkesi içinden sele dönüşüp taşı aktı, kurdu büküp, sarıp sarmaladı. (s. 184) Geleceği aklında, gözlerini yumdu. Artık koskocaman bir kurttu, yine ceviz ağacının başında oyunlar oynayabileceği bir ömrü kalmamıştı artık önünde. Ama geçmişi vardı, iri ceviz ağacının tepesindeki çürüyen ceviz kabukları şeklinde kararıyordu...

- Bostanlardan başlayın! –Yöneticinin arabası birden geldiği gibi, birden de uzaklaştı.

- Tek tek mi vuralım?

- Hayır, -dedi çiftçi Haley, - hepimiz aynı anda nişan alalım. Tek tek ateş edersek kurt düşmez. Kurdu zaten vuramazsın, kurt ya tüfeğin sesine düşer, ya da tüfeğin sesi yüzünden ölür.

Halil öğretmen de biraz uzakta tarih dersi verir gibi çocuklara anlatıyordu:

- Tüfek atıldığı gibi bostana saldırın. Kurt kendine gelmeden alıp götürün... Tüfeklilere doğru döndü, - vallahi, sizin attığınız kurşun adamlara gelmesin, dikkatli olun!..., - dedi.

* * *

Şehirden gelen otobüs köye varmıştı.

Esmer otobüsten inmiş bostana doğru ilerliyordu.

- Şehrin havasından mıdır, nedir, karnım büyümüş. Esmer böyle diyip yanındaki, mavi gözleri su gibi dört yana akan kıza baktı.

- Kaç aylık? –dedi mavi gözlü kız.

- Dört... Sen bilmiyorsun, içimi yiyor, kemiriyor beni, ellerini gözlerimin içine kadar uzatmış.

- Hay Allah! Küçücük, bu boyda... – Mavi gözlü kız elini eline sürterek güldü.

Esmer köyün aşağılarındaki göz alabildiğince uzanan düzlüğü, sonrasındaki kayalıkları, dereleri, tepeleri, ağaçların, evlerin sıklığını görünce Han'ı hatırladı...

“... O sırada Han, yedinci katın penceresinden inip kaçmanın olabirliği konusunda düşünürken, soyulmuş yumurta gibi bembeyaz yumuşacık bir kadına:

- Hekim, birden kocan gelse, peki o zaman ne olur? – dedi.

I. BÖLÜM

Ceviz kurdu nereden geldiğini bilmez bir halde geliyordu. Alçak tepelerle çevrili köyün havası kan gibi tatlıydı. Kurt, bu tadı içine çeke çeke köyün tavuğunun, kazının, köpeğinin, kedisinin, koyununun, kuzusunun, insanların ayaklarının altında, tozun toprağın içinde Esmertil'in bahçesine doğru ilerlemekteydi.

Esmertil'in annesi bahçede ceviz ağacının gövdesini kireçliyordu, kendi kendine: "Geç oldu, kız hala gelmedi", -dedi.

(s. 187)

Bahçedeki ceviz ağacı da bu esnada kargaların, kuşların, kurdun korkusundan cevizlerini kabuklaştırıyordu. Ağacın tepesinden biraz toprak, biraz süt, biraz da ezilmiş yeşil yaprak kokusu geliyordu, kurt bu kokuya aşermişti, nereden geldiğini bilmiyordu, ama neden geldiğini çok iyi biliyordu.

Bu sonbahar da havanın değiştiğini derisinde hissetmiş, yediğini yemiş, yemediğini bırakarak yukarıdan inmişti, ağacın dibinden yere girip salyasından, tükürüğünden kendine koza oluşturmuştu, neyi beklediğini çok iyi bilerek bekliyordu. Çok uzun bir süre bekledikten sonra da kelebek oldu ve kendi kozasını delip uçtu. Esmertil'in annesi, kurt tırmanmasını diye ağacın gövdesini kireçliyordu. Birdenbire sessiz sedasız yavaşça uçan kelebeğin ardından bakıp terini sildi. Kurdun uçabileceğine kim inanırdı, kimin aklı alırdı ki...

Kurt uçmaz, sürüne sürüne, ağırlıklarını atarak, gözleri büyüye büyüye havadan mı yoksa yerden mi bilinmez, bir yerlerden tırmanarak, sancılanarak bir yere gelir, yer, çürütür...

Bahçede iki üç toklu¹ vardı. Arada bir meleşiyorlardı. Biraz uzaktan küçük bir çay geçiyordu. Dağları delen bakışlarıyla serçeler, ceviz ağacının tepesinden yere bakıyordu.

Tokluların, suyun, serçelerin, tavuk ve civcivin sesi, etrafta ne varsa çitlere, Esmertil'in evinin duvarlarına, camlara, bahçeden bacadan biçilip toplanmış küçük ot yığına karışıyordu. Bu sesler, ayaklar altından da aşağılardan eşelenerek gelen ceviz kurdunu yere yapıştırmıştı. Ama ağacın tepesindeki ekşimtrak koku güçlüydü, kurt iştahına yenik düşmüş, o kokuya doğru çekiliyordu.

Ceviz ağacı tokluların, suyun, serçelerin, tavuk ve civcivin, karıncaların sesinin arasından kurdun anlaşılmasız sesini duydu, sınırları, titreye titreye tepesinden köklerine

¹ On aylık, bazen de bir yıllık koyun yavrusu, toğlu.

kadar indi, kökleriyle toprağı avuçlayıp, sıkarak gerildi. Dalında ne kadar kuş varsa, hepsi uçtu...

Ceviz kurdu, ağacın gövdesine ulaşmıştı, alelacele nefes alıp vererek biraz dinleniyordu.

Dinlendikçe kurdun kulaklarının dibinde hava uğulduyordu. Aslında, bu uğultu şiddetli kuru soğuktu, yapraklara, dallara karışarak birbirine geçiyordu. Kuru, soğuk rüzgâr estikçe ağacın tepesindeki toprak, süt, ezilmiş yeşil yaprak kokusunu alıp getiriyordu, bu yüzden de bu koku bazen azalıyor, bazen de artıyordu.

(s. 188)

Ceviz kurdu bu ekşimsi kokuyu doyana kadar içine çekip biraz daha tırmandı, ama ayakları boşaldı, yeniden ağacın dibine düştü. Gözleri büyüdükçe büyüdü ve kendinden daha büyük bir hale geldi.

Sığır çobanının eşi, komşu bahçeden başını uzatıp baktı:

- Yine kireçle, Narınç. Ben üç defa yaptım.

Hafif bir rüzgâr esiyordu, hava ceviz ağacına, kurda, bahçede otlayan toklulara, Esmer'in annesine, evlerine, oradan oraya -köyün adamlarına, malına, atına, taşına, kurumuş balçık yumrusuna- dokunarak usul usul geçiyordu. Kurdun canı sıkıldı. Usul usul geçip giden havanın, Esmer'in annesinin, yakından akan çayın, bahçede otlayan iki üç toklunun, ağacın gövdesine dizilmiş nereden gelip nereye gittiğini bütün canlılardan iyi bilen karıncaların sesi, kurdun burnunun ucundan ayaklarına kadar dolaştı. Kurt zorla nefes alarak aşağıdan yukarıya doğru baktı, kuru rüzgâra iyice karışıp ortaya çıkan ekşimsi kokunun ardından durmaksızın, bir nefeste ağacın tepesine tırmandı.

Günlerdir devam eden ekşimsi kokuya aldanarak zayıfladığı için sanki bir tek gözleri kalmıştı. Kurdun büyümüş gözlerinden dört bir yana yalnızca kuşların duyduğu bir koku yayılıyordu.

* * *

Han'ın babası yukarıda oturmuştu, huzurunda yan yana durmuş ve aynı şekilde gülümseyen kadınlara, erkeklere bakıyordu. Güzel, zarif, hoş yüzü nur içindeydi.

- Siz? Aha, anlaşıldı, oturun! –dedi, elini kaldırıp bıraktı, sanki elindeki bir şeyi yere koydu.

Kapının önünde duran genç oğlan gülümseyerek dudağının ucuyla fısıldadı:

- Ah, koca kurt...

Yanındaki adam onun fısıltısını duydu, burnunu çekip ayağının birini çekip diğerini koydu...

* * *

Ceviz kurdu ise kaç gündür takip ettiği kokunun kaynağını bulmuştu. Şimdi döllenecekti. (s. 189) Ceviz kabuğuna tutunmak için kurdun ayakları yeterli gelmiyordu, bu yüzden sanki kozanın üstüne canını da koydu. Üç günlük eziyetten sonra, iri bir göz gibi hücum ettiği biraz toprak, biraz süt, biraz da ezilmiş yaprak kokusunun içinde hayale daldı.

O anda, yani Esmer'in annesi Narıncı'nın ceviz ağacını üçüncü kez kireçlediği, Han'ın babasının, yanındaki bu kadar normal, bu kadar sade, aydın adamlara bakıp zevkle gülümsediği, kurdun ekşimsi kokunun içinde hayale daldığı zaman, Esmer otobüsle köye doğru gelmekteydi.

Ermeni köyünden geçiyorduk. Ben de otobüsteydim. Yolun kenarına sıralanmış bir deste çocuk yavaş yavaş yokuşu çıkan otobüsün peşinden koştu. Köyün çıkışında iri gözlü bir çocuk öyle bir ağlıyordu ki, sanki çocuğa eziyet ediyorlardı. Komşular toplanıp çocuğun başını okşuyorlardı, ama çocuk daha da fazla ağlıyordu.

Esmer, başını pencereden çıkartıp: -Ağlama, -dedi, -ağlama. Çocuk bir süre susup doğrudan gözlerimin içine baktı. Gözleri, gerçekten de, o kadar iri görünüyordu ki, gözlüğe benzettim...

Hava çok sıcaktı. İnleye inleye dönemeçleri çıkan otobüs, az kalsın yalvaracaktı. Esmer'i sanki tırnaklarının ucundan gözlerine kadar tırmalayıp beynini kazıyorlardı. Başını sürücüyeye doğru uzattı:

- Durdur!

Otobüste bir süredir kurttan bahsediyorlardı. Bir anda sessizlik çöktü. Esmer'e baktılar:

Bir kişi:

- Mustafa'nın kızı, yolun ortasında iniyor, - dedi.

Esmer, otobüs uzaklaşır uzaklaşmaz pardösüsünün düğmelerini açtı, beline doladığı şalını çıkarttı, çimlere oturdu. Sanki Esmer'in içinden bir şeyler kopuyordu.

Esmer'in başından aşağı kaynar sular döküldü, sanki dizlerine kadar sıcak bastı.

- Sen okulunu bitirdin mi? Okuyup ne olacaksın, hiç bilmiyorum. Sığır çobanın aklında kırk tilki dolaşıyordu, sormak istediği de bu değildi. İçine bir şey doğmuştu, ama

ne hissettiğini bilmiyordu. Az önceki fare gibi çekine çekine gözlerini Esmer'in karnına dikti, utanıp yüzünü çevirdi.

- Okuyorum hala.

- Misafire benziyorsun çocuğum.

“Ay çokbilmiş, çöl adamı. Sargısı kirli. Güya bilmiyorsun ne olduğunu, ha? Güya sen bir fare kadar olamadın. Fare, Esmer'den önce karnındaki bebeği gördü. Sen değil miydin Esmer'in babası Mustafayla köyün ortasında bahse giren; (s. 192) Mustafa, sarı düve² kısır diyordu, sen düve hamile diyordun. Ben, tüyünden biliyorum ki, düve, boğayı görmüş, diyordun. Peki, şimdi neden nazlanıyorsun, ha?

Okuyup ne olacaksın? Peh... Bana kendini mi anlatıyorsun, sargısı kirli! Kendin gayet iyi biliyorsun okuyunca ne olacağını. Asıl demek istediğin, “Ben seni artık oğluma almam. Şehre gidip gelerek şırtıya³ benzedin. Eğer oğlum seni alırsa beli kırılınsın inşallah.” Senin önceki bütün hareketlerin bunları söylemek içindi... N'oldu peki sarı düvenin sonu. Bir ay geçtikten sonra düvenin süt kesesinin sütle dolduğunu, gebe kaldığını herkes gördü.

- Aaa, ey cemaat, ben çok dikkatliyimdir, bu sarı düve ne zaman boğaya gelmiş, ben bilemedim, dedin. Ey küçük insan, çokbilmiş çöl adamı...”

* * *

...Esmerle annesi sarı düveyi köye getiriyorlardı.

Esmer sanki düğündeydi, düğündeymiş gibi, anlam veremediği bir sevinç, merak içinde düveyi yularından tutarak götürüyordu.

Birkaç kız bahçe kapısı önünde toplanmış, eğilip kalkarak birbirlerini dürte dürte bir şeyler fısıldayıp sarı düveye bakıyorlardı. Onları görünce Esmer gülümsedi. Yularından tutup alelacele doğurmaya götürdükleri sarı düve, kızların yüreklerinde kendileri için kurdukları gelecekte, kısmetlerinden, hayallerinden geçip gidiyordu.

- Doğuruyor mu?

Düvenin süt kesesi açılmıştı, süt sızıyordu, köyün içinde süt izi bırakarak ilerliyorlardı. Süt kokusunu alan üç dört kedi yalanıyordu.

Hava birdenbire değişti. Gökyüzü bulanıklaştı. Önce köyün, sonra da köylülerin tavuğunun, civcivinin, köpeğinin, kedisinin üstüne gökyüzünün rengi çöktü. Az önce

² İneğin, ceylanın henüz doğurmamış yavrusu./ Boğaya gelmemiş bir-iki yaşındaki dişi sığır.

³ Kötü yola düşmüş ahlaksız kadın.

içten içe sevinen kızlar, hava ile beraber değişip şimdi daha yaşlı göründüler. Hepsi kalkıp akşamki işlerini düzenlemeye başladılar.

Gökyüzünün batı tarafından hırıltılar geliyordu. İnsanlar duvar diplerine sığınıp:
- Dolu geliyor, -dediler.

Sarı düve doğuramıyordu, başını yere sürte sürte bağıırıyordu.

(s. 193)

Esmer köyün içine doğru koşuyordu.

- Düvemiz ölüyor Ayşe hala, doğuramıyor, doktor evde mi?

O anda köyün yukarisından Molla Veli'nin sesi işitildi. Dolu, karayel tarafından yeryüzündeki tüm canlıların görebileceği şekilde geliyordu. Bu yüzden bütün canlılar bir gömlek küçülmüştü, dolunun gelip geçmesini gözlerini ayırmadan bekliyorlardı. Dünyayı sanki üst tarafından sıkıyorlardı. Dolu yaklaştıkça bağı çatlıyordu.

Molla Veli, doluyu defedebilsin diye yüksek bir tepeye çıkmış yüzü doluya karşı tiz sesiyle ezan okuyordu. Köy öğretmenleri okulun penceresinden bakıp gülümsüyorlardı. Coğrafya öğretmeni ise mollayı haritada gösterirmişçesine cetvelini uzatmış, gülmekten katılmıştı.

Dolu, gökyüzünden yere kadar ne varsa, elekten geçirerek yavaş yavaş geliyordu. Kuşlar başka kaçacak yerleri olmadığı için dolunun önünden kanat çırpıp sonunda da ölüp yere döküldüler...

Dolu köyü ikiye böldü. Köyün yarısına yağdı, diğer yarısına yağmadı. En çok mollanın çıktığı tepeye yağdı. Dolu yağın tarafın sahipsiz köpekleri dolu yağmayan taraftaydı. Molla, dolu darbeleriyle dövülmüş, üzerinden sular süzüle süzüle tepeden iniyordu. Köy halkı, eli yüzünde hayretler içinde donup kalmıştı. Coğrafya öğretmeni eğleniyordu:

- Bir Allah'sız varsa, o da Molla Veli'dir, vesselam. Çağırın onu, anlatayım da, Allah'ın işine karışmasın.

Dolu köyü ikiye böldüğü gibi, sanki günü de, zamanı da ikiye bölmüştü. Sanki dündü. Doludan sonra sanki köyün üstünden gece geçmiş gibi uykudan uyanılmıştı.

- Buna da şükret, oğul, köy varken bir tek senin başına yağabilirdi dolu, Allah'ın adını da çok anma, oyuncak değildir.

Molla, coğrafya öğretmenine böyle söyleyip cemaatin gözünün önünde olanları, dün olmuş gibi eskitmeye çalışarak uzaklaştı.

- Ne işin var mollayla, niye üstüne söyletiyorsun, niye beddua etmesine sebep oluyorsun, gördün mü taş yağdırdı üzerimize?! –Coğrafya öğretmenin annesi aşağıdan yukarıya doğru oğlunun yüzüne baktı. Oğlu:

- Noooldu, -dedi, -kendi başına yağdı.

- Gel içeri, yeter, utandırdın beni.

Köy kurumuştı, biraz önce yağan doludan geriye sadece suyu taşıdığı için, ağzından geri gelen çay kalmıştı, yağan dolunun sesiyle akıp gidiyordu. (s. 194) Ağaçlar, “ağız çiçekleri”ni dökmüşlerdi ve ne ağrı çektiklerini hiç kimse bilmiyordu. Köpekler birbirlerine kin besleyerek, yollara dökülen ölü kuşları yiyorlardı. Tek bir dolu düşmeyen taraftaki kuşlar, artık bir süre dolu düşen tarafa geçmeyeceklerdi, kurtlar mağaralardan çıkmış, doluyu kendileri göndermiş gibi gurur duyarak koyunların dinlendiği yere bakıyorlardı...

Havada doludan kalmış garip bir koku vardı.

Sarı düve ölmüştü. Esmer de ağlıyordu, anası da. Sarı düvenin süt kesesinden hala süt akıyordu. Çardağın altı baştan sona süttü. Akıp dolu tanelerine karışıyor, doluyu erite erite buhar haline getiriyordu. Esmer ve anası, daha çok akıp giden süt için ağlıyorlardı.

Sarı düve köyün içinden sihir gibi geçmiş olan dolunun sonuydu. Hala kimse kendine gelememişti. Herkes, çardağın altında kendi sütüne bulanmış sarı düveye bakıp üzülüyordu.

- Neden öldürdün, a çocuk, neden kestirtmedin?

Yaşlılardan biri Esmer’in anasına doğru gitti.

- Karnında çocuk olana nasıl bıçak çektirirsin?

Güneşin doğmasıyla yerle gök arasındaki her şey yoluna girmeye başladı. Doludan sonra havadan eski kar kokusu geliyordu.

Köy halkı, Esmergil’in bahçesinde ve evinde çite, kütüğe, kapıya, taşa, merdivene çöküp oturmuşlardı. Doludan geriye kalan sadece sarı düveydi, baktıkça doluyu hatırlıyorlardı. Yıllar ilerledikçe sarı düve ile köyü ikiye bölen doluyu birlikte hatırlayacaklardı. Biraz önceki yaşlı adam:

- Ben hatırlamıyorum, molla, sen daha önce böyle dolu görmüş müydün?, - dedi.

- Doluyla karışık kan yağdığını görmüştüm.

dağları birdenbire gördüğü için durdu. Bir derenin başında hiçbir şey olmamış gibi dinlenip otlanmaya başladı.

Etrafa garip bir sessizlik çöktü. Ama sanki sessizlik çok önceden beri varmış gibiydi, -yani aslında sessizlik yere göğe sığmayıp havalanan atın koşmasında, Esmerle çobanın oğlunun haykırırlarındaydı. Daha önceden hiçbir şey duymayan sığır çobanın oğlu, birden, yerden gökten gelen o kadar çok sesle, neredeyse sağır oluyordu. Atın birdenbire düz vadinin ön tarafında dinlenip otlaması, başı sonu bilinmeyen büyük ağızlı vadi, dört tarafı görünmez olmuş tepelikler, etrafa yalnızlık, sessizlik hissi veriyordu. Ama her (s. 197) şeyin bir düzeni vardı. Yeri göğü kaplayan kuş seslerinin özünde karışıklık yoktu. Vadiden geçen çayın uğultusu, taşlara, kayalara ulaşmış, meralara yayıla yayıla inleyen rüzgârın sesi, kuşların sesiyle birleşip garip bir ahenk yaratmıştı ki at da hırıldayarak vadinin önünde bu ahenkle otluyordu. Esmer taşın üstüne oturmuş, yalın ayaklarını, fark etmeden bu ahenkle oynatıyordu. Sığır çobanın oğlu, bu ses uyumunun, düzenin içinde birdenbire Esmer'i attan, eyerinden ayrı olarak görmüştü. Hafifçe ayaklarını sallıyor, kalın örgüleri göğüslerinin arasında sağa sola, ileri geri hareket ediyordu. Öyle dinç, öyle rahat oturmuştu ki, sanki bu taşın başında doğup, büyüüp bu hale gelmişti.

- Sen görünme, seni görünce korkuyor, şimdi yakalayacağım.

Yavaşça ata doğru gidip biraz uzaktaki otlakta oturdu. At birdenbire iştahla otlamaya başlamıştı.

“Sığır çobanı, ay çocuk, sargısı kirli kara adam, sen de böylece otururdun. Arada bir kaba saba, nezaketsiz sesinle aheste aheste kendince nağme okurdun ki, at iştahla otlasın, kendi atın, tabii, şişmanlatıp dolgunlaştıracaksın. At, gerçekten de, sucuk gibi etlenip şişmanlamıştı. Sen değil miydin kendi ineğini sürüden seçip hırsızlığa gönderen, yani koruya... Bedbaht olasın, yoksulun malını yesen de biçimin düzelmez senin! – Böyle diye diye ineğe hırsızlık öğretmiyor muydun?! Ben kendi tavuğuma da iş yaptırıyorum sözü senin sözündür ki, köyün diline düşmüş. Şaka maka milyonun oldu, yine de inliyorsun...”

At başını kaldırıp baktı, gözünün önündeki kimse yavaşça kayboluyordu, o anda tuz tadına benzer bir tat geliyordu. “Evet, tuzdu...” Sığır çobanı gözlerinin önüne geldi, yavaşça kişneyip tuza doğru gitti. Nefes nefese durdular. Yumuşacık bir el, ana gibi, yelesini yalıyordu, ya da okşuyordu. Uzun kirpiklerini kapatıp, gözlerini yumarak yattı. O anda at için zaman kavramı kaybolmuştu. Ama at yelesinden, tırnağının ucuna kadar yatıp dinlenebildi.

- Dizgini getir!

At gözlerini açtı. Gözleri şimdi çok berraktı. Yatıp kalktıktan sonra gözleri kızarmıştı. Eli dizginli çobanın oğlunu gördüğünde atın ayakları yay gibi gerildi. Ama başını bir el tutuyordu, kaçamadı. Yine gözlerini yumup yattı. Bu yatışı nefes almak gibiydi, nefesini derince içine çekti. Uyanıp başını silkeledi, dizginin demir parçaları çınladı. Esmer:

- Gidelim, -dedi, -ayağımdan kaldır.

(s. 198)

Sığır çobanının oğlu onu ayağından kaldırıp ata bindirdi.

- Nasıl gidelim?

- Arkama bin.

Oğlan sıçrayıp Esmer'in arkasına bindi. Önce ellerine yer bulamadı, ayakları gibi ellerini de salladı. Sonra Esmer'in belinden tuttu:

- Sabah coğrafya öğretmeni dersi sana soracak. Oğlan heyecandan ne söylediğini bilmiyordu.

- Nereden biliyorsun?

Esmer'in de sesi değişmişti. Yüz yerinden titriyordu. Sesinin böyle değişmesinin, çobanın oğlunun ellerinin sıcaklığı yüzünden olduğunu kendisi de bilmiyordu. Çobanın oğlu donup kalmıştı, başında, vadideki uğultu gibi bir uğultu vardı, içi gıcıklanıyordu. Esmer de susmuştu, anlamaya, idrak etmeye çalışıyordu, ama neyi anlaması gerektiğini de bilmiyordu. Birdenbire burnunun ucuna kadar kızardı. Çobanın oğlunun elleri bir bitki misali hissettirmeden açılıp Esmer'i göğsüne doğru çekti. Esmer atlayıp attan indi:

- Çık git, konuşurma beni!

Bir taşın dibine çöküp oturdu. Yüzü gözü öncekinden de güzeldi. Bu, şüphesiz, nedenini anlamadığı şekilde ağladığı içindi. Yüzünde sevincin, mutluluğun içinden geçen bir keder de vardı. Ama Esmer birbirine karışmış bu keder, bu sevinç, bu gözyaşları için çok gençti. Bu kuş, su sesiyle dolu hava, tepelikler, tepeliklerin arasındaki güllü çiçekli küçük düzlük, uzaktan sadece üstü görünen dağlar, Esmer, etraftaki irili ufaklı taşlar, kayalar birbirine kavuşup, birbirini tamamlamış, bütün bir manzara yaratmıştı. Esmer'in bu kederli, sevinçli, mutlu görünüşü de daha çok bu manzaraya aitti. Yüzü solgunlaşmış,

Biri dedi, -kaçmıyor, koşmuyor. Koyun gibi sabah otağa gidiyor, akşam geri dönüyor.

Sığır çobanın oğlu, at öksürdüğü anda atlayıp binerdi beline.

- Öksürdüğünde iyidir, beşik gibi sallıyor adamı..., diyordu.

Gün doğalı çok olmuştu. Köyün içi yumak gibi çözümlüp çöllere dökülmüştü. Çocuklardan kedilere kadar herkes oradaydı. Traktörlerin çıkamadığı tepelerden biçicilerin sesi geliyordu: - Hey, hey...!

Sığır çobanın karısı, çocuğuna ninni söylüyordu. Ama çocuğu uyutmak mı istiyor, yoksa uyandırmak mı anlaşılmıyordu.

Esmer ellerini yüzüne koymuş, atla göz göze oturmuştu. At, ayaklarının üzerinde uyukluyordu. Nefesi ot mu kokuyordu, vadi kokusuna mı benziyordu, anlaşılmıyordu.

At sanki kendi ayaklarının üstünde değildi, sanki salıncakta dinleniyordu. Öksürüp yine uyandı. Uyandığı gibi kertenkeleyi gördü, bahçenin yeşilliğine doğru uzaklaştı. Duvarın dibini miydi yoksa ceviz ağacının gövdesi miydi, neresiyse, üç dört kertenkele birbirlerine karışarak kıpırdanıyor, bu yarı uykulu, yarı uyanıklık arasında atın gözlerine görünüyordular. Aslında bahçede ya da binada hiçbir zaman kertenkele olmamıştı.

Esmer'in de uykuda mı, yoksa uyanık mı olduğu anlaşılmıyordu. O da kendini atın üstünde, çobanın oğlunun da arkasında olduğunu görüyordu. Topu topu beş altı adım bile gidemiyorlardı. Ne kadar gitseler de, vadinin önünden (s. 201) uzaklaşamıyorlardı. Güneş kıpkırmızıydı, at da, Esmer de, çobanın oğlu da sanki dünyadan çıkıyorlardı, ateş rengindeydiler.

Bahçede yaprak bile kımıldamıyordu. Boğucu havadan, sıcaklıktan, bu tür havalarda çayın sesi de işitilmiyordu. At, arada bir kendi öksürüğünden uyanıyor, kırmızımsı renkteki keher tüylerine kadar ürperip dikeliyor, hiç nedenini anlamadan, yeniden kirpikleri kapanıyor, kirpikleri ile bir yerde sanki tüyleri de kapanıyordu.

Atın arada bir ürpererek uyuklaması, Esmer'in elini yüzüne koyup ata bakması, bu sessizlik, bahçelerin, binaların, atın, Esmer'in üstünden zamanın nasıl geçip gittiğini güzel ifade ediyordu.

Araba sesi geldi. Sonra Esmer'in babası içeri girdi. Coğrafya öğretmeni de arkasından. Elinde küçük bir torba vardı. Atın ayağını bağlayıp, ağzına mengene verdiler. Öğretmen elini torbaya soktu, bir kertenkelenin kuyruğundan tutup çıkarttı.

Atın beyazlamış dişleri Esmer'e olduğundan da iri göründü. Yüzünü çevirdi, yukarıdan aşağı köye doğru baktı.

Tepelerin eteğinden ot yüklenmiş arabalar çıktı. Kâküllerini sallaya sallaya köye doğru döndü. Sığır çobanın oğluyla ata bindiği anlar o günkü günün bembeyaz ışığı içinde hafızasında canlandı. Arabanın arkasından bakıp gülümsemesi de bu yüzdendi.

- Bırak ağzına, kendi gidecek.

Kertenkele, coğrafya öğretmenin elinden kaçıp kendini atın boğazından içeri attı.

- Öbürünü de bırak.

Kertenkeleler önce duvarın dibindeki yuvalarına gittiklerini sandılar. Ama bu karanlık neredeyse ateş gibi sıcaktı. Bu sıcaklıkta eriyip anında bir gömlek küçüldüler.

- Esmer, kapıları aç.

Baş aşağı sallanmış kertenkele, dişsiz ağzını açıp kıvrılıyordu. Havaya tutunmuş, yapışmış gibi kendini geriye doğru çekip coğrafya öğretmenin elinden kaçmak istiyordu. At dişleri, bir de ot arabası. Bunların hepsi Esmer'in aklında birbirine karışmıştı. Arada bir bu karışıklığın içinde çobanın oğlunun yüzünü görüyordu.

At, acıdan başını vurmak için yer arıyordu. Sonra kendini köyün içine attı. Önceden beri derin bir sessizlik vardı ki, bu sessizlikten de sanki köye bir serinlik yayılıyordu. At kendini çitlere, bahçelere, binalara, tezek kümelerine vura vura evlerin arasında dolaştı. Köpeklerin, kedilerin, tavuk ve civcivlerin sesi öğlen boğuculuğuna, demire değiyormuş gibi değiyordu. Birdenbire boğucu hava (s. 202) yoğunlaştı, sıcaklık azaldı. Köyde kim varsa, gölgelikten çıkmış ata bakıyordu. Birdenbire sıcaklığın artması da bu yüzdendi.

Kertenkeleler atın karnında buharlaşarak küçüldü, küçüldükçe hepsi kendi yavrusuna benzedi. Bu ateşin, bu sıcaklığın içinden atlayıp, patlayıp çıkmak istiyorlardı, kımıldayamıyorlardı, su gibi, ışık gibi hep birlikte bir düzende azalarak hareket ediyorlardı.

Atın içi deliniyordu. Bir yerden gürültü işitildi, at sese doğru döndü.

Kısılmış sesle kişneyerek gürültüye gereğinden fazla ilgi gösterdi. Bu sesin içinde tanıdık bir ses son derece belirgindi. Bu, Esmer'in anası Narınç'ın sesiydi:

- Alça, Alça!

Biçimciler tırpanlarını atıp ata doğru koşular. Atın gözüne yine kertenkeleler görüldü. Kendini taşlıklara vura vura yeniden yokuş yukarı koşturdu.

Esmer'in babası işçilere yeni su getirmişti. Arabadan inmiş, atın arkasından bakıyordu. Yorgunluk, içten içe hepsinin gözünden okunuyordu.

Gelinler, kızlar, durmuş Narınç'a bakıyorlardı. Narınç, kocası ile yüz yüze durmuştu. Kocasını Narınç'a su getirip verdi. Esmer'in anası beyaz, uzunca, güzel yüzünden saçını arkaya doğru atıp su kabına doğru eğildi. "Sen ki, benim oğlumun, arkadaşlarının arasında kalbini kırdın, bu yüzden sen de Allah'ın suyunu dert gibi iç..." Yirmi yıldır her su içişinde Halil'in anasının bedduasını işitirdi.

- Niye içmedin?

- Dök, yüzümü yıkayacağım,

Atın içinde kertenkelelerin yalnızca kökü kalmıştı. O köklerin iç kısmı da yavaş yavaş, buz gibi erimekteydi. At bir daha öksürmedi, ama ne yazık ki, içi çürümüştü. *O zamanın adamlarının sohbeti şimdi de aklımdadır: Kertenkeleler eriyip yok olana kadar atın kurdunu temizleyip, yiyorlar. Son zamanlarda coğrafya öğretmenini de öksürük tutmuştu.*

- Mustafa'nın atı gibi öksürüyor, -diyorlardı.

O günden sonra kimse Alça'yı bir daha kaçarken görmedi. Yol mahvetmişti atı...

* * *

Köy rüya görüyordu. Dünyanın bundan önce olmuş ve bundan sonra olacak işleri cemaatin rüyasına girmişti. Aslında bunun bir anlamı vardı. Yanlışı olsa da, yalanı yoktu.

(s. 203)

- "Diz çök, dua et, sen alnına yazılından kaçmışsın!"

Esmerler'in penceresine yapışmış yüz gülüyor mu, ağlıyor mu, anlaşılıyordu. Pencere camları diş gibi hırç hırç ses çıkarıyordu. Esmer'in annesi, bütün bunların rüya olduğunu bilse de ayılamıyordu. Diz çöküp ellerini gökyüzüne kaldırdı:

"- Dua edemiyorum."

Pencere camına yapışmış yüz birdenbire Halil'in yüzü oldu. Bu yüz de ağlamak mı istedi yoksa gülmek mi bilinmez, ancak birden camları sanki küre gibi üflediler ve camdaki yüz eğri büğrü bir şekil aldı.

Esmer'in anasının konuşmaya gücü yoktu. Dünya sanki bir küçük oda kadardı. Bu odanın tavanı yavaş yavaş inmeye, yan duvarları da daralmaya başladı. Esmer'in annesi inleye inleye toplanarak kendi içine çekiliyordu. Bu şekilde, taş gibi sertleşip kuruyana kadar buruşacaktı.

- Narınç, Narınç! – Esmer’in babasının sesi sanki taşa söylüyordu. Yüzünü tokatlayarak sesleniyordu, - Narınç!

Tan ağarıyordu. Pencereleler de bu yüzden masmaviydi. Rüyadaki pencerelelere yapışan yüz sanki birdenbire yine göründü, sırlı, büyülu bakışları camlara karıştı.

Esmer de, babası da çok uzaktaydı. Uzaktan uzağa karaltıları gölge gibi titriyordu. Narınç onlara seslenmek istiyordu, sesi çıkmıyordu. İçi de pencere camı gibiydi. Bu iz, içine de nüfuz etmişti. Esmer’in babası bir kap suyu onun sararmış, güzel yüzüne çarpıp Narınç’ı silkeledi:

- Narınç!

Sabahın erken saatleriydi, hava henüz aydınlanmamıştı. Herhalde köy halkı da rüyadan rüyaya geçiyordu. Rüyalarda garip bir karışıklık vardı ki, bu da günün doğmasının yaklaşmasından kaynaklanıyordu. Uykularının bu vaktinde Narınç’ın sesi pencere camlarına karışmış yüz gibi halkın uykularına girdi. Uykusundan uyanan geceliğiyle dışarı çıkıp:

- Narınç yine huysuzluk etmeye başladı, - dediler, üşüdüler, titreye titreye yeniden eve girdiler. Uykularından kendileri uyanmadıkları için sanki bir şeyler yarım kalmıştı.

Güneş doğmak üzereydi.

Sığır çobanı sopasını alıp söylene söylene yola çıktı. Her zamanki gibi yüzünü doğruya doğru dönerek bağırdı:

- Sığır sürüsü gitti, hayvanları bırakın hoo...

Narınç sığır çobanın sesiyle gözlerini açtı. Alttan yukarıya doğru kocasına baktı:

- Yine dua et diyorlardı!

(s. 204)

Serçeler sürekli öterek seslerini duyurmaya çalışıyor, tavuklar kanat çırpıp çırpıp tünedikleri ağaçtan iniyor, konu komşu elini yüzünü yıkıyordu. Bu, aslında, tan yerinin sesiydi, gün böyle doğuyordu.

Sığır çobanının sesi de bu seslerin içinde kendine has bir yer edinerek, kök salarak uzanıp gidiyordu.

Esmer’in anası bir köşede diz çökmüştü. Yine kibleyi doğru bulamadığı hissine kapıldı. Yüzünü çevirip kocasına baktı. Kocasını öylece oturmuştu, yüzü gözü öyle bir haldeydi ki, sanki sabaha kadar ağlamış ve sakinleşmiş gibiydi. Esmerse ağlayacaktı, hala gün aydınlanmamıştı, bütün bu olanları da rüyadan ayıramıyordu.

Gözlerini kibleye dikmişti. Ne diyeceğini bilemiyordu.

* * *

Halil eve dönüyordu, kendi elinden ayağından, üstünden başından sanki öğreniyordu. Eve koşar gibi gelmesi de bu yüzdendi. “– Bu nedir, - diyordu içinden, - benim işime bak! Kurt toplattırıyorum. Ay senin kurdun batsın, şimdi git evde ekmek ye.” Merdivenin altından geçerken başına su damladı.

- Ay çocuk, ay kadın, - aşağıdan yukarı doğru bağırdı, - ay Sarıca, ay Narınc’ın bacası, bak bakayım, bu başıma döktüğün de ne böyle?

İkinci kattan Sarıca’nın sesi geldi:

- Merdivene kurt tırmanıyordu, yıkadım. Ayrıca sana demiştim, bana Narınc’ın bacası deme.

- Peki, eski konuları açma. Nereden tırmanıyor kurt?

- Çöp kovasından.

- Böcek ilacı dök!

- Böcek ilacını yiyor, daha da şişmanlıyor...

* * *

Bu, şimdinin, bugünün sohbetiydi, ama bundan yirmi otuz yıl önce yeni yetme, çok genç bir oğlandı Halil, anasının dizinin dibinde oturmuştu:

- Ana, ben Narınc’ı istiyorum, beni evlendirmek istiyorsanız, Narınc’ı alın bana.

Anası yün ayırıyordu. Başını kaldırıp oğluna baktı. Birden oğlu ağlıyor sandı. “Allah’ım, sen canımı al, neden bu çocuk gözüme ağlar gibi göründü.” Saçlarının dibi alevlendi, yünü bırakıp başını kaşıdı.

(s. 205)

- Gözün ilk gördüğüne yok demek günahdır, çocuğum. Ama o aileyle bizim ailemiz anlaşamazlar. Başka kimi istiyorsan alayım sana.

- Narınc kötü bir kız mı ki?

- Kötü değil, endişelenme, o nesille bizim aramızda kız düşmanlığı var. İşin aslını söyle, etrafta dedikodu olmasın. Filan kişi filan kişiye vurulmuş demesinler...

Soğuk sonbahar akşamlarından biriydi. Söz artık köye yayılmıştı... Narınc'ın ninesi, kendinden daha fazla ihtiyarlamış olan öfkesi yüzünden terledi.

- Ay kadın, doğru mu, Narınc'ı Halil'in evine mi veriyorsun? Olanların bir daha olmasını mı istiyorsun, ha!

Doksanın üstünde yaşı vardı, canlı, diri olarak bir tek öfkesi kalmıştı ki, bu öfkeyle de bahçeye göz gezdirdi. İhtiyar kadında nasılsa garip bir büyüklük vardı, aslında bu, ihtiyar kadının eskiliğinden geliyordu. Büyüklü küçüklü bu neslin, ihtiyardan korkup çekinmesi de çocuğun karanlıktan korkması gibi bir şeydi.

- N'oldu, nine?

İhtiyar kadın torunların, torun çocuklarının, büyüğün küçüğün yanında sözünün geçtiğini, sayıldığını yüz yıllık bir ömrün anlayışı ile bildiği için yüreklenip sopasını yere vurdu:

- Olmaz, böyle namussuzluk olmaz!

İhtiyarın sesi, oğlunun, çocuğunun sesinin yanında daha açık, daha çıplaktı. Bağırıyordu, ama bu bağırma içindeki öfkeyi yansıtamadığı için sesi soyulmuş gibiydi. Bu yüzden de gülümsediler.

- Narınc nerede, gözünü çıkaracağım onun!

Hırsından mı yoksa yorulduğundan mı bilinmez, ihtiyarın yüzü morardı. Yüz derken, aslında, kırıışmış derisiydi, saçları kurumuş çalı gibi cansızdı. Ama bu görünüşüyle bile, bu kırıışmış yüzü, bu cılız, yıpranmış saçları, solmuş, dibi görünen gözleriyle ihtiyar hala daha diri, canlıydı. Bu da tamamen öfkesi yüzündendi. Köy de bu yüzden arada bir, - bir ayağı mezardadır ama öfkesine bak, diyordu.

Aradan ne kadar geçmiş hiç hatırlamıyorum. Sadece ihtiyarın bağırmasına koştüğümüzü hatırlıyorum. Kendini evin direğine vura vura bağırıyordu. Gelin, ayaklarının ucuna kalktı; komşular bir şey anlamasın diye:

- Ey cemaat, bunun bir ayağı öbür dünyada, ama isteği beni rezil etmek, adımı lekelemek. Yıkanmak istiyor, o yüzden böyle bağırıyor. Yıkanma zamanını geçmiş, onun için böyle yapıyor, - dedi.

İhtiyar kadın yine bağıra bağıra bir şeyler söylüyordu. Birden hepsinin gözünün önünde elbiselerini çıkartıp gelinin başına attı. Çırılçıplak, (s. 206) anadan doğma bir şekilde nehre doğru gitti. İhtiyar hiçbir şeye benzemiyordu, ne kadına benziyordu, ne

adama. Onun için birdenbire çıplak kalması kimseye garip gelmedi. Bir tek şey söylediler: – üşüterek hastalanıp ölecek...

İhtiyar kadın dumanlı ve sisli sonbahar gününde kendini nehre bıraktı... Adamlar gülüşüyordu, kadınların, kızların yarısı ağlıyor, yarısı gülüyordu.

Biz ise nehrin kıyısında aşağı yukarı gidip geliyorduk...

İhtiyar birdenbire hepsinin anası olmuştu, hepsi, hatta analar babalar da kendi analarını hatırlamaya başlamışlardı. Bu büyüklükteki neslin büyüğünden küçüğüne kadar hepsinin, ihtiyara gizli, garip bir benzerliği vardı. Hepsinin bir özelliği ihtiyar kadına benziyordu. Bu, aynı toprakta yaşayanların, aynı sudan içenlerin benzerliği gibi sudan, topraktan gelen çok eski bir benzerlikti.

- Sen o düşman evine gelin mi gideceksin?

Narınç'ın anası elindeki yumağı bir tarafa attı. Kızın yerine konuştu:

- Yeter, Allah aşkına, eski konuları deşme, hayır duası vermekten acizsin.

- Böyle diyorsun, çünkü akraba değilsin, bir yabancının kızıydın. Bu ailenin yarısı seni üzmez.

- Ne diyorsun, ay kadın, şimdiye düşmanlık mı kalır?

- Can yok olur, kan yok olmaz.

- Sen bugün varsın yarın yoksun, arayı kızıştırıp bizi yanlışa sürükleme.

Narınç'ın babası da ihtiyar kadının yanına oturdu:

- Doğru yapmıyorsun, ana. Orda burada konuşup geçmiş olayları hatırlatma. Şimdi düşmanlık etme zamanı değil. Vallahi, ben o oğlanın babası ile hem ekmek kesiyorum, hem de selamlaşıyorum.

* * *

Narınç ninesinin dizinin dibinde oturmuş bundan uzun yıllar önceki herkes tarafından bilinen Narınç'ı düşünüyordu. Ninesi nasıl anlattıysa, öyle...

Sonbahardı, küçük ot yığınının yanında kardeşleri Narınç'ı öldürmek istiyorlardı. Büyük kardeşi Narınç'ın boğazına yapışmıştı.,

- Dua et, duasız ölme.

Narınç'ın boğazı su testisinin boynu gibi soğuktu...

(s. 207)

Bundan on gün önce Narınçla bir adamı aynı yerde görmüşlerdi. Başına örtü örtüp evin bir köşesinde oturmuşlardı. Birkaç gün böylece kaldı. Yanına kimse gitmiyordu.

Anası geceleri yüzünü gözünü parçalayarak bir lokma ekmek, bir damla su getiriyordu, yanına koyup içini çeke çeke çıkıyordu. Son gün, kızının dizlerine kapanıp hıçkırarak ağladı:

- Aç gözlerini, gözünü seveyim, aç. Gidiyorsun şimdi. Bu da bir dert olmasın bana.

Büyük kardeşi dışarıda diğerlerine:

- Evde öldürmek olmaz, sonra eve giremeyiz. Ot yığınının yanına götür. – dedi.

Etraftaki komşuların kızlarını, gelinlerini, oğullarını ve çocuklarını içeri toplamışlardı.

- Sen ölüp canını kurtarıyorsun - “baci” sözü büyük kardeşinin dilinin ucuna geldi
- ama biz artık insan içine çıkamayacağız. Küçük kardeşine doğru döndü, – Git çağır mollayı.

Diğer kardeşi başını yerden kaldırmadan:

- Gözünü seveyim, kendi elinle boğ, öldür, bıçakla.

Büyük kardeşi hançeri kınına soktu. Molla bahçenin öbür tarafında bekliyordu. Gelip bir kenarda diz çöktü, okumaya başladı. Molla sanki ekinin üstüne gelmişti, sanki yeri sürüp tohum serpiyorlardı. Sanki bereket duası okumaya gelmiş gibiydi. Azıcık hırıltı işitildi. Molla sesini yükseltip boğazını temizledi. Küçük kardeşi hıçkırarak ağladı, sanki içinde bir şeyler kırılıp döküldü.

- Çık git!

Küçük kardeş titreye titreye, tökezleye tökezleye uzaklaştı. Molla biraz doğrulup:

- Allah böyle şeyleri bağışlar, Allah rahmet eylesin. – dedi. Bahçenin bir köşesinde sanki anasını öldürüyorlardı. Bağırıp sustu.

Suçlu, günahı olan kadınlar, gelinler günahlarından utanarak, günahsızlar ise bütün olanları Allah’tan bilerek söyleniyorlardı. Birdenbire yorulmuş gibiydiler...

Kızın anası on gündür ağlayamıyordu. Son günlerde herhalde ağlayamadığı için yüzü gülmeye başlamıştı. Yüzünde sarıya çalan bir ışık görölüyordu.

- Anamı kaldırın, bayıldı herhalde.

Kardeşlerin ikisi kadına doğru gittiler. Komşu kadınlar geldi. Kızı öylece ot yığınının yanında yıkadılar.

(s. 208)

Büyük kardeşe elleri kanlı gibi geliyordu. Bu yüzden ellerini kendinden uzak tutarak nehre doğru gitti. Ama dönüp, ot yığınının yanı soğuk olur, kızı orada yıkamayın, demek istiyordu.

Ellerini yıkamış geri dönüyordu. Yine ellerini kendinden uzak tutmuştu. Usulca bir ağlama sesi geliyordu. Büyük kardeş mollayla yüz yüze oturdu. Ellerini açıp ateşte ısıtıyormuş gibi molların sesine doğru uzattı. Kadınlar içlerini çeke çeke sessizce, sözsüz, ağıtsız ağlaşıyorlardı. Ne söylenirse söylensin, doğru olmayacaktı; daha on sekiz yaşı yeni bitiyordu. Beş kardeşin bir bacısıydı. Ne söylesinler ki, bu dünyada hiçbir şey görmeden gitti. Onun için de sessizce ağlaşıyorlardı. Anasının dün yüzünde dolaşan ışık, bugün sönüp kararmaktaydı.

- O günden sonra gözlerini açmadı, - dedi, gülümsedi, başını kaldırıp teker teker hepsinin yüzüne baktı, - Allah'ın ölümden de beter işleri varmış.

Büyük kardeş ortanca kardeşe:

- Elim yanıyor, neredeyse eldiven giyineceğim, - dedi.
- Kendine gel, üstümüzde yükü, kurtulduk.
- Koyun kesin, ihsanını⁴ güzel verelim...

Mezarlığa sadece kadınlar gitti. Tabutu halaları, teyzeleri, sırayla değişerek taşıdılar. Evlerin arasından geçtikçe kızlar, gelinler çıkıp onlara katılıyorlardı. Mezarlıkta yeniden ağlamaya başladılar. Yanlarında erkek olmadığı için birdenbire hepsinin büyük küçük bütün dertleri akıllarına geldi, bir süre sonra niye ağladıklarını bile unuttular.

Bu ağlaşmanın içinde Molla Tükez:

- Gönlün istediğini yapmadığında da günaha girersin, yaptığında da. Onun için de biz kadınlar her zaman günah içindeyiz, - dedi.

Narınç'ın adı ile başlayan düşmanlık gün geçtikçe artarak derinleşti. Uzun yıllardan sonra birçok mezarı parmakla gösterip:

- Bunların hepsi, - dediler, - bir kızın yüzünden öldüler.

Yeni hükümet kurulmuştu. O topluluğun adamları bir yerde, diğer topluluğun adamları başka bir yerde yüreklerinde, "Allah'a şükür" diyerek uzaktan uzağa tüfek namluları gibi birbirlerine bakmaya başlamışlardı. Uzun yıllardan sonra yeni doğan çocuğun adını ninesi Narınç koydu:

- Narınç ona yaramadı, güzel bir hayat süremedi, buna yarasın, - dedi.

⁴ Ölenin arkasından verilen yemek.

Diğer aile de bunu işitip korktular demesinler diye, yeni doğan oğlan çocuğunun adını Halil koydu.

(s. 209)

Bu öyle bir zamandı ki, düşmanlık, suyun dibi gibi bulanıp büyüğün küçüğün içine çökerek paslanıp kin bağlıyordu.

İlk defa evden silahsız çıkan her iki ailenin adamları sanki çıplak gibiydiler, güneşli havada üşüyüp titrediler. Titreye titreye akşama kadar kendilerine yer aradılar. Böylece sonbahar geldi. Harman yerinde her iki ailenin en yaşlı adamları birbirlerine selam verdi.

Düşmanlığın kanlı, sıkıntılı yılları iki ailenin ikisini de değiştirmişti. Halil'in ailesi bir zamanlar saz yapardı. İnsanlar, dünyanın öteki ucundan onların evlerine saz almaya gelirlerdi. Narınc'ın ailesi ise şen şakrak, hoş sohbet insanlardı. Ama Halil'in ailesinin küçüğünden büyüğüne kadar sesleri kısılmıştı. Köyün sözüyle dersek "seslerine kan toplanmış"tı. Bu uzun yıllar içinde dünyaya gelen çocuklar sazın asıldığı yerde tüfek gördüler. Narınc'ın ailesi ise köyde en asık suratlı aile oldu.

Birdenbire rahat günler geri gelmişti ama aslında bu rahatlık korkutuyordu. Bu rahatlığa alışmak için yeniden dünyaya gelmek lazımdı.

Yeni Narınc yedi yaşına bastığında diğer ailede de Halil yedi yaşına gelmişti.

Yeni okul binasında öğretmen, Narınc ile Halil'i aynı yerde, yan yana oturttu:

- Büyüklerinizin inadına siz aynı yerde oturun, arkadaş olun. – dedi.

Şimdi Halil on dokuz yaşındaydı, saz çalıp, türkü söyleyerek Narınc'ı istiyordu.

Köy halkı hayretler içinde kalmıştı:

- Bu büyük kavga da neymiş, sebebi neymiş?

- Cehennem olasıca, senin kızın göz süzmeseydi, zavallı Halil'in onunla ne işi olurdu. Bu Halil'i demiyorum, o ölmüş olan Halil'i diyorum.

- He ya, güzel güzel düğün yap Allah'ın da hoşuna gitsin, kulunun da. Kanını temizle.

Ama köyün ihtiyarları:

- Olmaz, - dediler, kanı düğünle temizlemek olmaz, ölümle alay etmeyin.

Sonra birbirlerine:

- Be adam, dur bakalım, kendini hükümete gösterme. Bu hükümet düşmanlıktan hoşlanmıyor. Onlar bir kenarda kalır, bunlar da belirli bir gruba has düşmandır, derler.

...Narınç'ın babası anasına biraz daha yaklaştı. İhtiyar kadın ile göz göze durdu:
(s. 210)

- Bundan yüz yıl önce kim ne yapmışsa bizimle ilgisi yoktur. Hiç bilmiyorum, o ölen Narınç senin neyindi, benim neyim olur. Kendini ortaya atmasaydı.

Karısı hafifçe burnunu çekip ihtiyar kadına baktı...

İhtiyar birdenbire anladı ki, artık bundan ötesi yoktu; sırtındaki kemikleri şakırdadı, mosmor damarları çıkmış ellerini tavana doğru kaldırmıştı, ama konuşuyor mu, konuşmuyor mu kendisi de bilmiyordu.

Dizlerinin üzerindeydi, ellerini göğe kaldırmıştı, yavaş yavaş indirdi, başı dizinin üstünde eğildi.

Adam korkarak elini ihtiyarın omzuna koydu, gözlerinin içine kadar ürperdi. İhtiyar kadın öldüğü için, etrafa fark etmeden ölümün soğukluğu, ağırlığı yayılıyordu. Başını dizinin üstüne koyup eğildiği için kadının yüzü görünmüyordu. Evin ortasındaki kilimin üstünde bir o tarafa bir bu tarafa yuvarlanan bir buçuk yaşındaki çocuk, ihtiyarın öldüğünü hepsinden önce anladı, at yavrusu gibi bağırp kendini anasının üstüne attı.

- Aaa!

Kadının eli yüzünde kaldı.

İhtiyar kadının eğilmiş vücudunu açamadılar. Öyle o şekilde – yüzü dizlerine kapanmış olarak - yıkadılar, o şekilde de tabuta koydular.

- Mekânı cennet olsun, - dedi molla, çocuk da anasının karnında böyle yatar. Bu ölüm değil, bu geldiği yere geri dönmektir.

“...Sen o düşman evine gelin mi olacaksın, ha?” – Narınç'ın aklında başka hiçbir şey kalmamıştı. Bu sözlerinin içinden ninesinin öfkeli, kin dolu gözleri bakıyordu. Narınç'ın ömrünün sonuna kadar da bu şekilde bakacaktı.

Köyün yarısından fazlası, - İhtiyar kadının ölmesi iyi oldu, onu düşman ailesi ile selamlaşmak öldürdü. – dedi.

Yaz başıydı, toprak yeşere yeşere yaz güneşinin altında buharlaşıyordu. Ama “karga gözü” çiçeği tam topraktan çıkacakken yoldan geri döndü. Sanki köy ve civarının inancı kaybolmuştu.

Toprakta acı bir tat vardı. Karga gözü çiçeği bunu hissedip kendi kökünün, özünün içine geri döndü. Tamamen yok olması için birkaç yıl yetti. Bir karga gözü çiçeği ile birlikte küçücük bir yeşil böcek de yok oldu. Karga gözünün taç yaprakları üzerinde ömrü

boyunca yorulmadan ötüyordu. Aslında bu, onun ötmesi değil, nefes alıp vermesiydi. Çiçeklerin kokusuyla birlikte havaya yayılıyordu. Öyle bir böcekti ki, (s. 211) ceviz kurdunun sırtına asılırdı, ağaca tırmanmasına izin vermez, yarı yolda öldürürdü.

Bir de böyle böcekler, yeşil böcekler kimsenin olmadığı yerlere çekilecek... Bir yerde parçalar mahveder... Daha neler olacak, daha kara ağaçlar kuruyacak. Gözsüz kuzular dünyaya gelecek. Coğrafya öğretmeninin kuzuyu görüp elini eline vurarak katılarak gülmesi hala aklımdadır.

- Allah'ın aklından çıkmış, kuzuya göz koymamış.

Bunlar daha sonra olacak işlerdir. Bu sırada köylere traktör paylaştırılmıştı. Toprak traktörün sesini ilk defa işittiği için bu sesi aç gözlülükle kendine çekiyordu. Cemaat ise bayrak sallaya sallaya bayram gibi bu olayı kutluyordu. Biz de - köy çocukları - traktörün sesine atlayıp koşuyor, kendimizi traktörün dumanına kaptırıyorduk.

Hamile gelinlerden biri, birkaç gündür, başımın ağrısından ölüyorum, benzine aşerdim, az kaldı, içeceğim, diyordu.

Biz, küçük, isli evlerden çıkıp adam olmuş köy çocukları, traktörlerin peşine düşüp yorulana kadar arkalarından gidiyorduk, büyükler de geleceğin gücüne inanarak traktörlerin ardından gülümsüyorlardı.

Yaz mevsiminin güzel bir gününde Narınc, gül toplaya toplaya tepeyi aşip ninesinin mezarına gitti. Gülleri mezarın üzerine koyup, dizlerini kollarının arasına alarak oturdu.

Biz de bir araya toplanıp: - Gelin dağa çıkalım, - dedik, - Halil orda Narınc için tütek⁵ çalıyor. Halil'in kendi görünmüyordu, ama bir yerlerden tüteğin sesi işitiliyordu.

* * *

Bundan yüz yıl önce ölen Halil'in karısı, isli evin üzerine çıkıp bas bas bağıriyordu:

- Gelin, kancığımıza sahip çıkın, çiftleşme dönemine giriyor, aay...!

Burası komşunun samanlığıydı...

Halil samanlıktan çıkıp büyük elleriyle karının ağzını kapattı. Etraf karıştı, Narınc samanlıkta şaşırıp kalmıştı, nereye gideceğini bilemiyordu. Sanki bu zamana kadar hiçbir

⁵ Kamıştan yapılan bir tür çalgı.

şey olmamıştı, ne olacaksa, şimdiden sonra olacaktı. Narinç'in anası ilk önce kendi göğsüne vurdu, göğsü kapı gibi takırdadı, sonra yüzünü gözünü tırmaladı, acı hissetmedi. Komşunun kızları Narinç'ı getiriyorlardı. Narinç'in üstünde başında, saçlarında bir erkeğin izi hissediliyordu. Anasını görünce Narinç'in dudakları açıldı, gülümser gibi oldu, sonra hıçkırıp (s. 212) içini çekti. Babası eve girip yüzünü duvara doğru çevirdi, bıyığını parmağına dolayıp çekti, o da bir acı hissetmedi, ama ağzı kanla doldu. Anası ağlamıyordu, konuşmadan, sessizce saçını yoluyordu. Gece Narinç'in babası, yüzü duvara dönük bir şekilde öylece öldü, sabahına defnettiler.

Narinç'in dudakları kurumuştur, gitgide çatlıyordu, sanki bıçakla kesiyorlardı.

Büyük kardeşi de tam o anda söylemişti:

- Evde olmaz, ot yığınının yanına götür...

* * *

Bu Narinç mezarlıktan eve geri döndüğünde babası sinirli sinirli:

- Ne kaybettin, ne var orada, yoksa yüz yılın kavgasını bir de sana mı soralım. – dedi.

- Ninemin mezarlığının üstüne gül koydum.

Bunu söylerken sanki gaipten ninesinin sesini işitti, - “Bu küçük oğlanın adını da Halil koymuşlar. Kemiklerim sızlayacak”...

- Yeter artık, bilmiyor musun ihtiyar mezarına gül koymazlar...

Akşam Narinç'ı istemeye geldiler. Halil'in ailesinin en yaşlı adamları bahçe kapısının önünde durmuşlardı, hepsinin dizleri titriyordu. Bu işi yapmak istemedikleri için içleri saz teli gibi sızlıyordu. Yüz yıldır ilk defa kadınıyla çocuğuyla Narinç'in ailesi, Halil'in ihtiyarlarını böyle yakından görüyordu.

- Bir hata yapıyoruz. Ben ölüyüm, siz sağısınız. – Elçilerin en genci böyle söyleyip başını aşağı indirdi. Köy konseyi başkanı:

- Niye durdunuz, - dedi, çekinmeyin, günahı benim boynuma.

Sesinden tanıdım: Çapık Komiser. Çok değişmiş, o zaman keher ata binmişti, şimdi beyaz ata binmiş... Hatırlıyorum, beş altı adamı caminin duvarına dayamıştı. Köy halkı bir kenarda sıraya dizilmişti. O zaman da aynı deminki sesiyle:

- Ey cemaat, - dedi, bak, bu tahıl ambarını yakıp, bu suya zehir döken, o kaçak, açıkça, adam gibi, size düşmanım diyor. O da “vrediteldir”⁶

Bir ihtiyar adam bir iki adım öne çıktı.

- Ay neçennik⁷, vallahi bu zavallı düne kadar ekin ekip, toprağa tohum serpiyordu, bey olsa n'olur!

- Rahat dur yerinde adam, seni de dayarım duvara... - deyip ekledi, – ben işaret ettiğimde, urra, diye bağırsınız.

Sonra bana doğru döndü:

- Nerdesin, komsomol⁸?

Öne çıktım.

- Bunların üçünü sen vuracaksın...

He... tanıdım Çapık Komiser, yiğit adamdır...

Herhalde, şimdi beni tanımadı ya da hiç görmedi. Attan inip gülümseyerek etrafa göz gezdirdi. Çocukların başını okşadı. Dudakları şişmiş, eğri büğrü olmuş çocuğu görünce köy konseyi başkanına baktı:

- Kim vurdu bu güzel oğlana?

(s. 216)

- Yaramazlık yapıyordu, ben vurdum.

- Yok, vurma, kendi elimizle geleceğimize vurmayalım. – Cebinden para çıkartıp çocuğun kalpağının altına koydu.

Köy konseyi başkanı öne geçti, düğün evinde büyük sofraya kurdular. Biraz sonra Çapık Komiser sofranın başında oturmuş kadeh kaldırıyordu:

- Yukarılardakiler de yüz yılın düşmanları barışmışlar mı diye meraklanıyorlardı. Bunun için ödül de aldık. Bundan böyle de sakın dolaşın. Asıl yiğitlik neyle ilgili olursa olsun, ölüp öldürmek değil, aksine insanı sevmektir. Geçmiş geçmişte kaldı. Babasını tanıma, anasını tanıma, insan gördün mü sev, bizim sloganımız budur.

⁶ Tahripçi anlamındadır. Bu terimin alışılmış yan anlamı “tahıl zararlıları” ya da “haşereler” dir (Southard 2003) Bu kullanımıyla terim, Sovyet toplumunu içeriden kemirerek yok etmekle tehdit eden haşere benzeri üçkâğıtçı komplocu izlenimine uygun olarak kullanılır.

⁷ Bir bölgede bulunan en üst düzeydeki yönetici. (Askeri ve mülki erkân için kullanılır. Vali, kaymakam, ordu komutanı gibi.)

⁸ Komünist Gençler Birliği Teşkilatı, genç komünistler.

Erkek evinin de, kız evinin de adamları Çapık Komiser'in sözünün önemini çok iyi anlayamıyorlardı, ama sanki hepsinin başı onun sözüne bağlıydı. Hepsi başlarını sallayarak gülümsüyordu.

Oğlanın anası, Narınc'ın başına tatlı serpe serpe etrafında döndü, sonra kocası ortaya çıktı. Merkezden gelen misafirlerin karşısında durup eğilerek selam verdi. Çapık Komiser yanındakilere bakıp ağır vücudunu sallayarak, kollarını yukarı kaldırdı. Diğerleri de meydana çıkıp birbirlerine karışarak oynadılar. Hepsi hoplayıp duruyordu. Gece bitene kadar da oynadılar. Çapık Komiser işçilerinden bir ikisini köyde bırakıp gitti:

- He, dediklerine bakmayın. Bizim dostumuz yoktur. Bu düşmanlıktan başkaları istifade ediyor, arayı karıştırıyorlar. Gözünüz üzerlerinde olsun...

Narınc'ı getirdiler. Geldiği gibi etrafa bakınıp anasını bulmaya çalıştı. Yenge güldü:

- Ananın ne işi var burada, artık sen anne oldun.

Kapıyı kapattılar. Bir yenge kaldı, bir de o.

- Ne olursa olsun, burası düşman evidir. Başkaları bir yaptığında, senin iki yapman lazım. Aranızı hoş tut. Diğer Narınc günah işlemişti, içinden çıkılamıyordu, sen bu günahı temizle... Çocuk doğur, yeni nesil türet. Ölenlerin de, kalanların da sevabı yeter sana. Düşman oğlu olsa ne yazar, nikâhlı, helal kocandır.

Yengenin yaşı küçük olsa da, sanki yüzyıldan kalma bir deneyimle, yaşından büyük davranan, olgun bir kadındı. Gülererek, Narınc'ın omzundan bastırıp divana oturttu.

- Bu, ne benim söylememle, ne de başkasının söylemesiyle olur, her şey seninle düzelecek. Yenge yılların verdiği bir beceriyle yatağı düzeltip çıktı. Kapı kapandığı anda odaya büyük bir (s. 217) sessizlik çöktü. Doğrudan yatağa bakan küçük pencereden bir çift göz dikkatlice bakıyordu. Narınc ilk başta kendine gelememi, nerede olduğunu, bu pencereden bakanın nereden baktığını, nereye baktığını anlayamadı. Korkulu bir şekilde bağırıp gerdek odasının bir kenarına saklandı. Yenge kendini içeri attı:

- Ne oldu sana? –dedi. Yine güldü, Narınc'ın sesi bir anda bu yüzyıldan kalma, uzun yıllardır yengeliği kendine görev haline getirmiş kadının hafızasında bir şeyler uyandırdı, artık otu biçilmiş, suyu içilmiş hafızasına yakıcı, tanıdık bir el uzandı. Yüzünün gözünün çizgilerini unuttuğu, aklından çoktan çıkmış olan bir adam kepeneğini⁹

⁹ Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba.

omzundan attı, saçaklı kalpağını çırpıp temizledi: - Yatağımızı ser, - ya da buna benzer bir şey dedi.

Büyüyüp bütün camı kaplayan yüz, Narınc'ın içine işlemiştir. Ömrü boyunca da bütün hatırladıklarının içinde en çok bu aklında kalacaktı.

- Korkma, on yıl aynı yerde okumuşsunuz, neden korkuyorsun?

Yenge başını kapıdan çıkartıp Halil'in kolundan tuttu:

- Gel içeri, onun ilacı sende, bende değil, -dedi.

“- Akıllı ol, ne olur, kız çocuğusun, senin düşmanlıkla ne işin olur. Böyle olması lazım. Merkezden söylediler, yoksa bana iş vermezler. Ninen ihtiyar kadındır, ona anlatamıyorum...” Babasının sesiydi.

Kapı yavaşça açıldı, ayak sesleri Narınc'ın içini parçalaya parçalaya yakınlaştı.

- Elini sürme bana! Narınc gözyaşları içinde başını kaldırıp baktı. Pencere camına nüfuz etmiş, yağmur damlaları arasından, suyun altından bakan yüz, şimdi de dışarıdan bakıp gülümsüyordu. – Elini sürme.

Gece hayli geç vakitti. Yenge hafifçe kapıya vurdu, vurduğu gibi de içeri girdi. Narınc divanın bir köşesine çekilmişti. Halil ise ayakta durmuş, başını aşağıya indirmişti.

- Kız, aklını başına topla, ne yaptığını biliyor musun?! Yenge onu omuzlarından tutup divana uzattı. Sanki aradan yıllar geçmişti, yenge kapıdan girip çıkana kadar Narınc olarak tanınmaz hale gelmişti. – Ağzına su alıp oturma. Hiç kimse elinden tutup yazı yazmayı öğretmeyecek sana, dönüp ters ters Halil'e baktı. – Bu zulümden kurtar beni...

... Yenge çıkıp kapının önünde duvara yaslanarak uyukladı...

Halil'in anasının sabrı giderek tükenmeye başlamıştı. Rüyasında (s. 218) yengenin elbisesini inek yiyordu... O anda gözlerini açtı ki, Halil'in anası yanından ayrılmış.

- Çok geciktiler, Yenge, çok sıkıldım!

- Kıza güven, çok güvenilir biridir...

- Onu demiyorum, dost var düşman... - yutkunup sözünü yarıda kesti, bir bak ne oldu?!

Yenge kapıyı birazcık aralayıp baktı. Narınc biraz önce nasılsa, aynı şekilde divanın üstünde oturmuş, Halil ise öylece yere uzanmıştı. Gidip Halil'i silkeledi. Halil doğrulup utanarak gülümsedi:

- Yanına yaklaştırmıyor, - dedi.

- Ne demek yanına yaklaştırmıyor, kendi başına mı?! – yenge böyle söyleyip divanı salladı.

Halil'in anası kapının önünde öyle bir bağırdı ki, köyün sonuna kadar duyuldu. Kocasını hemen gidip karısını diğer odaya götürdü:

- Gençlik bu, olsun, gece bununla bitmiyor ki, bu gece olmadı, yarın gece olur. İnsanları toplama buraya.

Ama akşama kadar köyde başka bir sohbet olmadı. Herkes gizlice fısıldaşarak birbirleriyle bu konuyu konuştu.

- Halil yatıp kalmış

- Uyandıran olmamış mı?

Köy konseyi başkanı da gülüp hoş karşılamadığını belirtir bir şekilde kafasını salladı:

- Ay belin kırılın senin, öyle kızın yanında adamın gözüne uyku girer mi?

O gün akşama kadar Halil evden dışarı çıkmadı. Yüzünü evin bir köşesine çevirip konuşmadan donuk gözlerle baktı. Hiçbir şey anlayamıyordu. Geçmişini unutmak lazımdı. On yıl boyunca okulda öğretmenler, evde anne baba, köy konseyi başkanı, merkezden gelen büyük adamlar, hepsi bunu söylüyordu. Halil birçok şeyi unutmuştu, ama yarın ne olacak onu da bilmiyordu. Asıl bu gece ne olacaktı, hiçbir şey belli değildi.

Önce Narınc'ın anası geldi, kızının ellerinden tuttu:

- Oğlan yüzünden mi, yoksa başka bir şey mi, söyle, bir çare bulalım! – Narınc'ın anasının koynuna girmişti, yüzünü sanki toprağa sürüyordu, hıçkırığa hıçkırığa, - götür beni, burada bırakma, diyordu.

- Yeniden mi kan dökülsün istiyorsun?! O sakinliğin gitmiş, öfke gelmiş, şu öfkeye bak, - dedi, diz çöküp aşağıdan yukarıya kızına baktı, kızının gözyaşları yüzüne damladı. – Bizi sürgün ederler, gözünü seveyim, zehir de olsa içmen lazım.

(s. 219)

- Götür beni, burada bırakma, yoksa kaçacağım.

Kadın dehşetle ayağa kalkıp Narınc'ın saçlarından tuttu. Yenge kapının önünden:

- Yüzüne vurma, görünmeyen yerine vur, dedi...

... Narınc artık ağlamıyordu, anası elinden tutarak gerdek odasına doğru getirdi.

Kızını oturtup dizlerini kucakladı.

oyununda şakaya, eğlenceye benzer canlı, güçlü bir şeyler vardı ki, bu her neyse hepsinin içini kaynatıyordu. Oynamaktan çok oldukları yerde sallanıyorlardı.

- Kim ne biliyor, ey cemaat, oğlan yüzünden midir? İyi oğlandı, zavallı. – Ağ Âşık sazı omzundan indirip, sazın gövdesini kolunun altına aldı, bu şekilde saz, bir tüfeğe benzedi. Ağ Âşık avurtlarını doldurup boşaltarak zurnasını üfleyen zurnacıya bakıp göz kırptı. Zurnacının gözleri anlaşılmaz hareketler yapıyordu.

Zurnacı da eşlik edeyim diye dönüp bana baktı. Eşlik edenin tek iyi yanı, hiçbir zaman ileride olmamasıdır, yanındakini takip eder. Sadece şiddetle vurursun. Şahsen benim için bir iyi tarafı daha vardır; avurdunu boşaltıp doldurarak insanlara bakarsın. Ay Allah'im, neler oluyor; herkes öyle ki kendini vadide sanıyor, ancak vadi boş, onlardan başka kimse yok. Bu nasıl bir köydür böyle.

Ama açık söylemek gerekirse, bu düğüne gelmek istemiyordum. Biz komşu köyüz, biliyordum ki, arada düşmanlık var... Üç dört atlı benim arkamdan komşu köye geldi.

- Ne kadar zamandır tutuklanmamışsın, gel eşlik et. Zurnacı var, eşlik eden yok, dediler.

Korka korka:

- Niye korkutuyorsunuz? – dedim. Ne yapmışım hükümete? Ben eşlik edemem, göğsüm ağrıyor, üfleyemem.

- Gel yalandan da olsa üfle. Bu öyle böyle bir düğün değil, hükümet barış düğünü yapıyor, inan bana, ciğerine falan bakmazlar.

...Geldim... Gördüm, yalan olmasın köyün hepsi eşlik etmeyi beceriyor. Neyse, sözüm ona değil. Ben de zurnacıya doğru döndüm, baktım gözleri gülüyor. Gözleriyle, gülmek istiyorum, çok sıkılıyorum, diyordu. Bende gözlerimle ben senden beterim, şimdi patlayacağım, dedim.

Ağ Âşık ikimizi de anlayıp:

- Ee bunları konuşturun, yoksa patlayacaklar, dedi.

Zurnacı havayı değiştirdi. "A, ala kuşak az oyna..."¹⁰ Bu oyunun arkası kötü geldiği için oynayanlar hemen meydanı terk ettiler.

Biz gülmekten katıldık, cemaat de bize uydu.

(s. 222)

¹⁰ Düğünlerde çok fazla oynayan bir kimseye, çalgıcı tarafından çok oynadığını, artık yerine oturması gerektiğini belirtmek için söylenen kalıplaşmış bir cümledir.

Eli tüfekli adamlar düğün evinin önünde köydeki adamların hiçbir zaman beceremedikleri bir yürüyüşle geziniyorlardı. Onların yürüyüşleri, aslında, merkezin başkanlarının emirlerine göre değişmişti: “Kuralları bozanın kollarını bağla, canını al”... Onların şimdi düğün evinin karşısında yaptıkları yürüyüş, bu emrin yürüyüşüydü.

Kalın, hırıltılı bir sesle köyün yüz yaşındaki ihtiyarlarına arkadaşlarıymış gibi, - adam ne istiyorsun? - sözleri, garip bakışlarla cemaatin başının üstünden bakmaları, yavaş yavaş büyüklü küçüklü hepsini bir yere topladı. Bu iki adam köyün içinden yeni bir yol gibi geçmişti. Cemaat de bu yolun kenarından onların baktığı tarafa bakıyordu ki, görecekleri günler de o taraftaydı...

Düğün evinden ihtiyar kadınlar geliyordu. Bıyıkları yeni terlemiş bu iki hükümet adamını gördükleri gibi ihtiyar kadınların hepsi yaşmaklarıyla yüzlerini örttüler. Yaşmağın altından selam verdiler.

- Çok sağ olun, biz sizden memnunuz, dediler.

- Dediklerimizi hükümete de iletin. İhtiyar kadınlar sizi alkışlıyorlardı deyin.

Askerin biri ayaklarını yan yana koyup ihtiyar kadının karşısında dimdik durdu.

- Orda ne var ne yok. Kuralları bozan kim?

İhtiyar kadınlar hep beraber konuşup ağlayıp sızlayarak samimi sözlerle konuşmaya başladılar:

- Denizde bir gül bitmiş, o da su diye ağlıyor. Bir gün geç oluversin, kız oğlanın elinden nereye kaçacak ki?

Öbür asker de bir iki adım geldi:

- Güzel, peki siz hangi taraftansınız, oğlan tarafından mı, kız tarafından mı?

- Yarımız oğlan tarafından, yarımız da kız tarafından. Bak öpüşüyoruz, - gerçekten de, birbirlerini kucaklayıp öpüştüler. – Gittiğinizde hükümete de söyleyin, deyin ki, barışmışlar. Öyle durup durup kucaklaşıyorlar deyin...

Askerler yolun ortasında sallana sallana gülüştüler. Onların güldüğünü gören çocuklar duvarların, çitlerin arkasından çıkıp bağıra bağıra evlerin arasına kaçıştılar...

Köyün bugünkü hayatı, geçirdiği anlar, günler bir dereye benziyordu, ses çıkartarak akıp askerlere ulaştığında göl haline geliyor, alttan altta, içten içe duruluyordu.

İhtiyar kadınlar çoğu allı güllü iplikten düğün elbisesi giyinseler de, siyah renkte görünüyorlardı. Herhalde çok yaşlı oldukları içindi. Öylece (s. 223) etraflarında siyaha benzer, koyu bir renk varmışçasına uzaklaşmaktaydılar.

- Bunlar iyi cemaattir, kötü cemaat değil, askerlerden biri böyle söyleyip, etrafına bakındı. – Rahatlar. Birbirlerine düşman olsalar da, rahat insanlar.

- En büyük düşmanlık bunlarda, merkezde böyle söylemediler mi?

- Öyle.

Köy konseyi başkanıyla Narınc'ın babası onlara doğru geliyordu. Narınc'ın babasını sanki dövmeye getiriyorlardı. Köy konseyi başkanının kalpağı elindeydi.

- Benim işime gücüme bak bir. Gör ne günlere kalmışım. Gör neyle uğraşıyorum...

- Ben neden ölmüyorum, ay başkan. O zaman niye o kurşun kardeşime geldi de, bana gelmedi?

“Ben söyleyeyim, neden sana gelmedi. Çünkü sen saklandın. Kardeşini ortada bırakıp, bağıra bağıra kaçıp taşın arkasına girdiğinde o mermi nasıl sana gelecekti. Sonra da ömrün boyunca kendi kendini temize çıkartmakla uğraştın ki, “Benim ailem vardı, ben kendimi kurşun önüne atamazdım. Kardeşimin bir canı vardı, onu da verdi gitti...”

“- Vallahi, vur, öldür beni, ay konsey başkanı, düşmanlık bundan yüz defa iyiydi. Hangi itoğluit baba kızının ortalıkta kalmasına razı olur...”

- Kes sesini talihsiz adam. Meryem'in bilge oğlu bunun üstüne yürüdü. Askerin biri uzun süredir rahatsızdı, çabuk çabuk öksürüp boğazını temizleyerek duvardan duvara bakıyordu.

- N'olmuş? dedi, diğer asker.

- Burada bir şey var galiba, bunlar bizi kandırıyorlar.

- Kandırıp ne yapacaklar ki?

- Yalana benziyor, düğün müğün yapmıyor bunlar.

Bahçe ve binalardaki kargaşayı diğer asker ancak bu sözden sonra gördü. Elleri silahlarında düğün evine doğru gittiler.

- Bunlar ahlaksızdır, dedi birinci asker, bunlardan her şey beklenir.

Köy konseyi başkanıyla Narınc'ın babasını görüp durdular. Kendilerine çeki düzen vererek beklediler.

- Yoldaş selsovet¹¹, galiba işler yolunda değil? Sabah düğünün sonuncu günüdür, ancak hala bir şey yok. Biz yukarıya bilgi vermeliyiz.

¹¹ Köy konseyi başkanı.

(s. 224)

- Oğlan bağı çıkmış, komsomol¹². Ne yapalım peki? Ben söylemeyeyim, sen söyle.

- Doktor kâğıt versin, bizde çıkıp gidelim.

- Siz canınızı sıkmayın her şey düzelecek. Çocuğum, misafirlere sofraya kurun!

Halil'in babası içeriye girmişti, arkasında neler olduğundan haberi yoktu. Yavaş yavaş konuştuğunu sanıyordu, ama sinirinden sesi köşede bile işitiliyordu, boğula boğula diyordu ki:

- Görüyor musun, düşman düşmandır, nerde olursa olsun intikamını alır. Uyanık ol, uyuma, henüz bitmemiş, az insan ölmüş, daha çok insan ölmeliymiş! Bunu istiyorlar!

- Ne sayıklıyorsun, be adam! Askerlerin ikisi de ellerini silahlarına götürdüler.

Kadınlar kendilerini onların üstüne attılar:

- İçmiş, ay oğul, kafası güzel, bağışla onu, bize bağışla. Biz çok şeyler yaşadık, bundan sonra kuş bile öldüremeyiz. Sen onun dediğine bakma, gözünü seveyim...

- Askerleri içeri çağırın, evladım, yiyecek içecek verin. Çok fazla ayakta kaldılar. Köy konseyi başkanı böyle söyleyip, elini karşıdaki kapıya doğru uzattı. Kapının her iki kanadı tamamen açıldı. Askerleri içeri getirdiler...

- Ortalık karışacak yine. Önceleri hiç olmazsa hükümet karışmıyordu. Narınc adında bir kızla başlamıştı, Narınc adında bir kızla da bitecek.

- Kurunun yanında yaş da yanmasın. Bunların yüzü sertleşmiş, bize karışmasınlar.

Duvarın yanına ihtiyarlar dizilmişti.

Ama kendi kendilerine sıraya girmiş gibi değil de, zorla sıraya sokulmuş gibilerdi. Bu gerçekten de böyleydi. İhtiyarlar, yaşı geçmiş, görmüş geçirmiş kişilerdi. Ne olmuş, ne olacaksa hepsini biliyorlardı, ancak hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi davranıyorlardı. Toprak gibi havayı hissedip sıkılmışlardı.

Yellemçek onlara bakarak bir o tarafa, bir bu tarafa geçti.

- Yas tutmaya mı geldin, Karakelleoğlu? Eli silahlıları görmüyor musun?

- Görüyorum, n'olmuş ki?

- Sana oyna demediler mi?

Karakelleoğlu benim...

¹² Sovyet gençliğine komünizmi benimsetmek ve Komünist partiye kadro yetiştirmek amacıyla 1918 yılında kurulan gençlik örgütü, bu birliğe üye olan kişilere verilen isim.

...Yanımdaki dirseğiyle hafifçe böğrüme dokundu:

- Sen bugün oynamamışsın, kalk oyna. En sonunda senden bilecekler.

(s. 225)

Bu köye geleli bir iki yıl olmuştu. Bir işin içinde gariplik varsa ne olursa olsun senden bilinir, gariplik de yetimlik gibidir, üzerine bir yapırsın gitmez. Görüyor musun, tilki oğlu tilki, bu kadar insanın içinde bir tek benim yakama yapıştı. “Oyna!”. Oynamam n’olcak...

Kalktı, pantolonunu çekip kemerini sıktı, ayaklarının ucunda - toprak meydana gariplik izler bırakarak - oynamaya başladı. Ama sanki çalınan “Terekeme”¹³ havasına oynamıyordu. Gerçekten de insanı tanımak zormuş. Karakelleoğlu’nun içinde kendi havası çalıyormuş. Adam içindeki havaya oynuyormuş. İçindeki hava da; öyle oynaya oynaya, - gideceğim, diyordu. – Burada da kalmayacağım, buradan da gideceğim.

Bu sözler birbiriyle ahenge girip “Terekeme” havasından daha hafif bir nağmeyle duyuluyordu.

Meydana çıkıp çalgıcılara selam verdi, Yellemçek’e baktı.

- Yaptığın iyiliği başıma kakma. Yellemçek ayağının ucunda kalkıp, yerinde kıpırdandı. – Sana yer verdiğimizde, senin için ev yaptığımızda, nereden geldin, nereye gidiyorsun diye sorduk mu?

İhtiyar kadınlardan biri öne çıktı. – Düğün oynamak içindir, ey cemaat, neden oturuyorsunuz! Benim havamı çalın, evladım! Ayağını yere vura vura meydana dolandı. Askerler yemiş içmiş, şimdi bahçeye çıkmışlardı. İhtiyar kadın onları görünce:

- Ne olmuş, dedi. – Handan korkumuz yok, beyden korkumuz yok. Yaşasın Şura hükümeti!

Diğer ihtiyar kadınlar da çıkıp eteklerini topladılar, yüzlerini askerlere doğru çevirip yerlerinde sallanmaya başladılar. Sonra ihtiyar kadınların oğulları, torunları çıkıp birbirlerine karışarak oynadılar.

Ben – Çapık Komiser’in para verdiği çocuk, - o gün askerlerin eline baka baka herkesten çok atlayıp zıplıyordum. Dudağımın şişi inmişti, ama paranın havası hala başımdaydı. Onun için öyle bir hevesle oynuyordum ki, Yellemçek beni alkışlamaya başladı:

- Ay sağ ol! Ay sağ ol!

¹³ Azerbaycan halk oyunu havalarından birinin adı.

Birinci kadının oğlu anasının boynuna sarılıp:

- İyi yaptın, ana. Askerler de gördü, başkan da... - diyordu.

Her zaman yürekleri hızlı hızlı çarparak varmayı istedikleri gençlere bakan kızların birdenbire bütün hevesleri kırılmıştı. Yerli yersiz utanıp sıkılmıyorlardı, daha doğrusu, “Narınç Halil’i yanına yaklaştırmıyor” haberinden sonra utanmaları kalmamıştı...

(s. 226)

Narınç’ın babası askerlerin yanından öyle bir geçti ki, bu yürüyüşle neredeyse köyden çıkardı. Karısı onu görünce gözlerinin yaşını silip, ona doğru geldi:

- Saçımdan tutup sürüdüm, saçı elimde kaldı... dedi.

Narınç’ın babası bunu işitti mi, işitmedi mi bilinmez, geldiği gibi karısının saçına yapışıp onu ayaklarının altına aldı. Yenge kadını kurtarmak için koşup yetişti. Narınç’ın babası onu da karısının yanına yıktı. Eline geçeni vurup kırmaya başladı.

Küçücük evde büyük bir gürültü koptu, adamlar, oğlanlar koşup Narınç’ın babasını uzaklaştırdılar. Başkanla askerler de geldi. Başkan:

- Bu talihsiz oğlan aklını kaçırarak, gözleri yerinde değil, götürün içirin, yoksa deli olacak, dedi.

Narınç’ın babasını götürdüler. Başkan askerlere doğru döndü:

- Yoldaşlar, bu mesele halledilecek, bundan emin olun. Bunu, bize havale ettiler, yapmamız lazım. Oğlan bağlı da olsa, serbest de olsa, neticede sonuç vermeli. Bunlar bu yıl akraba olmalılar, vesselam. Daha önce çıktıkları kapıya baktı, - Evladım, bağırsak kebabı yap, şimdi geliyoruz. Lezzetli bağırsak olsun, dedi. Askerlerin arasına girip demin ki kapıya doğru gitti. – Halil belasını bulsun, öyle bir bulsun ki... Kızın yanına koymuşlar seni, zalimin oğlu, hiç kızdan düşman olur mu?

Askerlerin ikisi birden gülüştüler. Ellerini ellerine vurup eğilip düzeldiler. Güldüklerini göstermek için, yüzlerini köye doğru döndüler...

Onların gülmesi köyün içinden taze bir hava gibi geçti. Hepsi yavaş yavaş güçlenip:

- Ne olmuş, gördün mü? – dediler.

- Ne olmuş Allah aşkına?

Zurnacı, zurnasını dizinin üstüne koyup kurumuş dudaklarını ıslattı, kalpağını çıkarıp terini sildi, cemaate bakarak omuzlarını silkti. Zurnaya eşlik eden diğer çalgıcının dudakları açılmıyordu, buruşup öylece kalmıştı.

- Ne kadar çalabiliriz ki, balık gibi üç gündür nefes alamıyorum, - dedi.

- Sus, - dedi zurnacı, - canın cehenneme, beni mahvedersin.

- Ah be adam, böyle düğün olur mu hiç?

Yellemçek kapıdan biraz uzakta ocağı yakmıştı, bağırsak kebabı yapıyordu. Küçük ocaktan birdenbire çok kuvvetli bir duman kalktı, düğün çadırındaki halkın gözünün önünde kıvrıla kıvrıla göğe (s. 227) doğru yükseldi. Bir an için garip bir uyumla gitgide pazar yerine benzeyen düğün evine toplanmış halk, başlarını kaldırıp gökyüzüne baktı.

- Orada kebab pişiren Yellemçek mi?

- Evet, dediler.

- Uzakta, bizi işitmez, korkma, söyle sözünü.

Ayakta duranlar oturdular, oturanlar kalkıp adamın ağzına baktılar. Zurnacı dudaklarını ıslatıp, zurnasını ağzına götürdü. Adamlar dönüp çalgıcıya baktı. Sırayla ellerini dudaklarının üstüne koyup:

- Suss, acele etme, çalarsın birazdan, - dediler.

Zurnacı da alttan yukarıya doğru kapıya baktı. Yellemçek iki elinde iki şiş bağırsak kebabı sallana sallana kapıya doğru gitti.

- Karagüne'nin oğlu hakkında hükümete yalan haberler götüren de budur.

- Yok be adam!

- Ya ne. Ne demişti o zavallı. "Ataya değmez, babaya değer, anaya değmez, bibiye değer, değere değmez, değmeze değer", neydi bu, bağlamaydı¹⁴ işte. Ne yaptı ne etti, tersini anlattı.

Önceden konuşmayan, arada bir nöbette bekliyormuş gibi sessizce ortalığa çıkıp ne hava olursa olsun oynayıp çalgıcılara baş indirerek geri dönüp yerine oturan adamın bir anda rengi bembeyaz oldu, bağıra bağıra:

¹⁴ Halk âşıklarının birbirleriyle atıştıkları zaman birbirlerini yenmek için çalıp okudukları şiir, bilmece. Cevabı dudaktır. (Ata derken dudaklar birbirine değmez, ancak baba derken değer.)

- Kim kimi tutuklatmış, sürgün ettirmiş bana ne, - dedi. Benden laf mı almak istiyorsun? Sürgüne göndermişlerse iyi etmişler. O Karagüne'nin oğlunu ben iyi tanıyordum, o karnı dolu bir kurttu. İşi gücü hükümetin bostanına taş atmaktı.

Sanki hepsinin altından su çıkmış gibi ayağa fırladılar...

Ben ellerimle adamın ağzını kapatıp, gözlerimi askerlerin olduğu evin penceresine diktim. İlk olarak aklıma, ben bu adamın hakkında ne biliyorum, yanımda onu tanıyan da yok, iftira atayım gitsin diye geldi. Ancak gördüm ki hiçbir şey bilmiyorum, iki dakika içinde iftira atmak için kötü kötü şeyler düşündüm. "Karagüne'nin de yüzüne tüküreyim, oğlunun da. Benim neyime gerek, kendimi ortaya attım."

- Sus, ağzına geleni söyleme, benim seninle işim yok, dedim.

Daha önce başıma toplananlar korkarak uzaklaştılar:

- Yok, sen benden laf almak istiyorsun!, dedi adam.

Birdenbire ben de ağzımı askerlerin olduğu eve doğru çevirip bas bas bağırdım.

- Kaçak Ali 'ye ekmek götüren sen değil miydin?

(s. 228)

Adamın eli ayağı boşaldı, yere uzandı. Bir anda benim akrabalarımla adamın akrabaları karşı karşıya geldiler.

O buna:

-Ayaz Ağa'yı uğurlayan sen değil miydin?

Bu ona:

- Kolhoz'un¹⁵ saman yığınınu tutuşturan kimdi?

Askerler bahçeye çıkıp göz gezdirdiler. Ama bunun da bir oyun olduğunu, halkın yallı¹⁶ oynadığını sanıyorlardı.

Çiftçi Haley önceden duvara dayanmış, bakınıyordu. Durumu görünce öne doğru yürüdü.

Ben, zurna dizimin üstünde, şaşırıp kalmıştım. Neredeyse parmaklarını gözüme sokarak:

- Sen niye ağzına su alıp duruyorsun, çalsana!

Ben zurnayı alıp "Kol yallısı" çaldım...

¹⁵ Komünist sistemde zirai üretim kooperatifi.

¹⁶ Birbirinin elinden tutarak topluca oynanan bir oyun, halay.

Adamlar omuz omuza tutunup, oynamaya başladılar... Cemaat oynayarak sakinleşti.

“Kol yallısı”nın melodisinde hıçkırığa benzer bir şey vardı. Gelin odasının kapısının önüne kadınlar toplanmıştı. Yenge kalın, hırıltılı sesiyle söyleniyordu:

- Başkan diyor ki, sen cevap vereceksin. Ne yapayım ben şimdi. Yengelik için verdiğiniz elbiseleri başınıza çalın.

Yenge ağlıyor muydu, yoksa ağlayacak mıydı anlaşılmıyordu. İri ellerini bir kadına doğru uzattı:

- Sen kendi rızanla mı gittin? Seni ben kocaya vermedim mi? Gözünden yaş döküyordun, peki senin ağlamana bakan oldu mu?

Diğerine doğru döndü:

- Sen? Dışarıda düğünün oluyordu, sen içeride ben buna eş olmam diye kendini yere vuruyordun. Sonra pîrîm diyerek yakasına yapışmadın mı?

- İyi, eski defterleri açma sende. Kadınların hepsi kızarıp gülümsediler. – Şimdi ne oldu peki. O zaman atsın kendini aşağıya.

Yenge yüz yerinden sallandı:

- Öyle değil. Eli tüfekliler kapının önünde bekliyor. Benim bunda ne günahım var. Ben kendim de yüz tane istedim, ama birine gittim. Şimdi bu karalar bağlamış kız ne istediğini söylemiyor.

- Onunki farklı bir şey, istek falan değil...

Askerler çakırkeyif olmuşlardı, sağa sola sallana sallana yürüyüp yallı oynayanlara doğru geldiler.

- Şimdi onları götür, biraz gezdir, dedi köy konseyi başkanı.

(s. 229)

- Karagüneoğlu'nun hakkında kavga başladı yine, dedi Yellemçek.

- Nereden biliyorsun? Askerlere, hiçbir şey söyleme, yaklaşip askerlerin koluna girdi. – Gidin, rahatça gezin, dinlenin. Bundan böyle bu köyde birbirine kurşun atan olursa, beni karşısında bulur.

Askerleri derenin kenarına götürdüler. Köy konseyi başkanı, - uuf, deyip bahçedeki kütüğün üstüne çöktü. Yellemçek askerleri götürmüş geri dönüyordu, yaklaşınca:

- Ne görev verdiler yine sana? Köy konseyi başkanı başıyla uzaklaşmakta olan askerleri gösterdi:

- Hiçbir şey.

- Doğruyu söyle. Elini gözünün üstüne koymuştun.

- Tömbeki istiyorlardı.

- Yalan söylüyorsun, Yellemçek, benden de mi gizleyeceksin?

Yellemçek'in bakışları o kadar derin, o kadar gizliydi ki sanki bir pencerenin arkasından bakıyordu. Gözleri boş boş parlıyordu. Bu parıltının altında garip bir anlaşılma, karışıklık, düğüm vardı ki, bunu görmek, başından bulanmakta olan suyun durulmasını beklemek gibi bir şeydi. Dişlerini göstermeseydi, güldüğü anlaşılmazdı. Gülerek:

- Tömbeki istiyorlardı, dedi.

- Peki, söylemezsen söyleme, nasılsa öğreneceğim. Peki, bu kız için ne düşünüyorsun?! Bir sevdiği vardır belki?

- Bilmiyorum, ama galiba var. Yoksa böyle yapmazdı.

- Peki, öğrenebilir misin?

- Gerventli o gün eşeğine gazete yedirtiyormuş...

Köy konseyi başkanı güldü:

- Sen de içindeki kurdu böyle öldürüyorsun Yellemçek.

Yellemçek sanki intikam alıyordu, Öfkesini çıkarıyordu, ama intikamını kimden aldığı bilmiyordu. Haberi verirken üstüne kendisi de bir şeyler eklemese, yüreği rahatlamıyordu.

“- Vallahi, yoldaş neçennik, kulağımla işittim...”

Sanki gömleğini yere atmışlar, biz gelene kadar bunun üzerinde yat demişlerdi.

Onun da böyle uyanık, böyle dört gözle dolanması, bütün konuşan ağızlara, bakan gözlere girmesi, burnunu sokması, cıva gibi kaynaması da bu yüzdendi.

Yellemçek de benim, işitin! Sanki Tanrıyı değiştirip Allah'ı kabul etmiş, Allah dediğim gündün beri bunu bekliyordum ki, (s. 230) alalacele bin beş yüz yaşlı olan Allah'ın adına and içe içe gördüklerimi, işittiklerimi, tanıdıklarımı satayım, tutuklattırayım, sürgün ettireyim. Ama böyle yapsam da ben Yellemçek'in yüreği rahatlamıyordu. Neden? Ne olmuştu ki?

Hiçbir şey. Günlerden bir gün aynı Çapık Komiser, o yiğit, o yenilmez adam Yellemçek'i getirip köye takdim etti:

- İyi oğlandır, adı Hamza'dır. Koç Köroğlu böylelerine Keloğlan diyordu. Bugünden sonra sizlere dost, kardeş olur, kendi de selsovetin kâtibi olarak çalışıyor...

Peki, bu Yellemçek, Koç Köroğlu'nun Keloğlan dediği bu güzel Hamza niye bu kadar hırslıdır, niye yüreği soğumuyor? Ama aslına bakarsan, doğru yapıyor. O gün Ağ Âşık mecliste ne söylüyormuş; "Alçaklıktır bu, âşıklık değil..." Yellemçek bunun üzerine: "Hiçbir şey olmaz Ağ Âşık, sana da yerini gösteririz.", dememiş mi!

* * *

Yazın son aylarıydı. Kök verdikçe büyüyen ceviz ağaçları, cevizlerini şimdi şimdi sertleştirip sağlamlaştırıyordu. Kurt, kebab ocağının yanından başı alevli bir şekilde geçti. Sanki bu yolu bin defa gelmiş gibi toprağın, külün içinden gözü kapalı bir şekilde ilerleyerek Yellemçek'e doğru geldi. Yellemçek kütüğün üstüne oturmuş, sırtını ceviz ağacına yaslamıştı. Kurdun burnunun ucunda bir koku dolaşıyordu, bu kokuyu duyarak Yellemçek'in dizine kadar tırmandı. Baktı o koku buradan gelmiyor. Kokunun sahibi her neyse buradan geçip gitmiş olmalıydı. Gözlerini iri iri açıp aşağıdan yukarıya doğru Yellemçek'e baktı. Yellemçek parmağının ucuyla vurup kurdu yine kebab ocağının yanına fırlattı. Kurt ateşin içine düştü, tırnak uzunluğunda bir kıvılcım çıkararak alevlenip söndü. Yellemçek kalkıp üstünü başını çırpıtı düğün evine doğru gitti.

Karanlık çökmeye başlamıştı. Köye açıkça hissedilen garip bir yorgunluk çöküyordu. Kaç gündür düğünün bitmesini bekleyen köy halkı, bundan sonra ne yapacağını bilmiyordu.

Yenge kapının önünde, kütüğün üstünde oturmuştu. Halil'in anası gelin odasının kapısını kale kapısı gibi açtı.

Narınç divanın üstünde oturmuştu. Dayak yemiş, saçları yolunmuştu. Bu yüzden de didiklenip çırpılmış yüne benziyordu. Halil'in anası yaklaşıp Narınç'ın karşısında diz çöktü:

- Kurşunun yapamadığını yaptın, üstüne beddua etmeye geldim, bak, saçımın suyunu içiyorum, - örgülerini su kabından çıkartıp suyundan (s. 231) bir yudum içti. - Kalkıp kemerine geçirdiği siyah bir bez parçasını Narınç'ın gerdek odasına bağladı.

Halil odanın az karanlık olan diğer köşesinden gülümseyerek anasına bakıyordu. Sessizce, konuşmadan utanarak gülümsüyordu. Sanki evin bir köşesinde ışık yakmışlardı. Halil'in solgun, rengi kaçmış yüzü zayıf bir şekilde aydınlanıyordu. Anası bir an için durdu:

- Sana demedim mi, düşman kızından bize gelin olmaz!

Halil'in ağrıları, ızdırabı çekilip gitti. Uykusuzluktan kızarmış gözlerinin içine kadar serinledi.

Yenge kapının anahtar deliğinden bakınca Narıncı'ı ayakta gördü. Narıncı saçlarını tarıyordu. Kaç gündür kapının önünde bekleyen yengeye sanki kor bastılar.

- Allah cezanı versin, - diyerek ellerini yan yana koyup beddua etti. – Düğünden sonra ayılmış bu...

Narıncı'ı sanki bilmediği tanımadığı bir yerden daha yeni getirmişlerdi. Sanki gözleri bağlıymış gibi gözlerinin dibi ağrıyordu. Halil'in anasının bedduasından sonra birdenbire her şey durulmuştu. İçinde sanki birdenbire bir ışık yanmıştı ki, bu da aslında bundan sonra umudu ne olacaksa onun ışığıydı. Narıncı biraz önce karşısında diz çöküp yüzünü dizlerine koyan Halil'i hatırladı... Ama yengesinin sesi bundan sonrasını hatırlamasına izin vermedi. "Bir iki kişi çağırın oradan!" - Narıncı ancak bunu duyabildi.

- Kendin için çağır bir iki kişiyi, anladın mı, bana lazım değil. Narıncı yengeye doğru döndü. Yenge bunu beklemediği için yerinde donup kaldı.

- O imansızın, o cehennemden de uzaklara gitmiş ninenin aynısısın, anan diyordu da inanmıyordum.

Aradaki kapı yarı açıktı. Narıncı dönüp baktı. Yengeyle Halil'in anası kapının arasında durmuş bir şeyler konuşuyorlardı. Divanın başında Halil'in kalpağı asılmıştı, kendi görünmüyordu...

"- Benden sana eş olmayacak, istiyorsa dünya yıkılsın. Yüzyıl değil, bin yıl geçsin..." – Halil kalpağıyla yüzünü kapadı...

Aynı kalpak şimdi divanın başında asılıydı. Halil'in anasıyla Yenge'nin fısıltısı odanın loş tarafını karıştırıyordu.

Ninesi, merdivenin başında değneğini yere vuruyordu:

(s. 232)

"- Hepinizi gaz döküp yakarım. Ben sağ olduğum sürece, bu kapıdan düşman elçisi giremeyecek. Sen git, bu yaptığını babanın evinde yap."

Narınç'ın anası küllüğe oturmuş, sinirinden kendi saçını yolmaya başlamıştı...

... - Bir ayağın mezardadır ihtiyar, öldüğünde üzerinde saz çaldırıp oynatacağım, tuu, diyeceğim." Narınç'ın babası kolhoz idaresinin önünde ağaç yontuyordu, karısının sesini işitip eve doğru koştu. Karısı onu görünce üstünü başını yırtarak yeniden ağlayıp bağırmaya başladı:

- Beni bu hale getirdiler, bak, ananla kızın bir araya gelip beni bu hale getirdiler!

Babası kamçıyı alıp kızına doğru gitti. Ninesi araya girdi.

- Elini kaldırırsan sütüm burnundan gelsin!

Komşular toplanıp gelene kadar kızı kamçıladi. İhtiyar kadın araya girdiği için kamçının çoğu ona geldi. Kırış kırış olmuş yüzünden kamçı izi son güne kadar da gitmedi...

Ara kapı biraz daha aralandı:

- Cemaate de ki, yola gelmiş. Şimdi kendi kıvranıyor. - Halil'in anasının sesiydi. -

Düğün sanki yeniden başlıyordu. Kadınlar bir şey anlamadıkları için dönüp dönüp

Yenge'ye tekrar sordular:

- Ne güzel, birdenbire yola geldi!

- Ne bileyim, içeri girdim ki, taranıp süsleniyor.

Duvarın yanına sıralanmış adamlar omuz silkip söylemek istediklerinin çoğunu içlerinde saklayarak birbirlerine bakıyorlardı.

Kızlar bunu duyunca kederlendiler. Kızın oğlan elinden hiçbir yere kaçamayacağını bir kez daha anladılar. Sonra hepsi birbirine bağlıymış gibi, hepsinin yüreği aynı anda sıkıldı, hayatın geçtiğini, düğünün ebedi bir göç gibi olduğunu, kendilerinin de bu göçten geri kaldıklarını hissedince kederlendiler.

Köy konseyi başkanı uzaktan görününce Yellemçek ellerini birbirine sürtüp kuş gibi bir ses çıkartarak güldü. - Vesselam, sorun çözüldü...

Karanlık çökmüştü. Köy evlerinin ışıkları hızla açılıp kapanarak ışıldıyor, düğün evinden bakıldığında yıldızlar gibi uzak görünüyorlardı.

Yorgunluktan mı, yoksa susuzluktan mıdır Çapık Komiser geldiğinde çok fazla korkmuştum, sanki birdenbire içimi kemirdiler. Başımı kaldırıp bahçedeki ceviz ağacına baktım, sessizlik vardı...

(s. 233)

Gör bak, ben kurdun cevizin içini kemirdiğini nasıl işitmişim. İşitmek değil de, aslında nasıl hissetmişim. Onun için de beni kaşınma tutmuştu, sanki içime kurt girmişti.

Narınç'ın annesi Yenge'yle birlikte küçük kızını giydirip süslüyordu. Kız sarışın, iri dudaklı, yusuvarlak bir kızdı, kocaya gittiğini duyduktan sonra eli ayağı içten içe sızlayarak titriyordu. Rengi kaçtığı için dudakları kıpkırmızı olmuştu, sanki boya sürmüşlerdi.

- Korkma, Yenge de seninle olacak, ne istiyorsan Yenge'ye söylersin.

Kız gülümsedi. Böyle gülümsemesi lazımmış, titremesi, çarpıntısı bir anda geçti. Yüreğinin derinlerinde hala daha kendisinin de anlayamadığı bir sevinç vardı. Bu daha çok ömründe ilk defa şehre gitmeye hazırlanan çocuk sevincine benziyordu.

Yenge içinden ne düşünüyorsa, oturduğu yerde gülümsüyordu:

- Kocaya gittiğimde ben de on dört yaşındaydım, - dedi.

Kız Halil'i hatırlamaya çalıştı. Hiçbir şey hatırlayamadı. Anası kızın gönlünden geçenleri hissedip:

- Keşke önceden seni verseydik, - dedi.

- Ama Narınç'ı istiyordu!

- İsteddiğini gördük, sonu yoktur o isteğin...

- Başkan biliyor mu? – Yenge böyle söyleyip elini kızın beline uzattı, kemerini biraz daha sıktı, kız Yenge'nin elinde öyle bir hale geldi ki, az kalsın ayakları yerden kesiliyordu. Anası:

- Çok sıkma, dedi.

- Yok, bırak beli sıkı olsun, orada yayılması için yapıyorum.

- Bunu böyle başkan aklımıza getirdi, değiştirin, küçük kızını getirin dedi.

“...Kız yola gelmiş...” Bundan sonra düğün su getirmek gibi, koyun sağmak, tarla ekip, yol gitmek gibi, köy halkının her gün, her saat gördüğü basit işlerden birine dönmüştü.

Ceviz ağacı yapraklarını yaymış köyün havasını emiyordu. Bu birkaç gündür sıcaklığı hisseden yoktu. Birdenbire ceviz ağacının altı öyle boğucu, öyle havasız olmuştu ki, herkes çabuk çabuk derinden nefes alıyordu. “Şimdi bir şey olacak” diye düşünerek bekliyorlardı ki, Yenge dışarı çıktı, yorgun bir şekilde gülümseyip:

- Yeni kendine geldi, dedi, - utanmaz, daha bizim yanımızda oğlanın başına tırmanıyordu.

(s. 234)

- Demek Halil yüzündenmiş...

- Vallahi ne bileyim, sanki kızı demlenmeye bırakmışlar.

Şöyle açık açık konuşan yoktu. Cemaat ortada bir durum olduğunu hissetmiş, orada burada şaşırarak çekine çekine, ikişerli üçerli fısıldaşıyordu.

Ağ Âşık'ın sesi Ayaz Ağa'nın iki katlı evinden geliyordu. Herhalde “Yanık Kerem”i okuyordu. Yellemçek bahçede askerlere çay veriyordu. Arada durup dinledi. “Kerem’in yandığı yerdî”; Ağ Âşık inliyordu.

- Bu da kudurmuş, dedi Yellemçek. – Bak ne okuyor. Kim için yas tutuyor itoğluit. Belki de sınırlı¹⁷ aşanlar için okuyor!

Köy konseyi başkanı bir askere baktı, bir Yellemçek'e, o da kulak verdi:

- Bir havayı okuyor, kendi yazmamış ki, dedi, baktı söylediği kötü anlaşılıyor, öyle bir güldü ki dediği bir anda yok oldu.

Yellemçek boynunu başkana doğru uzattı:

- Sana demedim mi, Garventli öylece merkezin ortasında oturmuş eşeğine gazete yediriymiş...

- Yeter, koy çayımızı içelim. Şimdi ne yapalım diyorsun, eşeği?

- Yok, eşekte günah yokmuş, Garventli'nin kendisi...

Köy konseyi başkanı kadehlere yeniden içki koydu:

- Bunu da Yellemçek'in sağlığına kaldıralım diyorum. Yellemçek itibarlı, sadık bir oğlandır, uyanıktır. Onun parlak bir geleceği var, onun sağlığına içelim.

Önceden Yellemçek'in kulağı bütün her şeyi ayırt ediyordu, bütün varlığıyla etraftan gelen sesleri dinliyordu. Sağlığına kadeh kaldırdıktan sonra biraz köreldi, uyuştur, sofraya yayılıp oturdu.

- Ama alçak çoktur, kökünü kesemiyoruz... , dedi.

Beş altı ev ötede Karakelleoğlu'nun yüz yaşındaki ninesi bas bas bağıırıyordu:

- Sür arabayı, götür beni buradan. Gözüm görmüyor, yoksa kendim sürerim.

Direkte çocuğun hamağı asılmıştı. Karakelleoğlu hamağı görüp:

- Araba hazır, dedi. – Oraya bir döşek at, ay kadın.

¹⁷ Buradaki sınır Türkiye'dir.

Ninesini götürüp hamağa yatırdı, başladı sallamaya. Biraz sonra ihtiyar kadın uyuklayıp, rüyaya daldı...

(s. 235)

Ağ Âşık okuyup, çalıp söyleyerek coşmuştu. Yani öyle şeyler okuyordu ki, Yellemçek'in kulağından ırak. Ayaz Ağanın beş on yıldır köyün kulübü olmuş misafir odası gürültüden inliyordu.

Sözün sohbetin arasında on yıl öncesini hatırladı, topluluğa göz gezdirip direkt gözlerimin içine baktı:

- *Orası Ayaz Ağanın yeri, ay Gulu, sana hayır getirmeyebilir, kalk oradan.*

Söz beni etkiledi, daha doğrusu oturduğum yer gerçekten bana da yüksek göründü. Başımı kaldırıp baktım. Ahmet de yukarıdaydı, Veli de, Tanrıverdi de. Âşık gülümseyerek başıyla kapının önünü gösterdi. Herkes biliyordu ki, on yaşından beri Ayaz Ağa'nın seyisiydim. Her zaman da kapının önünde hizmet ettim.

- *Âşık, hatırlıyor musun baban öldüğünde senden sabaha kadar saklamışlardı, hiçbir şey okuyamamıştın... - dedim.*

Âşık bir o tarafa, bir bu tarafa gitti:

- Çiftçi Haley'in oturduğu yerde Karabağ Hanı oturmuştu, Ahmed'in yerinde Göyçe'den gelen bey, Veli'nin yerinde de Borçalı beyi oturmuştu. Ben nereden okudum, ne okudum, nasıl okudumsa, topluluğu neşelendiremedim. Sabaha yakındı. Borçalı beyi – kov bunu, bu zevzektir, âşık değil, dedi. Sen arada iş varmış deyince, üç günden sonra hepsi bir yana kaçtı.

Ayaz ağa gittiğinde geceydi. Gittiklerini gören olmasın diye çok çalıştı, ama yine de yola çıktığımda bütün köyü ayakta gördü. Herkes ağaçlı yolun kenarında sıraya dizilmişti. Ağanın atlıları faytonun yanında bir baştan bir başa kadar at sürdüler.

- Beni uğurlamaya mı çıktınız, ey cemaat?!

Cemaate bir tek söz lazımdı. Biri öne çıksaydı, “- Acaba, vur, deseydi, vesselam...” Ama hepsi sırayla kımıldayıp gülümsediler. Ağa da gülümsedi:

- Benim yerime, yurduma sahip çıkın, bugün yarın dönüp geleceğim. Ağ aşığı görüp, gel birlikte okuya okuya gidelim, dedi, - okuya okuya da döneriz. Gel, her türküne bir onluk veririm.

Âşık çok bilmiş bir ifadeyle boğazını temizledi:

- Ağa, bu biraz farklı bir gitmeye benziyor. Bir daha döneceğini aklım kesmiyor.

- Geri dönüşün olmasın, ahım tutsun seni, tutar da! – Narınc’ın ninesinin sesi geldi. -Cemaat düşünene kadar (s. 236) ağanın faytonu karanlığa karışıp kayboldu. Sonra arka arkaya tüfek sesi işitildi, halkın başının üzerinden ıslık sesi gibi kurşunlar geçti...

Sabahın ilk saatlerinde köyün ortasında Çapık Komiser bağırdı:

- Ağayı kaçirttınız... Adam değilmişsiniz! Sizin hepinizi sürgün ettireceğim.

O sıralarda ben yeni evlenmişim, üç gün olmuştu karımın yanından çıkmıyordum.

Gecenin yarısı gelin:

- *Ağa kaçıyor, dedi.*

Ayağa kalktım:

- *Şimdi ona kaçmayı gösteririm, dedim. Karım karşımda diz çöktü. Bu beni daha da coşturdu...*

* * *

Neyse, ağanın faytonu geçerken ben de yolun kenarındaydım. Hırsımı kim soğutmuştu bilmiyorum, ama durmuş, boş boş gülümsüyordum. Daha açık söyleyeyim, ağayı gördüğümde her zaman ki gibi yine sıkıldım, çekindim: “- Niye ben küfrediyim, bırak başkası azarlasın, belki de sabah geri döner, gelir, - dedim içimden.”

Ben bu sıkılmanın, çekinmenin yani ağa korkusunun ne demek olduğunu yeni yeni anlıyorum. Herhalde dededen geliyor. Babam da her şeyden çekinen, zavallı bir adamdı. Yirmi yıldan sonra oğlumı okumaya gönderince kendimi tutamayıp haykıracağım: “ – Niye kederlisin? Neden korkuyorsun, çocuğum? Belki birine borcun vardır. Yine de başını dik tut, bey çocuğu gibi yürü!...”

Yellemçek içip keyiflenmişti, bıyık altından kendi kendine türkü söylüyordu. Sonra yine Garventli hakkında, onun gazete yiyen eşeği hakkında konuşmak istedi, sazın sesini işitince durdu, bir süre nerede olduğunu, neyle uğraştığını anlayamadı.

* * *

Ceviz ağacının tepesinde sadece ağacın duyduğu anlaşılmaz bir ses vardı. Kurt ceviz kabuğunu delip içeri girmişti. Bin yıldır yalnız bu işi yapıp, bunun için yaşasa da, yine cevizin içindeki bolluktan kendini kaybedip, şaşırıp kaldı.

Sazın sesi, cevizin deliğinden girip iğne batırıyormuş gibi kurdu sinirlendiriyordu. Kurt hala bu sese alışamadığından arada sinirinden iki kat olup, toplanıp açıldı, neredeyse ödünü kusuyordu...

(s. 237)

Kara bıyıklı adam tıpkı deminki gibi gülümsedi:

- Sen sözünü söyledin, bırak konuşmayanlar konuşsun.

Konuşmayanlar çoktu, hepsi de burnunu çekiyor, Karagüneoğlu'nun gerçekten de düşman olduğuna inanıyorlardı. Karagüneoğlu'nun en yakın dostu, cemaatin arasında korkudan konuşamıyordu.

(s. 240)

- Hiç kimse hiçbir şey söylemeyecek, yoldaş neçennik. – Çiftçi Haley ayağa kalkmıştı. – Sen benim dediğime inan, ben toprak adamıyım, o'nun Ayaz Ağayla alakası yoktur,.

- Kim toprak adamı değil, kim gökyüzünden gelmiş ki, Haley? – Yellemçek bir iki adım öne çıkıp Haleyyle karşı karşıya durdu: - Ha? Kim çiftçi oğlu değil?

- Sen, sen çiftçi oğlu değilsin!

Çapık Komiser ayağa kalktı:

- Bu adamın o tarafla yani Türkiye ile ilgisi var mı, yok mu, bunu öğrenmeliyiz.

Bu yüzden hemen o gece merkeze getirdiler ki öğrensinler, görsünler, Karagüneoğlu'nun o tarafla, Türkiye ile alışverişi var mı? Sonra uzun uzadıya herkes bir söz söyledi. Biri, gördüm sınırı geçti o taraftadır, Türkiye'dedir dedi, bir diğeri de, ben de Türkiye'den dönerken gördüm, o tarafta değildir dedi.

Ağ Âşık sohbeti tamamlamadan meydandan inemiyordu, sanki ona bağlama oku demişlerdi, o da okuyamamıştı. Yellemçek'e doğru geldi. Sazı uzatıp:

- O zaman buyur Yellemçek, bağladın beni. Senin cevabını veremeyeceğim. Al saz senindir.

- Nasıl vereceksin benim cevabımı? Cemaati başına toplayıp dini yaymaya çalışıyorsun.

Başkan, Yellemçek'in kolundan tutup askerlerin arasına oturttu.

Askerlerin hepsi Yellemçek'i kucaklayıp gülüyorlardı. Biri:

- Eğer bu buradaysa, biz buraya fazlayız, bizim gitmemiz lazım. – dedi.

Köy konseyi başkanı askerlere doğru eğildi, kafa kafaya verdiler:

- Cemaati bu kadar incitmek olmaz, - dedi başkan ve Yellemçek'e baktı, - bu halk öyle bir halktır ki, bir anda toplanıp öyle bir isyan ederler ki, korkudan ölürsün, haberin olmaz. İşini yaparken tedbirli olmalısın. Başkan yerinden kalkıp Ağ aşığın kolundan tuttu, çekip biraz önce durduğu yere geri getirdi. – Bir güzelleme çal, bakalım. Kalan budur, -

elini sazın gövdesine vurdu. Geri dönüp yine kendi yerine oturdu, elini Çiftçi Haley'in omzuna koydu. – Hepimiz gelip geçiciyiz, öyle değil mi Haley?

- Sağ ol, konsey başkanı, ama bunun ağzını kapat. Köyü tek tek...

- Bu gereklidir. Bakma, Yellemçek kötü bir adam değil.

- Yükseliyor. Bugün yarın kurt gibi senin yerine tırmanacak.

Yellemçek askerlerin arasından kurtulup ayağa kalktı.

(s. 241)

- Çoğu çiftçi vatan haini çıktı Haley. Senin de sesini keserim, görürsün.

Ağ Âşık okumak için bir iki kere boğazını temizledi, ama içi bomboş olmuştu, kulakları uğuldadı.

- Yok, ay başkan bağışla, devam edemiyorum, tılandım. Okursam boğulurum...

Meclis hissettirmeden dağılmaya, azalmaya başladı. Bu azalmaktan çok erimeye benziyordu. Cemaat söylenerek, fısıldaşarak, şikâyetlerle önce toplantı yerinden uzaklaşıyordu, sonra dağılıyordu. Yani hiç kimse birdenbire çıkıp gitmeye cesaret edemiyordu. Önce kapının önüne toplanıyorlardı, birbirlerine açık açık laf atarak güya eğleniyorlardı, başkanın yüzüne gülümseyip, Yellemçek'e bir hoş söz, askerlere de iki hoş söz edip uzaklaşıyorlardı.

Başkanın etrafında kalanlar:

- Peki, beyin tüfeği ne zaman açılacak, paslanıp kaldı. – dediler.

- Bu gece halledilmeli, kız razı oldu.

En sona Ağ Âşık kalmıştı. Sazı koltuğunun altında, yağmura tutulmuş gibi kalmış, soğuk soğuk gülümsüyordu:

- Evet, ne diyorsun Yellemçek, gideyim mi, kalayım mı?

- Darılma. Kalacaksan kal.

Başkan kapıya doğru giderek:

- Sen işine gücüne bak Âşık, neden her şeyi kafana takıyorsun?... – dedi.

Serin, güzel bir yayla gecesi idi. Ağ Âşık sazı kılıfına koymamıştı, teller rüzgâr nedeniyle ağrıya benzer bir sızıltıyla inliyorlardı. Âşık dönüp başkanın gittiği tarafa baktı. Hiçbir şey görünmüyordu.

- Ay konsey başkanı, ay başkan!

- N'oldu yine Ağ Âşık?

- Bir dur, gözünü seveyim.

Işıkları söndürmüşlerdi. Sadece düğün evinin bahçesinde zayıf bir ışık kalmıştı. Solgun solgun yalnızca kendi dibini aydınlatıyordu. Bu küçük ışıkta o kadar büyük bir güç vardı ki, bir anlık da olsa, her şey – giden, hareket eden ne varsa - sanki hepsi o ışıktan kopmuş geliyordu. Halk uyanıktı, duvarların, ağaçların, bahçelerin karanlığında ikişer, üçer oturmuşlardı, konuşmadan sessizce neler olduğunu, neler olacağını merak ederek bekliyorlardı. Ağ aşığın sesini duyunca hepsi ellerini dudaklarının üstüne koydular:

(s. 242)

- Susss...

Karakelleoğlu kendini tutamayıp fısıldadı:

- Benim yüzümden oldu, zavallıyı işe gönderdim.

- Neredesin Âşık?

- Geliyorum.

Ağ Âşık tökezleyerek, taşlara takılarak yakınlaşıyordu.

- Dikkat et be adam, düşersin, sazı kırarsın.

- Canı cehenneme, bu saçma şey yüzünden zaten düşmüş kadar oldum.

Köy konseyi başkanıyla karşı karşıya durdu. Azıcık dinlenip karanlığa doğru baktı:

- Misafirlerin nerede?

- Yellemçek götürdü. Bırak istirahat etsinler.

- Sana bakmaya yüzüm yok başkan, yüz yüzden, göz gözden utanır, Yellemçek'e de ki, beni halkın diline düşürmesin.

Başkan elini ona doğru uzattı, karanlıkta parmakları sazın tellerine dokundu, teller ses çıkardı.

- Buraya bak, belki gerçekten de bir yanlıştın var, ama biz bilmiyoruz. Cemaate ne anlatıyordun ki?

- Hiçbir şey, şeytana lanet. Şeytan'ın masalını anlatıyordum.

- Ama sen halk aşığıydın, sen bize yardım etmelisin, aksine bak neler okuyorsun. Yellemçek'i kınama. Bak buraya, - karanlıkta elini Ayaz Ağanın evine doğru uzattı - evin duvarına slogan yazdık, bunu oku, bugünümüzden oku, hürriyetimizden oku... Cemaate böyle şeyler anlat, doğru demiyor muyum?

- Doğru diyorsun, canın sağ olsun.

- Güzel, Yellemçek'e iletirim, korkma, âşığın korkak olmaması lazım. Bizim âşıklar kahramandır. Koroğlu, Dede Korkut, hele bir de Babek bu kahraman âşıklardandır.

Bu arada Narınç'ın anasıyla Yenge, Sarış'ı aralarına alıp kapıdan çıktılar.

- Şalı başına ört, gören falan olur.

Anası, şalı kızın başına örttü. Kız ufalıp karanlığa karıştı.

- Bir lokma çocuk bu, nasıl kıyarım ben buna.

Bir süre konuşmadan gittiler. Yenge kızın bir tarafından öbür tarafına uzandı:

- Yengelik karşılığında hamile bir düve vereceksiniz, ağzınızdan çıktı bir kere.

(s. 243)

* * *

...Ceviz kurdu cevizin henüz sertleşmemiş, sütlü, sulu iki parçalı içini kemirip kendine yer yapmıştı. Daha önceki gibi acele etmiyordu, cevizin tadıyla keyiflene keyiflene kendini mutlu ediyordu. Ağacın içi uğulduyordu. Bu uğultu bütün bahçelerden geldiği için sanki köyü kemiriyorlar gibiydi. Onun için de ağaçların dallarına konup geceyi geçiren tavuklar endişe içinde uyukluyor, yersizce hep beraber “gığ gığ” ederek sayıklıyorlardı... Bu arada Ağ Âşık rüyasında kaçıyordu, ama köyden mi kaçıyor, yoksa köye mi kaçıyor bilmiyordu. Sonunda önüne kocaman bir uçurum geldi, bağırıp uyandı. Narınç'ın anası evlerin arasından geçerken, Ağ Âşık yerinde oturmuş, korka korka ayak seslerini dinliyordu.

Halil'in anası onları bekliyordu. Seher vakti Yekaper yengenin kolunun altında duran küçük sarışın kızı kapıya doğru çaktı.

Narınç çıkıp kapının önünde durdu, kız kardeşine bakıp gülümsedi.

Annesi Sarış'ın başını örtüp getirdiği şalı, şimdi de Narınç'a sarıp onu kapıya doğru götürdü. İki birlikte bahçe kapısından çıktılar. Bahçelerin birinden bir kişi onlara doğru geldi.

- Sen git, git, keyfini bozma. – Narınç'ın anası kızdan uzaklaşıp onun gölgesinin önüne geçti. Gelen komşu kadındı, geceliğiyle yaklaşmış sanki rüyasının devamını görüyormuş gibi uykulu uykulu sordu:

- Ne oldu kızın durumu? Oğlanın tüfeği hala patlamamış mı? – diyerek uyanıyordu, - O arkadaki kimdir?

- Ayşe kadın, kıza büyü yapsın diye getirdim.

- Adımı anma, - dedi, - bundan böyle bizim öyle bir kızımız yoktur. Ortaya çıkarsa sürgün olur.

Kızı götürüp arkadaki evde divanın üstüne yatırdılar.

- Sabaha az kaldı, şimdi gidemezsiniz, kaldınız, - dedi kadın oğlana.

- Bırak dinlensin, öbür gün gideriz.

Narınç'ın babası karanlığa baka baka uykuya dalmıştı. Narınç'ın bahçesindeki atlar, köyden biraz uzaktaki korunun aşağısına bağlanmıştı. Ağızlarının ulaşabileceği yerdeki otlar yenildiği için, boyunlarını uzatıp ekili yerlerden ot çalıyorlardı. Halil'in beylik tabancası da tam o sırada patladı.

Narınç'ın babası uyanmadı. Gece ki yerinde, yüzü ceviz ağacına dönük, çite dayalı bir şekilde yatmıştı. Ne rüya görüyorsa, yüzü çok rahattı. Narınç'ın anası bey tabancasının sesini işitir işitmez yerinden fırlayıp gelin evine doğru koştu.

(s. 246)

* * *

... Askerlerle birlikte Yellemçek de merkeze gidiyordu. Köyden yeni çıkmışlardı. Yellemçek korunun aşağısına bağlanmış olan atları görüp durdu.

- O atın biri buraların atı değil.

Sabahın yarı karanlığında durup köye göz gezdirdi. Pazara yeni mal götürüyormuş gibi, merkeze yeni haberler götürüyordu. Misafirin atı duymuş gibi yüzünü çevirip Yellemçek'e baktı. Sanki birdenbire garipsedi, kişneyip yerinde dört döndü...

“Karagüneoğlu’nu yeni getirmişlerdi. O zaman da böyle, gün yeni doğuyordu. Köyde Ayaz Ağa’nın evini talan etmişler diye bir gürültü koptu. Büyüklü küçüklü bütün köy koşup geldi. Köy konseyi başkanıyla Yellemçek’e doğru yaklaştılar.

- Altın varmış, - dedi köy konseyi başkanı, - çalmışlar bak, budur çömlek yeri.

Seyis Gulu – tuu, deyip olduğu yere çöktü.

Tanrıverdi ağlamaklı bir şekilde:

- E ben dün elimi o taşın üstüne koymuştum, - dedi.

Narınç'ın babası karısıyla biraz uzakta kavga ediyordu:

- Nerede sıçan var, orayı açıyorsun sen de. Bu evde on yıl kap yıkamışsın, nerde ne var niye bilmiyorsun?

Çapık Komiser gelene kadar hiç kimse, hiçbir şeye el sürmedi.

Çapık Komiser evin yanına geldiği gibi:

- Gördünüz,Ayaz Ağa adamın anasını böyle ağlatır. – dönüp Yellemçek’e baktı. Kimden biliyorsunuz, kimin işidir bu?!

Büyükü küçükü hepsinin içi sıkıldı. Narınc’ın anası yine sıçanı görür gibi oldu, kadın az kalsın o gün ki gibi bağıracaktı.

- Dün akşam köyün girişinde eyerli, dizginli bir at gördüm, - dedi Yellemçek. Buraların atı değildi, her kimse gecenin çökmesini bekliyormuş...

- Kim olacak, Karagüneoğlu’nun ekmek verdiği adamdır. Gördünüz Karagüneoğlu düşmandır, hani Çiftçi Halev nerede?!”

... Merkeze bir saatlik at mesafesiydi, bir saat sonra Çapık Komiser Yellemçek’i gördüğü gibi:

- Gel bakalım, Yellenen adam, gel bakalım ne var ne yok, düğün nasıl geçti?... – dedi.

Yellemçek ellerini birbirine sürtüp ayaklarının ucuna kalktı:

(s. 247)

- İlk başta kız razı değildi.

- Yani ne zaman?

- Birinci gece de, ikinci gece de. Oğlanı yanına yaklaştırmıyordu. Sizin adınıza girdim kızın yanına, yine sizin adınıza dedim ki, hükümet bu, gelip ellerini ayaklarını divana bağlarlar, hükümet düğünüdür bu, oyun oynama, dedim... Hemen o gece tüfek bir patladı ki...

Çapık Komiser alkışlayıp göz yaşlarıyla güldü. Sonra:

- Başka bir şey var mı?

- Ağ Âşık dün gece gereksiz...

- Kim?Ayaz Ağa’nın aşığı mı? – Komiser eliyle sanki bir şeyi buruşturup masanın üzerine koydu. – Çağırttırırım, ilgilenirler.

... Tan yeri artık ağarmıştı, doğu sanki kıpkırmızı bir ateş içindeydi. Güneşin yeri anlaşılıyordu.

Sessizlikten mi, yoksa yerine gidemediği için mi bilinmez, misafir atının kişnemesi haykırmaya benziyordu: “- Heey gel!...”

Narınc’ın babası yerinde kıpırdanıp diğer tarafına döndü. Atın sesini duyup yarı uykulu bir şekilde, - ha, - deyip yine yattı.

Misafir uyanmış, olduğu yerde sigara içiyordu. Gecenin bir karanlığında gördüğü Narıncı'nın gölgesinden başka aklında hiçbir şey yoktu. Atını kişnemesinden tanıdı. Başını kaldırsaydı pencereden atını görürdü. Ama yüzünü çevirip ters tarafa baktı. Her sabah bu vakitte ata binip at sürüsünü yeşilliklere gönderirdi.

Çiftçi Haley köyün önüne çıkmıştı.

Çiftçi Haley her zaman olduğu gibi, kimseye seslenmedi. Kalpağını çıkartıp bahçelerin olduğu tarafa doğru gitti. Adamlar ikişer, üçer ön tarafa, çiftçi Haley'in yanına gittiler. Karakelleoğlu:

- Askerler gitmiş mi bir bak? - dedi.

Hepsi birbirine baktı. Ağ Âşık'ı sanki sabaha kadar okutmuşlardı. Sanki şimdi çalışmaya değil, yatmaya gidiyordu. Zaten ak bir adamdı, şimdi bembeyaz, kâğıt gibi olmuştu...

- Sabaha kadar uyumadım, - dedi. Yellemçek'i görmediniz mi?

Sanki o anda kendilerine geldiler... Bakındılar, hiçbir şey göremediler. Hepsi birdenbire birilerine yakalanmış gibi olmuştu.

- Galiba gidiyor, Allahsız'ın oğlu!

- Geri gelin, cehenneme gitsin... - Çiftçi Haley, Ağ Âşık'ın koluna girdi, - adam değil miyiz, nedir, kimi istiyor bırak getirsin, ne yapmışsın ki?!

(s. 248)

- O Çapık Komiser bu defa gelirse, ne diyeceğim biliyor musun? – Ağ Âşık bir an düşündü, baktı ne diyeceğini kendi de bilmiyor. Sustu...

Karakelleoğlu, Ağ Âşık'ın yanından yürüyordu, masalın geri kalanını anlat demeye cesaret edemiyordu.

Herkes dünkü masalın geri kalanını dinlemek istiyordu. Birbirlerine soruyorlardı:

- Ana da şeytan, yavru da şeytan. Yukarıda Allah baba, aşağıda Âdem baba. Peki ya sonrası?

... Karakelleoğlu âşık meclisinden sonra eve gidip yerine uzanmıştı. Bir eliyle ninesinin hamağını sallıyordu. Sürekli düşünüyordu, ama masalın gerisi aklına gelmiyordu. Sallamayı durdurup, yerinde dikeldi:

- Ay nine.

İhtiyar kadın gözlerini birden açtı.

- Uyuma, sana süt vereyim, - kalkıp bir bardak süt getirdi, kadını kaldırıp sütü içirdi. İhtiyar kadın tamamen uyanmıştı, gülümsüyordu.

- Nine, şeytanın masalını biliyor musun? Biliyorsan anlat, bana lazım, - ihtiyar kadının hamağının önünde diz çöktü.

Kadın canlanıp sallana sallana güldü:

- Şeytan, peygamberin geldiğini görünce güzel bir gelin oldu, yolun kenarına oturdu. Şeytan, peygambere vurulmuştu, uzun zamandır peygamberi kandırmak istiyordu. Peygamber baktı ki, bir güzel gelin...

İhtiyar kadının kendi gelini de - Karakelleoğlu'nun karısı – yaklaşıp bir kenarda oturdu.

- Peygamber bunun kısmeti olduğunu ve karşısına çıktığını düşündü. Gelini çekip otların arasına uzattı, Allah da yukarıdan bakıyordu...

Karakelleoğlu'nun ömründe hiç konuşmayan karısı:

- Allah utandırısın seni, ay ihtiyar, - dedi.

- Şeytan birden sıçrayıp kalktı, oynaya oynaya okumaya başladı: “Allah'ın dostunu aldattım...” İhtiyar kadın canlanmıştı, dişsiz ağzı kapanmıyordu.

Karakelleoğlu:

- Yok be kadın, o değil, eh, sağırın gönlündeki...

İhtiyar kadın susup yerine uzandı...

... Harmanın kenarında toplanmış tahıl, saman yığınları köyün havasına kayıtsızlık, rahatlık hissi yayıyordu. Harmana yaklaştıkça geceyi rahatsız geçiren köy adamları sakinleştikleri (s. 249) için uzaktan uzağa keyiflenmeye başlamışlardı. Çiftçi Haley elini, bağlı tahıl yığınlarına doğru uzattı:

- Sen benden daha iyi biliyorsun Ağ Âşık, her şey düzelecek. Doğru olan budur...

Sabah güneşinin kendisi de, ışığı da altın sarısıydı. Sanki güneş, yeri göğü bırakmış, sadece saman kümesinin üstüne düşüyordu. Harmanın çevresinde ne varsa bu renge karışmıştı. Bir dirgenin kaldırabileceği kadar ot yüklenmiş olan harman öküzleri de gözlerinin içini kadar altın sarısı rengindeydi. Haley:

- Ağ Âşık, sen çık otların üzerine, yorgunsun, keyfin yok, sözden, laftan uzak durarak öküzünü sür. – dedi.

Öküzler de saman kümeleri gibi çok eskilerdi. Öküzlere bakarken Ağ Âşık'ın yorgunluğu, uykusuzluğu kendini belli ediyordu. Karakelleoğlu, Ağ Âşık'ın

gülümsediğini görüp ona doğru yaklaştı. Ama Ağ Âşık'ın gözlerine bakar bakmaz başını aşağıya eğdi ve hiçbir şey söylemedi. Ağ Âşık, ot yığınının üstündeki dal parçasını alınca öküzler hareket etti, harmanı dolanmaya başladılar. Ağ Âşık kendine gelip dalı oynattı:

- Ha çarkıfelek, dön de görek.

Ama öküzler önceki uyumlarını bozmadılar, kuyruklarını salladılar. Öküzlerin yakaladıkları bu ahenk, bu gidiş, zamanın uyumu, gidişiydi. Ağ Âşık herhalde bunu hissedip ağır, iç açıcı bir sesle söyledi:

- "Saat kimi meyli hakka dolanar..."¹⁸

Karakelleoğlu yine yakınlaştı. Harmanı dolanarak:

- Âşık, gözünü seveyim Âşık, dünkü şeytanın gerisini anlat.

- Şeytana lanet de, şimdi şeytanın yeri mi? Akşam da ona uydum. - Döven uzaklaştı. Karakelleoğlu onun ardından:

- Akşam kapına bir inek getireceğim, vallahi doğru söylüyorum.

... Hepsi ellerinde küreklerle tahılı havaya atıp temizlemek için rüzgârın çıkmasını bekliyorlardı . Havada rüzgâr vardı, ama yeterli değildi. Ağaçların tepesinde hışırtı sesiyle geziyordu.

- Kuru soğuk rüzgâr yukarıda, şimdi iner aşağıya, - dediler.

* * *

Ceviz kurdu başını yeni kaldırmıştı. Bir zamanlar kemirip girdiği delikten başını çıkarmış bakıyordu. Tok olduğu için koku almıyordu. Aslında dünyanın en ıtırılı, en kokulu zamanıydı. Girdiği delikten çıkmak istedi, ama ağzı şişmanlayıp büyümüşü, çıkamadı, karnını (s. 250) sürüye sürüye geri dönüp, dört dolandı, cevizin batı tarafına büzüşüp şişmanlıktan görünmeyen gözlerini dışarıya dikti...

Ağ Âşık döven üstünde gidip gelmekten yorulmuştu:

- Tutun beni, ineceğim, - dedi. – Dövenin üstünden aşağıya atladı, kolundan tuttular. – Tohum açılmış, şimdi zayıf bir adam bindirin.

Harmanın kenarına toplanmış çocuklardan birini dövene bindirdiler...

¹⁸ Bu mısra, Âşık Ələsgər'in Üstadname'sinde geçen ünlü ve orijinal bir mısradır. Âşık Ələsgər burada, saatin zamanın alameti olduğunu, zamanın gidişinin ise hayatının bitişine işaret olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Hayatın sonu ölüm, ölümün sonrası ise Hakk'a, Allah'a kavuşmadır. Böylece zaman geçtikçe biz Hakk'a yaklaşıyoruz. Biz bunun farkında olmasak da saat sürekli ilerlemesiyle, işlemesiyle sona doğru yaklaştığımızın dolayısıyla da Hakk'a yaklaştığımızın farkındadır. Bu mısra edebî aynı zamanda felsefî bir mısradır. Karakterimiz Ağ Âşık da burada zamanın işleyişine bir gönderme yapmıştır.

- Kendi dolanacak, sen gel, - Çiftçi Haley Ağ Âşık'ın kolundan tutup harmandan uzaklaştı. Ağ Âşık'ın başına toplandılar.

- Âşık, ben senin ağzından duyayım o masalı, kâfidir. Dediğim inek de sana helal olsun...

- İlginç adamdır, ama kötü adam değildir, anlat, hiçbir şey olmaz... - dediler.

“İlginç adam” sözünden sonra Karakelleoğlu, gerçekten de garip olduğunu bir kez daha hatırladı, ama tamamen farklı bir şey söyledi:

- Nerede kalmıştın, oradan anlat âşık. Ne anlattıysan hepsi aklımdadır.

- Söyle bakalım bu şeytan nerede saklandı, ama şeytan da saklanmak için yer bulamıyorsa o zaman... - Çiftçi Haley böyle söyleyip saman kümesinin üstüne oturdu.

- Yok, öyle değil...

Âşık önce etrafına baktı, sonra başını eğip yere baktı. Yüzünü gözünü ovuşturarak:

- Buralarını saz devam ettiriyordu, sazsız zor, - dedi, - dönüp Karakelleoğlu'na baktı. Karakelleoğlu olaya hâkimdi, aşığa hatırlattı.

- He, Âşık, şeytanın oynadığı yere Allah'ın gülüşünden bir deste ışık düştü.

Âşık da gülümsedi, küreği alıp saz gibi tuttu:

- He, ışık düştü, şeytan da aşağıdan yukarıya doğru bakıp, Allah'dır dedi, inanma, ışık böyle olmaz.

... Şeytanın çocuğu o söylemese de zaten inanmıyordu, oynayarak kendini derenin kenarına attı. Hava aynı bugünkü gibiydi; ne boğucuydu, ne de iç açıcı, ne rüzgârlıydı, ne rüzgârsız. Öyle kuru, soğuk bir rüzgâr vardı. Şeytan da kuru soğuk rüzgârla esip gidiyordu. Hava bir baştan bir başa, aşağıdan yukarıya kadar uğuldayarak sızlıyordu. Melekler Allah'ın huzurunda kanat çırparak cızırdıyorlardı. Allah, şeytanın çocuğunu derenin kenarında gördü. Derenin etrafı büyük bir gürültüyle sarsıldı, su, korkusundan çizgi şeklinde olup ortaya doğru çekildi. (s. 251) Allah dedi:

- Dokunmayın, bakalım ne yapmak istiyor...

Derenin suyu korkusundan, sinirinden köpürmüştü. Şeytanın çocuğu atlayıp köpüğün içine girdi. Şeytan çocuğunu göremedi. Gülerek çağırdı:

- Vasvası, hey Vasvası!

Köpük kabarcıkları bir bir patlamaya başladı. Vasvası'nın üstü açıldı, çırılçıplak suyun üstünde oturmuştu. Melekler utanıp gözlerini kapattılar. Dere çırpınıp dalgalanarak Vasvası'yı kenara fırlattı. Allah, su kendine gelsin diye elini derenin ortasına çekti...

- Âşık dayı, Âşık dayı, seni merkeze çağırıyorlar!

Bir süre kendilerine gelediler. Herkes sese doğru dönüp donuk bir şekilde kirpiklerine kadar sapsarı olan çocuğa baktı.

- Kimin çocuğu bu? – Karakelleoğlu sordu.

- Tanrıverdi'nin çocuğu.

- Kimin?

- Postacı Tanrıverdi'nin.

Ağ Âşık çocuğa doğru öyle bir gitti ki, sanki kaçıyordu.

- Ne diyorsun, a çocuk, ne diyorsun?

- Babam diyor ki gelsin, merkezden çağırıyorlar.

- Sazını da götürsün dedi mi?

- Yok, hiçbir şey demedi.

Ağ Âşık'ın görünüşü birdenbire heykele benzedi. Sanki hep böyle kalacaktı. Yüzünün çizgileri tel gibi gerilmişti. Saçları kalpağının altında diken diken olmuştu. Sanki başında bir el geziyordu.

- Sazsız çağırdılarsa, mahvedecekler beni!

- Korkma Ağ Âşık, sana bir şey yaparlarsa dünyayı birbirine katmayan köpeyoğludur.¹⁹

Çiftçi Haley'in bu sözünden sonra, Karakelleoğlu dönüp çocuğa baktı.

- Ne var sarışın, git iştedir de, işini bırakıp gelemes. Hadi defol şimdi buradan!

Ağ Âşık birdenbire ağlamaklı oldu, gözlerinin içi acıdı, burnunu çeke çeke harmana geri döndü.

Rüzgâr güçlenmişti. Sıraya dizilmiş, tahılı temizlemek için havaya atıyorlardı. Rüzgâr da onlara katılmış, bir insan gibi çalışıyordu.

(s. 252)

- Postacı da, Yellemçek de halt ediyor, rüzgârın en güzel, en şiddetli zamanına denk geldik, atın bakalım, - Çiftçi Haley yüzünü rüzgâra vermiş, tahılı göğe savuruyordu, - haydi gel, gözünü seveyim!

Her şey unutulmuştu, konuşup gülüp eğlenerek çalışıyorlardı. Ağ Âşık da kendine gelmişti. Kalpağını çıkartıp tahıl kümelerinin üzerine koymuştu, kalemdanı²⁰ da

¹⁹ İtoğluit manasında küfür olarak kullanılan bir kelimedir.

²⁰ Kalemdan: Silindir şeklinde olan, sade veya süslü bir halde bulunan, içerisinde kâğıt kalemlerin saklandığı kutu, kalemlik.

kalpağının yanındaydı. Postacı Tanrıverdi'nin sarışın oğlu geri dönüp yeniden Ayaz Ağanın evine doğru gitti. Bir sürü çocuk evin etrafında ayaklarının ucuyla yeri kurcalayarak altın arıyorlardı. Tanrıverdi'nin sarışın oğlu da onlara katıldı.

- Nerede o? – Ağ Âşık etrafına bakınıp Karakelleoğlu'nu aradı, - nerede kaldık?

- Allah, su kendine gelsin diye elini derenin ortasına çekti...

- Hee..., su rahatlayıp kendine geldi, şeytan parmağını gökyüzüne doğru kaldırdı, Allah'ı gösterip, hepsi onun işidir, dedi. O'ndan saklanmak için yer bulamayacağız. Âdem baba yamacın o taraftan geliyordu. Otlar, çiçekler yüzünü gözünü Âdem baba'nın ayaklarına sürüyordu. Allah, huzurunda kanat çırparak bekleyen meleklerle Âdem baba'yı gösterdi:

- Ete, kemiğe bürüyüp gönderdim, omzunda olun, - dedi.

Şeytan, Âdem'i tanıyordu, ama şeytanın çocuğu daha görmemişti, gördüğü anda atlayıp Âdem'in içine girdi. Şeytan etrafına bakındı, çocuğunu göremeyince bağırmağa başladı:

- Vasvası, Vasvası!

Baktı, Âdem'in içinden çocuğun sesi geliyor:

- Neredeyim, neredeyim!

Şeytan, çocuğunun yeri anlaşılmasın diye Allah'ı şaşırtmak için yüzünü başka tarafa döndürüp yüksek sesle okudu:

- Kek otu, tek otu, yerinde berk otu...

- Ağ Âşık, n'olmuş, peşinden atlılar mı gelsin istiyorsun?

Postacı Tanrıverdi'ye bakarak yine donup kaldı.

- Merkeze çağırıyorlar. Çocuk gelip söylemedi mi?

- Ne yapacaklar beni merkezde, ne dediler, neden çağırdılar?

- Ben hiçbir şey bilmiyorum, bana hiçbir şey demediler. İşi büyütme, ne diyorlar, git bir bak.

“İşi büyütme” sözü soğuk bir şekilde, üşüterek hepsinin içine işledi. Karakelleoğlu Âşık'a bir şey demek istedi, sesi (s. 253) boğazında düğümlendi. “- Geleceğim, seninle gitmekse, ben de geleceğim, demek istiyordu.” Demek bir yana, bu işi yapmaya niyetlendiği için Karakelleoğlu öfkeleni, yutkunup yere baktı.

Ağ Âşık kalpağını giyindi, kalemdanını aldı, konuşmadan postacıya doğru gitti:

- Sazı da yanımda götürüyüm mi, ne diyorsun?!

Arkadan Çiftçi Haley'in sesi geldi:

- Götür, sazı da götür, başkasının malını almadın ki. Gözümüzü açtığımızdan beri seni sazla görmüşüz. Çekinme, böylece de söyle!

* * *

Ceviz kurdu eşelene eşelene bir zamanlar girdiği deliğe yakınlaştı, delik, kurdun ağzı kadardı. Başını bir kere sokup yeniden geri döndü. Cevizin iki parça içinin çürümüş yerlerini burnuyla dağıtarak cevizin batısına doğru gitti. Cevizin içinde de gökyüzü ve yer vardı. Güneş dünyada nasıl doğuyorsa, çölleri, dağları, vadileri, canlıyı, cansızı nasıl aydınlatıyorsa cevizi, cevizin içinini, ceviz kurdunu da öyle aydınlatıyordu. Ceviz kurdu öfkesinden cevizin çürük kısmını havaya savurdu. Tok olduğu için çabuk yoruldu, geri geri gidip en dipte durdu. Dünyada öğlen vakti olduğunda, cevizin içinde de öğlendi. Cevizin gökyüzünde sadece kurdun görebildiği canlılar, böcekler uçuşuyordu. Kurt, tok olduğu için boynunu bile döndüremiyordu, ağzını açıp dinlenmek için durarak nefes alıp veriyordu, canlılar, böcekler hevesle, gezmeye gidiyorlarmış gibi, uçuşa uçuşa kurdun ağzından içeri doluşuyorlardı. Kurt su içmek istiyordu. Ceviz içinin harabeye dönmüş yerlerinden geçip yine başını bir zamanlar girdiği deliğe soktu...

Ben dövenin üstünde oturmuş iştahla çekirdek yiyordum. Şimdi kırk yaşımın bu uzaklığından bakıp kendimi güçlükle seçiyorum. Herhalde harmanda olduğum için yüzüm bakır renginde gözüküyordu. Aslında bakır rengi değil, sonbahar rengiydi. Dövenin üstünden atlayıp kenara indim. Öküzler bunu bekliyorlardı, durdular, başlarını boyunduruktan döndürüp adamlara baktılar, sadece Çiftçi Haley'i gördüler. Çiftçi Haley yakınlaşıp öküzlerin üzerindeki samanı temizleyerek onları boyunduruktan çıkarttı. Ben öküzleri otağa götürdüm. Harmandan uzaklaştıkça benim de rengim değişiyordu, öküzlerin de...

Çiftçi Haley tahta küreği sinirle bir yana fırlattı.

(s. 254)

- Bir iş yapmaya elim gitmiyor ki, insanın hevesini kırıyorlar, insan neye hizmet edeceğini bilemiyor – harmanın bir kenarına oturdu.

Karakelleoğlu:

- Duyarlar, - deyip etrafına bakındı. O da Çiftçi Haley'in yanına çöktü. Bir yere toplanıp oturdular. Uzun bir süre konuşmak için söz bulamadılar. Hepsi bir tarafa bakarak kıpırdanıyordu.

“- Evet, ben kendi gözümle gördüm, Ayaz Ağa durdu, bir altın yirmi beşliği Âşık’ın alnının ortasına yapıştırdı.

- Evet, aynen öyle oldu, artık Ağanın aşığıdır.
- Doğru, önce Allah’dan bahsetti, sonra şeytandan.
- Yok, onu duymadım, yoldaş komiser, ama doğrudur, kötü adamdır...
- He, dokundurmalı sözleri çoktur, arada bir o sözlerden okur.”

Gulu ile Ahmed, içlerinden Çapık Komiser’in sözlerine cevap veriyorlardı. Cevap verseler de vermeseler de birazdan onları da götüreceklerdi. Gulu az kalsın düşündüğünü yüksek sesle söyleyecekti. Ahmed’in yüzü gerildi...

Karakelleoğlu, gideceğim, diyordu içinden, buradan da gideceğim...

Çiftçi Haley omuzlarını silkti:

- Benim aklım almıyor, ne yaptı peki bu zavallı Âşık?
- Hiçbir şey yapmasa da, Ayaz Ağa’nın aşığı olmuş. - Gulu gülümsedi, ama gülümsediğinin farkında değildi.

- Sen de seyisi olmuşsun. Sen onun atlarına hizmet ediyorsun, o da misafirlerine...

- Bunlar farklı farklı şeylerdir... Sen de onun yerini ekip biçiyordun, seninkiyle onun ki bir mi?

Ahmed’i de bu günlerde çağırmışlardı. Ne sordularsa – he, dedi... Şimdi sohbeti değiştirmek için araya laf attı.

- Halil’in de tüfeği sonunda açıldı, öyle mi?!

- Bu da karışık bir mesele oldu, ben anlayamadım. – Gulu kaşlarını çatıp düşünceli düşünceli oturanlara baktı, - bunda bir iş var, vallahi.

Tanrıverdi’nin oğlu bağıra bağıra evlerine doğru koşuyordu...

Ahmed’in birdenbire rengi beyazlaştı:

- Tanrıverdi’nin oğlu, Ağanın bahçesinden yine bir şey buldu, - deyip ayağa kalktı.

Diğerleri de kalkıp etrafa bakındılar.

(s. 255)

* * *

Ağ Âşık harman yerinden evlerine varana kadar postacı Tanrıverdi’ye üç dört kere:

- Sazı da götüreceğim, ben bugüne kadar hiçbir yere sazsız gitmedim. – dedi.
- Kendin bilirsin, götürürsen götür...

İdare merkezine vardığında öğle vaktiydi. Merkezin önünde oturmuş, nefes alıp veriyordu. “– Çapık rüşvet alan biri olsaydı, neyim varsa verip canımı kurtarırdım...”

Altın akıp gidiyor, diyorlar. Ben gerçekten de, akıyorum; enine, boyuna, aşağı yukarı, dünyanın bütün yönlerine doğru. Sınırı geçmek isteyenler yakalanmışlardı. Sarı bıyıklı bir Rus askeri beni hırpalayıp ezerek, avuç avuç bir kaba dolduruyordu. Akıyordum, yüzlerden, gözlerden, yüreklerden geçiyordum. Sonra aynı Rus askeri kabı Çapık Komiser'in odasına getirip, odanın bir köşesine boşalttı. Çınlaya çınlaya akıp köşede göl haline geldim; sapsarı, altın gibi bir göl oldum, sesim, çınlamam odayı dolaşım aşama aşama yukarılara, sabahlara, diğer günlere ulaştı. Ama Çapık Komiser'den geçemedim, bana bakıp gülümsüyordu.

- Niye boşalttın? – dedi, Rus askerine. - Koysaydın kabın içinde kalsaydı.

- Kap bana lazım, atlara su vereceğim... - dedi asker.

Ağ Âşık bunu öğrenince şaşırıp kalmıştı. Cemaat bunu biliyordu, biliyordu ki, Çapık Komiser'in ailesi, evi, malı, mülkü hiçbir şeyi yoktu. Hiçbir şeye de ihtiyacı yoktu. Bir insanın hiçbir şeye ihtiyacının olmaması, nasıl olabilir ki! Peki, Çapık Komiser neyin uğruna yaralanmıştı? Hala daha bunu anlamaya çalışıyorlardı. Daha doğrusu, “gerçekler karşısında şaşırıp kalmışlardı...”

- Çağırın, düşüncesini öğrenin, anlayın. Akşam hazırlığımız var, orada okumasını sağlayın. Çapık Komiser'in emri böyleydi.

Ağ Âşık'ı odadan odaya götürdükçe, sanki cezalandırıyorlardı.

Beşinci odaya girdiğinde artık ayaklarını sürüyordu.

- Adın niye Ağ? Bu ne demek, böyle isim olur mu? Ondokuz yirmi yaşlarında yeni yetme, zarif, genç bir oğlan kalkıp pencerenin önünde gezindi, yeniden oturdu, - Otur bakalım!

Ah, Han'ın ondokuz yirmi yaşındaki yeniyetme babası! Sen, Çapık Komiser'in inandığı, ömrünü adadığı bu yüce merkeze nasıl geldin, nereden geldin? Kelebek olup uçarak mı, yoksa yerden ayaklar altından mı geldin ki, kimse seni görmedi...

- Evet, söyle bakalım! Belki adının ağlarla²¹ bir ilgisi vardır?!

(s. 256)

- Yoldaş komsomol, babama lanet olsun. Babam adımı koyarken aşırıya kaçmış. Ak olmasın da, Kara olsun, ne yapalım.

²¹ Ağlar, Rus çarının ordusu agvardiyaçılarla, Bolşeviklerle savaşan ordunun adıdır.

Han'ın babası gülümsedi, gözlerinin içi parladı. Bu aynı gülüşü elli yıl sonra yalnız bir iki adam anlayıp dudaklarının ucuyla: “- Ay, koca kurt...” diyecekti.

- Peki, Ayaz Ağa'nın altınlarını ne yaptın?

- Neyim varsa senindir, komsomol.

- Bunu sonra konuşuruz, şimdi sazını al, meydanda hazırlığımız var, sen de çalış, - elini uzatıp bir sayfa kâğıt verdi, - ezberle bunu, orada okuyacaksın. “Yanık Keremi” okumayı bırak artık. O dalaverecide ne buldun?

Akşamüstü Ağ Âşık birkaç gündür çektiği acıları, korkuyu unutmuş idare merkezinde şevkle çalıp söylüyordu:

- Elimizde kızıl bayrak,

Komünizme gidiyoruz biz...

* * *

Halil kapının önünde oturmuştu. Bu üç gün içinde bir hayli değişmiş, zayıflamış, çelimsizleşmiş, başına gelenlere gülümsüyordu.

Yoldaşlar toplanmış kebab yiyorlardı. Biri, bir şiş kebab getirip Halil'in karşısında durdu:

- Aşığı götürmüşler diyorlar.

Halil ürperdi:

- Nereye, niye?

- Akşam bir şeyler anlatıyormuş.

Narınç'ın babası sanki Halil'i görmedi:

- Adam nerede? Baban nerede?

Bahçeden geçip ahıra doğru gitti. Halil'in babası arabanın yanında. Ayak sesini duyunca başını kaldırdı, rengi bembeyaz oldu.

- Ne oldu, akrabam?

Narınç'ın babası onu alıp ceviz ağacının altına doğru götürdü, etrafa bakınıp: - Siz, Narınç adında birini tanımıyorsunuz, - dedi ve elini ağzının üzerine koydu. - Siz, Sarıca'yı istediniz, biz de Sarıca'yı verdik. Oğluna da böyle söyle. Oldu mu? Düğün Sarıca'nındır.

Adam da:

- Oldu, - deyip elini dudaklarının üstüne koydu.

(s. 257)

Narınç'ın bebeğe benzeyen sarışın kız kardeşi, bir gece içinde sanki yaşlanmış, ömrünün yarısı geçmişti. Yenge ile anası gece onu şala sarıp Halil'in yanına getirdiğinde nereye gittiğini anlamadığı için çocuk gibi sevinmişti. Saçlarına kadar taptaze, gencecikti. Şimdi ezilmiş, dövülmüş harman samanına benziyordu. Anası Sarıca'nın yüzünü gözünü okşuyordu. İçinden geçenleri açık açık söyleyemezdi: “- Bundan sonra bununki yaşamak sayılmaz, bundan intikam alacaklar. Narınç'ın öfkesini bundan çıkaracaklar.”

- Halil yesin içsin, sonra sen git, onu yine kızın yanına getir, bırak birbirlerine alışsınlar.

Sarıca gözlerini anasına dikti.

- Alışacaksın, - dedi anası, kızın başını okşayıp yüzünü öptü. – Diğerini de gece göndereceğim çıksın gitsin.

- Nereye? – kızın sesinde hırıltı vardı. Güneş doğduğundan beri ilk defa konuşuyordu. Anasının tüyleri diken diken oldu:

- Sesin niye kısılmış? Ağlamamışsın da, ağlamaktan değil demek.

Ama kızın sesi zaten ağlamadığı için kısılmıştı.

Haliller ceviz ağacının altında sofraya kurmuşlardı. Masa küçük olduğu için neredeyse kafaları birbirine değiyordu. Karşıdaki pencerenin perdesi azıcık aralandı. Sarıca da gelip anasının yanında durdu. Halil'i ilk defa böyle aydınlıkta görüyordu: Beyaz, tertemiz bir yüzü vardı, gözlerini sofraya dikmiş, omuzlarını kısmıştı. Anası bir iki adım daha atıp kızı pencereye doğru çekti:

- Bak, iyice bak, utanma.

Sarıca'nın yüzünde oğlana Âşık olma duygusu dolandı, sonra bu his yüreğine yayıldı. Dudaklarının ucuyla:

- Hiç başını kaldırıp bana bakmıyor, dün de bakmadı. – dedi.

- O kadar çok birbirinize bakacaksınız ki, sabahtan akşama kadar artık sıkılacaksınız. – Sarıca'nın anası böyle deyip güldü, uzun zamandır ilk defa yürekten gülüyordu. Bu yüzden birden kendine gelir gibi oldu.

Halil sarhoş olmuştu, dostları da artık sarhoşluk havasındalardı. Birdenbire elini masaya vurup hıçkırarak ağlamaya başladı.

Halil'in anası koşup oğlunun boynuna sarıldı, alıp eve doğru getirdi. Sarıca divanın üstünde oturmuş yüksek sesle ağlıyordu. Yenge eli yüzünde durmuş, kıza bakıyordu:

- Ben sizin işinizden anlamıyorum, sadece içen güler, ya da ağlar. Sen neden ağlıyorsun ki!

Halil'in anası da diğer odada öfkesinden boğula boğula oğluna:

(s. 258)

- Neden kız gibi, kadın gibi ağlıyorsun? Köyün adamlarının gelip yüzüne tükürmesini mi istiyorsun? N'oldu şimdi, maksadın ne? – dedi.

Karanlık çökmeye başlamıştı. Akşam vaktinin görünüşünde yakın, tanıdık bir iniş, yukarıdan aşağıya doğru bir gidiş hissediliyordu.

Güneş sanki aynı zamanda hem harmandan, hem de öküzlerden çıkıp gidiyordu, öküzlerin rengi değişmişti. Dış görünüşlerinde serinlik, soğukluk hissediliyordu. Karanlık çöktükçe harman yeri sapsarı sararıyordu.

Ama bunun en güzel yanı, aslında çıkıp giden güneş değildi, harman yeriydi, öküzlerdi. Köydü, köyün adamlarıydı, bütün Yeryüzüydü, kendi okundan fırlamış dolanıp çıkıp gidiyordu. Sabah tan yeri ağardığında her şey yeniden güneşle birlikte ortaya çıkacaktı. Bu yüzden de sabahın olması yeniden doğuşa çok benziyordu.

* * *

Ceviz kurdu susamıştı. Susuzlukta bir çeşit açlık sayılırdı ki, bu açlıktan ceviz kurdunun gözleri yine büyümeye başlamıştı.

Günün sıcaklığı azaldığı için havanın kararmasıyla etrafa serinlik çökmüştü. Havanın serinliğinde su vardı. Ceviz kurdu rahatlayarak havanın nemini soluyordu, başını cevizin yanlarına vura vura bir o tarafa bir bu tarafa gidiyordu. Bir yerlerde su vardı. Kurt bunu bütün varlığıyla hissettiği için bir çırpıda zayıflamıştı. Şimdi deve gibi kendini yiyordu. Bir vakitler cevizin iki parça içini yiyerek hissetmeden şişmanladığı gibi, şimdi de fark etmeden zayıflıyordu...

Yellemçek merkezden geri dönüyordu. Narınç'ın babası köyün aşağısında atların yanında. Yellemçek atını ona doğru sürdü.

- Bu at kimin?

Narınç'ın babası ona ters ters bakıp:

- Çık git, Yellemçek, zehirim dilimin ucunda, bana dokunma!

- Kudurma, sana bir şey soruyorum. Kimin bu at?

- Ne yapacaksın kimin olduğunu?

- Belki kaçak saklıyorsun evinde, belki Ayaz Ağa'nın adamıdır, belki casustur?

Narınç'ın babasının korkusu, öfkesini bastırdı.

- Akrabamdır, vallahi, karımın akrabalarındandır, düğüne gelmiş. – Gülümsedi, yaklaşıp Yellemçek'in atının dizgininden tuttu. –Biz artık arkadaşız. Âşık'a ne yaptın? (s. 259)

- Senin Âşıkla işin yok, - Yellemçek neredeyse eyerin üstünde ayakta duracaktı, - senin evine gelen kimdir benim bunu bilmem lazım?

- Ee, iyi, kızma, gönderirim gelir yanına.

Köyün harmandan dönen adamları evlerin arasından geçiyorlardı. Çiftçi Haley Yellemçek'i görüp:

- Durun, Âşık'ı soralım. – dedi.

- Eh be adam geri gel, itin diline düşürme bizi.

Çiftçi Haley elindeki küreğe yaslanmış Yellemçek'i bekliyordu. Yellemçek yaklaşınca adamların hepsi birden sordu:

- Âşık'ı gördün mü, Yellemçek?

- Âşık mı olatıyorum?!

Çiftçi Haley bir iki adım öne çıktı:

- Sonu ne oldu, doğruyu söyle?

- Şimdi evdedir.

- Neden hepsini kendine saklamak istiyorsun?

Yellemçek atın üstünde yine kalkıp oturdu:

- Seni öyle değil, bak böyle, dilinden tutacağım Çiftçi Haley, - gerçekten de bir şey tutuyormuş gibi elini sertçe yumup Haley'e doğru uzattı. – Çoğu çiftçinin sonu kötü oldu.

Köyün harmanından dönen adamlar bu sohbeti şakaya çevirmek istediler. Biri Yellemçek'in atına laf attı, biri kendine, ama aradaki gerginlik gitgide daha da artıyordu.

- Neyse ki hala başkan değilsin Yellemçek, - dedi, Karakelleoğlu, yerinde sallana sallana gülümsedi.

- Sen kes sesini, garip itin kuyruğu yerde olur.²²

Uzaklaştılar. Karanlık çöktüğü için sarmaşık basmış çitler, ağaçlar, olduğundan daha iri görünüyordu. Narınç'ın babası dün gece nasıl oturmuşsa, şimdi de öylece, çitin

²² Sığıntı durumunda olan kişi, yabancı bir yerde hiçbir işe karışmamalı, sessiz, kendi halinde yaşmalıdır, manasında kullanılan bir atasözüdür.

yanına oturmuştu. Ama rahat edemiyordu, ayaklarını uzatıp, başını ceviz ağacının gövdesine yasladı, yine kapıya baktı.

Misafir, elinde heybe kapıdan çıktı, arkasından da Narınc'ın anası.

Kadın geri dönüp odanın boşluğuna:

- Sen dur, sen daha çıkma. – dedi.

İçeriden bir ses geldi, Narınc'tı. Sonra yine sessizlik çöktü. Adam dikilip yarı karanlıkta elini kaldırdı:

- Akrabam, bir geri dur.

Oğlan başını aşağıya doğru eğip, adama doğru geldi.

- Sen atına bin, dümdüz bu yoldan git, Yellemçek'in evi yolun sonundadır. Bilinen adı Hamza'dır, kapıya çağır, de ki, beni (s. 260) filanca kişi gönderdi, düğüne gelmiştim. Böyle ona görünmeden gidersen kimdi o diye yakama yapışır.

- Belki bir şey vermek gerekir, bir şey vaat edeyim.

- Yok be adam, o rüşvet yemez. Acından ölür, ama birinden bir şey almaz. Seni görsün vesselam.

Narınc, evin yarı karanlık köşesinde oturmuş, gözlerini bahçeye dikmişti, anasının “gel gidiyorsunuz” demesini bekliyordu.

Bahçe kapısı tüyleri diken diken eden bir sesle açıldı, sonra atın ayağının sesi işitildi. Narınc'ın yüreğinin derinlerinde anlaşılmaz, belirsiz bir keder vardı. Hava rüzgârlı olduğundan bir ağaçtan bir ağaca bağlanmış olan çamaşır teli yavaş yavaş inliyordu. Ceviz ağacının yaprakları arasında bir hışırtı geziyordu ki, bu daha çok bir söylenmeye benziyordu.

Kulaklarına Halil'in sesi geldi: “Narınc!” Sanki bilinmeyenden seslendiler. Narınc'ın tüyleri ürperdi... “Halil, divanın ucunda durmuş daha çok sayıklamaya benzer bir sesle sesleniyordu: - Narınc!”

Sese önce Halil'in anası, ardından da Yenge geldi. Annesi ellerini yan yana koyup oğluna doğru uzattı, yüzünde hastalıklı, sarımtırak bir renk vardı, sanki hiç ışık yüzü görmemişti.

- Buna bak, kız yanına gelmiş. Bu akılla adam olmak istiyor. Ağlayıp sızlama, geber, yerin dibine gir, ama sızlanma. Düşman köpeğine esir oldun. Hepimizi utanmaz bir düşmanın önünde diz çöktürdün!

Narınc saçlarının arasından kadına baktı. Yenge:

- Sus, dışarıdakiler duyarlar, askerler hala burada. – dedi.

Narınç'ın birkaç günde zayıflamış, incelmış yüzü gür saçlarının arasından pencereden görünüyormuş gibi görünüyordu. Daha çok maviye çalan gözleri çok zayıfladığı için, bakışları daha keskin ve daha bir güzel olmuştu. Dövülmüş, ezilmiş, morarmış yüzünde rahatlık, daha doğrusu, bir neşe dolaşıyordu. Kıza baka baka Halil'in anasının gözleri kızarmış, kıpkırmızı olmuştu:

- Ahımdan kurtulamayacaksın, içim dışıma çıktı, - elini atıp yakasını yırttı, göğüsleri gerçekten de iç organları gibi sarktı, – Bak, iyi bak!

Yenge onu kendine doğru çekip diğer odaya götürdü...

Narınç'ın gözlerinin önünde kadının göğüsleri el gibi sallanıyordu. Bütün ömrü boyunca da böyle sallanacaktı...

Yine atın ayak sesi işitildi.

(s. 261)

- Gel, gidiyorsunuz, - anasının sesiydi.

Oğlan, ceviz ağacının gövdesini kollarının arasına alıp gözlerini açık olan kapıdan odanın yarı karanlığına dikmişti.

Adam yerinden kalkıp kadına doğru gitti.

- Git kendin getir, âlemi toplama buraya.

Adam, oğlanın yanından geçerken, oğlan aşağıdan yukarıya doğru ağacın tepesine baktı:

- Cevize kurt girmiş, - dedi.

Adam sanki cevap vermiyordu, birinin arkasından söyleniyordu:

- İçimize de düşmüş...

- Âşık dayı! Âşık dayı!

Bütün köy, Âşık merkezden geri dönmüş mü, sesi nereden gelecek diye görmek için nefesini tutmuş bekliyordu.

- Ne var evladım?

- Âşık dayı, babamın ateşi çıktı yine, hararet otundan versin diyor.

- Git babana de ki, Âşık dayı artık hiçbir şey bilmiyor...

* * *

Karakelleoğlu Âşık'ın sesini duyunca ineğini bahçe kapısına doğru çekti. Karısı hayretler içinde donup kalmıştı. Başıyla işaret etti: “nereye?”

- Bunu aşığı bağışladım.

Çiftçi Haley divanın üstüne uzanmış, gözlerini kütüğe dikmişti. Ağ Âşık'ın sesini işittiği anda ayağa kalktı. Karısı ateşin üstünde dovğa²³ karıştırıyordu:

- Burnunu her yere sokma, sonunda başın yanacak... - dedi.

Narınç babasının elbisesini giymişti, ayaklarını sürüyerek gelip biraz uzakta durdu. Babasının kalın, duru, genç sesi topraktan çıkıyormuş gibi sarmaşık, ot basmış çitin arkalarından işitildi.

- Gidin, artık zamanı geldi. Atı da istemiyorum, satarsınız. İyi attır, her zaman iyi bir fiyata gider.

Narınç'ın anası içini çeke çeke, hıçkıra hıçkıra kapının önünde durmuştu. Ağladığını saklamak için hızlı hızlı yutkunuyordu. Yutkunmasını bitirdiği gibi de dişleri birbirine değiyordu.

At sabahtan hazırды, yola çıkacağını tan ağardığında hissetmişti. Adam dizgininden tutup atı bahçeye çıkarttı. Oğlana doğru geldi:

(s. 262)

- Buna sen binersin, bu ata hiçbir zaman kadın binmedi. Kızı atar üzerinden.

O sırada Karakelleoğlu, Ağ Âşık'ın bahçe kapısını çaldı. Kapı açılınca konuşmadan inekle birlikte bahçeye girdi. Kapının arkasında donup kalmış kadına doğru dönüp:

- Aşığı kapıya çağır, - dedi.

Narınç kafasını yukarı doğru kaldırıp ona gülümsedi, daha sonra başını aşağıya indirdi, saçları yine yüzünü örttü. Halil'in avuç içi saçlarının üstüne değdi. Narınç'ın saçları yüzüne yapıştı.

- Ben de senin inadına sarışın kardeşini alacağım. Bugün getirecekler. Diğer kardeşin büyüdüğünde onu da elde edeceğim. Ben de intikamımı böyle alacağım. Karınızdan, kızından elime kim geçerse namusunu lekeleyeceğim!..”

Aydınlık içinde olan yavşan otlu bir yamaçta, kepeneğe sarılıp yan yana uzanmışlardı, oğlan, kolunu Narınç'ın başının altına koymuştu. Yavaşça kendine doğru çekti:

- Beni istemiyorsan şimdiden söyle?!

²³ Ayran, bazı yeşil sebzeler ve pirinçle pişirilen Azerbaycan'a özgü bir yemek.

Kepenekten mi, altına sığındıkları dağdağan ağacından mı, yoksa oğlandan mı yeni ekilmiş toprak kokusu geliyordu. Oğlanın iri, kocaman elleri Narınc'ın bedeninde gezmeye başlamıştı. Oğlanın elini göğüslerinin üstünden çekip fısıldadı:

- Burada olmaz, nereye gideceksek, orada, - ayağa kalkıp kepenegin arasından çıktı.

- Neden burada değil?

- Çölde kalanı getirmiş derler.

Kızın yüzü gecenin bu koyu karanlığında bir hayli uzak göründü. Gözlerini yumdu, onun için yüzünün çizgileri hiç fark edilmedi. Kir, ter, tütün kokusu karışmış adamın anlaşılmaz sesiyle yeniden gözlerini açtı.

Oğlan, küllerini yeni döktüğü ocağın yanında oturmuş düşüncelere dalmıştı...

“Hey n' oldu, atını mı kaybettin?”

Kardeşinin karısı bahçede ocak yakıyordu. Onu görünce yakınlaştı:

- Allah aşkına, ne olmuş?

- Hiçbir şey, - başını kaldırıp gülümsedi. Saçı sakalı birbirine karıştığı için zaten uzun olan yüzü iyice uzun görünüyordu. Kardeşinin karısı gelin geldiğinde Mustafa üç yaşındaydı.

- Buna bir bak, - dedi gelin, - atlara bakmaktan kendisi de ata benzedi, - elini eline vurup güldü.

- Aklınıza gelmiyorum, ben de sonunda atlarla arkadaş oldum. – dedi Mustafa.

(s. 265)

- Aaa, anladım, evlenmek istiyorsun, doğru mu bildim?!

- Evet, bacım.

- Kardeşin geldiğinde söylersin.

- Yok, sen söyle, ben utanırım.

- Peki, bu kısa zamanda kimin kızını buldun?

- Dar Veli'nin.

- Vaay, bak kiminle akraba oldun?!

Aynı günün akşamı görücü gittiler.

- At çobanına kız vermem, - dedi Dar Veli, - işi gücü taşların tepesinde ney çalmak. Gidin kaybınızı başka yerde arayın.

Kardeşinin karısı ağlayıp gözyaşlarına boğuldu... Sonunda da giyindiriş kuşandırıp akrabasına, Narınç'ın anasına, - git o köyde güzel kızlar olur, diye gönderdi. - Dar Veli'nin inadına al birini getir..."

Sabaha yakındı. Etraftaki kuşlar her zamankinden erken uyanmış, ürküp sazlıklardan çıkmaya başlamışlardı. Hepsi çıkmış, yüzleri soğuk havaya dönük bir şekilde uçuyorlardı. Dünyanın yönü orasıydı. Sabah oradan doğuyordu...

* * *

Ceviz kurdu bir zamanlar girdiği delikten bakıyordu. Kuşların öterek, topluca sabahın doğduğu tarafa doğru uçup gittiklerini gördüğü için o da kurtulup, çıkmaya çalışıyordu. Yine çıkamadı. Yeniden geri dönüp cevizin derinliğine, dibine çekildi, delikten sabahın doğduğu tarafa bakıp uludu...

Ceviz kurdunun sesi işitilmiyordu; ağacın tepesinde güneşin çıktığı yere bakarak şakıyan kuşlar da kurdun sesini duymadılar. Kurdun sesini yalnızca ağaç duydu...

* * *

Oğlan, dudaklarını kızın yüzüne dokundurdu. Kızın yüzü soğuktu, oğlanın nefesi kızın yüzüne ışık gibi yayıldı.

- Kalk, gidelim. Ama bu iki kelimenin arasında kızın anasını hatırladı. Bir kızın anasına nasıl bu kadar benzeyebileceğini düşündü...

- Seni Allah gönderdi! - Narınç'ın anası böyle söyleyip neredeyse oğlanın ayaklarına kapanıyordu. Oğlan hala bir şey anlamıyordu.

(s. 266)

- Teyze, herhalde düğünün üstüne geldim!

Sofra açıp sessizce sofranın kenarına oturdular. Her şey yerli yerinde, hepsi bir aradaydı, bir karış yerde yüzlerce böceğin haşeratın yuvası vardı. Kızın gözünün önündeki çiçeğe arı konmuştu. Bütün bu otlar, çiçekler, bu seyrek seyrek çıkmış dağdağan, yovşan kümeleri, biraz uzaktaki bu vadi, bu tepelikler, bir yerden bir yere uzanan yüksek dağların tepesinden doğmuş güneş gibi, arı da buraların bir parçasıydı.

- Yiyelim, senin düğününde pişen yemekler bunlar - dedi oğlan.

- O benim düğünüm değildi, kız kardeşimin düğünüydü.

- Düğünden sağ çıkmak. Bu tür bir ölüm de var. Bizim köyde bir adam kefene sarıldıktan sonra dirilip ayağa kalkmıştı. Sen de düğününden sağ çıktın.

Aklına babası geldi. “Beş altı yaşlarındaydı, o zamanlar da zayıf, uzun boylu bir çocuktü. At sürüsünü otlatıyorlardı. Dağın ön tarafından atlılar çıktı.

- Kara Bağır’dır, - dedi babası, ama babasının korkusunun sebebini şimdi şimdi anlıyordu. Kara Bağır denilen adamın atı şaha kalkıp etrafa korku saçtı...

- Buraya bak, namussuz ihtiyar! Ali kişi²⁴ gibi gözlerini çıkartıp, seni atların kuyruğuna bağlarım. – Söylediğinin manasını sanki birdenbire anladı, çocuğa baktı, yüksek sesle gülüp, - bu da Köroğlu olur, - dedi.

Birden ne düşündüyse attan indi, yaklaşp çocuğun başını okşadı:

- Bak, bu kamçıyı sana vereceğim, al, bak güzel mi? Bak, hem de hançerdir. – Kamçının sapı ceylan ayağındandı, altınlarla, değerli taşlarla bezenmiş, süslenmiş kabzasından çekti, hançerin keskin tarafı güneş ışığını yansıtarak parladı. – Sana bunu veririm, ama söyle bakalım, bizim at sürüsünün yanına gelenler kimdi?

- Amcalar.

- Sağ ol, al kamçı senindir. Kaç tane amcaydı?

- Çok.

- Ne yaptı amcalar?

- Atları yakalayıp bindiler, akşamda geri getirdiler.

- Atları kim yakaladı?

Çocuğun yerine babası cevap verdi:

- Ben yakaladım.

- Vurun, bu Rus casusunu...”

...Babasının kanlı yüzünü hatırladı...

(s. 269)

Kıza bakıp dizlerini kucakladı, - ben bu çölde büyüdüm, çöl babadan anadan daha iyi büyütür adamı. Çalışırım, ev dikerim, kendi evimiz olur.

Yaşından daha büyük görünen bu zayıf, uzun suratlı oğlanın sesi de bakışları gibi sert ve keskindi. Herhalde babasını hatırladığı için birdenbire böyle değişmişti.

²⁴ Ali Kişi, Köroğlu destanında geçen karakterlerden birisidir. Asıl adı Ruşen olan Köroğlu, Hasan Paşa’nın yanında çalışan Ali Kişi’nin tek oğludur. Ali Kişi ise işinin erbabı bir at bakıcısıdır. Bir gün bir sebepten Hasan Paşa, Ali Kişi’nin gözlerini dağlatarak onu kör bırakır. Ali Kişi de intikam yemini ederek oğlu Köroğlu’nu da alıp Paşa’nın hizmetinden ayrılır. Yıllar sonra Köroğlu babasının intikamını almak için Hasan Paşa ile mücadele eder. Mevlüt Süleymanlı, kısa bir şekilde verdiğimiz bu Köroğlu destanına bir gönderme yapmıştır.

- Yoksul değiliz, - dedi oğlan, - iki atımız var, başımız sıkışırsa ikisini de satarız, taş alırız, ev dikeriz. – eğilip alttan yukarıya doğru kızın yüzüne baktı.

Narınç sofrayı topluyordu, daha önce dizlerinin dibinden geçip giden karınca sürüsünün yolu buraya kadarmış, artık sofranın altından yuvalarına geri dönüyorlardı. Otun, çiçeğin sayısından daha da fazla, hem gözle görünen hem de görünmeyen yüzlerce göz vardı. Hava gibi sessiz, hissettirmeden Narınç'ın ayaklarına doğru yaklaşıyorlardı. Karanlık çöktüğü için yaprakların arasında, otların dibinde, güneşi bekleye bekleye yapışıp kalmışlardı, belleri ısınınca ekmek kokusunu aldılar, yeşillik böceğinden tut, bör böceğine, gözle görünenden görünmeyene kadar ot ve içindekileri geçerek, yapraktan yaprağa uzun bir yol atlayıp gelmek istediler. Ama yine en akılda kalanı, en görüneni karıncalardı. Çünkü karıncaların bu gelip gidişi iş içindi. Kalan gözle görünen, görünmeyen bütün böceklerin, haşeratların, kurtları ise hırsızlıktı.

Atlar da, Mustafa da karınca sürüsünün üstünden sudan geçer gibi geçtiler. Mustafa karıncalar dökülsün diye ayaklarını salladı.

- Ben öyle bir şey yapacağım ki, çocuklarımız gözlerini açtıkları andan itibaren at görsünler, ata hizmet ederek büyüsünler, - atları eyerliyordu, - bir şeyimiz kalmadı ya, - etrafına bakınıp dizgini Narınç'a verdi, - bin, gidelim...

Atlar dörtmala kalkıp bir dereyi geçtiler, sonra yavaşlayıp aynı anda yan vurarak rahvan yürüyüşe geçtiler. Oğlan atını yaklaştırdı:

- Biraz önce neden çocuklarımız ata hizmet ederek büyüsünler dedim, anladın mı? Çoban oğlu yavaş olur, yani ağır, biraz da tembel, çiftçinin oğlu ise asık suratlı olur. En yiğidi at çobanının oğludur. Oğullarımın hepsini at üstünde büyüteceğim.

Narınç'ın iri, mavimsi gözlerinde, maviliğin aksine gizli bir renk parlıyordu. Üstü başı ışık içindeydi.

(s. 270)

Bu sırada anası bahçede, evde dolanarak kendi kendine konuşuyordu: “- Nereye gittiğini bilemedim. Nerede arayayım şimdi seni?” – kocası kapıda ağaç yontuyordu; gereksiz bir iş yapıyordu, ne yapıyorsa hepsi korkudandı. Tanrıverdi'nin gelip “- gel, seni merkeze çağırıyorlar...” diyeceği zamanı bekliyordu.

Tanrıverdi, gerçekten de, geliyordu. Ayaz Ağa'nın evinin yanından geçerken oğlunu yine duvarların yanında bir şeyleri kurcalarken gördü.

- Küçük, yine dersten mi kaçtın?! – ona doğru gitti ki, vursun. Ama çocuk, duvarın eşilmiş, yıpranmış deliklerinden yukarıya doğru tırmandı.

- Ne var, arıyorum.

- Burada hiçbir şey kalmadı, evladım, sana daha kaç kere git dersine çalış diyeceğiz.

- Yok, hala daha bir şeyler var.

Adam eğildi ki taş atıp vursun. Çocuk duvarın diğer tarafına atlayıp kayboldu. Ayağının ucuyla duvarın dibini kurcalayarak tamamen ters tarafa gitti...

Narınç'ın babası postacıya doğru geldi:

- Biliyorum, dünden beri biliyorum, çağıracaklar. – dedi.

- Evet, çağırdılar, Komiser'in kendisi çağırdı, git...

Narınçlar ceviz ağaçlarının arasından geçiyorlardı, hava birdenbire kararmıştı, yaprakların kalabalığından gökyüzü görünmüyordu. Sararmış yaprakların döküldüğü yerde atlar ayaklarını sanki boşluğa atıyorlardı. Ağaçların dibinden köy kokusu geliyordu. Akıp düşen sararmış yaprakların hışırtısından mı yoksa, arada bir ormanın derinlerinden çıkıp güçlü bir şekilde hareket ederek inleye inleye geçen orman kuşlarının sesinden midir, kimsesizlik hissedilmiyordu. Ormanda da evin içinde olduğu gibi anlaşılmasız bir ses, gürültü vardı. Atların ayak sesi duvara deşiyormuş gibi iki olup, üç olup, beş olup büyüyüp artarak ormana yayılıyordu...

- Sağlam ağaçlardır, - oğlan başını kaldırıp ceviz ağaçlarına baktı, - kurdu yok görüyor musun, ama kurt sizin bahçeyi kemiriyordu. Ağaca yaslanmıştım, o zaman anladım, kolum sızlıyordu.

Narınç babasının sigara ışığında görünen yüzünü hatırladı...

“Babası çekinerek beşinci kapıyı çaldı.

- Buyurun, - içeriden derin, biraz da hırıltılı bir ses duyuldu.

Adam kapıyı açıp masanın arkasındaki güler yüzlü, genç oğlanı gördükten sonra cesaretlenip kendine geldi.

(s. 271)

- Kardeş oğlu, beni sen mi çağırttirdın?

Ah, Han'ın güler yüzlü, genç babası, adama öyle bir bakıyor ki, sanki avucunun içinde büyümüş.

- Otur! – gülüyor, yani yine köylü dalaveresi yapma düşüncesindesin. – Kimdir senin misafirin?

- Karımın akrabalarındandır.

- Kaç kişiler?

- Bir kişi.

- Peki niye giderken iki oldu?

- Senden ne sakladım kardeş oğlu, kızın birinin düğününü yaptık verdik, birini de onunla gönderdim, nişanlıydılar.

- İyi, gecenin yarısında çitin yanında oturmuş neden “adını anma” diyordun?

- Kızdan bahsediyordum, Allah aşkına, müslümanlıktır, kızın gittiğini duyan bilen olmasın dedim ...”

Narınç yorulup halsizleşmişti:

- Ne zaman varacağız, nereye gidiyoruz?

- Yavaş yavaş gidelim ki, akşama varalım. Bu köylerin birinde bir sığır çobanı tanıdığım var, bir iki gün yer verir, kalırız.

- Belki olmaz der, belki de hiç bulamayız onu?!

Oğlan birdenbire yalnızlığından, karşısına çıkmış bu sonsuzluktan, bundan böyle tanıyacağı yüzlerin, gözlerin yabancılığından, gerçekten de korktu, kıza baktı, bütün kasları toplanıp çekilip gözlerinin içine kadar gerildi.

- Dünya büyüktür, nalımız düşene kadar, gücümüz yetene kadar gideriz. – dedi.

Atlar da yavaşlamıştı, öylece, çıplak gidiyorlarmış gibi toprak yola girip hafifçe toz kaldırarak adımlıyorlardı.

Karanlık çökmeye başladığından dünyanın yönü değişmiş gibi görünüyordu. Kız da bu yüzden batıyı gösterip:

- Keşke biz de o yöne gitseydik, - dedi.

İki köyün arasında attan indiler. Eyere alışkın olmadığı için Narınç’ın ayakları yere değmiyordu, atın yelesinden tutup destek aldı. Güneş bu batış zamanında daha yakın, daha güzel görünüyordu.

Oğlan kızı kucağına almamak için kendini zor tutuyor, bu yüzden de nefesi daralıyordu.

- Benim seni kucaklamam için Allah'tan da izin almam lazım. – ikisi de gülümsedi. – Biliyor musun, elini yıkadığında da sudan izin alman lazım, izin almazsan su elini yalandan yıkar.

(s. 272)

- İzin al o zaman...

Kız yanağında onun nefesini hissetti, kıvrılıp kepenegin arasına girdi, birdenbire sanki oğlandan uzaklaştı, gözleri bir hayli uzaktan göründü.

Dağların tepesinde günün son ışıkları görünüyordu. Aşağılarda Yeryüzü kararmış kepenege karışmaktaydı.

- Sığır sürüsü geliyor.

Oğlan geriye dönüp baktı. Gerçekten de sığır sürüsü yaklaşıyordu.

- Kalk, atlara binip bekleyelim, bu şekilde gerçekten de çöllerde kalmış insanlara beniyoruz. Gördüğüm gibi tanıyacağım, orta boylu kara bir adamdır. – dedi oğlan.

Karanlık da sığır sürüsüyle birlikte geldiği için uzaklar çok iyi seçilemiyordu. Kız kafasını çevirip:

- Göremeyiz, geçip gider, - dedi.

- Ben çöl adamını iyi tanıyorum, o bizi çoktan gördü, kendi gelecek yanımıza.

Sığır çobanı sürünün içinden ormandan çıkıyormuş gibi çıktı.

- Odur, - dedi, üzengiye kalkıp yine oturdu, - tanımazsa, attan inmeyeceğim...

Sığır çobanı bundan beş altı yıl önce de taşların kayaların arasında yine böyle birdenbire görünmüştü. Sisli, yağmurlu bir gündü, yer gök küçülmüş bir avuç kadar olmuştu. Biraz uzakta, elindeki sopasına yaslanıp durdu, selam vermeden:

- Kardeş, iki düve kaybettim, üç gündür arıyorum.

- Ne düveleriydi?

- Cemaatin sığır sürüsünü otlatıyorum, ikisini kaybettim.

Sığır çobanı, "cemaatin sürüsüdür", demeye yeni yeni alıştıyordu. Aradan uzun yıllar geçmiş, ancak dili yeni alışmıştı. Bundan beş on yıl önce sığır çobanının yanından geçiyordum, ben de sordum:

- A çocuk, otlattığın kimin sürüsüdür?

- Kara Bağır'ın sürüsüdür.

- Ay sen çok yaşa, Kara Bağır ne geziyor, herhalde senin hiçbir şeyden haberin yok. – dedim.

- *Kara Bağır'ın cemaate bölüştürülen sürüsüdür.*

- *Böyle söyle doğru olsun. Su akmış çukurunu bulmuş.*

- Düveler bendedir, - Mustafa taşın üstünden kalkıp ona doğru gitti, - dün akşamüstü burada rastladım, köye götürdüm...

(s. 273)

Şimdi de bundan beş altı yıl önceki gibi bastonuna dayanmıştı. Sanki ondan intikam alıyorlardı, gözlerini kapatmış, yüzünü gözünü buruşturmuş, hatırlasın diye Mustafa'ya bakıyordu.

- Kardeş, sen Mustafa değil misin, at çobanı Mustafa? – bir iki adım daha öne geldi. Narınc ağlamaklı oldu, manasını, neden olduğunu anlamadığı gözyaşı, içini dolaşıp burnunun ucuna kadar acıttı, Mustafa atlayıp attan indi, konuştular.

- Kendi kendime at çobanını bir daha görmeyeceğim, öbür dünyaya iyiliği boynumda gideceğim diyordum.

- Borcun nedir?

- Düve... - gülüştiler. – Dünya nedir ki, bakarsın bir göze yerleşir, dünya küçüktür. - sığır çobanı elini kaldırıp avucunu gösterdi, - Kendi kendime nerede olursa olsun görüşeceğiz diyordum. Ama sen benim adımlı o zamandan beri bilmiyorsun.

- Evet bilmiyorum, ama yüzün her zaman aklımdaydı. – dedi Mustafa.

- Adım Umut, sığır çobanı Umut.

- O zaman zayıftın, böyle şişman olsaydın düveleri getirmezdim.

- Ben de hiç peşinden gitmezdim, - Sığır çobanı böyle söyleyip Narınc'a doğru döndü, - sen de hoş gelmişsin bacım.

Mustafa elini sığır çobanının omzuna koydu:

- Kız kaçırdım, alıp senin yanına geldim.

Sığır çobanı bir an durdu:

- Biraz bekleyin burada, köye gideyim, geleyim düğünle, âşıkla götürüyüm.

- Yok, birlikte gidelim, zaten düğünden kaçtık, düğünlük halimiz yok.

Karanlık çökmeye başlamıştı. Ara sıra köyün ışıkları parıldıyordu. Yiyeceğe havlayan köpeklerin seslerinde artık öfke yoktu, ara ara havlıyor, yemek istemekten daha çok akşam olduğunu hatırlatıyorlardı.

- Kötü bir köy değil, hem dağlık, hem de düzlüktür. Aktif Hasan'ın köyüdür, duymuşsundur, merkezde böyle diyorlar. – dedi sığır çobanı.

Çiti aralayıp bahçeye geçtiler. Bir odalı küçük bir evdi, sıvası hala kurumamıştı, pencerenin önüne koyulmuş lamba için için yanıyordu. Mustafa, Narıncı'ı indirip pencerenin önüne doğru götürdü. Sığır çobanının karısı dışarı çıkıp kapının önünde donup kalmış Narıncı'nın elinden tutarak sığır çobanına baktı. Çoban gülererek:

(s. 274)

- Biz de yeni evlendik, ben de senin gibi öyle elinden tutup getirdim. – dedi. Bu sözden sonra gizli hiçbir şey kalmadı. Sığır çobanının karısı bu sözden sonra Narıncı'ı kucaklayıp öptü, içeri götürdü, divana oturtup:

- Bak, bizim de gerdek odamız hala toplanmadı. – dedi. Çobanın karısı gerdek odasını hazırladı. Kızın yüzünden, gözünden hiçbir şey anlamadığı için sorar gibi oldu. – Bir yerde gecelediniz mi, yoksa hemen buraya mı geldiniz?

- Geceledik, - Narıncı, yüzünü çevirip sığır çobanının karısının yüzüne baktığı anda neyi sorduğunu anladı, - ama bir yerde yatmadık, - dedi.

- Anladım, - çobanın karısı gülüp Narıncı'ı bir daha kucakladı, -onu soruyordum. Sabah bir iki kadın çağırırım... Bırak onlar da anlasınlar, sonra böyle bir adam gelmişti evine demesinler...

Mustafa ağaca yaslanmış, bahçeye, eve bakıyordu. Ceviz ağaçlarının tepesi bir hayli yüksekte olduğundan aydınlık içindeydi.

- Sizin ağaçlarda da kurt var, - dedi Mustafa.

Sığır çobanı dikildi:

- Evet, kurt var ancak nedense bu sefer gecikti, ceviz kemikleşmişti, herhalde giremedi.

* * *

Ama kurt, sığır çobanının başının üzerinde cevizin içini kemiriyordu, ağacın kabuğunun altında ağacın reçinesini tatmış, tadınca da hayale dalarak yetişememiş ceviz kurtlarıysa arada bir köyün gürültüsüne gözlerini açıp bakıyorlardı. Bakıştıklarında sanki ağacın gövdesinde yüzlerce göz varmış gibi görünüyordu.

* * *

- Hepsinin dökülmesi için ağaca kurşun atmak lazım.– Mustafa böyle söyleyip yüzünü ağaca dayadı, - var, - dedi, - aksine, sizin ağaçlarda daha çok.

Derinlerden, ağacın mı, yerin mi, gökyüzünün mü derinliğinden bilmiyordu ama bir hışırtı işitiyordu Mustafa.

Narınç gerdek odasının arkasında divanın üzerine uzanmış gözlerini kapatmıştı. Mustafa, çobanla ocağın kenarında durmuştu. (s. 275) Babasının sigara ışığında görünen yüzü gibi, ocağın ateşinde Mustafa'nın zayıf, uzun suratı ara sıra görünüp karanlığa karışıyordu.

- Kız seni çağırıyor, git bak bakalım ne diyor. – dedi sığır çobanı.

Mustafa acele ettiği için kapının önüne kadar eğile eğile yürüdü. Kapıyı açtığı gibi gerdek odasını gördü.

- Şimdi ne lazım? Bu sefer de bekle dersin ihtiyarlığımıza kaldı. – güldü, kız onun tütünden daha çok yeşil ot kokan nefesini duydu.

- Su istiyorum, - dedi.

Oğlan dışarıya çıktı. Sığır çobanı da, karısı da ne yapmaları gerektiğini bilmedikleri için şaşırıp kapının önünde kalmışlardı.

Oğlan:

- Hiç, su istiyor, - dedi.

Sığır çobanın karısı su testisini alıp kapıya doğru gitti.

Sığır çobanıyla at çobanı kapıdan giren ışığın bittiği yerde oturmuşlardı. Sığır çobanı ocağı karıştıra karıştıra:

- Yer alırsın, böyle bizim yakınımızda ev yaparsın, çalışırsın, - dedi.

Ocak kendi küllüğüne yayıldıkça kıvılcımları gece böcekleri gibi parıldıyordu.

- Herhalde sen de kızını alıp kaçırdın? – at çobanı sordu.

- Yok, kaçırmadım, ama küçük bir düğün yaptık. Aktif Hasan üç dört gün içinde bizden beş altı kişiyi evlendirdi. Toplandık, komsomol düğünü yaptık. Yaşayın, gelecek sizindir, dedi.

- Kaçınıcı sınıfa kadar okudun?

Seyit Ahmed'in eli cemaatin rüyasından çıkmıyordu: Yılan oynatan Erdebilli Möhsün, Seyit Ahmed'in eliyle yılan yakalıyordu²⁵, Fatma kadın Seyit Ahmed'in eliyle ısırkan otu yoluyordu. Yellemçek'in köyünde postacı Tanrıverdi'nin kirpiğine kadar sarı olan oğlu, Seyit Ahmed'in elleriyle Ayaz Ağa'nın duvarlarının dibini kazıyordu.

Ben köyün içinde başıma toplanmış halkı, konuşulanların doğru olduğuna inandırmaya çalışıyordum. Yorulmadan anlatıyordum; - nereden çıktığını bilmediğim iki

²⁵ Seyid Ahmed'in eliyle yılan tutuyor, Azerbaycan'da halk arasında geçen bir sözdür. İşi başkasının eliyle yapar manasına gelmektedir.

el uzanıp elimi sıktı, salladı, baktım orta parmağında iri taşlı bir yüzük var, - evet, - dedi halk bir ağzdan, - yüzük takıyordu, karısı Gülöyşe'nin yüzüğüydü.

Söyledikçe, inandıkça intikamımı alıyordum, rahatlıyordum. Bu neyime gerekti bilmiyorum. Sonra beni zorla çekip bir yere götürdüler. Dediler:

- Gerçekten Seyit Ahmed'in elini gördün mü?

Her şeyi anlayıp yutkunarak:

- Yok, görmedim, işittim... - dedim.

Kapı açılınca lambanın ışığında sığır çobanının karısının gölgesi uzanıp dosdoğru fizik öğretmeninin evinin üstüne düştü. Kapının önünde durup peçesini takıp örtündü.

(s. 278)

- Bizim karı yeniden peçe takıyor, - dedi sığır çobanı, güldü, - vaktin geldiğini işaret ediyor.

Mustafa da kalkıp kapıya doğru gitti.

Sığır çobanının karısı fısıldayarak:

- Bunlara ne olmuş bilmiyorum. Ortada bir şey var, anlayamıyorum.

Sığır çobanı gülüp onu çardağın altına doğru götürdü:

- Ne olacaksa şimdi olacak, ay deli. Başka ne olmuş olabilir ki?!

Çardağın altında yerden biraz yüksekteki divanda yan yana oturdular. Gelin, yorgunluğunu, sabahtan beri bütün olan biteni unutup rahatladı.

- Molla'nın karısına, sabah bize yüz aklığına gel diyorum. Aa, kaçınıcı defa yüz aklığı yapıyorsun, diyor. Yok ya, ben değil, kız kaçırmışlar, bizdeler, onu diyorum.

Narınç, Mustafa'nın ayak sesine döndü, titremesi daha da arttı, dişi dişine çarptı. Mustafa bir şey söylemek istiyordu. Şaka yoluyla kızını güldürmek için neler söyleyeceğini düşünmüştü. Birdenbire her şey aklından çıktı. Kızı kucaklayıp ayağa kaldırdı. Birbirlerine sarılıp gerdeğe doğru gittiler.

Lamba kendi kendine mi sönmüştü, yoksa Mustafa mı söndürmüştü. Şimdi dışarıdan içeriye ışık giriyordu, ay çıkmıştı.

- Korkuyorum.

- Neden korkuyorsun?

- Halil'in anasının bedduası aklımdan çıkmıyor.

- Sen düşünme, unutacaksın. Kalk divanın üstüne otur, yer soğuktur.

- Biliyor musun, kurt yağı²⁶ nedir? Hiç duydun mu?

Oğlan, güldüğü anlaşılmasın diye başını yorganın altına soktu:

- Sana kurt yağı mı sürmüşler?

Kız da güldü, sonra o da başını yorganın altına soktu. Oğlan yorganın altından fısıldadı:

- Biz gizlenelim, ortaya çıkmayalım, - elini uzattı, parmakları kızın saçlarına takıldı. Sonra kendini kıza doğru yaklaştırdı, burun buruna durdular. Kızın dudakları kor gibi yanıyordu. Başını oğlanın omzuna koydu, dudakları gömleğinin üstünden omzunu yakıyordu. Kızın birdenbire tüyleri diken diken oldu, korkarak:

- Bir kutu böcek bırakmışlardı üstüme.

Oğlan bağırılmamak için kendini zor tuttu.

- Ne diyorsun, ne böceği?

(s. 279)

- Yenge ellerimi tuttu, Halil'in anası kutuyu açtı...

- Yeter, aptal aptal konuşma! – Oğlan da korkmaya başlamıştı, üstüne böcek üşüşüyormuş gibi hissetti. Korkusunu açığa vermeden gülümsedi:

- Yolda doğruyu söyledim, senin kocan olmak için Allah'tan da izin almalıymışım. – Güldü, - istiyorsan nikâh kıyalım mı?

Kız kendine gelip:

- Evet, - dedi, yüzü gözü bir anda açıldı.

Oğlan kapıyı araladı, alçak sesle sığır çobanını çağırdı:

- Umut!

Çardağın altındaki divan gıcırdadı. Umut gömleğini giyinerek yaklaştı. Kapıdan uzaklaşıp ceviz ağacına doğru gittiler.

- Hiçbir şey saklama, kesin yorgunluktandır, olur böyle şeyler. Bak ne kadar uzun yol gelmişsin, yorulmuşsun, canını sıkma, rahatla.

- Yok be adam, benim yüzümden değil, elimi sürdüğüm an titreyerek ağlamaya başlıyor, neredeyse bayılacak gibi oluyor. Sen neden olduğunu biliyor musun? Komşum Molla'dır diyordun, sen bizi bir okut.

Sığır çobanı hiçbir şey söyleyemedi, bir süre bakıp kaldı.

²⁶ Bir inanişâ göre güya iki yakın adamı, arkadaşı veya akrabayı birbirinden uzaklaştırmak, birbirlerine düşman etmek gücüne malik bir madde (Bu maddeyi onların elbisesine sürmek ve ya eşiklerine dökmek kâfi imiş.)

- Peki, ben mollayla konuşayım, ama sen ağlamasına bakma.

Odaya tamamen karanlık çökmüştü. Ayın battığını hissetmemişlerdi. Kız elbisesini çıkarıp divanın başına koydu.

- Hey Kara dayı! – sığır çobanı kesik kesik bağırarak mollayı çağırıyordu.

- Ne var, ne oldu Umut? – mollanın sesinden sonra uzun uzadıya kapı gıcirtısı işitildi.

Kız yorganın altına girip oğlana doğru yaklaştı.

- Sonunda beni de rezil edeceksin, - oğlanın sesi kısalmış kaybolmuştu. – Sanırım benim de içimde böcek geziyor. Üstündekilerin hepsini çıkar. Bir daha giyinme bunları!

Neyin korkusuysa, gerçekten de oğlanın içine işliyordu. Keşke ev bilmeden, köy bilmeden bağıra bağıra kaçsaydı. Ancak yerine oturdu. Pencerenin camı da tam o sırada vuruldu. Hafifçe vuruyorlardı. Bu tıkırtıyla birlikte adım sesleri de yavaş yavaş yaklaşır belirmeye başladı. Mustafa kalkıp başını bacadan²⁷ dışarıya çıkardı. Sığır çobanı parmak ucunda Mustafa'ya doğru gitti:

- Kızın adı nedir? Kara dayıyı zar zor ikna ettim. – Sığır çobanının gözlerine Mustafa'nın yüzü el kadar göründü. – İstiyorsan soğuk su dökeyim, başını yıka.

(s. 280)

Mustafa gülümsedi:

- Adı Narınc.

Fısıltı geliyordu, yaprak hışırtısı mıydı, yoksa molla gerçekten de nikâh kıymak için okuyor muydu, anlayamadı. Bütün bu olanlar sanki kasten oluyordu, sanki kasıtlı olarak at çobanının korkusunu dağıtmak, onu iyileştirmek içindi. Pencerenin önünde duruyordu.

Yakınlaşır gerdek odasının kapısını araladı:

- Bu nedir? Girmişiz arasına. Zaten karanlıktı, bu da bir taraftan karanlık yapıyor. – gerdek odasındaki eşyaları toplayıp etrafa yerleştirdi. Divanın başında kızın elbisesi asılıydı. Sanki karanlığı karıştıran vardı, bir şey kıvıldadı. Oğlan elini uzatıp elbiseyi aldı, yere fırlattı. Kibriti yaktı. Bir anda Narınc'ın düğün elbisesi alevlenip odayı aydınlattı. Mustafa elbisenin ışığında gerçekten de Narınc'ı sanki ilk defa gördü.

- O böcek neydi, beni de iğrendirdin, - kızını kucakladı, - üşümüşsün herhalde buz gibisin...

²⁷ Işık ve hava almak için evlerin, ambarların damında pencere yerine açılan delik.

Narınç'ın düğün elbisesinden geriye, evin toprak döşemesinde sadece bir avuç kül kalmıştı. Oda, demin ki gibi karanlıktı, ama soğuk değildi. Narınç'ın dudakları yarı karanlıkta yine kor gibi yanıyordu...

Buradan kırk elli kilometre uzakta ise postacı Tanrıverdi ile karısı köyü birbirine katmış oğullarını arıyorlardı.

- Ayaz Ağa'nın duvarının yanında gördüm, yeri kazıyordu, - dedi Narınç'ın anası, kendi kendine sinirlendi, hırsını öfkesini gizleyemedi. – O harabe yerde sadece bir defa sesimi işittiler, az kalsın sürgün ediyorlardı beni. Ama cemaat taşını, toprağını kemiriyor...

Lopa²⁸ yakıp Ayaz Ağa'nın evini yeniden aradılar. Sabaha yakın çocuğu evin bodrumunda buldular, büzüşüp bir köşeye yatmıştı...

II. BÖLÜM

Ceviz kurdu geri dönüp bir zamanlar girdiği deliğe bir daha gitti, dönüp kıvrılıp cevizin iki parça olan arta kalmış kırıntılarının altından geçti. Sinirle, öfkeyle kendini cevizin duvarına vurdu. Bir zamanlar açtı, dünyanın bir yerlerinden gelen biraz toprak, biraz süt, biraz ezilmiş yaprak kokusunu duyup bu kokunun peşinden zayıflayıp güçten düşene kadar, bir tek gözleri kalıncaya kadar, o kokuyu bulup deşip içine girene kadar (s. 281) gitmişti. O zaman her şey açıktı, yani kurt ne yaptığını biliyordu... Yukarıda yıldızlar sıraya girmiş, bir ağaçta asılıymış gibi anlaşılır, belirli bir sırayla yavaş yavaş parlıyordu. Aşağıda kurt yediğinin, kemirdiğinin anlamını anlayarak, kendini doyura doyura cevizin içini boşaltmaktaydı. Kurt için artık anlaşılın, bilinen, duyulan bir şey kalmamıştı. Artık hiçbir taraftan ekşimsi bir koku gelmiyordu. Güneş, kurdun girdiği delikten girmiş, cevizin, dünyanın yalnızlığından da yalnız olan harabe yerlerini aydınlatıyordu. Ceviz ağacının köklerinin, dallarının ucunda, insanın tırnağının ucundaki irine, ağrıya benzer bir ağrı dolaşıyordu. Yıldızlar, içi yendiği için mi yoksa boş kaldığı için mi bilinmez, birer birer, ikişer ikişer aralıklı olarak yerlerinden kopup boşluklarda yok oluyorlardı. Ağacın tepesinde ise ceviz kurdu bir zamanlar girdiği delikten aşağılara, yenip atılmış olan ceviz kabuğuna bakıyormuş gibi bakıyordu. Kurt birdenbire susamanın

²⁸ Ateş yakmak veya meşale yapmak için gaz yağı emdirilerek yuvarlak hale getirilmiş bez parçası vs.

ne olduğunu bilmeden su istemeye başlamıştı. Sinirle, öfkeyle başını cevizin duvarlarına vurması da bu yüzdendi...

* * *

... Sığır çobanının karısıyla, at çobanının karısı ceviz ağacının altındaydılar. Gözle görünen, görünmeyen ne varsa, hiçbiri birbirinden farklı olmadığı için yukarılar – gökyüzü, aşağılar – köy, köyün içinde ceviz ağacı, ağacın altında kadınlar hepsi birbirine bağlı, hepsi birlikte, hepsi birbirinin içinden görünüyordu.

- Şimdi sen at, - dedi sığır çobanının karısı, - ben attım üçü düştü.

Narınç da ceviz düşürmek için atılan sopayı ağaca attı. Ses gelince kaçtılar, önlüğünün eteğine topu topu beş altı ceviz düştü.

- Bize gidelim, - dedi Narınç.

Çitin diğer tarafına taş dökülmüştü. Yanında çadır vardı. Geçip çadırın önünde oturdular. Narınçların bu köye ilk geldikleri günün üstünden ne kadar zaman geçmişti – gününe, saatine kadar en doğrusunu bilen Narınç ile sığır çobanının karısıydı. Sığır çobanının karısı cevizi taşın üstüne koyup, vurarak kırdı.

- Yine hamile kalamadın mı?

Narınç'ın cevabı gözyaşlarıyla birlikte geldi:

- Hayır.

(s. 282)

- Dediğimi yaptın mı?

- Evet, - gözyaşları yanaklarından akıp göğsüne düştü. – İçim boş, bomboş...

Karanlık çökmüştü. At çobanı ile sığır çobanı çadırın önünde, arabanın yanında durmuşlardı.

- Taşı boşaltalım, - dedi sığır çobanı.

El ele verip taşı boşalttılar. Yeni evin temeli kazılmış, taş döşenmişti. At çobanı bu döşemenin üstünde bir kez daha dolaştı. Sığır çobanı uzakta durmuş gülümsüyordu.

- Burada yaşamaya başlıyorsun, bu yüzden için içine sığmıyor. Ev sağlam oluyor.

- Karım hamile kalınca, ayıp olmasın, ben de onun yanında evde kalırım.

Narınç Mustafa'nın dediğini işitti mi işitmedi mi:

- Evi ne yapacağım, duvarına oturup baykuş gibi ötmek için mi diktireceğim. – dedi.

- Sus, ne söylüyorsun? – sığır çobanının karısını sözün korkusu sardı. – O kadar çok doğuracaksın ki, kendin de bıkacaksın.

Ama Narınç'ı sonsuzluk korkusu sarmaktaydı. Sığır çobanının karısının yüzüne, sözüne gecikerek gülümsüyordu. Soluklaşmış, daha da zayıflamış yüzü, akşamın yarı karanlığında renkten renge giren alacalı gözleri mahzun mahzun bakıyor, ancak biraz geçtikten sonra eski haline dönüp gülümsüyordu.

Köyün sonunda, tepeden çok sahte bir tepeye benzeyen küçük tepeciğin üstünde halıya, palasa sarılmış çadır, her an ayaklanıp gidecekmiş gibi görünüyordu. Narınç çıkıp çadırın önünde durmuştu.

Kara dayı da bahçedeydi, çitin arasından bakıp Narınçla Mustafa'yı gördü, Aktif Hasan'ın sözlerini hatırladı:

“- Duydum ki yine nikâh kıyıyormuşsun!

Sanki Kara adamın yarasına tuz bastılar:

- Kim diyor?

- Kimin dediğini ne yapacaksın. Öyle mi, değil mi?

- Öyle değil. Kim var ki, kimin nikâhını kıyayım?

- Yabancıların nikâhını kıydın mı, doğruyu söyle?

- Yabancılar nikâhlarını kıydırmışlar, düğünü yapıp gelmişler...

- Bak sen, yerin kulağı var...”

Kara dayı nedense nikâh suresinin sonunu içinden bir daha okuyarak çitten geçip yolun kenarında durdu. Mustafa yine evin etrafındaydı. Bir o yanı, bir bu yanı adımlayıp ölçüyordu. Narınç ise eli yüzünde taşın başında oturmuş seyrediyordu.

(s. 283)

– Ahır buraya yaparız, - dedi Mustafa, büyük adımlarıyla bir daha ölçüp, ayağının birini sanki yere geçirdi.

Narınç başını dizlerine değene kadar yere indirdi. Mustafa aynı adımlarla geri döndü. Narınç'ın ellerinden tutup silkeledi:

- Aç yüzünü!

Narınç başını kaldırıp:

- Yine kaybettim, düşürdüm çocuğu, - dedi.

- Eee, ben de diyorum n'oldu, bu saatten sonra çocuk bizim neyimize gerek.

Kara dayı yoldan çıkıp evin taş döşenmiş kümesine atladı, evin etrafında dolaşa dolaşa yakınlaştı, dün akşam nasıl söylediye, şimdi de o şekilde:

- Ay sağlıklı yaşayın, - dedi.

Mustafayla birlikte geçip çadırın önündeki kütüğün üstüne oturdular.

- Evet, - dedi Kara dayı, çadırın enini boyunu bir daha düşünüp kalpağını başından çıkartıp dizine koydu. – Oğuz Ata'nın başı buluta değiyordu...

- Kimin, Kara dayı?

-Oğuz Ata'nın.

- Tanımıyorum vallahi.

Semaver bağıyordu, Narınc da gelip oturdu, yüzünü örtüp mollaya baktı.

- Evet, - dedi yine, - Oğuz Ata dokuz yüz doksan dokuz yaşındadır, ama serveti, malı, mülkü hiçbir şeyi yoktur. En sonunda böyle bir çadır kurar ki, günü geldiğinde başını soksun. Öğle vaktiydi, başı çadırda, kendi dışarıda, uzanmış dinleniyordu. Tanrı, - molla etrafına bakınıp alelacele salâvat getirdi, dudaklarının ucuyla bir şeyler fisıldadı. Narınc da elini yüzüne götürdü, elini yüzünden çekene kadar da içinden bir tek duygu geçti, “Allahım, kurbanın olayım, bana çocuk ver” ... - Evet, Oğuz Ata namussuzluk bilmezdi, kötülük bilmezdi, onun için de birkaç çocuk onu kandırıyordu. Dokuz yüz doksan dokuz yıl dokuz ay dokuz gün geçince vakit doldu. Oğuz Ata başını çadırdan çıkarttı ki, Azrail yanında oturmuş gülümsüyor. – Yatmamış mıydın? – dedi Azrail. – Yok, öyle uzanmıştım. – Geldim, - dedi Azrail. – Görüyorum, Oğuz Ata yüzünü çevirip çadıra baktı, kafasını sallayarak memnun olmadığını belli etti, - Yazık. Azrail de bunun üzerine, -Bu kadar ömür sürdün, yetmedi mi? – Yok, onun için demiyorum, emek verip çadır kurdum, emeğime acıdım, - dedi Oğuz Ata... Şimdi, ay oğul, - molla kendi evini işaret etti, - emek verip çalışıyoruz, ne olacak?

(s. 284)

Narınc başını sallayarak gülümsedi:

-Ne tembel adammış Oğuz Ata.

Mustafa çay süzüp molların önüne koydu.

- Bugün moralin bozuk Kara dayı, kalbini kıran olmadı değil mi?

- Siz okul okudunuz mu, çocuğum?

- Evet, okuduk.

- Ben de eski okulu okudum, ben ne yapayım ki okumuşluğu?

- Yine bir şey mi dediler, ha?

- Saraç'ın anası ölüyordu, aceleyle geldiler ki, beni götürsünler. Gitmedim, beni zor duruma sokmayın, burada, evde okurum dedim. Kadının oğlu, “okumazsan, anamın günahları boynuna olsun”, dedi. Çıkıp gittiler. Daha yeni yarısını okumuştum ki, Aktif Hasan geldi. Evet, şimdi sözün nedir? diyor. Hiçbir şey yakalamadın dedim, kendim için türkü söylüyorum. Diyor, Arapça, öyle mi? Diyorum, keyfim isterse Arapça okuyorum, istersem Gürcüce okuyorum. O gün demirci dükkânının önünde beş- altı adam sohbet ediyorduk, biri ağzından bir söz kaçırdı, ben de kendimi tutamadım, bir söz dedim. Baktım hepsi yerinde kımıldanıyor. Sonra hepsi göz göze gelip gülümseyerek, birbirlerine bakarak dağıldı. Ben oradan dosdoğru Aktif Hasan'ın yanına gittim. Daha ağzımı açmadan, - Biliyorum, söylediler...- dedi.

Kara dayı çayını içip kalktı, toprak yolun, çitlerin koyu karanlığında ses çıkararak uzaklaştı.

“- Ha, demek, kendin için Arapça türkü söylüyorsun. Molla araba tekeri tamir ediyordu, yan gözle baktı, Aktif Hasan'ın kösele ayakkabılarını gördü. Başını kaldırdı, Aktif Hasan atın dizgininden tutmuş, gülümsüyordu:

- İyi, ay başkan, düşmanın bensem, peki dostun kim?

- Sen düşman değilsin, yook, beni yanlış anlama, ben öyle demedim.

- Çek elini yakamdan!

Kara dayı salâvat getiriyormuş gibi elini yüzüne götürdü.

- Sen bana bir söyle bakayım, halkı başına toplayıp şeytanla ilgili ne söyledin. Diğer köyde biliyorsun şeytanla ilgili konuşan birini ne yaptılar? Açıkça söyle, ne demek istiyorsun?

(s. 285)

Molla tekerleğin üstünde donup kalmıştı. Hasan yine gülümsedi.

- Seni, o üstünde oturduğun tekere bağışlıyorum. İyi işçisin, iyi ustasın. Kan dökmeye engel olan bir tek budur... - dedi.”

Kara dayı çitin yanındayken geriye döndü. Kendi eviyle at çobanının evi arasında hiçbir şey görünmüyordu, zifiri karanlıktı. Sadece ışıkla dolmuş çadırın kapısında Mustafayla Narınc'ın gölgesi görünüyordu.

- Ay Mustafa.

- Ne var, Kara dayı?

- Görürsün, Oğuz kimdir diye sabah yakama yapışacak.

- Yok be adam, korkma, bir şey yok, sen de şüphelenip kendi başına iş açıyorsun.

Ne zamandır yağmur yağmıyordu. Havanın kuruluğundan, kuraklığından, gecenin karanlığı da insanın üstüne ateş gibi yapışıyordu.

Kara dayı avluda oturup ayakkabılarını yeni çıkartmıştı ki, çitin diğer tarafından ses geldi:

- Molla dayı!

- Bak bakalım kimin çocuğudur! – Kara dayı çıplak ayaklarını avlunun karanlığına çıkartıp yanında hamur yoğuran karısına doğru döndü.

- Molla dayı!

Kara dayı avludan yere atlayıp çite doğru koştu:

- Ne var, körpe köpeoğlu, ne var? Benim mollalığımı nerde gördün? Sanırsın çocuk bana ders veriyor!

- Lafını bil, yaşlı adamsın!- Önceden “ay molla dayı” diyen ses, bir anda değişti, temiz, çınlamalı çocuk sesi birdenbire sertleşip, büyüyüp ağırlaştı.

Kadın, eli hamurlu hamurlu adamı ittirip çitten uzaklaştırdı:

- Babasına ayıptır, sabah yüz yüze geleceksiniz.

- Yok, bunların cevabını vermezsem, beni de molla Veli'nin ardından gönderecekler. – Yüzünü karanlığa doğru çevirdi. – Çocuk, ben molla değilim, vallahi molla değilim. Ustayım ben, ağaç ustası. Git babana da böyle söyle.

O zaman da, - ne zamandı? He, Seyid Ahmed'i gece götürmüşlerdi. Sonra haber geldi ki, Seyid Ahmed'in ellerini kesen kaçak delirmiş, gerçekten de kaçmış. Biri böyle dedi, biri öyle (s. 286) dedi; sonunda hepsi aynı şeyi söyledi: Seyid Ahmed'in elleri kaçakların gözü önünde kaçmış. Bu haberin kızgın, şiddetli zamanıydı. İki üç yıldır başka konu konuşulmüyordu. Akşamın bu zamanında Kara dayı yine ocağın kenarında oturmuş, düşünceye dalmıştı, karısının da eli yine hamurdaydı. Adam birden ayağa kalkıp ayakkabılarını yeniden giyinmeye başladı.

- N'oldu, adam? – kadın ellerini hamurdan çıkarttı.

- Deli Nebi köydedir, Hasan'a söylemeye gidiyorum.

Kadın, eli hamurlu bir şekilde adamın yakasına yapıştı.

- Öldürsen de bırakmam. Seyid'in durumuna düşürürler seni de...

Akşam bir hayli geçmişti, Çapık Komiser yanındakilere:

- Siz gelmeyin, - dedi.

Aktif Hasan da, yanındaki atlılar da merkezde kaldılar. Çapık Komiser, Deli Nebi'nin kaldığı evin bahçe kapısını çaldı. İçeride tüfeklerin tetikleri çekildi.

- Benim, Nebi, aç, yalnızım, söyleyeceklerim var, konuşmaya geldim.

- Açın, - dedi, Deli Nebi, - Çapık yalan söylemez.

Deli Nebi evin yukarısında oturmuştu. Komiser içeri girip kapının önünde durdu, sırayla oturanlara baktı.

- Biz sana inanıp dağdan indik, Çapık, son söz senindir. – Deli Nebi ayağa kalktı, öbürleri de kalktı.

Komiser gülümseyip elini yüzünün izine götürdü.

- Sözümüz sözdür. Söyledim, hepiniz affedildiniz.

Önde Deli Nebiyle Çapık Komiser, arkalarında otuz kadar atlı grubu köyün içinden geçiyorlardı. Kara dayı avludan bakıyordu, rüya gördüğünü zannetti.

- Senden beklemezdik, Seyid'i neden öyle öldürdün?

Deli Nebi konuşmadı.

Bütün köy ayaktaydı. Herkes karanlıklardan, evlerden dikkatle bakıyordu.

Kara adam! Sen de namussuzluk yapma. Vaziyet ne haldedir, herkesten iyi biliyorsun. O gün sen değil miydin at çobanına, Deli Nebi'yi hükümet affediyor, diyen. Çapık işleri düzeltmiş. Namussuz,, arsız! Kendin nikâhlı karınla oyun oynuyorsun, karından da gizliyorsun.

Ama Kara dayının günahı yoktu. Bütün köy şu birkaç günde olan biten her şeyi öğrenmişti. Ama herkes her şeyi bilmesine rağmen sanki hiç kimse hiçbir şey bilmiyor gibi dolanıyordu.

* * *

(s. 287)

Gecenin bu vaktinde Karakelleoğlu'nun at arabası orman yolundan düzlüğe çıktı. Bir inek arabaya bağlanmıştı, biri de serbestti, etraftan ot kopararak geliyordu. Düzlük, aydınlık içindeydi. Ormanın karanlığından çıktığı gibi her şey birdenbire sakinleşti, at durdu, boynunu döndürüp arkaya baktı. Akşamdan beri geldikleri ormanın koyu karanlığı, attan köpeğe kadar herkesi yormuştu. At durunca inekler de dizlerini büküp tekerin yanına çöktüler. Arabanın üstü örtülüydü, keçe çadırın içinde büzüşüp küçücük olmuş, ısırap içinde uyuklayan ihtiyar kadın, emekleye emekleye çadırın önüne kadar geldi, ayın, yere

göge işlemiş ışığını görüp salâvat getirdi. Çadırın yan çubuklarına hamak asılmıştı, hamakta yatan çocuğun eli sallanıp çadırın önünden parlayarak içeri giren ay ışığında bembeyaz oluyordu. Gelin oturduğu yerde uyumuştı, kucağında da bir çocuk vardı. Adam başını içeri sokup elindeki çubuğu geline doğru uzattı:

- İhtiyarı hamaktan kaldır, bir daha uyuyamayacak yoksa.

Gelin sanki çoktan uyanmıştı, bir anda gözlerini açtı. Kucağındaki çocuğu yanına koydu, hamaktakini de getirip yanına uzattı.

- Kalk, - dedi, ihtiyar kadına.

İhtiyar kadının yüzünde uykudan eser yoktu. Çadırın önünden içeri giren ay ışığı sanki sadece ihtiyarın üzerine düşüyordu, bu da herhalde yüzüne gözüne dağılmış saçlarının bembeyaz olmasından dolaydı.

- Kalk yerine yat, - dedi adam.

İhtiyar kadın dizinin üstüne kalktı, yuvarlanarak hamağın içine düştü. Hamak çadırın sopalarını gıcırdatarak bir hayli sallandı. Adam da kepeneye sarılıp çimenliğe uzandı. Aydınlığa çıkınca arabanın yanında yaltaklık eden köpek, adamın ayaklarının önünde başını kollarının üstüne koyup uzaklara bakarak uykuya daldı... Sanki şimdi değildi, sanki bir anda aradan yıllar geçti. Bu da birdenbire uykunun etrafı sarması, her tarafın uykuya karışması yüzündendi. Sadece ihtiyar kadın uyumamıştı. Gözlerini ayın ışığına dikmiş bundan seksen doksan yıl öncesini düşünüyordu. O zaman da tıpkı böyle aydınlıktı. Koyun yatağından biraz uzakta durmuş sadece bir defa gördüğü kara bıyıklı oğlanı bekliyordu. O zaman kardeşleri Narınc'ı yeni öldürmüşlerdi. O da bu yüzden korku, (s. 288) endişe içindeydi. Önce atın ayak sesi gelmeliydi, kepenegini çıkartıp bir iki adım öteden gülümsemeliydi... Ama önceden sadece atın ayak sesi geliyordu. İhtiyar kadın da bunun gerçek mi, rüya mı olduğunu anlamadan gözlerini aydınlığa dikmişti. Sabah olana kadar da bu şekilde kaldı...

Sabahın havası adamın yüzüne deyince uyandı, sessizce atı hazırlayıp öyle ayak üstü uykudan ayılarak, güneşin doğduğu yöne doğru yola çıktı.

Araba köye yaklaştığında güneş bir hayli yükselmişti. Köyün etrafını çevirmiş tepeliklere yol yapıyorlardı. Adam arabayı vadinin önünde durdurup:

- İnin, - dedi, - at dinlensin.

Gelin, çocuklarının elinden tutup arabadan indi. Yüzü gözü hala daha uykuluydu. Çocukları da alıp vadiye doğru indi. İhtiyar kadın hamakta uyumuştı. Ağzı yarı açıktı. Adam arabaya yaslanıp aşağıdan yukarıya doğru demir yolu yapanlara baktı.

Köyün köprüsü yapılmıştı, şimdi de yol yapılıyordu. Bir zamanlar Çapık Komiser'in Arıkoğlu'na söylediği köprüydü. Diğer köyde ise Ayaz Ağa'nın bağlarını parçalayıp ekin ekmişlerdi, halk toplanıp toprağı işliyordu. Ağ Âşık'ın âşıklık işi başından aşmıştı. Bir ayağı merkezdeydi, çalıp söylüyordu. Toprak işine çıkmaya vakti yoktu.

Köyde son zamanlar en çok postacı Tanrıverdi'nin karısının sesi duyuluyordu. Günde en az üç kere oğlunun arkasından gidip sövüp beddua ederek Ayaz Ağa'nın evinin yanından geçip gidiyordu. Kirpiğine kadar sarı olan erkek çocuk ise yine kaçıp Ayaz Ağa'nın evinin dip köşesini arıyordu. Araya araya yılların, ayların geçtiğinden, kendisinin de büyüyüp yaşlı bir oğlan olduğundan haberi yoktu.

Halil gidip okuyup köye geri dönmüştü, köyde öğretmen olmuştu. Bir müddet Sarıca'ya, - su getir, - dediğinde de sanki intikam almak, öfkesini çıkarmak için söylüyordu. Yavaş yavaş öğrendi, en iyisi buymuş, diye diye beş altı çocuk babası oldu...

Merkezde ise Çapık Komiser çalışma müdürünü yanına çağırıp sordu:

- Evet, o yer için kimi öneriyorsun?

Çalışma müdürü elinde kâğıt kalem yürüyerek Komiser'in önüne gelip durmuştu:

- Bence o yere onu atarsak iyi olur, evet, onu. Yakışıklıdır, boyu bosu yerindedir, az konuşur, kendini ağır göstermeyi becerir. (s. 289) Yeri geldiğinde gülüyor, yeri geldiğinde bağırıyor. Doğrudur, diğeri bilgilidir, sinirlidir, ama giyimini de düşünmez, kendisi haddinden fazla sadedir. Çok özür diliyorum yoldaş komiser, bir süre sonra sırtına binerler onun.

Komiser'in yüreğine bir şey düşmüştü, bir şey diyecekti, ama çalışma müdürü onu şaşırttı, Komiser kendi bildiğini yapamadı.

- Güzel, nasıl istiyorsan.

Han'ın yakışıklı, boylu poslu babası yeni çalışma odasında oturmuştu, tebrik etmek için gelenlere memnuniyetini bildiriyordu...

Yol dağın yamacına kadar gelmişti, dolana dolana çıkıyordu. Birçok adam vardı. Hepsi, yüzü yolun gideceği tarafa dönük bir şekilde oturmuş bir şey bekliyordu. Yolu yapan işçilerin lideri yanındaki zayıf, uzun boylu adama:

- Şimdi mühendisin işaret ettiği yere toprak koy, bakalım yolun yerini doğru mu göstermiş. – dedi.

Bu sözden sonra hepsi dönüp vadinin ön tarafından gelen Kara adama baktı. Kara adam eşeğin üzerinde yakınlaştı. Coğrafya öğretmenin yanından geçerken öğretmen gülüp yere baktı. Sanki eşeğe, dur, dediler, kulaklarını dikip durdu. Kara adam eşeğin üzerinden:

- N'oldu öğretmen, belki ağırım, belki belini mi incitirim? – dedi.

Gülüştüler.

- N'oldu sana, molla dayı, ne çabuk sinirlendin? – Coğrafya öğretmeni at çobanına bakıp güldü.

- Molla senin babandır, çocuk! Seyid Ahmed'i tanıyan yok mu, - dediğinden kendi de korktu, sözünün devamını söylemedi.

- Peki, mollanın nesi kötü, mollasın işte?!

Kara adamın rengi cemaatin gözünün önünde değişip kapkara oldu:

- Yok, beni yakalayamayacaksınız, emin olun! – atlayıp eşeğin üstünden indi.

Etraftakiler yeniden gülüştüler.

Önceden arabaya dayanmış izleyen Karakelleoğlu'nun atı, vadinin önünde otluyordu. Karısını yol tutmuştu, - yani uzun zamandır, nereye gittiklerini bilmeden köyleri, obaları dolandıkları için şimdi vadinin yanında vadiye sığmayan bir gürültü içinde geçip giden dereye baka baka kadının ayağının altından yer kaçıyordu ki, yol tutması da buydu. Taşın başında oturmuşlardı. Taş da gidiyordu, (s. 290) çocuklar da. Köpek, tepenin yamacında konuşup gülüşen halka havlamalı mı yoksa havlamamalı mı bilemediği için acı acı bağıırıyordu, kesik kesik, kırık kırık sesler çıkarıyordu. İhtiyar kadın hala uyanmamıştı, büzüşmüş, çocuktan da küçük olmuş hamakta yatıyordu.

İşçi grubunun lideri, elini Kara adam'ın omzuna koyup yüksek sesle güldü. Onun, elini molla'nın omzuna koymasında, halka bakıp gülmesinde arayı daha da karıştırmak, kızıştırmak isteği vardı.

Tepelerin arası olduğu için havada da karışıklık vardı, rüzgâr hangi yöne doğru esiyor bilinmiyordu. Onun için de yukarıdaki adamlar yüzlerini hangi yöne tutmaları gerektiğini bilmiyorlardı.

Karakelleoğlu halka doğru geldi. Kara adam'ı tanıyıp taşın başında oturdu... “Küçük birer çocuktular. İki de dizlerinin üstüne çöküp başlarını aşağıya eğmişlerdi.

Nenesinin, -şimdi arabadaki hamakta yatan ihtiyarın - elinde sopa vardı: “elinizi öne uzatın”, nenesi böyle deyip sopayla ikisine de vurdu, o kaçıp kendini kapıya attı. Kara adam kaldı. Nenesi bas bas bağıırıyordu: “Söyle bakayım, lanete gelmişin masalını size kim anlattı? Kim size şeytan, peygamberi kandırmış dedi...?”

Gerçekten de ihtiyar kadının sesi geldi. Yüzünü çevirip baktı. İhtiyar dizinin üstünde durmuş, başını çadırdan çıkartarak bir şey diyordu, ama hiçbir şey anlaşılıyordu. Adam hem eliyle işaret etti, hem de diliyle söyledi:

- Geri dur, düşüp öleceksin şimdi...

- İyi, gel barışalım. – Coğrafya öğretmeni elini mollaya doğru uzattı.

Molla elini vermediği için öğretmen de hiçbir şeyi, hiç kimseyi önemsemeden şaşkın şaşkın durup bakan eşeğin boynuna sarıldı.

- Defol, utanmaz! Senin baban her zaman bana saygı gösterdi ama sen yüzüzleşmişsin. Şehir seni arsız yapmış.

- Yine dedin ha, yine iğneledin. Şehirli köye karşı, öyle mi?! Sonra ben ne dedim ki, diyorsun.

Sohbetin koyulaştığını görüp:

- Başlayalım, -dedi işçi grubunun lideri, sopayı molladan alarak eşeği önüne koyup götürdü.

- Bırak kendi gitsin, -dediler.

Eşek kıvrıla kıvrıla, dolaşa dolaşa dağın yamacını çıkmaya başladı. İşçilerden biri de alalacele eşeğin bıraktığı izlere taş dizip işaretler koyuyordu. Hepsi sessizce izliyordu.

(s. 291)

- Helal olsun, - dedi zayıf, uzun boylu adam, ama kimse bu sözü, o sabah erkenden, yolun planını işçilere gösterip merkeze gitmiş mühendise mi, yoksa eşeğe mi dediğini anlamadı.

- Hayvan hiçbir zaman yanlışlık yapmaz, - dedi coğrafya öğretmeni, çünkü hayvanlar öldürsen de bildiğini yapar, bilmediğini yapmaz.

- Onu kendine söyle, - dedi molla, - her işe burnunu sokuyorsun. Baban Seyid Ahmed gibi demek istedi... Sustu.

- Bak sonra da darılıyorsun. Dün akşam neydi söylediğin, söyleyeyim mi şimdi?

Molla, at çobanına bakıp yutkundu. At çobanı:

- Ah be adam, korkma, öyle ya da böyle yalan söylüyorlar, doğru çıkıyor. Bırak söylesin bakalım.

- Ben onu toplantıda söyleyeceğim, - coğrafya öğretmeni Kara dayının kararmış yüzünü görüp yumuşadı, gülerek ona doğru gitti.

- Yaklaşma. Ben biliyorum, sen beni molla adıyla bir gün gerçekten de dolaştıracaksın, ya da yongu baltasıyla senin başını kesip ben kendi ayağımla gideceğim...

- Ağzını yorma, - coğrafya öğretmenininin anası Gülöyşe sabah akşam oğluna yalvarıyordu. – Baban gibi başına iş açacaklar. Yine o biliyordu ne yaptığını. Sen çocuk gibi ortalığa düşmüşsün...

“...Gülöyşe ağlıyordu. Kara Bağır yanında oturmuş, ellerini onun dizinin üstüne koymuştu. Yağmur yağıyor, eski, harabe çardağın üzerine atılan ağaçlardan damlıyor, ara ara Kara Bağır’ın elinin üstüne damlalar düşüyordu: “şap, şap”.

- Kendime ağlıyorum, -dedi Gülöyşe, - rezil oldum.

- Böyle gitmeyecek ki, bu gürültünün bir sonu olacak, yerimi yurdumu geri alacağım. Seyid Ahmed’e de bir mülk bağışlarım, benden memnun kalır. Seyid’in çocuğunu da reddedersen, babasıyla çıkıp gider. Görünce gözüm ağrıyor, yine bizi arıyor herhalde, kalk git, bize doğru geliyor...”

- Peki, herkes molla olduğunu biliyor, ama molla olduğunu saklıyor, neden? – Coğrafya öğretmeni, anasına her zaman bu cevabı veriyordu.

- Sana ne, git, dersini anlat, gel, otur evinde.

At çobanı söylediğine pişman oldu:

- Senin köyünden, ne çabuk unuttun köyünü. Korkma, bir şey yok, molla Kara’nın misafiridir.

Köy denilince Narınc’ın aklına Halil’den başka kimse gelmedi.

Boynunu arabaya doğru uzattı. Yüzü önceden gülüyordu, boynunu arabaya doğru uzatınca gülüşü derinleşti, gözlerine, kaşlarına, saçlarına kadar yayıldı.

- Sana başka bir şeyi söylemeye geldik, - araba önce uzun süre cırlıladı, sonra sesin arkasından hareket etmeye başladı, arabaya doğru biraz daha uzandı...

(s. 294)

At çobanı önce Narınc'ın ne dediğini anlamadı. Bir hayli zaman geçtikten sonra anladı. Dönüp yolun tersine, yüzü onlara doğru dönük şekilde oturdu. Gülümsüyordu. Kalpağını çıkartıp yanına koydu. Narınc sığır çobanının karısının eteğinden çekiştirdi:

- Sor gelen kim, adı ne?

Gelin arabanın arkasından yürüdü:

- Gelen kimdir, adı nedir Mustafa kardeş?

- Karakelleoğlu'dur, dediler. – At çobanı arabanın üstünde ayağa kalkmıştı, boyu o kadar uzun göründü ki, gelin başını aşağıya indirip yeniden baktı. Yeşillikte yan yana oturdular.

“...Halil sırtını kapıya yaslamıştı. Sesi kısılmıştı. Sesinin sonuydu. – Sen sürtüksün, ahlaksızsın! – Halil başını kapıya yaslamış ağlıyordu. Annesiyle babası arka arkaya içeri girdiler. Babası uzun boylu, şişman, sakallı bir adamdı. Halil'in çenesinden tutup gülümsedi, öksürdü, ama bu onun hıçkırarak ağlamasıydı.

- Sana kimse eş olmaz, - dedi, -sen kendin de kız gibi bir şeysin. Bir adam ki, kendi düğününde ağlayıp başını kapıya vursun. Kaldır başını! – Halil başını kaldırdı, adam parmaklarının ucuyla onun yüzünü okşadı, - düşman kıızıdır, görüyor musun, hiç hükümeti de saymadı . Bak, intikamı böyle alıyorlar! – Oğlunun yüzünde patlayan tokatın sesinden odanın camları çınladı. Halil'in ayakları yerden kesildi, sırt üstü evin bir köşesine düştü. Sonra ayak sesleri Narınc'a doğru yakınlaştı. Narınc yüzüne dağılmış saçlarının arasından adamın ayakkabılarını gördü, sonra sesini duydu, - artık Allah'dan korkmuyorum, korkum hükümettedir, yoksa hemen şimdi sana ben tecavüz ederdim! Karısı adamın kolundan çekiştirdi. – Biz çıkalım, yoksa ben öleceğim... Dediğimi yap, zorla karın yap onu, kızlığını al, bırakma.

Adam başını aşağıya indirdi, büyük adımlarla, dönüp kapıya doğru gitti.”

Narınc güçsüzleşiyordu, bir süre ne istediğini anlayamadı. Bir yerlerden kuzey, durgunluk, daha doğrusu, güneşsizlik kokusu geliyordu. Kızlar birbirlerine laf ata ata pancar dibi kazıyorlardı. Narınc'ı saran koku da güneşsizlik, kuzey kokusu değildi, kızların ekip çapaladığı tarlanın kokusuydu.

(s. 295)

*

*

*

Yazın başlangıcıydı, onun için de her şeyde bir boşalma, sökülüp dökülme, bir çözünme havası vardı. Hava bozulmuştu. Gökyüzünün derinliklerinde uzun zamandır sürekli bulutlar dolaşıyordu. Yerden gökten yıllar yılı kalmış, şeker haline gelmiş kar

kokusu geliyordu, bu kokuyu da köyden biraz uzaktaki vadiyi neredeyse yarıya kadar doldurmuş olan sel getiriyordu. Bağlardaki, bahçelerdeki ceviz ağaçlarının içi et gibi yumuşamaktaydı. At çobanı, evinin bir odasını yaptırıp düzeltmişti. Bir odanın ise hala üstü açıktı. Bu yağmurlu, dumanlı havada taştan duvar yapıyordu.

Demirci dükkânının bacasından duman çıkıyordu. Dumanın kıvılcımlı olmasından demircinin körüğü çalıştırdığı anlaşılıyordu.

Demirci dükkânının bir odasında Karakelleoğlu'nun ailesi kalıyordu, bir odasında kendisi çalışıyordu. Köşeye çok sayıda teker yığılmıştı. Molla Kara körüğe basıyordu, Karakelleoğlu demir kızdırıyordu. Teker kaplayacaklardı.

- Sen votka içerek doğru yapmadın, - dedi Karakelleoğlu demiri zindanın²⁹ üzerine koyup düzleştirdi.

- Ben votka içmeseydim, büsbütün gitmiştim...

- Molla Veli içmedi, sen içtin, öyle mi?

Molla körüğün kulpunu bırakıp tekerin üstüne oturdu.

- Buraya bak Karakelleoğlu, ben ne yaptığımı biliyorum, bana akıl verme.

- Kendini bilmek iyidir, votka istiyorsan, çocuk göndereyim getirsin.

O sırada at çobanı da geldi. Ama sanki önceden de buradaymış gibi onun gelişiyile içeride hiçbir şey değişmedi. Öylece selamlaştılar, sohbetin arasında gitti.

- Böyle bu şekilde dedim Çapık'a, - molla oturduğu tekerin üstünden kalkıp başka tekerin üstüne oturdu. - Dedim, doğrudur, okudum yoldaş komiser, imkân verin yine okuyayım. Lenin yoldaştan örnek verdim: " Okumak, okumak, yine de okumak!" Çapık katıla katıla gülüp gitti. Ondandı sonra da akşam okulu kurdular, okudum. Şimdi söyle bakalım neyi yanlış yapmışım.

At çobanı kapının önünde durmuş gülümsüyordu. İleri gelip körüğün kulpundan tuttu. Körük, ocağın yerine girip canlıymış gibi nefes alıp vererek gerindi, körüğün burnunun ucunda bir yer ışıdayıp, yine söndü.

(s. 296)

- Âşık gelmiş, - dedi at çobanı.

- Gitmiyoruz, kaç gündür gitmiyoruz!

Üçü de dönüp kapıya baktı. İhtiyar kadındı... Karakelleoğlu'nun karısı ara kapının perdesini çekip arada durdu. Bu zamana kadar onu kocası bile örtüsüz görmemişti.

²⁹ Üzerinde metal şeyleri dövme için (tırpan, orak vs.) kullanılan alet, örs.

- Uyandı mı?

Gelin gözleriyle, evet, - dedi.

- Hamağa koy.

Gelin geri dönüp ihtiyar kadını kucağına aldı. İhtiyar birdenbire canlanıp elini ayağını havada oynatarak bas bas bağırdı. Karakelleoğlu kalkıp ihtiyarı hamağa koydu.

- Gidiyoruz işte. Otur arabada, atları da bağladım.

- Köpek kızı, elimi ayağımı yiyor, buna bak bir. Arabaya yaklaştırma onu, bırak öyle yollarda zayıflasın, yok olsun.

Gelin hamağı sallıyordu. İhtiyar kadın gerçekten de gittiklerini sanıyordu, sesi değişmişti, hırıldıyordu:

- Ay çocuk, neyimiz kaldı görün...

- Ay gidi molla Suray, bu ellerime o kadar vurdu ki. Boş yere, nedensiz...- Molla böyle söyleyip, ellerini ileri uzatıp arkasını önünü çevirdi. – Nasıl bir kadındır biliyor musun?

Karakelleoğlu zindanın üstüne oturdu. Sertleşip, nasırlaşmış bakır rengine dönmüş ellerini yüzüne çekti:

- Yaşını da bilmiyorum, bilmiyorum bunu Allah bana eziyet etmek için mi yapıyor, iyilik etmek için mi.

- Kendini günaha sokma, - dedi molla, - çocuğun biri fazlaymış gibi gör.

Diğer odada birisi ayağını sürüdü, terlik sesi geliyordu. Karakelleoğlu kalpağını çıkartıp başıyla ara kapıyı gösterdi:

- Geliyor.

Zayıf, uzun boyunlu adamla işçi grubunun başkanı yan yana oturmuşlardı. Uzun boyunlu adam aşığa doğru uzanıp:

-Âşık, o ilk madalyayı nasıl aldın? - dedi.

- Bunu medeniyet on günlüğünde aldım... Bunu mahsul bayramında...

Halk merakla dinliyordu. Nasıl olursa olsun bu, destandan daha ilgi çekiciydi.

- Elim sıkıp kendi eliyle, bak, bu madalyayı yakama taktı...

Düğün evine sessizlik çöktü, sonra işaret edilmiş gibi herkes birden alkışladı. Âşık kalkıp meydanda dolaştı, başını sazın gövdesine yaslayıp, bir “Divani”³⁰ havası çaldı. Sonra halka şöyle bir göz gezdirip başkana baktı.

(s. 299)

- Âşık doydu, okuyamaz, ay yoldaş başkan, bizim buraya yemeden gelmemiz lazımdı. Sanatkârın aç olması iyidir, öyle değil mi, ey halk? – Zayıf, uzun boyunlu adam ayağa kalktı:

- Aç insanın sesi çıkmaz Âşık, tok olman iyidir, oku bakalım.

Âşık sanki halkın içinden böyle bir ses, böyle bir söz bekliyordu.

- Kardeş, Âşık tok olduğunda değil, kimin için okuduğunu bildiğinde güzel okur. Şimdi ben de ne okuyacak, ne çalacağım, bil ki biraz da senin için okuyacağım. Ama okuduklarımda içinde neyi senin için okuduğumu bir bilsen, alimallah.

- Tehlikeli duruma düştük desene.

Âşık arada etrafına bakıp:

- Şimdi nasıl yapacağız, - dedi, - ben kendi istediğimi mi okuyayım, yoksa sizin istediğinizi mi?

Başkan ayağa kalkıp ellerini kaldırdı, sonra gelip aşığın yanında durdu.

- Şöyle yapalım Âşık, bizim bu halk her zaman olduğu gibi, bugün de iyi çalışmış. Emek gününde³¹ tahıl böldüğümüz gibi senin okumanı da bölme üzerine yapalım. Emek hakkına söz bölelim. Yani, kimin yüreğinden ne geçiyorsa, onu oku. Sözün tahıldan neyi eksik? Ne diyorsunuz ey cemaat?

- Yaşa, başkan, - dediler her yerden, - öyle güzeldir!

Başkan geçip yerine oturdu. Âşık sazı yanında tıngırdata tıngırdata yine cemaate göz gezdirdi.

- Benim bu kardeşimden başlayalım, evet zayıf kardeş, yüreğin ne istiyor?

Zayıf adam yine ayağa kalkıp yutkundu, etrafına bakıp gülümsedi:

- Âşık, bana öyle bir yalan söyle ki, hem inanayım, hem inanmayayım.

Âşık kalpağını gözünün üstüne indirdi.

³⁰ Divani; her mısrası 15 heceden ve her kıtası 4 mısradan oluşan şiir şekli.

³¹ Emek günü, kolhozda çalışanların çalışma süresini hesaplama birimi.

- Zayıf kardeş, - dedi, - bir yoldan geliyordum. Ne dağ vardı, ne vadi, ne taş vardı, ne ağaç. Öğle vaktiydi. Birden gökyüzünden bir köpek yavrusunun havlama sesi geldi. Sesi duyunca başımı yukarı kaldırdım.

- Ne sesi? – Zayıf adam ayağa kalkıp boynunu aşığa doğru uzattı.

Aşığın yerine halk hep birlikte konuştu:

- Köpek yavrusu.

- Âşık, ben sana ne söylemiştim? Gökyüzünde köpek yavrusu havlamaz.

- Ben de biliyorum havlamaz.

(s. 300)

Sazı usulca çalıp gülümsedi, sanki usulca çaldığı bu yumuşak saz havası gülümsemesi içindi.

- Peki o zaman neden söylüyorsun? Kimi inandıracaksın?

- Öyle değil, zayıf kardeş. Bir çalağan³² pençelerine bir yavru köpek almış başımın üzerinde dolanıyordu. Köpek yavrusu gökyüzünde havlıyordu, ben de yavru köpeğin sesine başımı kaldırdım. Oldu mu?

Gürültü bütün düğün evini sardı, gençler alkışladı, yaşlılar, - sağ ol, var ol Âşık – dediler.

- Oldu, - dedi zayıf adam, - hem inandım, hem inanmadım.

Böylece kalabalık kızıştı. Âşık kim ne istiyorsa okuyordu. Gece yarısı olduğunun da farkına varmadılar. Başkan ayağa kalkıp kızlara doğru baktı.

- İnekleri sağan kızlar hiç konuşmadı, peki siz ne istiyorsunuz?

Kızın biri kalkıp utana utana:

- Bırakın Âşık biraz da Halil'in sözlerinden okusun, - dedi.

Narınç bağırmamak için kendini zor tuttu.

Etrafta kadınlar fısıldaştılar:

- Ay gelin, ay sığır çobanının karısı, bunun doğum zamanına ne kaldı, sancısı tutar birden, burada doğurur, rezil oluruz.

- Yok, daha zamanı var, şimdi yorgun düştü.

Âşık güzelleme şeklinde Halil'den okuyordu:

Halil'in sabrından dünya büyüktür,

Unut bu hasreti, bu da bir yüktür.

³² Uzun ayakları ve eğri gagası olan büyük yırtıcı kuş.

Sevgide Tanrı'nın yüzü dönüktür,

Vefasız sevgilerde yüzü dönen kız.

- Bu da Halil'den, - dedi Âşık, ayaklarının ucunda kalkıp kızların grubuna doğru baktı, - memnun oldun mu kızım, yeter mi, tekrar okuyayım mı?

Bir grup kız, hepsi birden “sağ ol” – dediler.

Karakelleoğlu ayağa kalktı:

- Âşık, sen benim için şeytanın masalını anlat.

Âşık donup kaldı:

- Eh Karakelleoğlu, ben senin elinden nereye kaçayım?

- Seni bulmayayım diye adımı değiştirmişsin? Adını ne koyarsan koy, arayıp bulacağım.

Meclis birdenbire değişti. Hepsi hareketlendi. Çocukların çoğu ön sıralarda, ayak altında yatmışlardı. Onlar da diğer tarafa döndüler...

(s. 301)

Karakelleoğlu'nun sözü Ağ Âşık'a dokunmuştu. Meydanın ortasında durup yavaşça sazını tıngırdatıyordu. Önce Yellemçek'i hatırladı, sonra Han'ın babasını, başını kaldırıp başkana baktı:

- Peki, Aktif Hasan gelmedi mi, ay yoldaş başkan?

- Hasan'ı merkeze çağırdılar, gelemedi.

Molla, coğrafya öğretmenin bakışlarını bir yerlerden hissediyordu, ama hangi taraftan baktığını bilmiyordu.

Karakelleoğlu yüzünü başkana doğru döndü:

- Bugün beş teker tamir ettik, yoldaş başkan, bu bölme işinden bana düşmüyorsa başka mesele.

Başkan öylece oturduğu yerden:

- Oku Âşık, demirci ne istiyorsa, oku.

- Kara dayı?! – Coğrafya öğretmenin sesiydi.

- Hay Kara dayına! – Molla darağacına çekilmiş gibi hareket edemiyordu. Coğrafya öğretmenin gülüşle, kahkahayla dolu bakışları düğün evinin bir yerinden ona dikilmiş, onu kurutarak sanki canını alıyordu. Mermi sesine dönüyormuş gibi dönüp coğrafya öğretmenini çocukların arasında gördü. Bir daha dedi:

- Hay Kara adam kadar başına taş düşsün, canımı aldın benim! – Elini boğazına çekti.

Âşık bir iki adım öne çıkıp başkanla yüz yüze durdu:

- Sen işin aslını bilmiyorsun ay başkan. Buna sormak lazım, - başıyla Karakelleoğlu'nu gösterdi, - ne istiyor, kime ne vermiş de alamıyor. Çocuk, nedir senin amacın? Diğer köyde az kaldı beni yakalattırıyordun, sebebini söyle, bilelim! Niye beni zora sokuyorsun. Ben temiz adamım... - Elini sakalına götürüyormuş gibi yüzüne çekti.

Yere uzanıp yatmış çocukların arasından yine coğrafya öğretmenin sesi geldi.

- Kara adaaam?!

Molla yerinden kalkıp bağırdı:

- Ne var, utanmazın oğlu, ne var, beni kavgaya bulaştırma, yeter.

Karakelleoğlu önce cemaate göz gezdirdi, başını aşağıya indirip gülümsedi, birden dönüp halkı yarararak coğrafya öğretmenine doğru gitti. Karakelleoğlu'nu tutmuşlardı. Ama durduramıyorlardı, yerinden nasıl kalkmışsa, öyle de gidiyordu. Ne demek istediğini kendi de çok fazla bilmeden:

- Ee, sen bana laf mı atıyorsun? – dedi – ben bin yıldır yol geliyorum...

(s. 302)

Coğrafya öğretmeni başkanın arkasında başını aşağıya eğmiş gülümsüyordu. Rengi atmıştı. Karakelleoğlu:

- Sen o yanındaki çocuklara dua et, - dedi. Paslı demir parçasına benzeyen elini ona doğru uzattı.

Çocuklar uykudan uyanmış oldukları için nerede olduklarını çok iyi anlayamadılar. Kadınlar sessizce, konuşmadan dağıldılar. Karakelleoğlu da çocuklarının elinden tutup düğün evinden çıktı. Çok karanlık bir geceydi. Yıldızlar titreşerek parlıyordu. Ya yıldızların ışığından ya da ay çıkacağı için gökyüzü aydınlıktı. Üstüne yeni yol yapılan dağın tepesi de o aydınlığın içindeydi. Herhalde sabaha yakın olduğu için karanlık aşağılara inmişti. Aşağılarda insan boyundan daha uzun boylu bir karanlık vardı...

* * *

Sabah yeni olmuştu. Demirci dükkânının önünde Kara adam teker çemberi tamir ediyordu. Karakelleoğlu ise zindanın üstünde demir dövüyordu. Konuşmuyorlardı.

Sözleşip anlaşarak mı susmuşlardı, yoksa dünkü sözün devamı mıydı? Kara adam başını kaldırıp ters ters Karakelleoğlu'na baktı.

- Senin öyle söylemen çok yersizdi, aklım almazdı ki sen...

Demir dükkânının her yerinden – dışarıdan da, içeriden de – ihtiyar kadının terliklerinin sesi geliyordu, ayaklarını sürüye sürüye yaklaşıyordu. Gelen sanki bir kişi değil de, on kişiydi. İhtiyar kadının sesi kesik kesik olduğu için bir insan sesine benzemiyordu. Bazen hırıldıyordu, bazen çocuk sesiyle bir şey diyordu. Karakelleoğlu durdu:

- Beni öldürdü, son nefesimdir. – Ayağa kalkıp başını kaldırdığı anda kapı açıldı.

- Ne yedirdin bana? Neden kirlettiniz beni? – ihtiyar, küçük, kurumuş ellerini göğse kaldırdı. – Ooy, oy sabaha kadar elimi boğazıma sokup içimden tüy çıkarttım, ne verdiniz bana?

- Sen ne yiyorsun ki, bir damla süt içtin.

- Ne sütüydü, ölü sütü mü, diri sütü mü? Götür beni buradan. Yoksa ölene kadar yüzüne tüküreceğim.

(s. 303)

- İyi, gidelim, gel atları bağlayayım. – Karakelleoğlu ihtiyarı kucağına alıp arka eve geçti, hamağa koyup salladı. İhtiyar bas bas bağıriyordu. Öyle bağıra bağıra da uykuya daldı.

Oğlu okuldan yeni gelmişti.

- Salla nineni, - dedi ve dışarıya çıktı. Aktif Hasanla molla, tekerin üstünde yan yana oturmuşlardı.

- Ben hiçbir şey bilmiyorum, - dedi molla. – Benim üzerime gelme. Ne Allah'ı tanıyorum, ne de şeytanı. Kaybını nerede yitirdiyse, orada ara.

- Yok, siz kasten şeytan masalını istemişsiniz diyorlar. Halk işini gücünü bırakmış bunun hakkında konuşuyor.

- Beni karıştırma buna.

- Ortada bir şey yok, tedbirli olun diye söylüyorum, burada konuşulanlar merkeze başka türlü ulaşıyor. Demirciye de söyleyeceğim, başını aşağı indirsin, işini yapsın.

- Sen bana ne söyleyeceksin? Şeytanı aklına getirme mi diyeceksin?

Karakelleoğlu'nun sesi o kadar gür, o kadar keskindi ki, ikisi de ayağa kalktı. Aktif Hasan güler yüzlü bir adamdı. Karakelleoğlu onun yüzünü gördüğü gibi yumuşadı.

Bir anda gerçekten de başını indirip çalışması gerektiğini düşündü. Sözünün arkasından da yutkunup gülümsedi. Onun bu şekilde yutkunarak gülümsemesi Aktif Hasan'a yetti. Bu zayıf, uzun boylu adamın gözleri bir an içinde arkaya çevrildi, daha çok bıyığa benzeyen diken diken kaşlarının altından Karakelleoğlu'na dikildi. Korkutucu bakışları delirmiş gibiydi. Elini kaldırıp uzun parmaklarını salladı:

- Köye karışıklık getirme, senin ne demek istediğini ben iyi biliyorum. Görüyor musun, nerden geldin, niye geldin hiç sormadım? Yer verdik, ev verdik...

Karakelleoğlu yavaş yavaş çökerek tekerin üstüne oturdu, kalpağını çıkartıp yeniden başını kaldırdı. Aktif Hasan'ın önceden yüzünde kalmış gülüşü, sözünü söylediği için dağılıp gidiyordu.

- Evet, ne diyorsun yoldaş demirci, doğru söylemiyor muyum? – dönüp mollaya baktı. Molla'nın yüzünde gözünde birçok renk birbirine karışmıştı, gözlerinde pişmanlık vardı.

- Okçu! – Karakelleoğlu deminki gür, keskin sesiyle oğlunu çağırdı. Çocuk başını kapıdan çıkartıp:

- Nene hala uyumadı, kolunu oynatıyor. – dedi.

- Git, atı getir, ananı da çağır!

(s. 304)

Sadece çocuk bu sözün aslında toparlanıp gitmek olduğunu hissetti, hayvanlar için ayrılmış otlak yerine, örene doğru gitti. İhtiyar kadının terliklerinin sesi demirci dükkânının dibini köşesini süpürerek yakınlaştı. Kapının arasından el kadar kalmış yüzü görüldü:

- Neredesin? – İhtiyar yine bir şey dedi, anlaşılmadı.

- Düşersin.

İhtiyar kadın tökezleyerek Karakelleoğlu'nun sesine doğru geldi. Mollayla Aktif Hasan uzaklaşmışlardı. Molla, Karakelleoğlu'nu göstererek bir şey diyordu. Karakelleoğlu ihtiyar kadının düğümlemlenip didik didik olmuş saçlarını okşayıp, başörtüsünü çekti:

- Gidiyoruz, - dedi, - gerçekten gidiyoruz.

İhtiyar kadın ağır yük kaldırıyormuş gibi kuruyup çöp gibi kalmış kolunu yavaş yavaş kaldırıp:

- Beni bu boyda çocuk gibi oynatıyorsun, - dedi, kolunu gösterdi. – Nereye gidiyoruz? Hani?

Karakelleoğlu kalkıp arabanın çadırını kurdu. “ Göç etti bu vefasız yurdundan”... Halil’in koşmasının bir tek mısrasını hatırlayarak evin içindekileri arabaya topladı. Köy ve etrafının, evin, dışarının, tozu toprağı, ağırlığı uğurluğu basmış hasis köpek gitme havasını hissedip küllükten çıkıp gerindi, korkak korkak havlayıp köyün çıkışına baktı. Adamın oğlu da sanki o taraftan atın üstünde koşa koşa geldi, sevinç içinde atlayıp yere indi, hasis köpeğin boynuna sarılıp, - gidiyoruz, - dedi.

Aradan biraz geçti, karısı da geldi. Oğlu, vadide, atın üstünden, - babam çağırıyor, - dediğinde, yine göç edildiğini anlamıştı. Uzakta durup uzun bir süre konuşmadan baktı. Adam at bağlıyordu. Karısını böyle görünce nedensizce ata sinirlendi.

Kadın birden ayaklarını yere vura vura, çırpına çırpına yaklaştı, önlüğünün arasına topladığı dovga, kete otlarını öfkeyle havaya savurdu. Adam eğilmiş atın kayışını düzeltiyordu. Yeşillikler başına saçıldı. Kamçısını alıp dikildi, dişlerini gıcırdatarak kamçıyı kadına doğru salladı.

İhtiyar kadın gülüyordu, herkesten önce arabaya çıkmak istiyordu, ama çıkamıyordu, arabaya tutuna tutuna dört dönüyordu. Adam gelip onu arabaya bindirdi. İhtiyar kadın çocuk sesiyle bağırarak adamın kollarının arasından bakınıyordu.

- Okçu, Okçu, gel!

(s. 305)

Karakelleoğlu atın önüne geçip yola çıktı. Karısı başını demir dükkânının küçük, bağlı kapısına dayamıştı. Adam gözünün ucuyla kadına bakıp:

- Narınc’ın su testisini de götür, - dedi.

At, adam ona kızıyor sandı, yerinde sallanıp geri çekildi. İhtiyar kadın arabanın içinde düştü, ayakları havada oynadı, cıvılda cıvılda katılarak güldü.

Gelin omzunda su testisi, ayaklarını sürüye sürüye arabanın arkasından geliyordu. Narınc’ın evinin yanından geçerken su testisini omzundan indirip seslendi:

- Narınc. – O an anladı ki, bir kelime daha söylerse ağlayacak, içini acı kapladı. Onun sesindeki göz yaşını adam da hissetti. Onun için de dönüp yine kamçısını salladı:

- Yeter!

Narınc da o zaman kapıya çıktı. Göç edenleri görünce iki eli yüzünde kalakaldı.

Gelin içini çekti, büyük ipek başörtüsünün uçlarını düğümleyip ağzına kadar sıktı.

Su testisinin yanına çöküp yan yana oturdular.

- Yeni alışmışım, - gelin baktı artık kendini tutamayacak, ipek başörtüsünü tamamen açıp boynuna attı, hıçkırarak ağlayıp gözyaşlarına boğuldu. – Bunun göçü batsın, bezdim bu dünyadan. – dönüp arabaya baktılar.

Adam atın önündeydi, at alelacele, dizginini kemirerek yolun kenarındaki otlardan otluyordu.

- Yine terslik etmeye başladı, - gelin, sanki yarası varmış gibi dizlerini ovuştura ovuştura ağlıyordu. Ayak sesine dönüp baktılar. Karakelleoğlu elinde kamçısıyla yakınlaşmaktaydı. Sinirinden gülümsüyordu.

Gelin ayağa kalkıp adamla yüz yüze durdu. Ağlayıp bağıra bağıra:

- Niye bırakmıyorsun ev bark sahibi olalım, ne istiyorsun? Ne alacağın var, al götür. Hükümettense hükümetten al, halktansa halktan al..!

Adam kamçısını aşağı indirdi. Birdenbire sakinleşmişti. “Gerçekten de ne istiyordu peki?” İki taşın arasında bunu düşündü. Hırıltılı, kalın bir sesle:

- Gel, bin arabaya, - dedi, - Narınc’ a bakıp gülümsedi. – Anana bir diyeceğin var mı kızım, belki o taraflara gideriz?

(s. 306)

* * *

Başkan ekin yerlerini, bağı bostanı, taş ocağını gezip dolaşip demir yolunu yapanların yanına yeni gelmişti.

İşçi grubunun lideri:

- Demirci gitti, - dedi.

- Ne, kim gitti?

- Karakelleoğlu.

Başkan şaşkınlıkla etrafına bakındı.

- Bir bakın, Hasan nerededir?

- Dağın öbür tarafındadır, - dediler.

- Nereden gitmiş ki, biz görmedik? – uzun süre ne yapacağını bilemedi. Sonra ata binip yeni yoldan dağın diğer tarafına doğru koştu. Köy halkı çoktandır başkanı böyle at sürerken görmemişti. Aktif Hasan omzunu silkti:

- N’ oldu gördün mü?

Hepsi ellerindeki işi bırakıp beklemeye başladı. Akıllarına hala bir şey gelmemişti ki, başkan kendini gösterdi. Geldiği gibi:

- Demirciye ne dedin, ay Hasan?

- Hiçbir şey. N'oldu ki? – Hasan üstünü başını düzelterek başkana doğru geldi.

- Niye dağıtıyorsun peki cemaati, niye incitiyorsun? Böyle olmaz ama Hasan, sana yüz kere dedim ki, bana işçi lazım. Onun şeytanı da batsın, aşığı da. Benden iş istiyorlar. Bugün yarın talep edecekler ki...

- Ben ona hiçbir şey demedim, - oraya buraya bakındı.

Başkanı sakinleştiremiyorlardı. Halkın elindeki baltayı, külüngü, çekici göstere göstere bağıırıyordu:

- Bunlar yüzünden biz merkezleri geziyorduk. Bir yıl içinde bak ne kadar araba oldu. İş yeni düzene girdi. Senin koruduğun nedir, neden korkuyorsun?

Aktif Hasan'ın yüzü gözü diken diken oldu.

- Yeter, bu sözün sohbetin yeri burası değil.

- Ben bilmem, ben senden işçimi istiyorum.

- Senin işçin halkın arasında, arasında da değil, içinde, yüreğinde şeytan arıyordu, anladın mı? Her şeyi söylettirme bana, şükretsin ki, peşine düşüp kökünü aramamışım onun.

Sessizlik çöktü.

(s. 307)

Kara adam bir köşede durup başını yere eğmişti, hızlı hızlı burnunu çekiyordu.

Karakelleoğlu'nun arabası ise bir vakitler karanlık geceden çıktığı gibi çıktığı ormana varmaktaydı...

III. BÖLÜM

Günlerden bir gün, molla Veli geri dönmüş dediler.

Köy halkı toplanmış molla Veli'yi görmeye gidiyordu. Kara adam hayretinden donup kalmıştı:

- Be adam, artık sen bu dünyada yoksun zannettik. Neredeydin, nereye gitmiştin?

- Orta Asya'daydım.

- Ne yapıyordun Orta Asya'da, ay Veli?

- Okuyordum.

- Ağzı dualı adamsın, neden yalan söylüyorsun, böyle okumak olur mu?...

Karakelleoğlu göçüp gideli yirmi yıldan fazla olmuştu.

Köyün dışı içinden çok değişmişti. Yeni evler yapılmış, sağı solu genişlemiş, büyük bir köy olmuştu. Sığır çobanı hala çobandı, ama at çobanı Mustafa, köyün yük arabasını çalıştırıyordu. Narınc geçip gidenleri unutarak, aklında kalanların üstünü örterek yaşlanmaktaydı. Kendi başına gelenler başkasının başına gelmiş gibi yabancı, ilgisiz, uzak görünmekteydi. Yirmi yaşında bir tane kızları vardı. Enstitüde okuyordu. Yirmi yıl olmuştu, elleri göğsünde kime dua ettiğini, kime yalvardığını bilmeyerek çocuk bekliyordu. Sonunda ümidi kesildi. Bir daha o konuda düşünmedi. Akşamüstüydü, ceviz ağacının altında oturmuş, ne yapacağını bilmiyordu. – İçim sıkılıyor, - dedi, kendi kendine.

Sığır sürüsünün gelmesine az kalmıştı, - Molla Kara can veriyor, - dediler. Coğrafya öğretmeni çekinerek, sıkılarak halkın arasından geçip bir kenarda durdu. Konu komşu parça parça arka odaya geçip Kara dayıyla vedalaşıp, helalleşip çıkıyorlardı...

Daha çok profesöre benzeyen molla Veli, divanın baş tarafında oturmuştu. Gözünde gözlük, Kuran'ın sayfalarını çeviriyordu. Kara dayı kısılmış, bir damla kalmış sesiyle:

- Oku, - dedi, - ben de içimden okuyorum.

(s. 308)

Molla Veli okumaya başladı. Kara dayı gözlerini kapatmıştı. Dudakları yavaş yavaş kımlıyordu. Aktif Hasan yanındaki toplulukla birlikte içeri girdi. Coğrafya öğretmeni yine sanki kendine yer bulamadı, kapının hemen köşesine çekildi. Aktif Hasan içeri girince molla Veli sesini alçalttı. Kara dayı yavaş yavaş gözlerini açtı. Ama hiçbir şey seçemedi. Aktif Hasan onun üstüne doğru eğilmişti.

- Kara dayı, beni tanıdın mı? Bir bak, gör, kimim. Hasan'ım, Aktif Hasan. Geldim helalleşelim.

Kara dayı onu sesinden tanıdı, dudakları azıcık çekildi. Bu onun gülümsemesiydi. Aktif Hasan cesaretlenip biraz daha eğildi.

- Dudağın kımlıyor, okuyorsun herhalde? Gel, hiç olmazsa şimdi itiraf et! – Gözünün altından cemaate bakıp gülümsedi – Yine Arapça türkü mü okuyorsun yoksa?

Kara dayının gözleri açılıp canlandı, zor işitilecek bir sesle,

- Evet, - dedi, - türkü okuyorum.

Etrafta duranlar da yerlerinde hareketlenip gülümsediler. Göz yaşlarının arasından Kara dayının karısının da yüzü güldü.

- Dünya işidir, bağışla, ay Kara, - Aktif Hasan biraz daha eğilip ağzını adamın kulağına götürdü. – Beni bağışla diyorum, helallik ver, vedalaşmaya geldim.

Kara gözlerini kapatmıştı...

“Ellerinde külünk³³, mescidi yıkmaya geliyorlardı...

- İlk külüngü Kara vurdu, biz de ona molla diyoruz. - dedi Aktif Hasan.

- Tamamen yıktınız mı?

- Yıktık, yoldaş komiser.

- Kara Bağır’ın babası diktirmişti, izi kalmasın.

- Ama Molla Veli elini kaldırıp, bir külünk dahi vurmadı...”

Mescit, Kara dayının hayalinde yeniden yıkılıyordu. Kirpiklerini ağır ağır kaldırdı. Tertemiz, açık bir sesle:

- Helal olsun, - dedi, - Hasan, iş adamıydın, emrediyorlardı, yapıyordun. – Elini halka doğru kaldırdı. – Siz de beni bağışlayın. Çok yerde sözümde durmadım, vefasız oldum. Helal edin.

- Biz bağışlıyoruz, Allah bağışlasın. – dediler.

Kara dayı kendi hırıltısıyla kendine geldi. Eli ile çıkın diye işaret etti. Cemaat, Kara dayıyı uykudan uyandıracaklarmış gibi, ayaklarının ucunda kapıya doğru gitti. Molla Veli okumaya başladı. Kara dayı:

(s. 309)

- Biraz önce nerede kalmıştın, oradan oku, - dedi. – Bir şeyi iki kere okumak olmaz, zaten günah içindeyim, günaha sokma beni.

Molla Veli’nin içi ürperdi. Sesini değiştirip biraz önce nerede kaldıysa, oradan okudu.

At çobanı bir kenarda ceviz ağacının dibinde durmuştu, ne düşündüğünü bilmiyordu, aklında her şey birbirine karışmıştı. Aktif Hasan’ın sesine başını kaldırdı:

- Sanki bizi bekliyormuş, canını teslim etti.

Arka arkaya kapıdan çıktılar. Herhalde yas yeri olduğu için, bütün insanlar çok yaşlı görünüyordu. Aktif Hasan daha çok bıyığa benzeyen kalın, diken diken kaşlarına kadar ağarıp bembeyaz olmuştu. Coğrafya öğretmenin omuzları toplanıp kısalmıştı. Omuzlarını çeke çeke hızlı hızlı öksürüyordu.

Sığır çobanı kapının basamağında durup :

³³ Taş çıkarma, toprak kazma işlerinde kullanılan bir ucu sivri, diğer ucu yassı demir alet.

- Allah rahmet eylesin, - dedi, etrafa bakıp at çobanını aradı, ceviz ağacının yanında gördü, ona doğru gitti.

- Kızın geldi.

Birlikte uzaklaştılar.

- Ne zaman gelmiş?

- Şimdi, sürüyle gelmiş.

Esmer gözlerini pencereden dışarıya dikmişti. Anası Narınc oturmuş onun dört beş ay içinde soluklaşmış, zayıflamış, ihtiyarlamış yüzüne bakıyordu.

Sığır çobanının oğlu traktörü bahçede, kendi başına çalışır halde bırakıp eve girdi.

Kız traktörün sesine kapılıp gözlerini kapatmıştı. Kendi kendine çalışan traktörün sesi uyuma girip evlerin arasında taş duvara değerek köyün etrafından gelen bütün sesleri içine çekip yok etmekteydi... Bundan beş altı yıl önce böyle, bir traktörün sesine, sekizinci sınıfta okuyan bir grup kız yallı oynuyorlardı. Yallının başındaki de Esmer'di. Nehirden gelen bir grup kadın durup:

- Ay başınız batsın sizin! Biz içimize giren hava bulamıyoruz, bunlar araba sesine oynuyor, sonu ne olacak bunların! – dedi.

... Pencerenin diğer tarafında, Esmer'in gözlerinin önünde akşam oluyordu. Bahçedeki ceviz ağacından sonraki taraf karanlıktı.

“...Bundan dört ay önce denizin kenarında böylece durmuşlardı. Han, elini onun omzuna koymuştu. Şimdi de kendi kendine (s. 310) omuzlarını silkti. Durup denize bakıyorlardı. Yine günün bu vakitleriydi. Gözlerinin önünde akşam oluyordu. Şimdi ceviz ağacının diğer tarafına olduğu gibi, o zaman da suların derin yerlerine karanlık daha çabuk düşmüştü. Kızın hiçbir şey aklında değildi – ne köy, ne şehir. Sanki dünyaya böylece, bu boyda, bu yaşta, bu elbisesiyle gelmişti. Başını dönüyordu. Başını oğlanın omzuna koydu. Oğlan bu yakınlığı böyle çabuk beklemediği için ürktü, ama üstüne düşmedi:

- İstiyorsan yıkanalım.

- Yıkanalım. - Kızın tırnaklarının ucu sızlıyordu.

Oğlan soyunup kendini suya attı.

Güneşin havada kalmış son kırıntıları, zerrecikleri altında oğlanın adaleli, iri gövdesi renkten renge giriyordu. Kızın elleri alev renginde parlıyordu, suyu hiç hissetmedi...”

Anası kalkıp kızıyla karşı karşıya durdu.

- Kapıdan içeri girdiğin anda anladım, saklama.

Esmer yüzünü çevirip anasına baktı!

- Evlendim, - dedi. Bununla da sanki boğazında kalmış bir kemiği çekip çıkarttılar.

Narınç çoktandır Halil'in anasını hatırlamıyordu. Halil'in anasının bedduaları birdenbire üstüne çöktü.

- Peki, evlenirken görenler, bu yetim kız kimdir, demediler mi?

- Düğünüm olmadı, düğün olsaydı, derlerdi. – Yalan kolaylıkla Esmer'in içine yayıldı, pencereden uzaklaşıp divanın üstüne oturdu.

Yatakhane kızlar da aynı böyle sormuşlardı. O zaman da pencerenin önüne toplanmışlardı. O zaman da bir tek kelime söyledi: - Evlendim. “Kızlar oynaya oynaya, bağıra bağıra küçük odada birbirlerine karıştılar. Mavi gözleri insanın içine işleyen sarışın kız divanın üstüne çöküp ellerini birbirine vurdu:

- Köpek gibi hissettim ay kız..! – Kalkıp Esmer'i yeniden kucakladı. – Allahınızı seviyorsanız siz de söyleyin erkek kokusu gelmiyor mu bundan?

Esmer gülümsüyordu, kendi yalanlarının altında güneşin altında yatıyormuş gibi rahat, huzurluydu. Yüzünün gözünün bütün çizgilerinde bu rahatlığın ışığı dolaşıyordu.

- Peki bizi niye çağırmadın, ay vefasız, - dediler. - Peki köyde, bunun arkadaşları nerededir demediler mi?

- Habersiz kaçtım, düğünüm olsaydı, çağırırdım.

Sordular:

(s. 311)

- Kimdir, necidir?

- Bizim köyümüzden, traktörcüdür”...

Anası ne soracağını bilmiyordu, şaşırıp kalmıştı.

- İyi, kimdir, nerelidir?

- Şehirlidir.

- Çocuk kaç aylık peki?

Esmer'in kendi de kendi karnına baktı.

çenesindeydi, kolları sudan adeta bir balık gibi çıktı, kızı kucağına alıp önceden kayaların arasında gözleriyle arayıp bulduğu yere doğru gitti. Kız oğlanın boynuna sarılmış, gözlerini kapatmıştı, bu şekilde ölüp gitseydi de haberi olmayacaktı...”

Babasının bağırmasına gözlerini açtı. Anasıyla babası yüz yüze durmuşlardı.

- N’olmuş? Bu yaştaki kızın derdini bilmiyor musun?

“Evlendim”, sözü kızın dilinin ucundan geri döndü.

- Eh be adam, yok bir şey, niye karışıyorsun kadın işine? Git çayını iç, bırak çocuk dinlensin.

- Peki niye gelmiş sormadın mı, belki bir şey lazımdır?

- Hepsini Aran’a laf toplamaya göndermişler.

Esmer, bir süre babasından gözlerini ayırmadı. Sakalı, saçları, bıyıkları beyazlamış, birbirine karışmıştı. Babası ayaklarını sürüye sürüye uzaklaşıyordu, ara kapıda dönüp baktı, kızın kırmızılaşmış, kızarmış iri gözleri, sesle, bağırişle doluydu. Adamın yüreği sıkıldı. Önceden beri var olan öfkesini, hırsını saklayamadı, çılgılığı yeniden eve yayıldı:

- Okuma! Okumana tüküreyim. Anlat bakalım, neden bu hale düştün?

Sığır çobanı divanın üstüne uzanmış uyukluyordu. At çobanının sesini işitip ayağa kalktı, pencerenin önüne geldi, karısı önceden oradaydı, dinliyordu.

- Çekil pencerenin önünden, görürler, ayıptır. -dedi sığır çobanı.

Ama Mustafa’nın bir daha sesi gelmedi. Narınc evin içinde oraya buraya bakınarak kocasına doğru gitti. Eliyle kendi ağzını kapattı.

- Sus, konu komşu işitmesin. Git yat, yerini yaptım. – Kocasının arkasından diğer odaya geçti. – Kızın da kız derdi var, niye bırakmıyorsun kendine gelsin, ben de oturayım sorayım.

Adam sessizce soyunup yerine gitti. Birdenbire titreme tutmuştu onu. Dişi dişine değe değe:

(s. 314)

- Bir şey var, - dedi, - yook, benim içime doğdu.

Narınc ayaklarının ucunda geldi, kız yüzünü duvara doğru döndürmüştü...

“Kayaların arasından bir köpek sürüsü çıktı. Havlamıyorlardı. Birbirlerinin arkasına düşüp süratle koşarak nereye gittiklerini bilmeden geziyorlardı. Kız onları nasıl görüyordu, hatırlamıyordu. Baş aşağı kayadan mı sallanmıştı, kendi mi gökyüzündeydi, köpekleri mi gökyüzünde görüyordu, hatırlamıyordu. Kara, süslü, tüyleri düzeltilmiş

bir köpek, sürüsünün arasından çıktı, kuyruğunun üstüne çömelip kıza baktı, baktı, sessiz sedasız dişlerini temizleyip sırttı. Kız bunu köpeğin gülüşüne benzetti. Sonra köpek, artık gözden kaybolmuş köpeklerin arkasından gitti.

Han gülümsüyordu. Kayanın üstünde oturmuş, dizlerini kucaklamıştı...”

Kız, onu şimdi de böyle hatırladı. Yüzünde gözünde birinin sıcak, titrek nefesini duydu, gözlerini açtı ki, anasıdır.

- Yattın sandım, - dedi anası, yanında oturup başını okşadı. – Kısmet böyleymiş. Kendin seçip sevdin. – Anasının sesi titriyordu. Kızın uykusu tamamen kaçtı. Gözlerini açıp anasına baktı. Anası bu şekilde teselli vererek yalanlarının üstüne gelip ortaya çıkaracaktı. Birden nikâh meselesi aklına geldi. Geldiği gibi de tırnağının ucundan saçlarının dibine kadar terleyip su gibi oldu. – Peki nikâh kâğıdın nerede?

Bu Esmer’in aklına gelmemişti:

- Getirmedim, valizde, kaldığımız yerde. Her gün bir köye laf toplamaya gidiyoruz. Ben “Vasvası” masalını yazdım. Şeytan çocuğuyla saklambaç oynuyor, onu.

Esmer’in içinde sanki tanımadığı, bilmediği biri vardı. Bu dediklerini ne zaman uydurup yazıp düzeltiyorsa, kendi de fark etmiyordu.

Yan odanın kapısı biraz aralıydı. Kapının arasından kıvrılarak duman çıkıyordu. Esmer bu beş altı ayda, içine nüfuz eden yakın, unutulmaz sigara dumanını duyup sustu.

- Babam yatmıyor, - dedi, - uyanık. Git de ki, kız evlenmiş.

- Sus. – Anası elini, rengi kaçıp solmuş dudaklarının üstüne koydu.

Gece ilerliyordu. Vakit kendi bozulmaz düzeniyle dipdiri, sapasağlam, yerden göğe kadar, gökten yere kadar arada ne varsa – canlı, cansız, her şeyden geçerek Narınc’ın düğün gecesinde, köyün yarıdan fazlasının (s. 315) Ayaz Ağa’nın evinin köşe bucağını aradığında olduğu gibi, dünkü gibi, bugünkü gibi bundan bir an önce nasıl geçmişse, şimdi de öyle, her şeyden bir şeyler alıp götürerek çıkıp gitmekteydi.

Han’ın babası bir süre sonra kalkıp yüzünü güneşin doğduğu yere dönerek: “Şehrin güzel bir havası varmış, kim ne derse desin” diye diye spor yapacaktı. Tanrıverdi’nin oğlunu zorla getirip uyusun diye yatağa yatırmışlardı. Uyumuş mu, uyumamış mı, o da anlaşılmıyordu. Bir zamanlar Ayaz Ağa’nın taşının duvarının altından, altın araya araya sigara izmariti toplayan Tanrıverdi’nin sarışın oğlu, yaşına göre fazla ihtiyarlamıştı, saç sakalı bembeyazdı, gözlerinin önüne bundan elli yıl önce Ayaz

Kadın birdenbire önceden hiçbir hazırlığa gerek olmadığını hissetti.

- Çocuktan vazgeçmelisin.

Kızın karnı ağrıdı. Ağrı göğsüne doğru gitti, göğüslerinin ucu zonkladı.

- Her şey hazır, doktor da var, parasını da verdim, benim kendi doktorumdur, kendin bilirsin, zaten bizi hiçbir şey korkutmuyor.

Kızın içi sarsıldı, sanki yer hareket ediyordu. Başını kaldırıp öfkeyle kadına baktı.

- Buraya baksana sen, oğluna düğün yapacaksın ama eve hamile gelin getireceksin, buna razı olur musun ki...”

Bundan sonrası kızın aklında yoktu. Aklında bir tek martı sesine başını kaldırması vardı. Denizi, suları hatırlaya hatırlaya gökyüzüne baktı. Ama deniz çok çok uzaklardaydı. Martılar yüksek binaların, evlerin arasında bir oraya bir buraya gidiyorlardı. Biraz uzakta mahalle çocukları sevinç içinde atlaya atlaya kaçıyorlardı. İhtiyar bir adam uzun değneğine dayanmış hayretle martılara bakıyordu...

Bu iki caddenin kesiştiği yerin karışıklığından biraz ötede ben, Yellemçek'in oğlu, Halil öğretmenin, Haley'in, Tanrıverdi'nin küçük oğlu, öbür köyden aktif Hasan'ın, molla Veli'nin oğlu, ayakkabı dükkânının önüne toplanmış, ayakkabılarımızın topuklarına demir çaktırıyorduk...

Tanrıverdi'nin kirpiğine kadar sarı olan büyük oğlu ise bu sırada Ayaz Ağa'nın evinde kalmış, tek başına taşın üzerine oturmuştu, çocuğun da yüzüne gülümsüyordu, büyüğün de...

(s. 320)

Otobüs döne döne iniyordu. İndikçe Aran'ın sıcaklığı insanın bedenine yapışkan gibi yapışıyordu. Esmer sanki uyuya kalmıştı. Pencereyi aralayıp başını dışarı çıkardı. Coğrafya öğretmenininin iri kızı yerini değiştirip Esmer'in yanına geçti. Esmer yine olgunlaşmış elma kokusunu hissedip döndü, gülümsedi.

- Güzel, söyle bakalım kimdir, nerelidir? – dedi iri kız.

- Hiç, şehirlidir.

- Ne vefasızmışsın kız sen, - iri kızın sinirinden rengi değişmişti, - kadında vefa olmazmış diye doğru diyorlar. Peki sığır çobanının oğlu?

Bütün bunlar Esmer'i neşelendiriyordu, gülüp kıza doğru eğildi, yavaşça:

- Başına gelsin, ondan sonra anlarsın sevgi neymiş. – dedi.

Bu söz bir anda iri kızı da yumuşattı.

- Hayırlısı olsun, yan yana ihtiyarlayın, böyle yazılmış, ne yaparsın, - dedi.

Esmer merkeze vardığında karanlık çökmüştü. Arkadaşlarının hepsi okulun bahçesindeydiler. Esmer'i eli bohçalı, bavullu görünce hepsi bağırды: "Urра". Öğretmen de onlara katıldı: "Urра".

Oğlanlar Esmer'e doğru yürüyüp bavulunu aldılar.

- Kızılılık getirdin mi? – Sarışın oğlan elini boğazına sürttü.

- Kızılılık nedir?

- Kızılılık votkası?

- Ne votkasıdır bilmiyorum, ama var. - dedi Esmer. Mavi gözlü kız hiç kimseye fırsat vermedi, kendini Esmer'in üstüne attı, boynuna sarıldı. Sonra elini onun karnının üstüne koyup:

- Bir gün içinde büyümüş, - dedi, dönüp oğlanlara baktı. – Bunlardan öyle memnun kalmışız ki, biri daha bu taraftan geliyor.

- O gelen de sizden olur. - dedi Sarışın oğlan.

Oğlanlar masanın örtüsünü düzeltiyorlardı. Kızlar, Esmer'in başına toplanmışlardı.

- Peki kocanı neden getirmedin? Getireceğim diyordun.

Esmer gülüp yüzünü ekşitti.

- Tipsizin biridir, çirkin, büyük burunlu, - kendi sözüne kendi de güldü. Yüreğinin çok derinlerinde hüznün dolaştı, gülmekten gözleri yaşardı, - cevizleri ağaçtan o topladı, çocuk gibi ağaca tırmandı, ben de aşağıdan yukarıya doğru düşersin diye bağırдыm.

(s. 321)

* * *

... Ceviz kurdu cevizin dibinde sıkılmıştı. Cevizin içi volkandan sonra yanmış dağlar, tepeler gibiydi. Cevizin iki parça içinin sadece külü tozu kalmıştı ki, kurt ara sıra güçsüz bir şekilde bu külü yalıyordu. Bundan iki ay önce açtığı delikten nasıl girmişse, zayıflayıp o hale geliyordu. Önceleri toktu, gürültü işitmiyordu, acıktıktan sonra her fısıltıya gözlerini açıyordu. Şimdi de Esmer'in sesine doğru geldi. Birdenbire bütün varlığıyla, bu sefer delikten çıkacağını hissetti. Başını delikten çıkarıp etrafına bakındı. Esmer'in parmaklarının arasından kayarak masanın üzerine indi. Masanın ayağından yüzü yukarı çıkıyormuş gibi yüzü aşağı indi. İnip toza toprağa karıştı. Bir yerde kıvrılıp, tükürüğü, salyası ile kendini muamlamaya başladı. Bu, bir ağaç boyunda olan yol, kurdun binlerce yıl boyunca geçtiği yoldu ki, hiçbir yere varıp çıkmamıştı. Hala daha yol gidiyordu...

* * *

Şehre öğlenin yoğun sıcağı çökmüştü. Boğuk, sızıltılı bir cırcır böceği sesi geliyordu. Sanki taşın duvarın altında cırcır böceği kalmıştı. Asfalt baştan başa erimişti. Yollar su gibi, dere gibi parılıyordu. Her şeyde bir ağırlık, uyuşukluk meydana gelmişti.

Arada bir pencerenin önünden ayak sesleri geliyordu ki, bu da her zamanki gibi alalacele geçip gitmiyordu, yavaştı. Sanki gerçekten de böyle olmalıymış gibiydi. Bütün hareketler sanki şimdi yerine oturuyordu.

Bu ağırlığın, bu uyuşukluğun içinden sadece Esmer'in gözünü diktiği saatin sesi işitiliyordu. Esmer'i sanki çarmıha germişlerdi. Üfürülüp şişmişti. Karnı yüksekte duruyordu. Çocuğun ağırlığı beynine, düşüncesine, gözlerinin içine kadar yayılmıştı. Düşüncelerini ağır ağır, saatin tıkırtısına karıştırarak düşünüyordu. “ Nasıl doğru söylüyorlar, iki canlı...” Elleri, ayakları yerinden çıkmışa benziyordu. Şimdi elleri bir tarafa, ayakları başka bir tarafa dağılacak sanırdın. Hareket ettiğinde sanki kollarını çok uzaklardan getiriyordu. Küçük, yere yakın bir odaydı. Bir penceresi vardı. Penceresinden mescidin minberi görünüyordu. Pencerenin önüne divan koyulmuştu, yanında da eski bir koltuk vardı.

“- Mesme teyze, Allah aşkına, bir düşün bu koltuk adama benzemiyor mu, vallahi, adam gibi duvara yaslanmış.” Esmer ne zaman böyle dese ev sahibi katılarak gülerdi.

(s. 322)

Ev sahibi elinde çay, gelip Esmer'in başında durdu. Esmer dönüp:

- Otur, - dedi, gözüyle koltuğu gösterdi.

Kadın, yaşına yakışmayan sağlam, genç gülüşüyle gülerek:

- Yok, yok, - dedi, - adama benzettikten sonra oturamıyorum. Tüylerim diken diken oluyor.

Esmer gülüyordu, ama güldüğünü fark edemiyordu. Kadın, beyaz renkli bezi kızın üstüne çekti, saçlarını geri attı, bir yudum çay içirtti:

- Sana hizmet etmek sevaptır yavrum, - gerçekten de, kadın öyle hizmet ediyordu ki, sanki, al işte bak, diye diye borcunu geri ödüyordu. – Gencin az, ihtiyarın çok günahı var. Gel razı ol, ver oğlanın telefonunu arayayım. Kim olsa anlar, kızın ağrısı tutmuş diyeyim.

Esmer gözlerini açıp kadına baktı. Artık yalan söylemeye gücü yoktu. Kendi söylediği yalanın dokuz ay, dokuz gün, dokuz saati tamamlanmaktaydı. Vakit gelip

çatmıştı. Esmer'in kendisi de kendi yalanından canını kurtarmak istiyordu. Ara sıra gelen sancısı geçtiğinden beri durulup aydınlaşmış gözleri kadına bakarak yine öfkeyle, kinle doldu:

- Boşandık, - dedi, kocam mocam yok benim.

- O iyi oğlandır, evladım. Sen kötü adam görmemişsin. N'olmuş vaktinde harçlığını gönderiyor. Evin kirası için demiyorum, onu zaten bir yıl önceden verdi. Şunu diyorum ki, seni aklından çıkartamıyor.

Ev sahibi Esmer'in uyuduğunu zannetti. Sessizce ayağa kalktı...

“- Benim falımı açma evladım, sorma, - düne kadar her akşam bahçeyi sulayıp kapının önünde oturuyorlardı. Kadın, gelip gideni kaşının gözünün işaretleriyle Esmer'e göstererek çekirdek çitliyordu.

- Sorma, ben kimin kızırım, biliyor musun?... Kara Bağır'ı işittin mi?

Esmer kahkahayla güldü:

- İsme bak, Kara Bağır, kara ciğer!

Bakınca öbür ucu görünen dar geçidin gölgeliğine toplanmış kadınlar Esmer'in sesine hareketlendiler. Herkes bir söz söyledi.

- Çuşka³⁴! Köy çuşkası!

- Anası da kızım okuyor diyor.

- Birini de karnına koymuş bekliyor.

Sonra başlarını sallaya sallaya uzaktan uzağa Esmer'e bakıp sırayla gülümsediler...

(s. 323)

- Kara Bağır'ı duydun mu? Sizin yörelerden.

- Yok duymadım. – Esmer hala daha gülüyordu.

- Ben onun kardeşinin kızırım.

* * *

“Yalan söyleme, Mesme. Sen onun kardeşinin kızı değil, faytoncusunun kızıydın. Biz niye böyle demeye çalışıyoruz şaşırıp kaldım. Ben de Mehter Kulu'nun oğluyum. Ama her yerde diyorum ki, babam bey oldu. Neyimize gerek artık böyle demek. Yani neydik, ne

³⁴ Şehirde yaşayan insanların, köyden gelenleri beğenmediklerini göstermek için kullandıkları görgüsüz manasına gelen kelime.

olduk? Batıp gitmiştik, kaldırdılar ayaklarımızın üstüne koydular. Şimdi ayağımızı sağlamlaştırıp karnımızı doldurdukça bey çocuğuyuz diyoruz...”

- Mesme teyze, Kara Bağır kimdir ki, Âşık mı olmuş?

- Yok be kızım, farklı bir şey demek istiyordum. Merkezde kalsaydım, şimdi evim barkım, oğlum çocuğum vardı. Bugüne kadar hala daha bir şey var, bir şey olacak sanıyordum.

Sanki kadın bu sözleri ezberlemişti, sanki başkasının sözüydü. Onun için de Esmer, kadının derdini, kederini hissedemiyordu.

- Koca mı diyorsun teyze, ne olacak diyorsun?

- Diyordum ki, kesin bu işlerin sonu gelip bir şeye dayanacak.

- Gelip dayandı da zaten teyze.

Kadın avucunda çekirdek tutmuştu. Birdenbire sanki kadının kendi eline gücü yetmedi. Eli tıkrıyla dizinin üstüne düştü. Soluklaşıp rengini kaybetmiş parmakları bükülerek hepsi bir tarafa çekildi. Ama yüzü her zaman nasılsa, şimdi de öyle sakindi.

- Benim yüzümde yaralar çıksın, - dedi kadın, - benim yüzüm çok yüzler gördü...”

Kadın Esmer’i uyandırmamasın diye ayakkabılarının ucunda kapıya doğru gitti. Dışarının soğuğunun kışın içeri vurması gibi, şimdi de sıcaklığı içeri vuruyordu. Kendi kendine:

- Asfaltın sıcaklığı kalkmış yine...- dedi.

- Teyze, ara zahmet olmazsa, ağrımın tuttuğunu söyle. – Esmer kalkıp yerine oturmuştu. – Bak ne haldeyim. Hiç bilmiyorum ağlayayım mı, güleyim mi?

- Uyudun zannettim evladım. Sen hazırlan, şimdi ararım.

Esmer artık sıcaklığı da hissetmiyordu. Tırnaklarının ucundan tut gözlerinin içine kadar yüreğinin çarpıntısını, hızlıca çarpmasını daha doğrusu, kendinden başka hiçbir şeyi hissetmiyordu.

(s. 324)

“Sarı düve doğuramıyordu, güneş gibi kıpkırmızı kızarmış gözlerini Esmer’e dikmişti, arada meleyordu...” Düvenin gözleri Esmer’in aklına gelmişti. Bağırılmamak için kendini zor tuttu, kapıya doğru geldi. Kadının suyu gelmişti. Ama suyun asfaltın üzerinde bu şekilde akması sudan çok, dil çıkartmaya benziyordu. Sanki bir şey sıcaktan dil çıkartmıştı, nefes nefese aşağı doğru gidiyordu.

Komşu kadınlar aynı dar yolun gölgeğinde oturmuş çekirdek çitliyordular. Hepsinin içi doluydu, birbirlerinin sözünü kese kese gördüklerini bırakıp, duyduklarını konuşuyorlardı. O sırada Mesme kadın da sokağın köşesinden çıktı, bir bir hepsinin yanında durdu. Ne dediyse, kadınların hepsinin yüzleri, gözleri değişti. Kapının önünde Esmer'i görünce baş başa verip yine fısıldaştılar.

“- Vay, vay, ölse yalanın üstü açılacak.

- Haber verecekler anası babası gelecek. – Ne olmuş gözünüzü seveyim, hani bunun kocası nerede? Yataktan kızlar çıkıp gelecek. Onlar da, - annesi babası gelmiş, peki kocası nerde? Ay teyze, ay dayı, nerede o traktörcü?...- diyecekler.”

Esmer'in dişleri birbirine değdi. Önceden beri içindeki diş ağrısına benzeyen ağrıyı unutup koltuğa oturdu. Ev sahibi içeri girince gülümsedi.

- Şimdi gelecek, hazır mısın? – Kadın böyle söyleyip araba sesine başını kapıdan çıkarttı.

“İlk yardım” arabası komşu kadınların yanında durmuştu. Kadınlar doktorlara evi göstermekten daha çok, farklı şeyler söylüyor gibiydiler.

İlk önce Mesme kadın çıktı, kolunda küçük bir bohça vardı. Arkasından da Esmer çıktı. Öğleden sonraydı. Şimdi güneşin değil, taşın duvarın sıcaklığı insanı yakıyordu. Islak, sulu asfaltın üstünden arabaya doğru gitti. Ayağının altından dizlerine doğru suyun, tanıdık serinliği geliyordu. Bir an durup etrafına baktı.

- Sanki konsere gidiyor kız, - kadınlar baş başa vermiş fısıldaşıyorlardı. Esmer yanlarına geldiğinde sesleri birbirine karışarak, - Allah sağ selamet bir oğul versin, - dediler.

Eninden boyundan seçilmeyen kadın, sert, yetişkin adam sesine benzeyen sesiyle:

- Boş yere bağırıp kendini yormayasın, bir defa bağır, kızım, duydun mu? – Yerinde silkelenip elini salladı. Küçük masanın altında yitip kaybolduğu için kadın sanki gökyüzünde oturmuştu...

(s. 325)

Araba sanki ters gidiyordu. Esmer'e nedense başka tarafa gitmelilermiş gibi geliyordu. Bir vakitler şehre geldiğinde de yolun yönünü bulamıyordu, düşünüyordu, çalışıyordu, karar veremiyordu. O zaman da coğrafya öğretmenini hatırlamıştı, şimdi de onu hatırladı... “Güneş batmıyor, biz batıyoruz, bak böyle, - kalpağını çıkartıp

yumruğuna takardı. – Biz buradayız, bakın, kalpağın burasında. Öyle hesap edin ki, kalpağım Dünyadır, döndükçe görüyorsunuz, yavaş yavaş batıyoruz...”

Caddeler arkada kalıyordu. Esmer’e yirmi yıldır bu arabada böylece yol gidiyormuş gibi geliyordu. Nereye baktığını anlamak mümkün değildi. Yanındaki doktor oturmuş parmaklarını şıkırdatıyordu. Sanki bundan sonra Esmer de kendisini birdenbire görecekti. Tanıdık yerlerden geçiyorlardı. Bu sokağın dönülecek yerinde başını oğlanın omzuna koymuştu, aşağıdan yukarıya doğru gidiyorlardı.

... Seni gördüğümde içime korku düştü, - dedi kız. Kayboldum sandım. Yolu da gidemedim... Demek ki sevgi böyle oluyor, değil mi Han?

Sevginin nasıl olduğunu oğlan da bilmiyordu. Sadece şunu biliyordu ki, arada bir kendini kötü hissediyordu, birilerine, o farklı bir kız, o kadar temiz kalpli ki insan onun yanında kendi yalanından utanır, demek istiyordu. Ama bu sözleri kime söylesin bilemiyordu. Böylece, her akşamüstü kızı bekliyor, kız başını oğlanın omzuna koyuyor, oğlan da kızın saçlarından mı, yoksa bu yaz akşamından mı gelen güzel kokuyu duyarak daha sonra neler olacağını düşünmeden kalpleri nereye derse oraya gidiyorlardı.

- Sen hiç söylemiyorsun, beni seviyor musun, sevmiyor musun? – Kız oğlanın karşısında durup oğlanın gözlerinin içine baktı, - başım senin gözlerinden çıkmadı ya, söyle bakayım, evet mi, hayır mı?”

Araba üç katlı binanın karşısında durdu. Esmer uzun bir süre nerede olduğunu anlayamadı.

- İn bakalım, - yanındaki doktor arabanın kapısını açmış bekliyordu.

Esmer bohçasını alıp indi. Pencerelede sanki birdenbire yüzler belirdi. Esmer bir an durup etrafına baktı, gülümsedi. Pencerelede el sallıyorlardı. Doğuran kadınlar Esmer’i görüp çektikleri ağrıyı bir kez daha hatırladılar, doğurmayanlar yüzlerini kırıştırarak ağlamaklı oldular. Saçının yarısı ak, yarısı kara, yarı yaşını geçmiş beyaz elbiseli kadın, aşağıdan yukarıya doğru, karşısında durmuş uzun boylu, iri gözlerinin altı üstü karardığı için daha da iri görünen güzel Esmer’e bakıp bir daha sordu:

(s. 326)

- Belgelerin nerede, kızım?

- Hiçbir şeyim yok. – Kendi sesini kendi işitmiyordu, sanki rüyasında konuşuyordu.

Bir an içinde doktorlar toplanıp gelmeye başladı.

- Yeni kedi getirmişler, öyle mi? – Soyulmuş yumurtaya benzeyen bembeyaz doktor yerinde oynaya oynaya gülmekten katıldı. – Dur, iyice bir bakayım şuna.

Esmer'in koluna girip merdivenle kaldırdılar. Hiçbir şey anlayamıyordu. Önce bütün binalar döndü, sonra bütün koltuklar, doktorlar birbirine karışarak üst üste toplandılar. Derin, sonsuz, dibi olmayan bir sessizlik meydana geldi. Birisi bu sessizliğin içinde ara ara hıçkırıyordu, sanki taşı taşa vuruyorlardı.

Sonra Esmer'in gözlerinin içine doğru bir baş eğildi:

- Oğlun olmuş, tüylü bir oğlan doğurmuşsun. – dedi.

Acısını yalnız şimdi hissetti, sanki içini tırmalamışlardı. Gözlerini yumdu. Bir yerlerden süt kokusu geliyordu. – Bak, çocuğu getiriyorlar, gösterebilirler. Bak nasıl bir çocuk, saç omzuna kadar.

Doktorun sözü ağızda kaldı. Esmer bağırıp inleyerek ağlamaya başladı, sesi bütün binayı ayağa kaldırdı. Elleriyle sıkı sıkı gözlerini kapatmıştı.

- Yook, göstermeyin, görmek istemiyorum.

Çocuk ağlıyordu, çocuğun sesi ağlamaktan çok zayıf, ince zincir çınlamasına benziyordu. Esmer ömrü boyunca da bu sesi böyle duyacaktı. Bağırarak, boğula boğula, yine:

- Göstermeyin! – dedi.

Yumurtaya benzeyen doktor da sese gelmişti. Uzaktan uzağa:

- Bu sokak kedisinin nazıyla niye hareket ediyorsunuz bilmiyorum? – dedi.

Başhekimini ayak sesinden tanıdılar. Öyle geliyordu ki, sanki bir çocuk bir şey yapmıştı, arıyordu ki bulup dövsün. Yüzünde gözünde “nerede o?” ifadesi vardı. Köy yürüyüşünü, duruşunu, konuşmasını kaybetmemiş yarı yaşını geçmiş bir kadındı. Aralanıp yol verdiler. Ağlamaktan çocuğun sesi kısılıp körelmişti, artık ağlamıyordu, sızlıyordu.

- Niye artistlik yapıyorsun kız? – Başhekimin sözleri ağırdı, ama sesi sinirli değildi. Sesinde hissetme, anlama havası vardı, - Gözlerini zamanında bağlasaydın da, şimdi bu günlere düşmeseydin. O zaman iki göz yetmiyor size. Köyden öyle bir çıkıyorlar ki, sanki kafesten çıkıyorlar, görmemişin çocuğu. Getir elini, bakayım! – elini (s. 327) uzatıp kızın elini gözlerinin üstünden çekti. Kızın gözlerinin etrafında tırnaklarının izi kalmıştı. Gözlerinin çukuru kanlıydı. Doktor dönüp başıyla yanındakilere işaret etti, - çıkın.

Çıktılar. Kalkıp ışığı söndürdü. Geri dönüp kızın ayak ucunda oturdu.

- Işığı da söndürdüm, aç gözünü. Çocuğu da götürdüler, aç!

Odanın yarı karanlığında gerçekten de biraz soğukluk vardı, kız sakinleşip gözlerini açtı.

- Güzel, niye böyle yapıyorsun, belki taş doğurdun, niye bakmıyorsun çocuğun yüzüne?

- Çıkıp gideceğim, doktor, aklımda hiçbir şey kalmasın, görürsem...

- Nereye gidiyorsun?

- Tayinimi köye aldurdum, köye gideceğim.

- Ne yüzle gideceksin peki köye? Yazık, yine bu şehir sizin şerefınızı saklıyor.

Işığı yakayım mı?

Esmer başını salladı, “hayır”.

Kızın gözlerinde ne gördüyse, başhekimi soğuk ter bastı:

- Canınız yansın, sonrasını niye düşünmüyorsunuz, oğlan doğurdun, ay kahretsin, onu bırakıp gitmek kolay mı bu kadar? Bak, - kendi karnını avuçlayıp etinden tuttu. – Otuz yıldır sizi doğurtturuyorum, benim çocuğum olmuyor. Sizi tanıdığım için çocuk da götürüp saklayamıyorum.

Kapıyı sessizce kapatıp gitti. Doktorun ayak sesleri diğer ayak seslerinden ayırt edilerek uzaklaşıp kayboldu. Esmer’in yüreği yanık yeri gibi sızlamaya başlamıştı. Sanki eski yaranın üstü açılmıştı. Han’ı hatırlamak istiyordu. Ama aklında başhekimden başka hiçbir şey yoktu.

“O sırada Han, restoranın bir köşesinde, iki kızın arasında oturmuş sigara dumanının içinden dumanlı dumanlı yiyip içenlere, türkü söyleyip, oynayanlara bakıyordu.

- Haaan! – İnce, zarif kız boynunu oğlana doğru uzattı, - bak bana. – İçeridekiler içerinin bu kulağı sağır eden gürültüsüne öyle alışmışlardı ki, hiç kimse hiçbir şey duymuyordu. Akvaryumda yüzüyorlarmış gibi restoranın dumanlı havasında uykulu bir halde hareket ediyorlardı.

- Han! – kız bu defa oğlanın adını uzatmadı. – Han, bana bak.

Kızların ikisi de hırıldayarak öyle güldüler ki, etraftakiler de dönüp baktı. Oğlan, Esmer’i açıkça hatırlayamasa da, (s. 328) hafızasında çok ilginç bir tat vardı, bunun da yalnız Esmerle ilgili olabileceğini aklı almıyordu.

- Han, bırak dua etmeyi!

Önceden oğlanın aklında bir yumruk kalkıp masaya vuruluyordu...”

Esmer gözlerini pencereden dışarıya dikmişti. Toprağın su çekmesi gibi birkaç oda ötedeki bebeklerin sesini işitiyordu. Daha doğrusu hissediyordu. Birden kulakları çınladı. Bununla kaçınıcı kere olmuştu ki, bir yerde adını anıyorlardı. Sanki denizin, suyun içindeydi.

Kızın beyninde, düşüncesinde oğlanın bütün seslerden, gürültüden arınmış, açığa çıkmış adı kaldı. “Han”.

“Zarif kız darılmış, oğlana yüz çevirmişti, ters oturmuş, ters bakıyordu. İri göğüslü, dolgun bedenli kızınsa yaratıldığı andan beri dünya umurunda değildi. Yani böyle bir gecesi olsun, yanında oğlanı olsun, oynasınlar, okusunlar, sigara dumanı, içki havası, keyifli bakışlar, benek benek olmuş gülüşler gözlerinin önünde dumanla kaplansın, yeterdi vesselam. Zarif kızın küstüğünü görünce hala yaşayan, yorulup ihtiyarlamamış iri, kara gözlerini süzerek o da küstü:

- Han, şimdi ikimiz de küsüp gideceğiz, - dedi.

Zarif kız sanki bunu bekliyordu, ayağa kalktı. Oğlan yumruğunu masaya vurdu. Önceden orkestranın, şarkı söyleyenlerin, dans edenlerin gürültüsü arasında derin, sağır edici bir sessizlik varmış ki, bu gürültüyü de yumruk sesinden sonra işittiler. Hepsinin yüzü onlara doğru döndü...”

Başhekimin evine de gecenin bu vaktinde telefon ettiler. Telefonu açtığı gibi nöbetçi doktorun sesini tanıdı:

- N’oldu yine?

- Esmer adındaki kız hatırlıyor musunuz, doktor? Bundan üç gün önce omuzları tüylü bir oğlan doğurmuştu?

- N’oldu peki?

- Hiçbir şey doktor, çocuğu bırakıp hastaneden kaçmış.

Başhekim konuşamadı. Telefonu bırakıp yerine yattı. Diğer odadan kocasının kalın, uykulu sesi geldi.

- Yine mi gidiyorsun?

Doktor, Esmer’in her yerinde tırnaklarının izi kalmış gözlerini hatırlayarak yüzünü odanın yarı karanlığına, boşluğuna dönüp sessizce:

- Hayır, - dedi.